ЗОНА

ГРОМАДСЬКИЙ ТА ЛІТЕРАТУРНИЙ ЧАСОПИС
ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА ПОЛІТИЧНИХ
В`ЯЗНІВ І РЕПРЕСОВАНИХ

ЗМІСТ

Святкові привітання 3

Звернення ВТПВіР до побратимів. 4

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПОЛІТВ'ЯЗНІВ

Юрій Гнаткевич. Законодавство щодо соціального захисту політичних в'язнів і репресованих потрібно вдосконалювати 5

Мустафа Джемілєв. Про поневіряння одного законопроекту 31

ФАКТИ ІСТОРІЇ

Аскольд Лозинський. Про значення Конвенції щодо попередження Геноциду. 46

Листівка 1946 року. Воля народам! Воля Людині!. . 49

Марія Гриців. Арештована коляда, або Погром 12 січня 1972-го. 51

Євген Сверстюк. Сороковини великого погрому . . 60

Наталя Осьмак дає відсіч (Виступ на суді) 64

Постанова суду – відмовити позивачу Н. Вітренко . . . 98

З ЖИТТЯ ТОВАРИСТВА

Харківська обласна організація. 110

На захист української мови 114

Харківський Тарас Бульба 123

27/2011

Володимир Пасічник. Поет-протестант, борець-організатор . . .126
Славна дочка України Марія Таргоній 135
Хмельницька обласна організація 137

З ІСТОРІЇ УПА

Іван Патриляк. «Мала війна» УПА 150
Юрій Зайцев. Дві дівочі долі (Фальшували ОУН) 195
Юрій Шевчук. Незручний подвиг української молоді.. 210

ЗВ'ЯЗОК ПОКОЛІНЬ

Ігор Славгородський. Василь Овсієнко в Горлівці. 213
І в Татарстані є Амазонки! 214

НАША БІБЛІОГРАФІЯ

Григорій Зленко. Відомі, але гаразд призабуті 217
Микола Ралів 217
Мирон Степняк 222
Олекса Різників. Унікальні посібники Оксани Тебешевської 228
Микола Черкасов. Багатинки нашої мови. 232
Олекса Різниченко. Вірші 233

ЮВІЛЯРИ

Ярославу Стецьку – 100 240
Павлу Отченашенку – 70. 244
Інтерв'ю Павла Івановича Отченашенка 246
Іван Малюта. На пробудження нації 260
Михайло Стрельбицький. Вірш 264

ПАМ'ЯТАЙМО

Василь Іванович СІРИЙ, ...266
Інтерв'ю Василя Івановича СІРОГО 270
Ігор Олещук. Велич і безсмертя героїв Крут 288

СВЯТКОВІ ПРИВІТАННЯ

Проводу Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих з нагоди Різдвяних свят

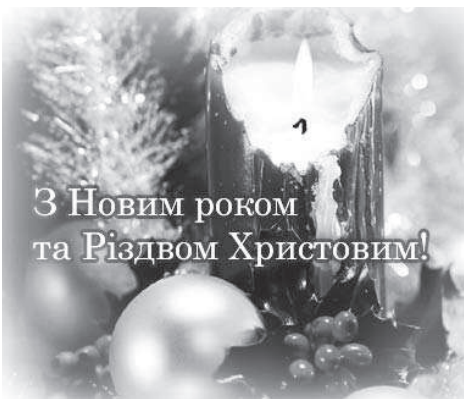

Дорогі побратими – члени Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих!

Прийміть від Проводу Товариства вітання з нагоди світлого свята – Різдва Христового!

З надією зустріньмо Вечірню зірку, яка зголосить, що народився Син Божий!

Цю звістку маємо привітати своїми добрими справами і намірами, праведністю і любов'ю.

Прихід свят Різдва Христового і Нового Року подає нам надію на краще життя, на добре здоров'я, на радісні і світлі дні.

Нехай віра в Христа – сина Божого, народження якого святкуємо, наповнить нас надією та любов'ю у спілкуванні один з одним, додасть нам впевненості у гідному майбутньому України, додасть нам сил і натхнення у роботі й боротьбі заради її процвітання!

Провід бажає Вам і всій Вашій родині доброго здоров'я, злагоди, душевного спокою, сповнення всіх мрій і надій!

Христос рождається!

Голова Всеукраїнського
товариства політичних
в'язнів і репресованих
Петро Франко

ЗВЕРНЕННЯ

Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих до націоналістичних, національно-демократичних, національно-ліберальних і інших політичних партій, у назві яких явно чи неявно присутнє слово «національний» та які вважають себе опозиційними до існуючої влади

1. Україна знову на роздоріжжі і знову у небезпеці.

2. Сьогоднішня влада повністю загальмувала європейський курс України і спрямувала її у євроазійському напрямку – до Москви.

3. Наша громадська організація, яка представляє ту частину суспільства, що найбільше зазнала політичних репресій і гонінь у часи комуністичного тоталітарного режиму, керованому Москвою – арештів, розстрілів, депортацій тощо, щонайкраще знає, чого можна очікувати від Москви.

4. Наш порятунок, у цивілізованій формі, полягає в крайній необхідності виграшу національних сил на чергових парламентських виборах у 2012 р.

5. Цей виграш є можливим тільки у разі абсолютної єдності всіх національних сил.

6. Закликаємо всі національні сили домовитись:

- про мінімізацію колон – кількості політичних партій, які гарантовано долають прохідний бар'єр і виставляють свої партійні списки;

- про стратегію підтримки цих партій іншими партіями, які на вибори не підуть, і громадськими організаціями;

- про введення представників інших партій та громадських організацій національних сил до партійних списків цих партій.

7. Закликаємо домовитись про поділ мажоритарних округів так, щоб на кожному окрузі був тільки один кандидат від національних сил, і про стратегію підтримки цього кандидата усіма партіями і громадськими організаціями.

8. Пам'ятаймо, що тоталітаризм, перші ознаки якого вже стали у нас проявлятися, у сукупності з керівною роллю Москви може знову привести нас до необхідності переходу до підпілля і важкої боротьби. Цього допустити не можна!

9. Помилки минулого мають бути враховані!

10. Якщо ми знову програємо, Україна вже вкотре зазнає ще одного удару і не пробачить нам цього. Не пробачать нам цього й наші діти і онуки.

Голова Всеукраїнського товариства
політичних в'язнів і репресованих
Петро Франко

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПОЛІТВ'ЯЗНІВ

ЗАКОНОДАВСТВО ПОТРІБНО ВДОСКОНАЛЮВАТИ

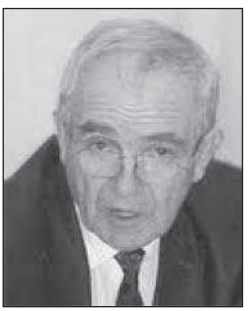

Народний депутат України Юрій Гнаткевич I, V і нинішнього скликань Верховної Ради, Голова підкомітету з питань жертв політичних репресій, етнополітики, упередження національних конфліктів, біженців, міграції та зв'язків з українцями, які проживають за кордоном, Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин. Член фракції "БЮТ-Батьківщина"

Закон України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні" був одним із перших законодавчих актів Верховної Ради України I-ого скликання і був прийнятий ще до проголошення незалежності України. Відтоді минуло вже більше 20 років. Практика його застосування впродовж цього часу показала, що він не зміг охопити всі реалії і суспільні стосунки, які були викликані різноманітними формами репресій, що чинилися тоталітарним сталінським режимом. Закон приймався ще за часів Радянського Союзу в умовах соціалістичної економіки, а наша незалежна держава з її ринковою економікою повинна з інших позицій оцінити період репресій і саме явище „репресії" та ті фізичні і моральні страждання, яких зазнали необґрунтовано репресовані громадяни СРСР. Нині виникла необхідність прийняття нової редакції згаданого закону.

Мною у співпраці з групою членів Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих був розроблений і запропонований законопроект "Про реабілітацію жертв політичних репресій та державну допомогу реабілітованим". Його метою було врахувати практику застосування нині чинного Закону України „Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні", відбити нове ставлення суспільства до людей, що безневинно зазнали переслідувань, тортур, знущань і образ та провели частину свого

життя в неволі чи далеко від рідної землі. Нова редакція закону повинна диференційовано і з врахуванням нинішніх можливостей підійти до проблеми державної допомоги реабілітованим громадянам, більшість яких уже перебуває у вельми похилому віці, і остаточно врегулювати суспільні відносини, пов'язані з поновленням особистих, соціальних та політичних прав і свобод громадян, що стали жертвами свавілля і беззаконня.

Цей законопроект пропонувалося прийняти з метою завершення процесу відновлення історичної справедливості в сенсі оцінки злочинної діяльності тоталітарного режиму. Законопроект вперше надав визначення основних термінів, що стосуються доволі складної сфери суспільних відносин, таких як реабілітація, депортація, жертва репресій, малолітній в'язень, переслідувані за правозахисну діяльність особи. Важливою характеристикою законопроекту є розширення кола реабілітованих завдяки зарахуванню до жертв репресій осіб,переміщених за межі СРСР, малолітніх в'язнів, людей творчої праці, що постраждали від режиму через позбавлення роботи тощо. З іншого боку, законопроект докладніше та більш диференційовано підходить до проблеми державної допомоги реабілітованим. Адже є різниця, чи була людина позбавлена волі на один-два роки, чи на десять років. Законопроект пропонує різні підходи до різних категорій реабілітованих, зокрема враховується нинішній соціальний стан реабілітованого та реальні умови його життя і забезпечення.

Безперечно, застосування положень цього закону, у разі його прийняття Верховною Радою України, потребувало б додаткових фінансових витрат за рахунок Державного бюджету. За орієнтовними оцінками Всеукраїнського товарства політв'язнів і репресованих в Україні є біля 17 000 колишніх політв'язнів і близько 80 000 так званих спецпоселенців, тобто депортованих. Державна допомога може стосуватися далеко не всіх реабілітованих, кількість яких з кожним роком різко зменшується. За даними Мінфіну у поточному році на виплату добавок до пенсій реабілітованим витрачається 28,1 млн. гривень. З точки зору морального очищення суспільства від багатьох гріхів, без чого успішний розвиток українського суспільства не став можливим, розгляд бюджету слід починати саме з виконання цього Закону. За гріхи не вибачаються – гріхи спокутують.

Прийняття пропонованого закону могло б нарешті завершити процес унормування суспільних стосунків, викликаних періодом сталінських репресій, та допомогло б бодай певною мірою відновити правду і справедливість, морально та матеріально відшкодувати страждання невинних людей, зафіксувало б ставлення держави до періоду репресій і було б відповіддю суспільства на той очевидний факт, що багато-хто з тих, хто чинив беззаконня – відправляв репресованих у тюрми й табори і знущався над своїми жертвами, нині мають високі пенсії і користуються багатьма державними пільгами.

Нижче подається текст цього законопроекту (він був зареєстрований ще 26.01.09 за № 3656).

ЗАКОН УКРАЇНИ
«Про реабілітацію осіб, потерпілих від політичних репресій, та державну допомогу реабілітованим»

Стаття 1. Визначення основних термінів.

Депортація – примусове виселення з постійного місця проживання та поселення у визначеному місці на невизначений строк окремих осіб, сімей, груп осіб за політичними, релігійними, національними, класовими, становими ознаками.

Особа, потерпіла від політичних репресій – особа, до якої було застосовано політичну репресію, внаслідок чого вона потерпіла від порушення її основних природних прав людини.

Малолітній політичний в'язень – особа, яка народилася в місцях позбавлення волі у жінок, ув'язнених з політичних мотивів; особа, яка в малолітньому віці та у віці до 18 років перебувала разом із ув'язненими з політичних мотивів батьками у місцях позбавлення волі, засланні, виселенні, спецпоселенні або була ув'язнена з політичних мотивів у віці до 18 років.

Особи, переслідувані за правозахисну діяльність – ті, кого за правозахисну діяльність було звільнено з роботи або виключено з навчальних закладів, не поновлені в них до 1992 року, а також ті, чиї твори було заборонено друкувати і водночас вилучено з бібліотек до 1992 року; ті, щодо яких було застосовано заборону на професії.

Політична репресія – каральні заходи з боку органів державної влади за мотивами політичних поглядів та за класовими, національними, релігійними, становими ознаками.

Реабілітація – визнання компетентним державним органом особи невинною в інкримінованому діянні або визнання відсутності складу злочину в цьому діянні з поновленням у всіх правах, доброго імені й репутації.

Репресія – захід державного примусу карального характеру, який з погляду міжнародного права та природних прав людини не може бути визнано обґрунтованим.

Стаття 2. Особи, які підлягають реабілітації.

Реабілітації підлягають особи, які з політичних мотивів були необґрунтовано засуджені судами або піддані репресіям позасудовими органами, в тому числі "двійками", "трійками", особливими нарадами і в будь-якому іншому позасудовому порядку за вчинення на території України діянь, кваліфікованих як контрреволюційні злочини за кримінальним законодавством Української РСР до набрання чинності Закону СРСР "Про кримінальну відповідальність за державні злочини" від 25 грудня 1958 року, за винятком осіб, зазначених у статті 3 цього Закону.

Реабілітації підлягають особи, засуджені за:

- антирадянську агітацію і пропаганду за статтею 7 Закону СРСР "Про кримінальну відповідальність за державні злочини" від 25 грудня 1958 р. і статтею 62 Кримінального кодексу України в редакціях до прийняття Закону Української РСР від 28 жовтня 1989 р. "Про затвердження Указу Президії Верховної Ради Української РСР від 14 квітня 1989 р. "Про внесення змін і доповнень до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів Української РСР";

- поширення завідомо неправдивих вигадок, що порочать радянський державний і суспільний лад, тобто за статтею 187-1 Кримінального кодексу Української РСР;

- порушення законів про відокремлення церкви від держави і школи від церкви, посягання на особу та права громадян під приводом справляння релігійних обрядів, якщо вчинені дії не були поєднані з заподіянням шкоди здоров'ю громадян чи статевою розпустою.

Потерпілими від політичних репресій визнаються особи, які:

– народилися у жінок, які на той час відбували покарання у вигляді позбавлення волі або примусового поміщення у лікувальні заклади і згодом реабілітовані відповідно до цього Закону;

– перебували у віці до 18 років разом з батьками, один з яких чи обоє на той час відбували покарання у місцях позбавлення волі, в засланні, висланні чи на спецпоселенні і згодом реабілітовані відповідно до цього Закону;

– залишилися у віці до 18 років без опіки батьків, один з яких чи обоє були репресовані і згодом реабілітовані відповідно до цього Закону.

На малолітніх політичних в'язнів поширюються всі види державної допомоги і пільги, передбачені в цьому Законі для осіб, реабілітованих за цією статтею, та пільги, передбачені для дітей політв'язнів.

Дія цієї статті поширюється на громадян України, які постійно проживали в Україні і яких з різних причин було переміщено за межі колишнього Радянського Союзу, необґрунтовано засуджено військовими трибуналами, Верховним Судом Союзу РСР, піддано репресіям позасудовими органами. Підлягають реабілітації також особи, щодо яких з політичних мотивів застосовано примусові заходи медичного характеру.

Стаття 3. Особи, які не підлягають реабілітації, їх права на перегляд справи.

Реабілітації не підлягають:

– особи, які організовували репресії або брали активну участь в їх проведенні, а згодом самі були засуджені;

– особи, які вчинили злочини проти людства і людяності.

За бажанням особи, засудженої за такими мотивами, чи її спадкоємців, інших зацікавлених осіб, установ, організацій або державних органів її справа повинна бути переглянута компетентними державними органами відповідно до норм Кримінально-процесуального кодексу України. Перегляд таких справ не обмежується строком давності.

Стаття 4. Реабілітація осіб засланих, висланих, виселених.

Реабілітації підлягають особи заслані, вислані, і виселені з постійного місця проживання, переселені на спецпоселення як з конфіскацією майна, так і без такої з політичних, соціальних, класових, станових, релігійних, національних мотивів під приводом боротьби з контрреволюціонерами, куркулями, противниками колективізації, сільською та міською буржуазією, соціально небезпечними та шкідливими елементами, бандпосібниками і тому подібними.

Дія цієї статті поширюється на осіб, які в дитячому віці перебували разом з батьками у засланні, висланні, спецпоселенні, та на таких, що народилися там до терміну, коли їх батькам було дозволено покидати місця заслання, вислання та спецпоселення, а також на осіб, що залишилися в неповнолітньому віці без опіки обох репресованих батьків або осіб, що їх замінювали.

Стаття 5. Про статус осіб, переслідуваних за правозахисну діяльність.

Особи, які зазнали переслідувань за правозахисну діяльність у формі звільнення з роботи, перешкод працювати за обраною набутою професією, виключення з навчальних закладів, заборони друкуватися водночас з вилученням їхніх творів з бібліотек, визнаються потерпілими від політичних репресій.

Стаття 6. Поновлення реабілітованих у правах.

Реабілітовані поновлюються в усіх громадянських правах, у тому числі в праві проживання в населених пунктах і місцевостях, в яких вони постійно проживали до репресій, поширивши це право на членів їхніх сімей.

Визнаються недійсними пов'язані з застосуванням репресій рішення про позбавлення державних нагород, учених ступенів, військових, спеціальних і почесних звань, пенсій та інших прав.

За бажанням реабілітованого або його родичів повідомлення про реабілітацію має бути безоплатно опубліковано в пресі та доведено до відома громадськості за місцем роботи або проживання реабілітованого.

Стаття 7. Державна допомога реабілітованим.

Для осіб, які зазнали репресій у вигляді позбавлення волі або примусового поміщення у лікувальні заклади і згодом реабілітовані, перебували під вартою з політичних мотивів і кримінальні справи проти яких були зупинені, встановлюється грошова компенсація у вигляді державної допомоги.

а) Компенсація у вигляді державної допомоги до пенсій надається у вигляді щомісячних надбавок до пенсій особам – жертвам репресій, за умови, що сукупний доход особи не перевищує чотирьох місячних прожиткових мінімумів для працездатних та в межах цієї суми:

особам, які були ув'язнені на строк до 5 років – у розмірі 100% прожиткового мінімуму для працездатних;

особам які були ув'язнені на строк від 5 до 10 років – у розмірі 150% прожиткового мінімуму для працездатних;

особам, які були ув'язнені на строк понад 10 років – у розмірі 200% прожиткового мінімуму для працездатних;

б) Щорічна разова допомога надається:

особам, яких було ув'язнено на строк до 5 років – у розмірі одного місячного прожиткового мінімуму для працездатних;

особам, яких було ув'язнено на строк від 5 до 10 років – у розмірі двох місячних прожиткових мінімумів для працездатних;

особам, яких було ув'язнено на строк понад 10 років – у розмірі трьох місячних прожиткових мінімумів для працездатних.

в) Особам, які були заслані або вислані за межі України, надається надбавка до пенсії в розмірі 50% місячного прожиткового мінімуму для працездатних, якщо сукупний дохід на кожного члена сім'ї репресованого не перевищує розміру двох прожиткових мінімумів для працездатних.

г) Дітям політв'язнів, обоє батьків яких були репресовані, а також дітям, у яких один з репресованих батьків загинув (був розстріляний або загинув під час позбавлення волі) і сукупний доход яких не перевищує двох прожиткових мінімумів для працездатних, передбачити надбавку до пенсії в розмірі 50% місячного прожиткового мінімуму для працездатних.

д) Діти політв'язнів мають право на безоплатне навчання у вищих навчальних закладах (включно з післядипломною та другою освітою), право на безоплатну реєстрацію індивідуальної підприємницької діяльності, безоплатну приватизацію земельних ділянок та паїв, звільнення від сплати державного мита при зверненні до суду, нотаріату та здійсненні правочинів у випадку неналежних житлових умов, право на одержання безвідсоткової позики на придбання житла та індивідуальне будівництво.

е) Порядок виплати компенсації-допомоги поширюється на осіб, репресованих за межами України, але які постійно проживають в Україні, або є резидентами. Нарахування і виплата компенсації цим особам провадиться на підставі документів про реабілітацію та про час перебування у місцях позбавлення волі, виданих у державах – колишніх республіках СРСР, державними органами колишнього Союзу РСР або встановлених в судовому порядку.

є) Вилучені будівлі за наявності відповідних документів, що підтверджують факт конфіскації та право власності реабілітованого або його спадкоємців першої черги, повертаються їм натурою або компенсуються у грошовій формі за ринковими цінами на момент повернення.

ж) Якщо потерпіла від політичних репресій особа перебувала разом з батьками або одним із них у місцях позбавлення волі, в засланні, висланні чи на спецпоселенні та є інвалідом або пенсіонером, їй надається також право на:

– одержання пільгових путівок для санаторно-курортного лікування та відпочинку;

– безплатний проїзд всіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі) та на автомобільному транспорті загального користування (за винятком таксі) в сільській місцевості в межах адміністративного району;

– зниження оплати жилої площі та комунальних послуг на 50 відсотків у межах норм, передбачених чинним законодавством;

– позачергове надання медичної допомоги і 50-відсоткове зниження вартості ліків за рецептом;

– першочергове встановлення телефону.

Потерпілій від політичних репресій особі надається право на:

– зниження оплати жилої площі та комунальних послуг на 25 відсотків у межах норм, передбачених чинним законодавством;

– першочергове надання медичної допомоги і 25-відсоткове зниження вартості ліків за рецептом;

– першочергове встановлення телефону.

з) У випадку перебування вилучених внаслідок політичних репресій будівель у приватній власності фізичних осіб або зайнятті закладами соціальної сфери реабілітованому чи його спадкоємцям першої черги відшкодовується проіндексована вартість будівель згідно з довідками-характеристиками бюро технічної інвентаризації та інших компетентних установ, але не більше суми 250 мінімальних прожиткових мінімумів для працездатних. У таких самих розмірах компенсується вартість будівель, що не збереглися. З цієї суми відраховуються суми, виплачені за Законом від 17 квітня 1991 року, якщо така виплата відбулася.

Відшкодування вартості вилучених будівель здійснюється після подання реабілітованим або його спадкоємцями документів, що підтверджують поновлення їх майнових прав, причому одноразово сплачується не менше чверті нарахованої суми. У випадку смерті реабілітованого після прийняття відповідного рішення про повернення будівель, відшкодування їх вартості або виплата грошових компенсацій здійснюється його спадкоємцям першої черги.

Не підлягають поверненню (компенсації) будівлі, що були націоналізовані на підставі відповідних нормативних актів.

Порядок повернення будівель або відшкодування їх вартості реабілітованим здійснюється безоплатно і регулюється Положенням, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

и) Реабілітовані особи та їхні нащадки першої черги мають право на першочергове виділення їм земельних ділянок, передбачених законодавством України, під забудову та ведення підсобного господарствау в тих населених пунктах, де у зв’язку з по-

літичною репресією у них були вилучені земельні ділянки або за місцем їх постійною проживання, зокрема в приміській зоні.

і) Реабілітовані особи поновлюються в авторських правах. Успадкування цих прав здійснюється згідно з чинним законодавством України.

й) Розмір прожиткового мінімуму для працездатних та мінімальної пенсії на час нарахування допомоги і компенсації за цією статтею обчислюється з сум, встановлених на час їх нарахування.

Стаття 8. Державна допомога окремим категоріям реабілітованих.

а) Реабілітованим громадянам відповідно до ст. 2 цього Закону час тримання під вартою, в місцях позбавлення волі, заслання або перебування на примусовому лікуванні, час праці у місцях заслання, спецпоселення, висилки під нагляд репресивних органів без права виїзду з цих місць зараховується у потрійному розмірі в стаж роботи для призначення трудових пенсій.

б) Особи, які зазнали переслідувань за правозахисну діяльність у колишньому СРСР, поновлюються, за їхнім бажанням, у навчанні, чи на роботі. У випадках, коли особа, звільнена з роботи за правозахисну діяльність, не влаштувалась на нову роботу, період від дати звільнення до 01.01.1992 р.зараховується їм в трудовий стаж. Стаж роботи після звільнення їх із закладів (установ) науки або вищої освіти, якщо вони працювали після звільнення не за фахом, зараховувати у науковий або педагогічний стаж до 01.01.1992 р. за умови повернення їх до наукової чи викладацької роботи.

в) Особам, реабілітованим за ст. 2 цього Закону, які стали інвалідами в результаті репресій, підвищуються пенсії: інвалідам І групи – на 100% прожиткового мінімуму для непрацюючих пенсіонерів, інвалідам П групи – на 75% прожиткового мінімуму для непрацюючих пенсіонерів.

г) Самотнім реабілітованим пенсіонерам та інвалідам, а також самотнім вдові, вдівцеві померлого реабілітованого, які досягли пенсійного віку або є інвалідами, забезпечується постійний безоплатний догляд з боку соціального працівника.

д) Реабілітованим за ст. 2 цього Закону громадянам, які по-

требують поліпшення житлових умов, і яким не надавалося житло за Законом про реабілітацію, надається право на позачергове одержання житла, а іншим реабілітованим першочергове.

Помешкання сім'ї реабілітованого за ст.2 цього Закону, котре потребує капітального ремонту, незалежно від форми власності і від того, в сільській чи міській місцевості воно розташоване, підлягає позачерговому ремонту за рахунок місцевого бюджету.

У разі смерті реабілітованої особи це право зберігається за одним з подружжя, якщо вони не створили нову сім'ю, а також за батьками і дітьми, які проживали спільно до арешту і у зв'язку з застосуванням репресії втратили право на займане жиле приміщення та потребують поліпшення житлових умов.

Реабілітовані особи, які проживають у сільській місцевості і потребують поліпшення житлових умов, мають право на одержання безвідсоткової позики та першочергове забезпечення будівельними матеріалами для будівництва житла.

е) Реабілітовані особи або їх спадкоємці першої черги мають право на одержання пільгових позик для здійснення малого бізнесу в установленому законом порядку.

є) Якщо реабілітована згідно зі статтею 2 цього Закону особа стала інвалідом внаслідок репресій або є пенсіонером, їй надається також право на такі види державної допомоги:

– позачергове влаштування до закладів соціального захисту населення;

– одержання один раз на рік безоплатних путівок для санаторно-курортного лікування та відпочинку;

– безоплатне забезпечення автомобілем вітчизняного виробництва особливо малого класу з робочим обсягом двигуна до 1,1 літра або малого класу з робочим обсягом двигуна до 1,2 літра за наявності відповідних медичних показників;

– безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (крім таксі) та на автомобільному транспорті загального користування (за винятком таксі) в сільській місцевості і на залізничному, водному транспорті приміського сполучення;

– безоплатний проїзд в межах України один раз на два роки (туди і назад) залізничним, водним або міжміським автомобільним

транспортом, незалежно від наявності залізничного сполучення, або проїзд один раз на рік (туди і назад) вказаними видами транспорту з 50-відсотковою знижкою;

– зниження оплати житлово-комунальних послуг на 75% в межах норм житлової площі, передбаченої законодавством;

– позачергове надання безоплатної медичної допомоги і безоплатних ліків за рецептом;

– першочергове безоплатне встановлення квартирних телефонів з оплатою за користування 50% тарифу;

– безоплатне першочергове зубопротезування (за винятком протезування з дорогоцінних металів та інших коштовних матеріалів);

– 50% знижка вартості палива, в тому числі рідкого, в межах норм, встановлених для продажу населення, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення;

– щорічне безоплатне медичне обстеження і диспансеризація.

ж) Якщо реабілітована згідно зі ст. 4 цього Закону особа є інвалідом або пенсіонером, вона має право на зниження оплати житлової площі та комунальних послуг на 25% в межах норм, передбачених законодавством.

з) Особам, які мають статус малолітніх політичних в'язнів, надається право безоплатного одержання освіти в навчальних закладах всіх рівнів акредитації державної форми власності. На них поширюється зниження оплати житлово-комунальних послуг на 75% у межах норм житлової площі, встановлених законодавством. Вони мають право на одержання один раз на рік безоплатних путівок для санаторно-курортного лікування та відпочинку, позачергове надання безоплатної медичної допомоги та одержання ліків за рецептом з оплатою 25% їх вартості.

и) Види державної допомоги, передбачені цією статтею, поширюються на вдів (вдівців) після смерті реабілітованого (реабілітованої), якщо вони не створили нової сім'ї.

Поховання осіб, реабілітованих за ст. 2 цього Закону, провадиться за рахунок держави.

і) Звільнення з роботи за ініціативою адміністрації колишніх політв'язнів і репресованих, а також осіб, які зазнали репресій за правозахисну діяльність, здійснюється лише за попередньою згодою комісій з питань поновлення прав реабілітованих. Особи, реа-

білітовані відповідно до цього Закону, мають право на безоплатну консультацію адвокатів з пов'язаних з реабілітацією питань і звільняються у такому випадку від сплати державного мита при зверненні до суду та при вчиненні нотаріальних дій.

й) Реабілітованим, які мають право на передбачену цим Законом державну допомогу, видаються посвідчення, зразки яких затверджуються Кабінетом Міністрів України з зазначенням переліку пільг, які їм надаються. Видача таких посвідчень проводиться за місцем проживання відповідними комісіями місцевих рад. Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, Уряд Автономної Республіки Крим у межах своєї компетенції можуть надавати громадським організаціям, що об'єднують реабілітованих і осіб, потерпілих від репресій, фінансову підтримку на здійснення статутної діяльності з коштів відповідних бюджетів, а також повинні безоплатно надавати приміщення, телефон для здійснення їх статутних завдань.

к) Замість видів державної допомоги не у грошовому еквіваленті, визначених у цій статті, за бажанням або згодою реабілітованого може встановлюватися грошова компенсація в порядку, визначеному чинним законодавством.

л) Чинність ст.ст. 6, 7 та 8 цього Закону поширюється на жертв політичних репресій, що були реабілітовані до прийняття цього Закону.

Стаття 9. Порядок проведення реабілітації.

Встановити такий порядок застосування цього Закону.

а) Органи прокуратури проводять перевірки та складають відповідні висновки щодо всіх кримінальних справ, зазначених у ст.ст. 2, 3 і 4 цього Закону, рішення з яких не були скасовані до моменту його прийняття.

На реабілітованих осіб органи прокуратури видають відповідні довідки.

При наявності підстав для визначення особи такою, що згідно з ст. 3 цього Закону не підлягає реабілітації, прокурор надсилає справу з висновком щодо засуджених судами до суду загальної юрисдикції за місцем проживання репресованої особи.

б) Внаслідок розгляду справи суд приймає рішення щодо реабілітації осіб, що зазнали репресій.

Реабілітовані особи, їхні близькі родичі та спадкоємці, особи, які зазнали переслідувань за правозахисну діяльність, мають право одержувати для ознайомлення і копіювання документи оперативного, слідчого та судового характеру з приводу репресій і переслідувань осіб, зазначених у статтях 2, 4 і 5 цього Закону.

Надати Верховному Суду України повноваження щодо перегляду в порядку нагляду і за нововиявленими обставинами кримінальних справ, розглянутих Верховними Судами України, Союзу РСР, військовими трибуналами та позасудовими органами, в тому числі за межами територій колишнього Радянського Союзу щодо осіб, які на момент застосування репресій були громадянами України.

Надати право судам поширювати дію ст.ст. 6-8 цього Закону на осіб, реабілітованих в загальному порядку, коли є підстави розглядати факт притягнення їх до кримінальної відповідальності за статтями 58-1 та 80 Кримінального Кодексу Української РСР 1927 р. як політичну репресію.

Стаття 10. Документ про реабілітацію або про відмову в реабілітації.

Особі, яку визнано судом такою, що не підлягає реабілітації, вручається копія ухвали (постанови), а в разі визнання необгрунтовано засудженою або підданою покаранню за рішенням позасудового органу – довідка про реабілітацію.

Ухвалу (постанову) суду чи військового суду може бути опротестовано прокурором чи оскаржено особою, якій відмовлено в реабілітації в порядку, передбаченому нормами Кримінально-процесуального кодексу України.

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2012 р.

2. Визнати такими, що втратили чинність Закон «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» та Постанову Верховної Ради України "Про тлумачення Закону України "Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні" від 24 грудня 1993 р. № 3812-ХП (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., N15, ст. 88).

3. Кабінету Міністрів України у тримісячний термін:

привести власні нормативно-правові акти у відповідність з цим Законом;

визначити повноважний орган відповідальний за роботу з поновленням трудових, житлових, пенсійних та інших прав громадян, реабілітованих відповідно до цього закону;

забезпечити перегляд і скасування міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що не відповідають вимогам цього Закону.

На цей законопроект Головне експертне управління надало свій висновок. Позитивно сприймаючи ідею оновлення Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», Головне управління водночас вважало за доцільне висловити до поданого законопроекту такі зауваження.

Поданий законопроект багато в чому дублює ряд положень чинного Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», які нині не узгоджуються з Конституцією України і законами України «Про судоустрій», «Про місцеве самоврядування в Україні» та іншими законодавчими актами. Така неузгодженість пояснюється тим, що чинний Закон України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» був прийнятий ще у 1991 році, коли була чинною Конституція Української РСР, яка визначала Верховну Раду Української РСР найвищим органом державної влади, правомочним розглядати і вирішувати будь-яке питання, що належить до відання Української РСР (стаття 97). Си-

туація докорінно змінилася з прийняттям у 1996 році Конституції України, яка закріпила принцип поділу державної влади в Україні на законодавчу, виконавчу та судову. За змістом цього принципу органи законодавчої, виконавчої та судової влади повинні здійснювати свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

До таких положень слід віднести положення статті 2 законопроекту, яка відтворює положення статті 1 чинного Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні». Ця стаття за назвою має на меті визначити перелік осіб, які підлягають реабілітації, а за змістом вона фактично містить припис конкретного характеру: яких осіб вважати реабілітованими. Відповідно до нині чинної Конституції України Верховна Рада України, яка визначена єдиним органом законодавчої влади, не наділена повноваженнями визнавати тих чи інших осіб реабілітованими, що складає зміст діяльності судової влади. За змістом відповідних положень Конституції питання реабілітації, під якою на найвищому рівні теоретичного узагальнення слід розуміти відновлення в правах особи (яка була необґрунтовано засуджена або притягнута до адміністративної відповідальності) в судовому або в адміністративному порядку, належать до компетенції органів судової влади або відповідних правоохоронних органів.

Зазначене зауваження стосується й інших положень законопроекту, які також містять, по суті, приписи конкретного характеру: «реабілітувати всіх осіб, засланих, висланих, і виселених з постійного місця проживання …» (частина перша статті 4); «поновити реабілітованих в усіх громадянських правах…» (частина перша статті 6); «визнати недійсними … рішення про позбавлення державних нагород, учених ступенів, військових, спеціальних і почесних звань, пенсій та інших прав» (частина друга статті 6). Використання таких приписів («вважати реабілітованими», «реабілітувати», «поновити реабілітованих», «визнати недійсними») не властиво для текстів законодавчих актів і виглядає недоцільним із тих причин, що норма права завжди розрахована на неодноразове застосування, а її дія не завершується її застосуванням у кожному конкретному випадку. Зі змісту ж відповідних формулювань випливає, що відповідні норми будуть реалізованими в

момент набрання чинності цим законом, що не узгоджується з природою закону як нормативно-правового акту.

Крім того, такі формулювання не узгоджуються, наприклад, з приписами пункту «а» статті 9 законопроекту, в якій пропонується визначити порядок проведення реабілітації. За його змістом органи прокуратури у взаємодії з органами державної безпеки повинні проводити перевірки та складати відповідні висновки щодо всіх кримінальних справ, зазначених у ст.ст. 2, 3 і 4 цього Закону, рішення з яких не були скасовані до моменту його прийняття, що заперечується змістом відповідних положень статті 2 та статті 4 законопроекту, за якими зазначені особи вже фактично визнані реабілітованими парламентом, а тому, очевидно, проводити перевірки та складати відповідні висновки щодо відповідних кримінальних справ немає потреби.

Тому зазначені вище положення статтей 2, 4, 6 законопроекту, які, по суті, містять приписи конкретного характеру, потребують відповідного коригування з урахуванням сучасних реалій конституційно-правового життя. Зокрема, їх зміст доцільно узгодити з їх назвою, надавши їм нормативного характеру шляхом заміни, наприклад, формулювання «Вважати реабілітованими осіб…» на словосполучення «Реабілітації підлягають особи…».

Не узгоджуються з існуючими конституційно-правовими реаліями й інші положення статті 9 законопроекту. Зокрема, слід врахувати, що, за Законом України «Про прокуратуру», поняття «органи прокуратури» включає в себе: Генеральну прокуратуру України, прокуратури Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя (на правах обласних), міські, районні, міжрайонні, інші прирівняні до них прокуратури, а також військові прокуратури. У зв’язку з цим у законопроекті, очевидно, слід визначити, які саме органи прокуратури мають здійснювати функції, передбачені положеннями цієї статті. Слід також врахувати, що відповідно до статті 5 вказаного вище Закону на прокуратуру України не можуть покладатися виконання функцій, не передбачених Конституцією України і цим Законом.

Деякі питання, які пропонується врегулювати цим законом, не відносяться до сфери його регулювання. Зокрема, це стосується положення, за яким «реабілітовані особи, їхні близькі родичі та

спадкоємці, особи, які зазнали переслідувань за правозахисну діяльність, мають право одержувати для ознайомлення і копіювання документи оперативного, слідчого та судового характеру з приводу репресій і переслідувань осіб, зазначених у статтях 2, 4 і 5 цього Закону».

На підставі викладеного вважаємо, що стаття 9 проекту потребує суттєвого доопрацювання. Зокрема, у проекті доцільно, на нашу думку, чітко визначити органи, які мають переглядати відповідні справи, рішення і матеріали стосовно зазначених у проекті осіб. До них можуть бути віднесені:

- відповідні суди, що мають повноваження переглядати тільки ті справи, які розглядалися в той період судовими установами (судами);

- органи прокуратури з повноваженням перегляду рішень неконституційних органів, так званих «двійок», «трійок», «особливих нарад» тощо з правом визнання рішень цих органів незаконними;

- органи служби безпеки з правом перегляду матеріалів і установлення фактів розкуркулення, адміністративного арешту, виселення, заслання, направлення на спецпоселення, конфіскації майна, вилучення будівель тощо.

Зазначені органи повинні установлювати тільки факти незаконного засудження, репресій тощо і, відповідно, видавати особам відповідні судові рішення чи інші документи, які мають засвідчувати, що вказана особа має статус реабілітованого. Питаннями ж поновлення осіб у правах і свободах, відшкодування їм збитків, матеріальної компенсації тощо, які передбачені ст. ст. 6 – 8 проекту, мають займатися інші державні органи на підставі документів зазначених органів, тобто судів та органів прокуратури й органів служби безпеки. Із законопроекту ж випливає, що питаннями компенсацій, відшкодування, соціальних послуг тощо мають займатися також суди, органи прокуратури і служби безпеки (абзац 6 пункту «б» статті 9 проекту).

Не узгоджуються із сучасними конституційно-правовими реаліями і положення статті 11 запропонованого проекту, які відтворюють приписи статті 9 чинного Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні», який був прийнятий

тоді, коли за змістом чинного тоді Закону «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування» місцеві ради визначались як представницькі органи державної влади, а тому приписи цього Закону в тих умовах виглядали більш-менш обґрунтованими.

Що ж стосується сучасних конституційно-правових реалій, то законодавча пропозиція покласти вирішення питань, пов'язаних з встановленням відповідних фактів (розкуркулювання, адміністративного виселення, з відшкодуванням матеріальних збитків, поновленням трудових, житлових, пенсійних та інших прав громадян, реабілітованих відповідно до цього закону) на комісії з питань поновлення прав реабілітованих, які утворюються обласними, міськими і районними радами, виглядає недостатньо обґрунтованою з таких підстав.

Зміст статті не узгоджується природою місцевого самоврядування, яке визначене правом територіальної громади села, селища, міста вирішувати питання місцевого значення у межах Конституції і законів України. Конкретні повноваження органів місцевого самоврядування щодо їх вирішення визначені Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні». Очевидним є те, що вирішення питань, пов'язаних з встановленням факту розкуркулювання, адміністративного виселення, з відшкодуванням матеріальних збитків, поновленням трудових, житлових, пенсійних та інших прав громадян, реабілітованих відповідно до запропонованого законопроекту, не є питаннями місцевого значення, у зв'язку з чим зазначені питання не можуть бути віднесені до повноважень відповідних органів місцевого самоврядування. Відповідно до частини третьої статті 143 Конституції та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» органам місцевого самоврядування можуть надаватися законом окремі повноваження органів виконавчої влади, здійснення яких повинно фінансуватися державною у повному обсязі. Однак, жоден припис проекту не дає відповіді на дане питання.

Визначений у ч. 1 ст. 11 проекту обсяг питань, вирішення яких покладається на комісії з питань поновлення прав реабілітованих, не узгоджується з природою постійних комісій рад, які не наділені повноваженнями остаточно вирішувати питання, віднесені до відання відповідних рад. Вони відповідно до ч. 1 ст.47 згаданого

вище Закону є допоміжними органами відповідних рад, що обираються з числа депутатів, для вивчення, попереднього розгляду і підготовки питань, які належать до їх відання, здійснення контролю за виконанням рішень рад, їх виконавчих комітетів. Якщо ж у запропонованому проекті мова йде не про депутатські комісії, а про якісь постійно діючі органи, завданням яких є організація виконання запропонованого закону, то у зв'язку з цим треба врахувати, що чинне законодавство України про місцеве самоврядування не наділяє обласні та районні ради повноваженнями створювати власні виконавчі органи. Тому, очевидно, відповідний припис має адресуватися обласним та районним державним адміністраціям.

Крім того, пропозиція покласти на відповідні ради обов'язок утворювати такі комісії не узгоджується з організаційною автономією органів місцевого самоврядування. Це стосується і положення законопроекту, за змістом якого положення про відповідні комісії має затверджуватися Кабінетом Міністрів України, що не узгоджується з відповідними положеннями Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (ч. 13 ст. 46, ч. 15 ст.47, ч. 4 ст.53), за змістом яких затвердження положень про них належить до компетенції відповідних рад і не може бути віднесене до повноважень уряду.

Суперечливим виглядає визначений у статті 11 проекту порядок взаємодії комісії з питань поновлення прав реабілітованих з правоохоронними органами. Спочатку правоохоронні органи (за дорученням комісії) встановлюють факти «безпідставності заслання і вислання, направлення на спецпоселення, а також конфіскації і вилучення будівель у зв'язку з необґрунтованими репресіями» (ч. 2 ст. 11 проекту), потім – матеріали перевірки надсилають комісіям, які вирішують питання, пов'язані з встановленням вже інших фактів «розкуркулювання, адміністративного виселення» з відшкодуванням матеріальних збитків, поновленням трудових, житлових, пенсійних та інших прав громадян, реабілітованих відповідно до цього закону.

Проблемно врегульовані у законопроекті питання державної допомоги реабілітованим (статті 7, 8). На наш погляд, необґрунтованою є пропозиція призначати надбавку до пенсій в розмірі 50% всім дітям політв'язнів. Призначення такої надбавки ставитиме їх

в більш привілейоване і, відповідно, в нерівне становище з іншими громадянами. Зокрема, це стосується дітей сімей загиблих (тих, які пропали безвісти) військовослужбовців, партизанів та інших осіб у період Великої Вітчизняної війни, зазначених у статті 10 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Згідно з цією статтею до членів сімей загиблих належать, зокрема, діти, які не мають (і не мали) своїх сімей; діти, які мають свої сім'ї, але стали інвалідами до досягнення повноліття; діти, обоє з батьків яких загинули або пропали безвісти.

Пропозиція щодо зарахування реабілітованим громадянам до стажу роботи для призначення трудових пенсій у потрійному розмірі часу тримання їх під вартою, в місцях позбавлення волі, заслання або перебування на примусовому лікуванні, часу праці у місцях заслання, спецпоселення, висилки під нагляд репресивних органів без права виїзду з цих місць, на наш погляд, потребує уточнення і більшої деталізації. Крім того, слід передбачити порядок відшкодування коштів до Пенсійного фонду у розмірі, не меншому, ніж мінімальний страховий внесок за кожен місяць перебування громадян у цих умовах, як того вимагають норми чинного Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» (стаття 24).

Водночас слід звернути увагу на те, що на даний час подібна норма фактично вже існує. Так, частина 4 статті 24 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» передбачає, що періоди трудової діяльності та інші періоди, що враховувалися до стажу роботи для призначення пенсії до набрання чинності цим Законом, зараховуються до страхового стажу в порядку і на умовах, передбачених законодавством, що діяло раніше. При цьому статтею 58 Закону України «Про пенсійне забезпечення» встановлено, що громадянам, необґрунтовано притягнутим до кримінальної відповідальності, необґрунтовано репресованим і згодом реабілітованим, час тримання під вартою, час відбування покарання в місцях позбавлення волі та заслання, а також перебування на примусовому лікуванні зараховується до стажу у потрійному розмірі.

Пункт "д" статті 7 щодо пільг на безоплатну реєстрацію індивідуальної підприємницької діяльності, безоплатну приватизацію земельних ділянок та паїв, звільнення від сплати державного мита

при зверненні до суду, нотаріату та здійсненні правочинів у випадку неналежних житлових умов, на одержання безвідсоткової позики на придбання житла та індивідуальне будівництво слід узгодити з законодавством у відповідній сфері, зокрема, щодо механізму надання пільг.

Положення статті 8 щодо забезпечення реабілітованих осіб, які стали інвалідами та пенсіонерами, безоплатним автомобілем вітчизняного виробництва за наявності відповідних медичних показників варто узгодити з законодавством про соціальну захищеність інвалідів в Україні. Зокрема, за медичними показаннями інваліди мають право на безоплатне забезпечення автомобілями з ручним керуванням. Крім того, в умовах недостатньої забезпеченості індивідуальним транспортом інвалідів викликає сумніви доцільність безоплатного забезпечення автомобілями всіх реабілітованих осіб, що стали пенсіонерами.

Варто зауважити, що положення статті 8 проекту щодо можливості звільнення з роботи за ініціативою адміністрації колишніх політв'язнів і репресованих, а також осіб, які зазнали репресій за правозахисну діяльність, лише за попередньою згодою комісій з питань поновлення прав реабілітованих, необхідно узгодити з чинним законодавством про працю України, оскільки Кодексом законів про працю подібний порядок звільнення зазначених осіб не передбачається.

У зв'язку з зазначеним законопроект слід привести у відповідність зі статтею 85 Регламенту Верховної Ради України, якою передбачається, що якщо для реалізації положень поданого законопроекту після його прийняття необхідні зміни до інших законів, такі зміни мають викладатися в розділі «Перехідні положення» цього законопроекту або у одночасно внесеному його ініціатором окремому законопроекті. Зокрема, відповідно до законодавчих пропозицій відповідних змін потребують також Кодекс законів про працю України, «Про нотаріат» та ін.

Управління звертає увагу й на те, що запропоновані у законопроекті види державної допомоги реабілітованим потребуватимуть додаткових витрат з державного бюджету, а тому він повинен мати належне фінансово-економічне обґрунтування, що передбачено частиною другою статті 27 Бюджетного кодексу України.

Новим у законопроекті є те, що в ньому пропонується поширити його дію на малолітніх політичних в'язнів – осіб, які народилася в місцях позбавлення волі у жінок, ув'язнених з політичних мотивів, або осіб, які в малолітньому віці та у віці до 18 років перебували разом із ув'язненими з політичних мотивів батьками у місцях позбавлення волі, засланні, виселенні, спецпоселенні або були ув'язнені з політичних мотивів у віці до 18 років. Принагідно відзначимо, що на вирішення цього завдання спрямований проект Закону про внесення змін до Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» (щодо статусу осіб, які в дитинстві потерпіли від політичних репресій), який був внесений Президентом України і був зареєстрований 31.07.2009 р. під № 5040.

Законопроект багато в чому не відповідає правилам оформлення проектів законів та основним вимогам законодавчої техніки. Зокрема, це стосується преамбули законопроекту, яка (за винятком останнього її абзацу) має декларативно-публіцистичний характер, що не властиво для текстів законів. Згідно з вимогами законодавчої техніки в преамбулі закону мають стисло визначатися (у разі необхідності) мета (завдання) закону та коло суспільних відносин, які регулюються відповідним законом. При цьому преамбула закону не повинна містити норм права.

Не відповідає законопроект вимогам законодавчої техніки, які ставляться до структури законопроекту в частині, що стосується поділу його на статті закону, нумерації їх частин, пунктів та підпунктів, що істотно ускладнюватиме користування законом у разі його прийняття. Зокрема, якщо в одних статтях законопроекту їх частини, пункти та підпункти взагалі не нумеруються (статті 2 – 4, 6, 10, 11), то в інших статтях частини, пункти та підпункти позначаються відповідними літерами (статті 7 – 9). А за правилами законодавчої техніки, частини для зручності завжди нумеруються арабськими цифрами з крапкою, а пункти – арабськими цифрами з дужкою або літерами. При цьому у законопроекті іноді не проводиться різниця між частиною статті, яка завжди є нормою права, та її пунктами чи підпунктами, які не є завершеними нормами права і використовуються здебільшого для визначення, наприклад, переліку пільг тощо.

У деяких випадках зміст окремих статей не узгоджується з їх назвою. Приміром, такі вади притаманні статті 5, яка має назву «Про статус осіб, переслідуваних за правозахисну діяльність», проте визначає поняття «особи, переслідувані за правозахисну діяльність», а не їх статус. При цьому положення цієї статті повторює зміст відповідного положення статті 1 законопроекту. Сюди також треба віднести статтю 8, яка має назву «державна допомога окремим категоріям реабілітованих» і яка містить положення, що виходять за межі правового регулювання цієї статті (зокрема, положення позначені пунктами «і», «й»).

Чимало зауважень викликає понятійно-категорійний апарат законопроекту, для якого характерним є різнобій у вживанні термінології. Так, у статті 1 законопроекту дається визначення терміну "депортація", проте у тексті він не зустрічається. Натомість, вживається низка термінів ("виселення", "адміністративне виселення", "поселення", "спецпоселення", "заслання", "вислання"), визначення яких не даються, що затруднятиме застосування положень цього закону на практиці, зокрема, процедуру підтвердження перебування у зазначених вище місцях. Для значної частини термінології характерна відсутність уніфікованого вживання певних формулювань, наприклад: "політичні, релігійні, національні, класові, станові ознаки" (стаття 1), "політичні, соціальні, класові, станові, релігійні, національні мотиви" (стаття 4); "примусові заходи медичного характеру" (стаття 2), особи, "примусово поміщені у лікувальні заклади" (стаття 7), "примусове лікування" (стаття 8).

Те ж саме стосується й інших термінів. Так, реабілітовані особи в одних випадках називаються "жертвами політичних репресій", а в інших – "жертвами репресій" (стаття 7), а їхні діти – "малолітніми політичними в'язнями" (стаття 1) або "дітьми політв'язнів". При цьому термін "політичний в'язень" по відношенню до дорослих у законопроекті майже не вживається (за винятком "колишні політв'язні" – пункт "і" статті 8), а стосується тільки їхніх дітей. Крім того, в одних випадках вживається термін "в дитячому віці", в інших – "в неповнолітньому віці" (частина друга статті 4).

В одних статтях законопроекту вживається термін "спадкоємці першої черги" (частина друга та третя статті 7; пункт "е" статті

8), в інших – “нащадки першої черги” (пункт “ж” частини п’ятої статті 7), ще в інших – “близькі родичі та спадкоємці” реабілітованих осіб (стаття 9).

У законопроекті вживається неоднозначний термін “компетентні державні органи” (стаття 3).

Висловлене зауваження й щодо структури законопроекту. У статті 2 слід було б назвати усі категорії осіб, що підлягають реабілітації, включивши до неї засуджених, засланих, висланих, виселених та їхніх дітей (статті 2, 4), тих, хто переслідувався за правозахисну діяльність (стаття 5), а вже потім вмістити статтю щодо осіб, які не підлягають реабілітації. Після цього логічно було б подати статтю про “Порядок проведення реабілітації (стаття 9), а після неї – про державну допомогу реабілітованим (статті 7, 8).

Так детально зауваження Головного експертного управління Верховної Ради України тут викладені з наступних міркувань. Верховна Рада нинішнього скликання уже доживає свою каденцію: зовсім близько нові вибори, і маю великий сумнів щодо розгляду цього законопроекту ще у цьому скликанні. Ним уже будуть займатися, очевидно, депутати наступного скликання, то ж до них і адресується ця стаття.

Разом з тим і попри такий висновок Головного управління цей законопроект міг бути розглянутий у першому читанні, а всі зауваження Головного управління могли бути враховані при підготовці законопроекту до другого читання. Проте жодного разу цей законопроект не був включений до порядку денного сесії через змову двох фракцій – комуністів і Партії Регіонів. Комуністи чинять опір прийняттю цього закону з політичних мотивів: вони є спадкоємцями комуністичного режиму, який чинив злочини, а репресованих вони досі вважають ворогами цього режиму і ворогами їхньої ідеології. І саме ця обставина привела їх до статусу союзника партії захисту інтересів крупного олігархічного капіталу, яку вони підтримують під час голосування принципових питань у парламенті. Доти, доки залишатиметься діючим альянс комуністів і олігархів, яким поняття справедливості і співчуття репресованим є невластивими, і доки комуністи залишатимуться однією з провладних партій, наш закон прийнятим бути не може.

Нова олігархічна влада не зважає на суспільний опір та намагається сьогодні ліквідувати саме поняття пільг. Влада каже, що відновлення деяких пільг може настати тоді, коли у влади буде достатньо для цього коштів. У такій ситуації прийняття додаткового «пільгового» закону стає нереальним. Проте цілком реальною може бути зміна влади. У ті часи, коли сталінський режим чинив жорстокі репресії, комуністи вважали, що їхній режим пануватиме вічно. Але сталося інакше.

Надіюсь, що у Верховній Раді наступного скликання уже не буде неприродного союзу комуністів і капіталістів і з'явиться можливість відновлення справедливості. У цьому зв'язку важливо ще раз проаналізувати згаданий законопроект та ті зауваження до нього, які надійшли від Головного експертного управління Верховної Ради.

ДО ВІДОМА ЧЛЕНІВ ТОВАРИСТВА
І ЧИТАЧІВ «ЗОНИ»
У НАС Є СВІЙ САЙТ:

repressed.org.ua

Мустафа Джемілєв

ПРО ПОНЕВІРЯННЯ ОДНОГО ЗАКОНОПРОЕКТУ

(Чому до цих пір не прийнятий Закон України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою»)

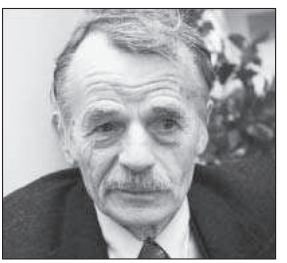

Мустафа Джемілєв, Народний депутат України, Голова підкомітету з питань корінних народів, національних меншин, етнічних груп, депортованих народів та національних меншин Комітету Верховної Ради України з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин

Передісторія

Однією з найскладніших проблем для сучасної української держави є законодавче забезпечення заходів, пов'язаних з поверненням, облаштуванням і відновленням прав осіб, насильно депортованих з території України за національною ознакою. Як відомо, депортації – насильницькі переселення народів, національних меншин та осіб з місць постійного проживання – були частиною злочинної політики вищих органів державної влади колишнього СРСР, вони проводилися щодо власного населення й призвели до величезних людських жертв, страждань і поневірянь сотень тисяч людей і непоправних втрат у сфері матеріальної та духовної культури.

З територій, які зараз належать сучасній Україні, в 1940-х роках були депортовані великі групи українців, поляків й інших етнічних груп, а із Кримської АРСР (Крим тоді входив до складу РРФСР) – кримські татари, вірмени, болгари, греки і німці (останні були виселені і з материкової частини України).

Як представник кримських татар в українському парламенті та ініціатор розробки та прийняття законопроекту «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» зупинюся на тому, як торкнулася ця політико-правова проблема кримських татар. Вперше ця тема голосно прозвучала ще в 1989 році, коли тисячі корінних жителів Криму стали прибувати на свою рідну землю з місць депортації. В результаті масового самостійного (практично без державної підтримки) повернення кримських татар їх чисельність на півострові досягла вже в січні 1991 року 100 000 чоловік. Через 10 років, у 2001 році (за даними офіційного перепису 2001 року) – 243 400 осіб, а за даними Республіканського комітету у справах національностей і депортованих громадян Автономної Республіки Крим – 263 000. Зараз у Криму проживає понад 280 тисяч кримських татар. З урахуванням усіх, що повернулися – вірмен, болгар, греків, німців – загальна чисельність репатріантів у Криму досягає 300 000.

Першим кроком на шляху відновлення історичної справедливості щодо репресованих народів стало прийняття 14 листопада 1989 року Верховною Радою СРСР Декларації «Про визнання незаконними і злочинними репресивних актів проти народів, що піддалися насильницькому переселенню, і забезпечення їхніх прав». Верховна Рада СРСР беззастережно засудила практику насильницького переселення цілих народів як найтяжчий злочин, що «суперечить основам міжнародного права, гуманістичній природі соціалістичного ладу». 28 листопада 1989 Верховна Рада СРСР схвалила "Висновки і пропозиції" створеної ним комісії. Цей документ передбачав повну політичну реабілітацію кримськотатарського народу і скасування нормативних актів репресивного і дискримінаційного характеру, а також визнавав законним правом кримськотатарського народу повернення в "місця історичного проживання і відновлення національної цілісності", здійснення перегляду справ, порушених за участь у кримськотатарському національному русі.

Рада Міністрів СРСР в січні 1990 року затвердила своєю постановою склад урядової Комісії, яка почала займатися вирішенням "практичних питань", пов’язаних з відновленням прав кримськотатарського народу, і працювала до моменту розпаду СРСР в 1991 році.

Потрібно відзначити, що в розвитку політико-правових кроків, зроблених на союзному рівні, 26 квітня 1991 р. Верховною Радою РРФСР був прийнятий закон «Про реабілітацію репресованих народів». Закон визначив поняття «репресовані народи», види реабілітації та визнав незаконними всі правові акти, у тому числі місцевих органів і посадових осіб, прийняті відносно репресованих народів, за винятком актів, які відновлюють їх права.

З розвалом Радянського Союзу проблема повернення кримськотатарського народу стала внутрішньою проблемою незалежної України. У 1992 році під тиском Кримськотатарського національного руху уряд України вперше заклав у бюджет статтю витрат на соціально-економічне облаштування кримських татар в Криму. Однак минуло ще чотири роки, перш ніж українське керівництво звернуло увагу і на необхідність комплексного вивчення і вирішення кримськотатарського питання.

У 1996-97 рр. відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 636 від 11 серпня 1995 р. була створена Робоча група Міністерства юстиції України, до якої входили народні депутати України, науковці та незалежні експерти від громадських організацій. Робочою групою були підготовлені проект «Концепції державної політики України щодо корінних народів» та проект Закону «Про статус кримськотатарського народу». Однак прийняття цих законопроектів було заблоковано Верховною Радою України.

Важливість розробки згаданих законопроектів була викликана тим, що Закон України про національні меншини та інші законодавчі акти не враховували повною мірою особливості етнополітичної, етнодемографічної та міграційної ситуації в Україні, зокрема, наявність етнічних груп, які відповідно до критеріїв і норм сучасного міжнародного права можуть набути статусу корінних народів.

Іншим дуже важливим фактором актуалізації законотворчої діяльності стало те, що до тексту Конституції Україні було вперше впроваджено поняття «корінні народи». У Конституції України говориться про те, що «Держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України». У п. 3 статті 92 підкреслено, що права корінних народів визначаються законами України.

На жаль, з моменту прийняття Конституції України у 1996 році, у чинному законодавстві країни не отримали подальшого роз'яснення правові дефініції «українська нація», «корінні народи», «національні меншини». Хоча, заради об'єктивності слід зауважити, що спроби розробки правових документів, які б закріпили зазначені дефініції, періодично робляться на рівні експертів та окремих народних депутатів.

Законопроект «Концепція державної політики України щодо корінних народів» згодом трансформувався в Концепцію державної етнонаціональної політики.

У рекомендаціях парламентських слухань «Проблеми законодавчого врегулювання та реалізації державної політики щодо забезпечення прав кримськотатарського народу і національних меншин, які були депортовані і добровільно повертаються в Україну», прийнятих постановою Верховної Ради України від 20 квітня 2000 року № 1660-III, в п.1 для Кабінету Міністрів було зазначено: «Завершити розробку і внести на розгляд Верховної Ради України проект Закону про державну етнонаціональну політику, передбачивши в ньому комплекс правових і етнополітичних засад, підходів та управлінських дій, спрямованих на реалізацію конституційних положень щодо прав корінних народів, національних меншин і повернення депортованих».

Ця рекомендація була повторена вже у вигляді доручення Президента України за результатами засідання Ради представників кримськотатарського народу від 15 травня 2000 року. Однак проект Концепції державної етнонаціональної політики в цей період не був розроблений. Це, в свою чергу, ускладнило проходження законопроекту «Про статус кримськотатарського народу», який був поданий до Верховної Ради України, обговорювався в її комітетах, але не виносився на розгляд пленарного засідання. У той же час було очевидно, що кардинальні рішення на державному рівні, спрямовані на відновлення прав кримськотатарського народу, порушених в результаті депортації, повинні були початися з прийняття закону «Про статус кримськотатарського народу».

Замість нього Кабінетом Міністрів України 1 листопада 2000 р. був винесений на розгляд парламенту України законопроект «Про реабілітацію та забезпечення прав осіб з числа національних меншин, що зазнали репресій та депортованих з території

України». Незважаючи на очевидну декларативність законопроекту, сама ідея про необхідність прийняття спеціального правового акту, спрямованого на реабілітацію осіб з числа національних меншин, що зазнали репресій і депортації, не знайшла підтримки більшості народних депутатів України. Категорично проти прийняття зазначеного проекту закону, в першу чергу, виступили депутати із фракції Комуністичної партії України.

Нарешті, 3.09.2003 р. законопроект «Про статус кримськотатарського народу» був зареєстрований народними депутатами України М. Джемілєвим та Р. Чубаровим. Але законопроект зустрів заперечення з боку Головного науково-експертного управління (ГНЕУ) ВР України та експертів ряду інститутів. Їх суть полягала в наступному: в Україні взагалі ще не збудована система розуміння етнонаціональної політики, і хоча в Конституції є певні поняття, але в законах вони не розшифровані, і тому потрібно почекати з прийняттям закону «Про статус кримськотатарського народу», поки не будуть законодавчо визначені поняття «корінні народи», «національні меншини» і т.д. Щоб подолати ці перешкоди, кримськотатарські депутати подали законопроект «Про Концепцію державної етнонаціональної політики», який також не був підтриманий парламентом.

Просування законопроекту

Дещо детальніше про появу і просування проекту закону України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою». Робота над ним була організована в Меджлісі кримськотатарського народу із залученням ряду фахівців, і до літа 2003 р. законопроект був підготовлений і переданий до Верховної Ради України. До цього ж часу в парламент надійшли ще два близьких за змістом законопроекти – «Про реабілітацію кримськотатарського народу», підготовлений опозиційною до Меджлісу Координаційною радою громадсько-політичних сил кримськотатарського народу, і варіант Державного комітету України у справах національностей та міграції.

На засіданні Комітету з прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин ВР України (далі – Комітет) було прийнято рішення з метою підготовки узагальнюючої редакції зако-

нопроекту сформувати спільну робочу групу, координацію роботи якої було доручено народному депутату Р. Чубарову. Необхідність роботи над узагальнюючим варіантом була викликана важливістю підготовки такого законопроекту, який, з одного боку, максимально відповідав би інтересам кримськотатарського народу, а з іншого боку, мав би шанси пройти у Верховній Раді України. Кримськотатарські депутати стояли перед дилемою: або вийти з законопроектом на трибуну, озвучити його, але при цьому він буде провалений більшістю, або прийняти компромісний законопроект, який можна оцінювати як певний рух вперед.

У противагу до цієї ініціативи на початку 2004 р. до Верховної Ради України Кабінетом Міністрів було внесено підготовлений Державним комітетом у справах національностей та міграції законопроект під назвою «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою». Він не містив майже ніяких статей, спрямованих на вирішення проблем депортованих, і мав декларативний характер. У цій ситуації М. Джемілєв і Р. Чубаров розробили свій альтернативний варіант законопроекту і зареєстрували його 30.01.2004 р. під тією ж назвою. Однак сесія більшістю голосів прийняла в першому читанні і відправила на доопрацювання проект Кабміну.

Кримськотатарським депутатам довелося докласти неймовірних зусиль для того, щоб при внесенні цього законопроекту на друге читання у червні 2004 р. максимально включити в нього положення, закладені в їхній варіант, який не отримав підтримку при першому читанні, і передбачали вирішення певних соціальних проблем депортованих.

Цей проект після третьої спроби, у червні 2004 р., нарешті, був прийнятий більшістю депутатів Верховної Ради, але Президент України Л. Кучма наклав на нього вето, запропонувавши внести ряд змін, частина яких з точки зору кримських татар були абсолютно неприйнятними. Наприклад, неможливо було погодитися з такими пропозиціями: не вживати в законі слово «народ» стосовно до кримських татар і замінити його терміном «депортовані особи», а також вилучити статтю, де говорилося, що депортованим, які оселилися в сільській місцевості, повинна бути забезпечена передача у власність земель сільськогосподарського призначення в розмірі земельного паю, визначеного для цієї місцевості.

Подолати вето Президента, тобто набрати більше від 300 голосів, виявилося практично неможливо, оскільки приблизно половина складу депутатів у Верховній Раді голосувала в основному відповідно з думкою Адміністрації Президента.

Про ймовірність повторного розгляду цього законопроекту йшлося на зустрічі Ради представників кримсько-татарського народу з Президентом України В. Ющенком у травні 2005 р. в Бахчисараї. На жаль, поставлені там питання не знайшли свого вирішення, і в наступні роки не було можливості винести цей законопроект для повторного розгляду Верховною Радою України з перспективою його прийняття.

Замість ветованого президентом Л. Кучмою проекту закону Кабінетом міністрів України було розроблено в 2008 р. і внесено до ВР України новий проект з такою ж назвою, який одностайно був розцінений кримськими татарами як декларативний і неприйнятний.

8 квітня 2009 р. у ВР України відбувся організований Комітетом «круглий стіл» з обговорення цього законопроекту, де брали участь представники майже всіх національностей, репресованих у радянські роки за національною ознакою, і представники міжнародних організацій. Учасники «круглого столу» дійшли одностайної думки, що кабмінівський проект неприйнятний, оскільки він містить багато вад і не буде сприяти вирішенню проблем депортованих. За підсумками цього «круглого столу» голова Комітету О. Зарубінський також направив лист Ю. Тимошенко з пропозицією відкликати свій законопроект і повернутися до проекту, який був ветований екс-президентом Л. Кучмою. Проте жодної реакції з Кабміну не надійшло.

13 травня того ж року кабмінівський законопроект розглядався в Комітеті. Більшість членів Комітету також и до висновку, що проект неприйнятний і його слід повернути автору, тобто Кабміну, на доопрацювання. Основним доповідачем по кабмінівському законопроекту в разі його винесення на розгляд сесії Комітетом був призначений народний депутат М. Джемілєв. Але до розгляду цього законопроекту на засіданні сесії справа не дійшла, хоча він неодноразово вносився до порядку денного.

3 липня 2009 р. цей законопроект обговорювався і під час зустрічі Президента В. Ющенка зі складом Меджлісу кримськотатарського народу в Сімферополі. Була досягнута домовленість, що Меджліс направить до секретаріату Президента свій законопроект, і після його вивчення експертами законопроект буде внесений на розгляд сесії Верховної Ради від імені Президента. Після цієї зустрічі законопроект був переданий представнику Президента в Криму Л. Жунько. Нова доопрацьована версія законопроекту «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» була внесена 24.02.2010 р. народним депутатом України М. Джемілєвим та зареєстрована за № 5515.

Комітет розглянув законопроект на своєму засіданні 29.10.2010 р. Члени Комітету відзначили невизначеність правового статусу осіб, які зазнали депортації за національною ознакою в 1940-х роках, а також відсутність державних гарантій відновлення їх прав і реабілітації. Вони підтримали ініціативу вирішення цих питань на рівні закону, який би відновлював історичну справедливість щодо осіб, які також стали жертвами політичних репресій, але на них не поширюються соціальні гарантії, встановлені Законом України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні».

Враховуючи суспільну значимість законопроекту та можливість його подальшого доопрацювання, Комітет вирішив рекомендувати Верховній Раді України проект Закону «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» (реєстраційний номер № 5515) за результатами розгляду в першому читанні прийняти за основу. Співдоповідачем з цього питання був призначений голова Комітету О.А. Зарубінський.

Огляд вибраних статей законопроекту

Які статті в цьому законопроекті можна було б відзначити? Зокрема у статті 1 говориться про те, що депортація – це насильницьке переселення народів, національних меншин та осіб. Автори законопроекту вперше відійшли від нав'язуваного роками і неприйнятного трактування категорії депортованих, хоча термін залишився у назві – «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою», це є свого роду вимушеною даниною нав'язаної урядової концепції. Але в законопроекті закріплено положення про те, що сама по собі депортація охоплювала народи, національні меншини та окремих осіб. Автори законопроекту написали, що реабілітація – це визнання незаконними і злочинними репресивних актів проти народів, національних меншин та осіб, що піддалися насильницькому переселенню за національною ознакою з території України.

У статті 4 «Визнання статусу депортованих осіб» зафіксовано, що депортованими громадянами України, згідно з цим законом, визнаються:

• особи з числа депортованого кримськотатарського народу, які піддалися насильницькому переселенню, що передбачало депортацію всіх без винятку представників цього народу з місць його постійного проживання;

• особи з числа національних меншин, які зазнали насильницького переселення в період 1941 – 1944 років з місць їх постійного проживання з усієї або частини території України;

• особи (громадяни колишнього СРСР), які були примусово направлені у визначені місця проживання (на спецпоселення) до членів своїх сімей після закінчення військової служби, повернення з евакуації, відбуття примусових робіт, покарання тощо;

• особи (громадяни колишнього СРСР), які на момент депортації знаходилися за межами місць постійного проживання, але на яких згодом були поширені обмеження їх прав і свобод за національною ознакою, в тому числі заборона на повернення і проживання в місцях постійного проживання;

• особи, що народилися в сім'ях депортованих осіб до моменту їх повернення в місця постійного проживання;

• окремі особи, які зазнали насильницького переселення з місць їх постійного проживання на підставі належності до певної національності.

Використаний в законі понятійний апарат є дуже важливий для того, щоб далі йти в прийнятті необхідних законів.

У статті 7 "Порядок і умови реабілітації депортованих осіб» йдеться про те, що «депортованим особам, які повертаються в Україну на постійне проживання, гарантується за їх бажанням право на поселення в межах тих адміністративних територіальних одиниць, де вони проживали на момент депортації». А оскільки під поняття «депортовані особи» підпадають не тільки ті, хто був безпосередньо виселений, але і їх діти та онуки, то сьогодні, якби діяла ця норма (навіть в умовах відсутності механізму її реалізації), земельна проблема (дуже актуальна для кримських татар), багато в чому втратила б свою гостроту.

У цій же статті 7 закладена норма, згідно з якою трудовий стаж для депортованих осіб, що знаходилися на спецпоселенні до моменту зняття режиму спецпоселення, обчислюється в потрійному розмірі. У статті 8 «Порядок та умови компенсації» закріплено норму, яка викликала ще одне заперечення Президента України: «Громадянам України з числа депортованих, які оселилися в сільській місцевості, державою забезпечується безкоштовна передача їм у власність землі сільськогосподарського призначення в розмірі земельного паю, визначеного для цієї місцевості».

Головне науково-експертне управління (ГНЕУ) ВР України у своїх висновках на проект Закону України «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» від 7 квітня 2010 р. виклало свої зауваження та рекомендувало за результатами розгляду в першому читанні повернути законопроект на доопрацювання.

Зокрема, ГНЕУ відзначило, що «законопроект подається недостатньо узгодженим з Законом України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні ». На думку ГНЕУ, це стосується питань співвіднесення з ним «основних положень та норм законопроекту, якими регулюються питання встановлення факту депортації, визначення статусу депортованих осіб, відновлення їх прав, надання компенсацій і пільг тощо».

ГНЕУ вважає, що деякі положення законопроекту носять декларативний характер (стаття 3, частина перша статті 7), в той час як інші – характеризуються надмірною деталізацією, в результаті чого вони більшою мірою схожі на положення інструкції, а не на закон (стаття 6). Не сподобалося ГНЕУ згадка в проекті терміну «кримськотатарський народ», оскільки це нібито є несправедливим по відношенню до депортованих представників інших «етносів-громадян колишнього СРСР». Цілий ряд зауважень стосується правомочності застосування та тлумачення термінів «сатисфакція», «народи», «національності», «національні меншини», «певні місця проживання », «насильницьке переселення» і т.д.

Не витримує критики оцінка ГНЕУ законопроекту як запізнілого за часом, тому що, виявляється, «ставити питання про відновлення на законній підставі прав осіб, депортованих за національною ознакою, доцільно було в перші роки незалежності України, коли відбувалося їх масове повернення на батьківщину», тобто приблизно на початку 1990-их років, коли в Російській Федерації був прийнятий аналогічний закон.

Позиція ПАРЄ і ОБСЄ

Особливу увагу нинішньому становищу в Україні раніше депортованих осіб та їх інтеграції в українське суспільство приділяють міжнародні організації.

Ще 5 квітня 2000 р. на Парламентській Асамблеї Ради Європи окремим пунктом сесійної програми обговорювалося питання «Репатріація та інтеграція кримських татар». Підсумком всебічного обговорення, тональність якого була задана глибокою доповіддю Лорда Понсонбі від імені Комітету з міграції, біженців і демографії РЄ, стала Рекомендація 1455 (2000) з однойменною назвою. У пункті 1 для Комітету Міністрів було записано: «Інтенсифікувати діалог з інститутами Європейського Союзу і міжнародними організаціями, які вже проявили активність у наданні допомоги кримським татарам, зокрема з УВКБ ООН та ОБСЄ. Метою такого діалогу має стати забезпечення більш високого рівня участі Європейського Союзу в проектах у межах його компетенції, і зокрема, у вирішенні

правових проблем, які стосуються інтеграції репатріантів, – таких як громадянство, прописка тощо, – а також максимально широке залучення до участі в обговоренні цих проблем власне кримських татар».

Активно бере участь в процесі моніторингу, консультацій та надання правової допомоги репатріантам і така авторитетна загальноєвропейська інституція як ОБСЄ. Наведу для прикладу два листи Верховного комісара ОБСЄ з питань національних меншин Кнута Воллебека, написаних ним в 2010 р. з розривом у півтора місяця за підсумками його поїздок в Україну і АР Крим.

У своєму першому листі на ім'я народного депутата, голови Комітету О. Зарубінського Верховний комісар ОБСЄ висловлює стурбованість міжетнічною ситуацією в Криму, викликаною чималою мірою і не вирішенням комплексу проблем раніше депортованих осіб. На його думку, рішення труднощів міжетнічної ситуації на півострові вимагає впровадження довгострокової стратегії, ключовим елементом якої є прийняття дієвого правового механізму, що регулює реінтеграцію осіб, депортованих за етнічною ознакою. «Незважаючи на те, що з часу останніх депортацій в 1940-их роках пройшли десятиліття, наслідки цих злочинів залишаються очевидними і сьогодні. Зокрема, в Україні все ще необхідно належним чином зайнятися реінтеграцією раніше депортованих та їх нащадків... потреба виправити минулі несправедливості є невідкладною сьогодні як ніколи», – підкреслив Кнут Воллебек.

Верховний комісар ОБСЄ дав детальну характеристику законопроекту № 5515 «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою». Кнут Воллебек повідомив, що він ознайомився з експертним висновком ГНЕУ ВРУ і надав свої коментарі до нього. Зокрема, він написав, що нинішній проект Закону, який базується переважно на положеннях попереднього законопроекту, прийнятого ВР України, але на який колишній президент України наклав вето, значно досконаліший в порівнянні з проектом Кабміну 2008 р. Перш за все, поточна версія законопроекту ставить за мету відновлення прав раніше депортованих осіб шляхом визнання вчинених проти них злочинів та надання допомоги, з одного боку, і забезпечення повернення та/або компенсації збит-

ків і втрат у ході або після депортації, з іншого. Кнут Воллебек докладно зупинився на таких положеннях законопроекту, поліпшених порівняно з варіантом 2008 року:

1. Визнання злочинного характеру колективної депортації: проект закону (стаття 3) чітко визнає депортацію кримінальним злочином і підтверджує факти жорстокої несправедливості, яка заподіяла шкоду цілим спільнотам, що переслідувалися через їх етнічну, національну та релігійну належність. У разі прийняття проект цього Закону буде сприяти виконанню міжнародної Угоди 1993 р. «З питань, пов'язаних з відновленням прав депортованих осіб, національних меншин і народів» (Бішкекська угода), стороною якого є Україна.

2. Іншим позитивним елементом законопроекту є включення положень про заходи з підтримки культурної та етнічної ідентичності депортованих осіб, насамперед, закріплення права використовувати історичні топоніми для поселень, які були перейменовані після депортації. Це позитивний крок, незважаючи на те, що його ефективне виконання може вимагати внесення змін до інших законодавчих актів.

3. Крім того, заслуговує позитивної оцінки той факт, що запропонований законопроект однозначно визнає кримських татар як найбільшу групу осіб, депортованих з Криму на основі їх етнічної приналежності. Одночасно, враховуючи те, що в цей період інші групи також були жертвами колективної депортації з Криму виключно через їх етнічну, національну та релігійну приналежність, було б доцільно включити їх до закону, наприклад, в його преамбулу. У цьому зв'язку слід зазначити, що визнання колективного і злочинного характеру депортації в преамбулі чи в інших частинах закону не суперечить принципу рівності, закріпленому і в Конституції України.

4. Іншим помітним придбанням нового законопроекту є включення більш чіткого визначення сфери його дії. Законопроект (стаття 4) окреслює коло бенефіціаріїв, який включає не тільки депортованих осіб, а й осіб, «які народилися в сім'ях депортованих осіб до моменту їх повернення в місця постійного проживання». Таке визначення віддає належне тим особам, які були народжені в

місцях примусового поселення, але де-юре або де-факто не мали можливості повернутися в Крим, а, значить, продовжували бути жертвами депортації.

5. І останнє, важливим компонентом законопроекту є положення про реституцію та компенсацію вартості власності та земельних ділянок, конфіскованих під час і після депортації. Механізм справедливої реституції та/або компенсації є ключовою умовою зниження існуючої напруги навколо земельного, майнового та житлового питань.

Верховний комісар ОБСЄ зробив наголос щодо своєї незгоди з висновком ГНЕУ ВРУ про те, що відновлення прав осіб, які стали жертвам колективної депортації з Криму (запланованої і реалізованої на основі етнічної приналежності), повинно здійснюватися не шляхом прийняття окремого закону, а через внесення доповнень до вже існуючого Закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні». Як підкреслив Кнут Воллебек, кримські татари та інші групи депортованих осіб були свідомо виключені зі сфери застосування зазначеного закону про реабілітацію, прийнятого майже двадцять років тому. На його думку, немає сенсу відновлювати цю дискусію, і більш того, ситуація в Криму є особливою і в багатьох моментах вона в значній мірі відрізняється від ситуації в інших регіонах України. Одним з визначальних чинників у цьому зв'язку є колективний, а не індивідуальний характер депортації. Цей фактор досі негативним чином впливає на сучасні міжетнічні відносини в Криму. Спираючись на індивідуальний підхід в оцінці та регулюванні відновлення прав депортованих осіб шляхом внесення змін до Закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні», не вдасться врахувати колективний аспект існуючої проблеми.

Кнут Воллебек ще звернув увагу на свою попередню рекомендацію щодо створення міжвідомчої робочої групи з представників Верховної Ради України, Адміністрації Президента та уряду України, а також представників депортованих народів. Така робоча група повинна мати чіткий мандат і встановлені відповідні часові рамки для розробки оновленого законопроекту, основою якого має стати проект закону «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою».

У листі народному депутату України Мустафі Джемілєву від 11.10.2010 р. Верховний комісар ОБСЄ з питань національних меншин Кнут Воллебек зазначив, що під час його недавнього візиту до України багато часу було присвячено аналізу ситуації в Криму та питанню про законодавство, що регулює інтеграцію раніше депортованих осіб. «Я обговорював проект Закону «Про відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою» з рядом осіб, як у Києві і в Криму. Як вам відомо, я представив свої зауваження щодо цього законопроекту голові відповідного комітету Верховної Ради наприкінці серпня. Хоча мені повідомили, що Уряд в даний час розробляє свою позицію щодо даного законопроекту, я підтвердив свою позицію, що міцна правова база, яка регулює інтеграцію раніше депортованих осіб, є необхідною умовою для вирішення деяких з найбільш гострих етнополітичних проблем і тим самим сприятиме зниженню напруженості в Криму. За моєю оцінкою, бездієвість щодо створення такої правової бази сприяє нинішній тенденції до радикалізації та екстремізму на півострові. Тому я рішуче вітаю намір, виражений головою Верховної Ради п. Литвином, про прискорення роботи парламенту з цього законопроекту, в консультації з депортованими громадами. Я послав лист п. Литвину з цього та інших питань», – написав Кнут Воллебек.

Висновок

Таким чином, зазначений законопроект відображає пріоритетні напрямки державної політики у сфері відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою. Зокрема, держава гарантує депортованим особам, які добровільно повертаються в місця їх постійного проживання на момент депортації, рівні з громадянами України права згідно з Конституцією України та умови для облаштування, включаючи забезпечення землею, житлом, працевлаштуванням, освітою, сприяння культурному і духовному розвитку. Прийняття закону створить правові умови для регулювання та реалізації державної політики у сфері повернення, облаштування і відновлення прав осіб, депортованих за національною ознакою, та членів їх сімей, сприятиме процесу їх адаптації та інтеграції в українське суспільство, забезпечить умови для приведення національного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами.

ФАКТИ ІСТОРІЇ

Аскольд Лозинський

ПРО ЗНАЧЕННЯ КОНВЕНЦІЇ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ГЕНОЦИДУ

(У зв'язку з 63-ю річницею прийняття Конвенції
про запобігання та покарання злочину Геноциду)

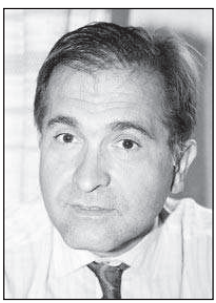

Аско́льд Лози́нський — президент Світового конгресу українців з 1998 до 2008 р.

Народився 8 лютого 1952 р. в Нью-Йорку у сім'ї українських емігрантів, які прибули до США у 1951 р, під час третьої політичної хвилі української еміграції.

У 1932-33 був голод в СРСР.

Двадцять років по тому Рафаель Лемкін, польсько-американсько-єврейський юрист, один з авторів конвенції, запропонував наступні зауваження до двадцятої річниці голоду в статті, яку він назвав «Радянський геноцид в Україні":

"Те, про що я хочу говорити, є, мабуть, класичний приклад радянського геноциду... знищення української нації... Третій напрямок радянського плану був направлений на фермерів, велику масу незалежних селян, які є носіями традицій, фольклору і музики, національної мови та літератури, національного духу України. Зброя, використана проти цього прошарку, є мабуть, найстрашніша з усіх – голод. Між 1932 і 1933 роками померли від голоду 5 000 000 українців... ".

Для того, щоб краще зрозуміти масштабність цього геноциду, зауважте, що згідно радянського перепису 1926 року було 31 мільйон українців в СРСР. Перепис 1937 р., як тільки недавно з'ясувалося, показує лише 26 мільйонів. Таким чином 5000000 зниження за 11 років. Інші групи населення в СРСР зросли на

17% за той же період часу. Якби українцям дозволили рости, то їх мало бути 36 мільйонів у 1937 році. Розбіжність є 10 мільйонів, яка включає ненароджених дітей постраждалих. Таким чином 7-10 млн.є достатньо виважена цифра. Росіян за цей період збільшилося на 23%. Щоб краще зрозуміти гидоту цього радянського злочину, зауважте, що в число жертв включено близько 3 мільйонів дітей.

Конвенція про геноцид відслідковує Геноцид вірмен 1915 року під час Другої світової війни, український Голодомор 1932-33 років та Голокост під час Другої світової війни. Цікаво, що з точки зору Конвенції, з цих трьох основних геноцидів тільки український стався в мирний час.

Це правда, що геноцидів відслідковується більше: в Камбоджі, Зімбабве, Боснії та Герцеговині, Руанді, Дарфурі, і навіть курдів в Іраку. Чистота ефективності Конвенції, може бути поставлена під сумнів насамперед у галузі покарання. Адже Міжнародний кримінальний суд був створений щойно п'ятдесят років пізніше, і, можливо, залишається не дуже ефективний до сих пір. Тим не менше, значення Конвенції є в тому, що кодифіковано слово "геноцид", розширено під визначення геноциду в "мирний час", так само як і у воєнний час і розглянуто запобігання як і покарання, хоч позбавленого серйозного механізму правозастосування. Конвенція набула значного морального стандарту так, що лише найбільш зухвалі можуть діяти всупереч її умовам.

Саме завдяки цьому стандарту Конвенція як і раніше актуальна сьогодні. Ми живемо в набагато більш прозорім світі. Сьогодні кіберпростір є величезним форумом для вибору форми організування та поширення революцій. Точно так само, кіберпростір є захисним механізмом по стримуванню або запобіганню геноциду великого маштабу. Але тільки тому, що світ визнає Геноцид, як найтяжчий мислимий злочин, як вбивство по багатьох пунктах з чітко визначеним злим наміром. Конвенція значною мірою відповідальна за це.

Під час тривалої дискусії навколо розробки та прийняття Конвенції в 1940-х роках принаймні одна з форм геноциду, культурна, була розглянута і потім відхилена. Можливо, сьогодні був би хороший час, щоб почати процес перегляду.

Розглянемо справу української етнічної спільноти в Росії.

Порушення Росією, у своїх кордонах, прав людини і прав меншин є сумне і відоме. Верховний комісар ООН з прав людини під час недавнього візиту в Росію, повідомила, що "Росія в даний час має найбільшу кількість справ, що знаходяться на розгляді Європейського суду з прав людини". Це було частково віднесено на рахунок ендемічних проблем, що існують у правовій системі Росії. Проте це почуття передає рівень осуду практично без наслідків. Закон Росії про релігію визнає лише релігії, які діяли під час правління Йосипа Сталіна, видатною силою якого є російське православ'я. Українське православ'я чи український католицизм офіційно оголошені поза законом, хоча дозволено функціонувати без юридичної реєстрації або власності. Меншини функціонують, але не отримують ніякої державної допомоги. Насправді у Росії немає міністерства по справах меншин. У випадку з українською меншиною, яка є найбільшою в Росії, зовсім недавно, Росія взяла на себе серйозні кроки, щоб обмежити її подальшу діяльність. Справи про закриття двох великих українських громадських організацій в даний час є в судах в Росії і в Страсбурзі. Міністр закордонних справ Лавров визнав політичний характер процесу ліквідації. Це являє собою культурний геноцид, хоч не у визначенні Конвенції, але, тим не менш такий, якому потрібно запобігти.

Конвенція про Геноцид і її молодший брат Декларація прав людини, тим не менш залишаються стандартами, за якими міжнародне співтовариство і міжнародні організації мають управляти. Визнаючи це велике досягнення, співтовариство націй ООН повинно рухатися вперед, щоб розширити цей моральний стандарт в постійно мінливому і прозорому світі.

Аскольд С. Лозинський,
Нью-Йорк, 8 грудня 2011
Світовий Конгрес Українців

(Збережено мову оригіналу)

Ці зауваження були зроблені на конференції Департаменту ООН з питань громадської інформації, на брифінгу неурядових організацій у Нью-Йорку 8 грудня 2011.

ВОЛЯ НАРОДАМ! ВОЛЯ ЛЮДИНІ!

(Документ із 1946 р.)

З хати до хати, з рук до рук.
За Українську Самостійну Соборну Україну!
Українці західних областей!

До нас багатотисячними валками приїжджають за хлібом наші брати із східних областей.

Голод у східних областях України більшовицькими експлуататорами в попередньому році. Цей грабіж не припиняється і сьогодні, незважаючи на загальний неврожай в східних областях внаслідок посухи, яка цього літа охопила ці землі. В той час, коли на цілих ланах стирчать ріденькі недорідні колосочки пшениці, жита, – більшовицькі визискувачі змушують колгоспи в першу чергу виконати свою першу заповідь – здати хліб державі, нітрохи не зменшуючи раніше встановлених хлібопоставок. Большевицькі грабіжники забирають весь хліб, зовсім не турбуючись тим, чи колгоспники матимуть що їсти. Большевицькі прокурори карають багаторічними ув'язненнями всіх тих, хто відважиться зірвати колосок збіжжя з колгоспного лану. Українське селянство стоїть перед новими 1932-33 рр., в яких на Україні загинуло з голоду понад 5 млн. чоловік.

Українці західних областей!

Оце вдруге за 28 років большевицького господарювання в Україні український народ стоїть перед маревом голодової смерті. В час першого голоду на Україні в роках 1932-33 ми були відтяті від східних областей польсько-большевицьким кордоном на Збручі. Ми й тоді старалися допомогти нашим братам харчевими збірками, висиланими через Міжнародний Червоний Хрест. Але ж большевицькі варвари навіть не допустили тих посилок до СРСР.

Сьогодні не існіє збручанський кордон. Наші брати рятуються від голодової смерти, їдуть до нас за хлібом. Нашим святим, національним обов'язком є допомогти нашим братам в нещастю, домогти останнім шматком хліба, який ми ще маємо.

Нашим національним обов'язком є зустріти наших братів щирим, одвертим серцем, сердечним словом, братерською порадою в тому, як за нашим прикладом вони повинні боротися перед большевицьким визиском, поневоленням, як бити московсько-большевицьких окупантів та їх агентів.

Нашим національним обов'язком є використати широку зустріч з братами-наддніпрянцями для того, щоб вказати їм, що єдиний вихід

з нашого трагічного становища – поневоленого, колоніального народу – це боротьба усього українського народу за Самостійну Соборну Державу. Тільки в Українській Самостійній державі народ не буде помирати з голоду, не буде боятися голодової смерті, а буде вільно, згідно лише з своїми власними інтересами розпоряджатися незчисленними багацтвами української землі, продуктами своєї праці.

Ми мусимо вияснити нашим братам, що те, що ми ще маємо сьогодні шматок хліба, що ми не голодуємо так, як вони, є наслідком успішної нашої народно-визвольної боротьби – боротьби ОУН, УПА.

Українські чоловіки і жінки! Хай ніхто з нас не посміє відмовити в допомозі хлібом нашим братам з-над Дніпра. Не сміємо дивитися на те, що самі вже ограблені, що може завтра й ми підемо торбами. В даному становищі мусимо ділитися з нещасними останнім шматком хліба.

Запрошуймо наших братів до своїх хат. Гостім їм «чим хата багата». Покажем їм справжне братерське серце. Покажем їм нашу національну свідомість і солідарність. Широко інформуймо їх про боротьбу ОУН,УПА.

Українські жінки! Покажіть свою гостинність, своє спочутливе серце приїжджім з-над Дніпра. Обдаровуймо їх чим можемо.

Пам'ятаймо, що вдома на тих жінок і чоловіків, з якими ми будемо говорити, чекають їх голодні діти. Подбаймо, щоб ці мами і батьки мали що привезти своїм голодним дітям.

Українські юнаки і дівчата!Запрошуймо до себе наших ровесників із східних областей. Помагаймо їм матеріально. Розповідаймо їм про все, що знаємо про УПА. Даваймо їм наші революційні листівки, заклики, газети. Встановлюймо з ними переписку.

Українці західних областей!

Наша зустріч з голодуючими братами з-над Дніпра — ще одна перевірка нашої національної свідомості і політичної зрілості. Збережім щодо цього добру славу про себе. Докажем на ділі, що ми соборники.

Все на допомогу голодуючим братам із східних областей!

Смерть поневолювачам і визискувачам України – Сталіну і його кліці!

Хай живе вільний і заможний український народ в українській самостійній соборній державі!

Хай живе національно-визвольна революційна боротьба українського народу!

Організація українських націоналістів
Серпень,1946 р.

(Збережено мову оригіналу)

АРЕШТОВАНА КОЛЯДА, АБО ПОГРОМ 12 СІЧНЯ 1972-ГО

Марія Гриців – науковий співробітник Національного музею-меморіалу жертв окупаційних режимів "Тюрма на Лонцького"

Того дня у Львові та Києві було заарештовано 19 осіб – учасників різдвяної коляди. Їх залякували розстрілом, тортурами, психлікарнями і завданням шкоди рідним. Декого звинувачували навіть у шпигунстві, використовуючи свідчення громадянина Бельгії...

Наближалася 50-та річниця створення СРСР. З перших днів січня 1972 р. КДБ розпочав спецоперацію з нейтралізації людей з відвертою громадянською позицією. Можна припустити, що поширення руху дисидентів псувало імідж держави й було загрозливим для системи.

Спецоперація призвела до масового погрому опозиційної інтелігенції та сотень арештів, засуджень із набагато суворішими вироками, аніж у середині 1960-х рр.

Спецповідомлення КДБ УРСР першому секретареві ЦК КПУ Петрові Шелесту про новорічні вертепи дисидентів Львова та Києва (документ зі справи "Блок", архів ГДА СБУ)

Внаслідок оперативно-розшукових заходів у поле зору КДБ потрапили учасники різдвяної коляди-1972.

Її організаторами була дисидентська молодь зі Львова та Києва, яка чинила виклик політиці викорінення українських національних традицій атеїстичною пропагандою, забороною відзначення релігійних свят, зокрема Різдва Христового.

Так виглядав новорічний вертеп дисидентів у Львові 1972 р.

Вони ще не знали, що влада готує на 12 січня...

Ініціатором вертепу у Львові стала учасниця правозахисного руху лікар Олена Антонів, колишня дружина В'ячеслава Чорновола. Репетиції відбувались у її помешканні – невеликому будинку на вул. Спокійній, 13.

Ірина Калинець згадує: "Дім на вул. Спокійній був "пунктом опори", саме там готувалися знамениті коляди і вертепи 1971-1972 рр., саме в хату Олени поверталися люди з ув'язнення і знаходили там не лише матеріальну допомогу (одяг, гроші, харчі), а й душевне тепло".

В оселі Олени інакодумці вивчали колядки, щедрівки, зносили туди різноманітний одяг, робили маски, перевдягалися. Щоправда, дисидентські вертепи дещо відрізнялись від звичних сучасних, оскільки поєднували елементи Різдвяного вертепу із Маланкою (тобто водіння кози) та Щедрим вечором.

Відтак веселою й гамірною ватагою вирушали вулицями Львова у новорічну ніч, щоб менше наражатися на переслідування владою.

Вертеп у домі Садовських у Львові. Стоять ліворуч: Любомира Попадюк, Василь Стус, Олена Антонів, Ірина Калинець, Марія й Ганна Садовські, Михайло Горинь; сидять — Стефанія Шабатура ("циган"), Мар'ян Гатало, Олександр Кузьменко. Через три дні Стус, Калинець та Шабатура були заарештовані

Хоча й на Новий рік організовувались партійним керівництвом численні провокації, які б мали перешкодити колядникам.

У середовище дисидентів КҐБ засилало агентів "задля викриття їх антирадянської діяльності". Про це свідчить збережений лист-зізнання Бориса Ковгара – працівника музею народної архітектури в Пироговому – до майора КдБ Даниленка.

В листі йдеться, що Б. Ковгар отримав вказівку увійти в довіру до дисидентів під час підготовки новорічних вертепів. Однак, коли він побачив, з якими людьми спілкується, то вирішив перейти на їхній бік. Згодом кагебісти помстились йому за зраду, запроторивши у психіатричну лікарню.

Під час вертепів дисиденти заходили з вітаннями-колядками до знаних людей, наприклад, до Романа Іваничука, Ростислава Братуня, Миколи Петренка, Володимира Лучука, Євгена Лазаренка, Володи-

Глядачі та учасники – Михайло Горинь, Ольга Горинь, Дзвінка Калинець, Мар'ян Гатало (у капелюсі), Раїса Мороз (у хустці)

мири Чайки, Григорія Нудьги, інших письменників і митців.

У вертепах брали участь подружжя Калинців, художниця Стефанія Шабатура, психолог Михайло Горинь та його дружина педагог Ольга Горинь, педагог і літературний критик Володимир Іванишин, Марія Антонів, Марія Ковальська, Ярослав Мацелюх, учителька Любомира Попадюк, художник Богдан Сорока із дружиною Любою, Роман та Леся Лещухи, Марія Гель, Мар'ян Гатала, Ярослав Лемик, Степан Бедрило, Любомир Криса, Раїса Мороз, Микола Білоус та ін.

До наших днів дійшли оригінальні фото колядників, зроблені Я. Лемиком у новорічну ніч 1972 р. (зберігаються у збірці Національного музею "Тюрма на Лонцького").

Загалом у вертепі взяло участь близько 45 осіб, з-поміж них і Василь Стус, який у переддень Нового року приїхав до Львова з Моршина, де тоді лікувався.

Перестрівши колядників на вул. Енгельса, Стус долучився до вертепу. Так він зазначив свої враження від коляди: "Ви таки зуміли зберегтись. У цьому ваша сила".

Через кілька днів на Різдво поет приїздив у гості до подружжя Калинців, подарувавши їм збірку поезій "Зимові дерева" і статтю про Тичину "Феномен доби" (самвидав був вилучений під час обшуку квартири 12 січня, тепер зберігаються у фондах нашого музею).

Калинці подарували йому вишиванку, проте навряд чи він встиг її одягнути, оскільки одразу після повернення до Києва був заарештований.

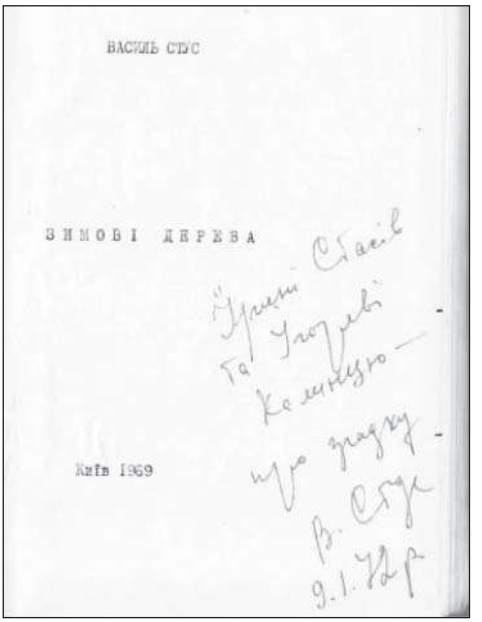
ВАСИЛЬ СТУС

ЗИМОВІ ДЕРЕВА

Київ 1969

Ярині Стасів
та Ігорєві
Калинцю —
про згадку —
В. Стус
9.1.72 р

Титульна сторінка самвидавної збірки Василя Стуса "Зимові дерева", подарована друзям 9 січня 1972 р. Через кілька днів її вилучили та додали як "вещдок" до кримінальної справи

Зібрані гроші за коляду учасники вертепів планували скерувати на допомогу тодішнім політв'язням та їхнім рідним, на випуск чорноволівського "Українського вісника" тощо. Вже незабаром ці кошти (250 рублів) знадобились для оплати роботи адвокатів на судових процесах...

Проте влада розуміла, що звинувачувати дисидентів у недотриманні атеїстичних принципів радянської держави та відзначенні релігійних свят є дріб'язковим.

Для проведення масових арештів не вистачало більш вагомої причини, ланцюжка, який би дозволив довести "зв'язок націоналістичного підпілля в Україні із закордонними українськими центрами та організаціями".

Сценарій т.зв. "справи Добоша" спланували органи держбезпеки, провідну роль у ній відіграв (сам того не усвідомлюючи) бельгійський студент українського походження Ярослав Добош.

Він намагався зібрати у Києві та Львові примірники самвидаву, фотокопії "Українського вісника" і вивезти їх за кордон для Українського допомогового комітету та Спілки української молоді, членом якої він був.

Спецповідомлення КҐБ УРСР першому секретарю ЦК КПУ Петрові Шелесту про стеження і арешт Ярослава Добоша (документ зі справи "Блок").

День 4 січня 1972 р. став точкою відліку в проведенні операції проти дисидентів. Добошу не дозволили виїхати з СРСР, його затримали на кордоні у Чопі, конфіскувавши копію "Словника рим української мови" політв'язня Святослава Караванського. Студента звинуватили "у проведенні підривної антирадянської діяльності".

Повідомлення про його арешт з'явилось лише через 11 днів в газеті ЦК КПУ "Радянська Україна". Очевидно, цей час було витрачено на "обробку" жертви та отримання її задокументованих зізнань.

Примітивна авантюра зі "шпигунською" підкладкою дала необхідний результат: 12 січня 1972 р. розпочалася акція проти провідних діячів опозиції.

Леоніда Світлична, дружина літературознавця Івана Світличного, так описала той зловісний день:

"12 січня, 8.15 ранку. Я вже одягнена, збираюся на роботу, приймати іспити в студентів. Дзвінок у двері; як звичайно, відчиняю я. Перед дверима багато людей, показують ордер на обшук... Почався детальний обшук: ретельно розглядають кожну книжку, газету, кожен аркуш паперу. Шмональників семеро (в тому числі і "понятих"-сексотів). У якій справі, що шукають – невідомо.

Забирають книжки, машинописи, купу українського і російського самвидаву, записники, друкарську машинку, радіоприймач, магнітофонні стрічки з унікальними записами Василя Симоненка, Василя Стуса, Бориса Мамайсура... Я напружено чекаю Надійку [Світличну, сестру Івана, – авт.], не знаючи, що в цей час у неї теж роблять обшук, як і в десятків інших людей по всій Україні...".

Після проведених обшуків за ґратами опинились лідери дисидентів – Іван Світличний, Василь Стус, Євген Сверстюк, Зіновія Франко, Леонід Селезненко, Леонід Плющ та ін.

У Львові до слідчої в'язниці УКҐБ на вул. Миру (сучасна – Степана Бандери), в якій тепер працює Національний музей "Тюрма на Лонцького", потрапили В'ячеслав Чорновіл, Ірина Стасів-Калинець, Іван Гель, Стефанія Шабатура, Михайло Осадчий, Ярослав Дашкевич.

Самвидавник Іван Гель отримав найбільший термін з усіх увязнених по т.зв. "справі Добоша"

Упродовж 12-14 січня заарештовано щонайменше 19 осіб: одинадцять – у Києві, вісім – у Львові.

Василь Яківчик, лікар з Городенки, Івано-Франківської області, згадує: "Сумнозвісний січень 1972 р., коли на голови шестидесятників, наших друзів і близьких людей, посипалися жорстокі репресії – арешти, суди, ув'язнення. Багато тоді сімей ув'язнених залишились без годувальників, багатьох репресованих було позбавлено роботи, залишено їх без засобів існування...".

Під час допитів у львівському ізоляторі в Ірини Калинець та Стефанії Шабатури намагались вивідати інформацію про їхні зв'язки з іншими учасниками дисидентського руху (зокрема зі Стусом), обмін самвидавними брошурами, поіменний список учасників новорічної коляди, їхні зв'язки з іноземцями.

Заарештованих дисидентів залякували розстрілом, фізичними тортурами, завданням шкоди рідним і близьким.

Використовували також систему "каральної медицини": деяких, кого було складно звинуватити у порушенні відповідних статей кримінального кодексу, оголошували божевільними та ув'язнювали у спецпсихлікарнях.

19 січня 1972 р. бюро Львівського обкому КПУ заслухало повідомлення начальника львівського КҐБ М. Полудня "Про оперативно-чекістські заходи, проведені 10-13 січня щодо заарештованих Я. Добоша і громадян Львова та області, які займались антирадянською агітацією та пропагандою".

Профільним відділам було доручено забезпечити "дотримання необхідного громадського порядку і правильне реагування на проведені органами КҐБ заходи".

Вже за кілька днів – обшуки у домівках інших підозрюваних осіб. Зокрема у поета Григорія Чубая, інженера Атени Волицької (Пашко), працівниці музею етнографії Людмили Шереметьєвої (дружини відомого історика Ярослава Дашкевича),викладача університету Любові Попадюк, згодом – у мистецтвознавця Богдана Гориня, Ярослава Кендзьора.

Поет Григорій Чубай із дружиною Галиною, 1970-ті

Їх неодноразово викликали на допити як свідків під час проведення слідства проти затриманих. Розпочались масові звільнення з роботи, відрахування з вишів.

Львівський обласний суд звинуватив затриманих дисидентів у "виготовленні, розповсюдженні, зберіганні літератури наклепницького характеру, участі у вертепах, ворожому ставленні до радянської соціалістичної системи, ініціативі створення Громадського комітету захисту Ніни Строкатої".

Більшість отримала вирок позбавлення волі терміном на п’ять-сім років у таборах суворого режиму та три роки заслання. Максимальний термін одержав Іван Гель – 10 років суворого режиму та 5 – заслання, бо для "Івана Тиктора українського самвидаву" цей вирок був уже другим.

Головною метою січневих репресій 1972 року була нейтралізація інтелектуальної еліти дисиденства, брутальна розправа з найактивнішими лідерами й залякування решти.

Якщо в січні заарештували двадцять найпомітніших діячів руху, то загалом впродовж 1972 р. було засуджено 89 дисидентів (з них 55 із Західної України). Потім відома дослідниця дисидентського руху Людмила Алексєєва напише: "Арешти виглядали як частина широко задуманого плану з викорінення самосвідомості українців".

Січневий погром 1972 р. й переслідування учасників вертепів перервали традицію публічної коляди на тривалий час і призупинили масове видання самвидаву.

Однак, уже в другій половині 70-х років рух опору відновився з новою силою, і основним інструментом боротьби із системою став відкритий захист прав людини членами Української Громадської Групи сприяння виконанню Гельсінкських угод.

Замітка редактора «Зони»:

Одеса, на жаль, була попереду. Тут арешти пройшли 1971 року: **Олекси Притики** (9 серпня), **Олекси Різникова** (11 жовтня), та **Ніни Строкатої** (6 грудня). Суд відбувався 4-19 травня 1972 р.

Ці арешти викликали цілу лавину цинічних і безжалісних переслідувань – виключені були з університету відмінниці навчання **Марія Овдієнко** (за допомогу Ніні Строкатій), **Людмила Авдієвська** (так-так, сестра того самого Авдієвського!) за читання і переписування самвидаву, з обласної газети «Чорноморська комуна» звільнений і з партії виключений відповідальний секретар **Володимир Крижанівський** лише за те, що надрукував добірку віршів «Знайомтесь – Олекса Різників» та прийняв у кабінеті Ніну Строкату, а з видавництва «Маяк» звільнений і позбавлений черги на квартиру журналіст і поет **Іван Малюта** за те, що дружив з Різниковим і надрукував у багатотиражній газеті політехнічного інституту вірш, присвячений політв'язню **Святославу Караванському**.

Звільнена з роботи у Балтському педучилищі **Галина Могильницька** за знайомство з Ніною Сирокатою та подружнє життя з О.Різниковим. Лікар **Віктор Мороз** був брутально позбавлений роботи і членства у партії за те, що був старостою самодіяльної української капели, де вимагав розмовляти українською мовою, та за читання самвидаву! Кілька студентів з художнього училища були звільнені за те, що відвідали два-три рази оту капелу. Жорстоко розправлялася компарія з українцями Одеси!

Олекса Різників

ЄВГЕН СВЕРСТЮК

СОРОКОВИНИ ВЕЛИКОГО ПОГРОМУ

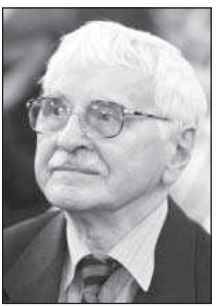

Євген Сверстюк (народився 13 грудня 1928 р., Сільце, нині Горохівського району Волинської області) — доктор філософії, головний редактор газети «Наша віра», президент Українського пен-клубу. Автор одного з найважливіших текстів українського самвидаву — «З приводу процесу над Погружальським». Політв'язень радянського режиму.

Київ – Великі погроми планувалися в Кремлі. Вони були «всесоюзними». Але найбільш засекречена республіка в тому відношенні мала особливий привілей.

Україна була наче експериментальним полігоном для терористичної політики Кремля. Удар готувався на найвищому рівні. Замінено перших осіб в УРСР.

На місце першого секретаря ЦК Петра Шелеста поставлено Володимира Щербицького. На місце генерала КДБ Нікітченка прислано генерала КДБ Федорчука. Звільнені діячі були цілком надійними, готовими виконати будь-який наказ Комуністичної партії. Але у ЦК КПРС був критерій сусловської запеклості і безпощадності. Вона, звісно, межувала з дурістю.

Заплановано агресивну операцію під кодовою назвою «блок». В Україні поставлено під удар перший ряд дисидентів. В Росії після розголосу справи Даніеля і Синявського уникали репресій за літературну творчість. В Білорусії взагалі уникнули арештів, хоча дисиденти там були.

Нинішній читач не може собі уявити, що означає політичний арешт в комуністичній державі. Скажімо, нині арешт Юрія Луценка, звичайно, політичний і емоційно забарвлений. У пресі з'явилася хроніка одного дня Юрія Луценка в Лук'янівській в'язниці.

Неволя є неволя. Але в радянській в'язниці кожен день і кожна година ув'язненого забезпечена ретельно продуманою каральною програмою. А перспективі йому, напевно, світить довгий термін в

сибірських концлагерях, а після того цілковите вилучення з суспільного і культурного життя. По суті, довічний домашній арешт. І, як правило, повторні арешти.

Стіни Лук'янівської в'язниці ті самі. Але режим засекреченості не йде ні в яке порівняння. Зрештою, про це вже багато писалося.

В лагері «діти різних народів» ділилися досвідом. Вважалося, що коли в Москві відрізують тобі нігті, то в Києві – пальці.

КДБ України перевиконував план. Терор формував полохливі настрої юрби і жадібність вислужників. Скиглії скаржилися і не помічали, що Стуси обирають шлях офіри.

Безоглядна жорстокість має свій зворотний бік. Вона не досягає цілі, а в умовах інформаційного світу стає чудовиськом, що привертає увагу всього світу. Власне, то був зворотній бік явищ, на якому виїжджали в'язні сумління у своїй безвиході.

Філістерам здається, що каторжний вибір був найлегшим, що в лагерях розквітала творчість, що тоді умови були легкими і т. д.

Замість того, щоб щось доводити філістеру, варто було б йому дати три доби карцеру в сучасному музеї репресій, а тоді – можливість уявити 30 діб карцеру і місяці голодівки – і то з обіцянкою, що це тільки початок.

Але у репресій є зворотний бік: слово в'язня, що потрапляло на Захід, мало велику вагу, а це збуджувало відповідальність і піднімало духовну висоту.

Якби таке слово якимось дивом потрапило в порожнечу заляканого поневоленого світу, де жили наші рідні і знайомі, то там воно не мало б резонансу. Вільне слово відлунює тільки у вільній душі. На Заході читали, подивляли, переживали і відкривали для себе незнану Україну в снігах Сибіру.

Дисиденти відкрили Україну світові.

Україна, загнана в колгоспи і мордована голодом, особливого інтересу у світі не викликала. Зате Україна, яка бореться за волю, там сприймалася як далека рідня, що нарешті озвалася до споріднених духом.

Українські дисиденти відкрили Україну для інтелектуалів і політиків Заходу більше, ніж усі співці соціалістичної вітчизни разом узяті. І більше, ніж дисиденти це могли б зробити в звичайних домашніх умовах, «на волі».

Бо там доводилося пристосовуватися до напівсвободи. Тільки слово, напоєне стражданням і любов'ю, знаходить споріднені душі. Листування Валерія Марченка з італійською дівчиною Сандрою, листування Зіновія Краківського з американською дівчиною Айріс Акагоші і інші аналогічні факти перегуку над прірвою – це приголомшливі документи часу.

Кремлівські іхтіозаври були засліплені ненавистю і не розуміли, що закопують українське насіння і затоптують його, але не назавжди, а тільки до весни, яка не за горами. Перший перевал – у 1991 році, другий – у 2004-му.

Януковичі нині скасували свято Свободи. Це смішно. Ми до того свята надто довго йшли, щоб можна було його закреслити чиїмось підписом.

Більше того, в цьому святі – важливий етап національного самоусвідомлення. Для України то головне свято.

Нині молоді журналісти запитують: «Чи знали ви, що вас заарештують?» «Як ви поставилися до вашого арешту?» «Чи був у вас вихід інший?» Їм відповідають, що інформація про наближення обшуків і арештів була відома. Що кожен готувався до обшуків. Що нині я зробив би той самий вибір…

Тут є певні натяжки. Сказати правду, ніхто з покосу 1972 року не хотів дати приводу до арешту. Кожен доводив, що не порушував кримінального кодексу. Ніхто не хотів іти до в'язниці і ставити під удар свою сім'ю. Але йшли твердим кроком.

Говорити правду – особливо небезпечний злочин. Отже, в операції «блок» були ознаки державного бандитизму: кадебісти хапали людей, які працювали легально і протягом багатьох років виступали одверто зі своїми поглядами. Ми нічим не спровокували арешти, навпаки, то в їхніх головах сталося «коротке замикання» і вони оголосили «особливо небезпечними державними злочинцями» людей, які думали, говорили і писали одверто правду, яку при комунізмі прийнято приховувати.

«Навіщо ж збройний конвой?»

«Ви не згодні з моїми думками».

«Яких не пропускає ваша цензура? У вас же є тисячі ідейно перевірених академіків і докторів наук, то нехай вони й розгромлять ту жменьку поетів і журналістів…»

«Ви говоріть про себе!» – каже прокурор.

«Добре, хай вони розгромлять мене, викриють мої «наклепи» і напишуть свою правду…»

«Оце ми й зробимо», – каже прокурор.

«Але ж ви робите це на закритому суді, де я один, а вас ціла команда включно з конвоєм!»

Отже, якщо триматися правди, то у нас був лише один вихід: говорити далі правду і розплачуватися за неї життям.

Я не бачу в цьому особливого героїзму. За правду, за честь і гідність завжди треба платити.

Ці чесноти потребують захисників у кожного покоління. Без одважних захисників такі шляхетні витвори культури й духу блякнуть і поступаються місцем перед споживацькими ілюзорними вартостями. Корисливість вкриває життя, як корозія… Відповідно й опускається життя до банальності, поза історичної за своєю суттю.

Зерно має перше вмерти, і тільки тоді проросте. Ця євангельська істина вічно нагадує нам про суворі заповіді і суворі закони життя.

У Донбасівському місті Горлівка є музей Василя Стуса. Праворуч Василь Овсієнко, який був у одній камері зі Стусом. Ліворуч Ігор Славгородський зі своїми побратимами-свободівцями.

НАТАЛЯ ОСЬМАК ДАЄ ВІДСІЧ

Журнал "ЗОНА" вирішив подати виступ Наталії Осьмак на суді, де донька Голови УГВР Кирила Осьмака захищала Указ Президента Ющенка від 28 січня 2010 року №75/2010 «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті».

Донька перепоховала тіло свого батька 2006 року із Владимира у Росії на Байковому кладовищі. У цьому священнодійстві брали участь і Держава, і Патріарх Філарет та Всеукраїнське Товариство політичних в'язнів і репресованих.

І коли наші вороги подали на суд вимогу відмінити указ Президента, Наталя Осьмак втрутилася і виступила на захист Указу.

Цей виступ вражає читача своєю логічною довершеністю, неспростовністю доказів. Його можна рекомендувати для вивчення у школах та інститутах. Ось цей виступ.

Окружний адміністративний суд м. Києва
вул. Десятинна, 4/6, м. Київ, 01025
Суддя Головань О.В., справа №2а-6732/10
за позовом Вітренко Наталії Михайлівни
до Президента України щодо визнання
незаконним Указу Президента України
від 28 січня 2010 року №75/2010
«Про вшанування учасників боротьби за
незалежність України у ХХ столітті»

Заява

(про вступ третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, на стороні відповідача)

Зважаючи на те, що позивач у своєму адміністративному позові на підтвердження свого права оскаржити Указ Президента України від 28 січня 2010 року №75 «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті» зазначив, що «Цей Указ паплюжить Позивача особисто, тому що ніколи не бачила батька, який пройшов усю війну, тяжко хворів і помер у 1952 році, за два місяці до народження Позивача», і в Окружного адміністративного

суду м. Києва не виникло жодних запитань до Позивача з приводу цього пояснення, зокрема Позивач не підтвердив документально ні факту смерті свого батька за два місяці до свого народження, ні факту проходження ним військової служби в період війни тощо, зважаючи на це, а також зважаючи на ту обставину, що судом було залучено до справи третіми особами, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору, на стороні Позивача двох громадян Польщі, родини яких нібито «постраждали від рук членів ОУН», хоча ці громадяни Польщі не надали суду жодного доказу про те, що їхні родини «постраждали від рук членів ОУН» і що ці громадяни Польщі є нащадками цих родин тощо, зважаючи на це, а також, зважаючи на ту обставину, що якщо суд бере до уваги той документ позивача, що «Цей Указ паплюжить Позивача особисто», то я вважаю, що цей Указ, на який я чекав десятиліттями, не лише глорифікує моїх пращурів, які боролися за незалежність України, а й покладає на мене певні обов'язки щодо вшанування їхньої пам'яті, і у разі задоволення судом повністю або частково вимог цього адміністративного позову, рішення у цій адміністративній справі може вплинути на мої права, свободи, інтереси і обов'язки як громадянина України, який пишається тим, що є нащадком тих борців за волю України, які зазначені в п. 1 цього Указу, і тому, зважаючи на ці та інші обставини, керуючись частиною другою ст. 53 Кодексу адміністративного судочинства України, –

ПРОШУ:

- залучити мене третьою особою, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, на стороні Відповідача в адміністративній справі №2а-6732/10 щодо визнання незаконним Указу Президента України від 28 січня 2010 року №75 «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті», аби я міг захистити в судовому порядку цей Указ Президента України Віктора Ющенка.

Додаток: Ксерокопія довідки про реабілітацію №

«___»_____2010 року

Окружний Адміністративний суд м. Києва
Головуючий суддя О.В. Головань О. В,
Справа № 2а-6732/10 за Адміністративним позовом
Вітренко Наталії Михайлівни про скасування
Указу Президента України Віктора Ющенка № 75/2010
від 28 січня 2010 року «Про вшанування учасників боротьби
за незалежність України в ХХ столітті».

ПОЯСНЕННЯ

(щодо справи за цим позовом)

Позивач у адміністративному позові від 29 квітня 2010 р. на підтвердження свого права оскаржити Указ Президента України від 28 січня 2010 року № 75 «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті» зазначив, що «Цей Указ паплюжить Позивача особисто. Тому що ніколи не бачила батька, який пройшов усю війну, тяжко хворів і помер у 1952 році, за два місяці до народження Позивача».

Невже через те, що батько Позивача, радянський журналіст, помер в середині ХХ століття, українці не мали права на боротьбу за свою власну державу з усіма загарбниками і окупантами рідної землі, впродовж ХХ століття? Як треба ненавидіти Україну, щоб послуговуватися такою логікою.

Позивач звинувачує українців у колаборантстві, називає пособниками німецьких «фашистів», такими, що складали присягу Адольфу Гітлеру у ІІ світовій війні, стверджує, що українські військові формування (Позивач називає їх на російсько-імперському жаргоні «бандитськими») СС «Галичина», «Нахтігаль», «Легіон українських націоналістів», «Буковинський курінь», «31 батальйон СД» разом з Німеччиною розв'язали Другу світову війну.

Ці твердження неправдиві і є проявом українофобії і ксенофобії.

Почну з останнього твердження

1. ПАКТ МОЛОТОВА – РІББЕНТРОПА

З промови Йосипа Сталіна на засіданні Політбюро 19 серпня 1939 року.

«…Якщо ми приймаємо від Німеччини пропозицію укласти пакт про ненапад з нею, вона безперечно атакуватиме Польщу. Єв-

ропу буде кинуто у хаос. У такому випадку ми отримаємо прекрасну можливість залишатися поза межами конфлікту, у той же час сподіваючись увійти в війну за доброї нагоди.

Досвід останніх 20 років показав, що у мирні часи неможливо підтримувати комуністичний рух у Європі у силі достатній, щоби партія більшовиків змогла захопити владу. Диктатура партії стане можливою тільки за умов великої війни.

Наш вибір ясний. Ми мусимо прийняти німецьку пропозицію. Нашою безпосередньою перевагою буде повалення Польщі аж до самої Варшави, включно з українською Галичиною. Німеччина надала нам вільний прохід до держав Балтії і не має заперечень щодо нашої заявки на Бессарабію. Німеччина також готова прийняти наші інтереси в Румунії, Болгарії та Угорщині».

23 серпня був підписаний пакт «Молотова – Ріббентропа», саме він дав початок 2-ій світовій війні.

Ще один документ:

2. ГЕНЕРАЛЬНОЕ СОГЛАШЕНИЕ

о сотрудничестве, взаимопомощи, совместной деятельности между Главным управлением государственной безопасности НКВД СССР и Главным управлением безопасности Национал-социалистической Рабочей партии Германии (ГЕСТАПО)

Время подписания:

Гор. Москва 11 ноября 1938 г. 15 час. 40 мин.

§1. п.1. Стороны видят необходимость в развитии тесного сотрудничества органов государственной безопасности СССР и Германии во имя безопасности и процветания обеих стран, укрепления добрососедских отношений, дружбы русского и немецкого народов, совместной деятельности, направленной на ведение беспощадной борьбы с общими врагами, ведущими планомерную политику по разжиганию войн, международных конфликтов и порабощения человечества.

Всього в цьому документі 9 параграфів.

3. ТВЕРДЖЕННЯ ПРО УКРАЇНСЬКЕ КОЛАБОРАНТСТВО:

Під час Другої світової війни із 73 млн. мешканців СРСР у зоні німецької окупації опинилися: українців більш ніж 30 млн., росіян 20 млн., білорусів 8 млн. та близько 5 млн. народів балтійських республік, більш ніж 1,5 млн. поляків СРСР, до 3 млн. молдован і румунів, близько 2-х млн. євреїв, 200 000 кримських татар.

Сотні тисяч із цих людей волею обставин служили в різноманітних військових і воєнізованих формуваннях і установах 3-го Райху. Найбільше в складі німецьких військових сил було російських військових формувань, які виконували, зокрема, і каральні операції. Так зведений полк СС «Фролова», який входив до складу російських дивізій СС, з 4 до 27 серпня 1944 р. брав участь у придушенні Варшавського повстання і під час різанини знищив від 5 до 10 тисяч варшав'ян. Командир ваффенбригаденфюрер СС генерал-майор військ СС Б.С. Каменський був розстріляний за судом СС за звірячі дії підлеглих щодо мирних мешканців Варшави".

(**Вадим Махно**. Справочник. Полный перечень Объединений и Соединений 3-го Рейха из граждан СССР и эмигрантов, а также из жителей Прибалтики, Западной Белоруссии и Украины. – Севастополь – 2009. – С.2.).

4. ПРИСЯГА ВОЯКА УКРАЇНСЬКОЇ ПОВСТАНЧОЇ АРМІЇ

22 червня 1941 р. почалася російсько-німецька війна, на українських землях вона тривала найдовше. Українські землі були стовідсотково охоплені воєнними діями, і для українців всі військові потуги – німецький Вермахт, російська Красная армія, польська Армія Крайова – були окупантами. Українці взяли в руки зброю, щоб боротися за Українську державу на українських етнічних землях. Включаючись до боротьби, вони приймали Присягу:

«Я, воїн Української Повстанчої Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротися за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крови, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому життю всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу, або відступлю від цієї Присяги, то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде на мене зневага Українського Народу».

Затверджена УГВР і введена наказом ГВШ ч.7, з 19.VIII,1944.

5. ВІЙСЬКОВИЙ ТРИБУНАЛ:

Висуваючи звинувачення українцям, Позивач подала «Заяву про залучення доказів» (том 12, арк.15) з переліком таких документів:

– вирок Військового трибуналу (ВТ) військ НКВС щодо Стельмащука від 6.08.1945 р. (Там само. Арк. 17/1);

– вирок ВТ військ МВС щодо Луцького О. і Луцької Ю. від 10.08.1948 р. (Там само. Арк. 26/3);

– вирок ВТ військ МВС щодо Пришляка Г. і Кадобянської С. від 07.02.1947 р. (Там само. Арк. 36/5);

– вирок ВТ військ МВС щодо Польового О. від 19.03.1947 р. (Там само. Арк. 46/9);

– вирок ВТ військ МВС щодо Воробець Ф.В. від 28.03.1947 р. (Там само.Арк. 51/11);

– обвинувальний висновок щодо Зарицкої К.М. та Полюги Л.І. від 26.07.1948 р. (Там само. Арк. 64/16) та ще кілька аналогічних документів.

Таких і подібних документів є сотні тисяч, в тому числі і слідча справа 1944 р. мого Батька – Кирила Осьмака. Їх продукувала прислана в Україну армія енкагебістів слідчих-катів, слідчих-садистів.

Друга світова війна вже закінчилася. 8 травня 1945 р. Німеччина підписала повну капітуляцію. А вироки в усіх цих справах виносили Військові трибунали військ НКВС, пізніше перейменованого в МВС. Це означає, що війська НКВС–МВС вели війну з українцями, початок якій дав Указ Президії Верховної Ради СРСР 19 квітня 1943 р. і була продовженням безперервної війни російської влади з українським народом. Звідки ж були ці війська? У справі мого Батька я побачила, що «Постановление об избрании меры пресечения» оформлено на бланку РСФСР (ДА СБУ, спр. 51279, т.І, арк. 7.). Заарештували його 12 вересня 1944 р. під час «чекистско-войсковой операции» в селі Дорожів на Дрогобиччині, що аж ніяк не була і не є територією РСФСР, а на той час не була і територією СРСР. Отже, діяли окупанти.

Друге. Військові трибунали і ОСО виносили їм вироки як громадянам СРСР.

За Ялтинською угодою 1943 р. громадянство визначалося станом на початок 2-ої світової війни, тобто на 01.09.1939 р. Отже мешканці Західних областей УРСР, Західної Білорусії, Литви, Латвії, Естонії, включені до складу СРСР наприкінці 1939 р., а також Чернівецької і Закарпатської областей УРСР, включені до складу СРСР в 1940 р., не були громадянами СРСР. Отже ці особи не були громадянами СРСР!

Заарештованим на слідстві силоміць, тортурами, нав'язували громадянство СРСР. Хто витримав тортури і не прийняв громадянства СРСР, того у 1955 р. звільнили із ув'язнення і вони дістали змогу виїхати з СРСР. Киянка п. Марта Чорній із Тернопілля, політв'язень, розповість, як її катували, щоб вона визнала, що є «гражданкой СССР» і «ізмєнніцею Родіни».

Мій Батько, Кирило Осьмак, на допиті 15 вересня 1944 р. на питання слідчого – старшого оперуповноваженого 10-го відділення 2-го відділу УНКДБ по Дрогобицькій області лейтенанта Бакланова (ката-садиста, як про нього мені недавно розповіда-

ла п. Любомира із Трускавця, яка одночасно з моїм Батьком була в'язнем Дрогобицької внутрішньої тюрми) про громадянство сказав, що вважає себе громадянином Польщі і пояснив: «Считаю себя польским подданным по следующим мотивам: До 1939 года Западные области Украины находились в Польском государстве. Когда же эти области были присоединены к Советской Украине, то до оккупации их немцами в 1941 году это присоединение не было утверждено конференцией всех стран, потому я себя считаю польско подданным» (ДА СБУ, спр. 51279, т.І, арк. 15, 15 зв.). Допити велися російською мовою.

Всім заарештованим і моєму Батькові також відразу висували звинувачення за ст. ст. 54-1а і 54-11 Кримінального кодексу УРСР.

Мало хто із заарештованих знав про що ж ідеться в цих статтях. На їх вимогу дати КК, щоб з'ясувати, в чому їх звинувачують, тюремщики відповідали: «Нє паложено».

Про що ж ці статті із. Кримінального кодексу Української РСР, слово в слово перекладеного із Уголовного кодекса РСФСР, Особливої частини, Р о з д і л у 11 «Контрреволюційні злочини»:

541а.За зраду батьківщини, тобто за дії, вчинені громадянами Союзу РСР на шкоду воєнній моці Союзу РСР, його державній незалежності або недоторканності його території, як от: шпигунство, видача воєнної або державної таємниці, перехід на сторону ворога, втеча або переліт за кордон – вищий захід соціального захисту – розстріл з конфіскацією всього майна, а при пом'якшуючих обставинах – позбавлення волі на строк десять років з конфіскацією всього майна. (В редакції 20 липня 1934 р. – ЗЗ УРСР 1934 р.

5411 За всяку організаційну діяльність, спрямовану на підготування або вчинення передбачених у цьому розділі злочинів, а також за участь в організації, утвореній для підготування або вчинення одного із злочинів, передбачених у цьому розділі, застосовуються заходи соціального захисту, зазначені у відповідних статтях цього розділу.

26 травня 1947 р. «Указом Президії Верховної Ради СРСР» була скасована смертна кара і замінена ув'язненням до виправно-трудових таборів на термін 25 років.

Як випливає із змісту статей, у цьому Кримінальному кодексі УРСР йдеться не про Українську РСР, а про унітарну державу

СРСР. Немає й натяку на Конституцію УСРР, де задекларовано «право вільного виходу із Союзу». Та й сам Союз був створений у спосіб, який не відповідає загальноприйнятим світовим нормам, і отже не був легітимним.

5 грудня 1936 р. була прийнята нова «сталінська» Конституція СРСР, в якій було задекларовано право націй на самовизначення, аж до відділення. Але відповідні зміни для реалізації цього права у Кримінальний кодекс не були внесені і держава жила не за Конституцією 1936 р., а за Кримінальним кодексом 1927 р.

То кого ж зраджували українці на своїй землі, до того ж не громадяни СРСР, кому вони передавали військову або державну таємницю? Що ж до переходу на сторону ворога, то ворог – НКВС – МДБ таких не карав, карав тих, хто не переходив на їх сторону.

Ні шпигунства, ні втечі за кордон і нічого іншого слідчі за майже 4 роки слідства не виявили і в діяльності Кирила Осьмака, але позасудовий орган "ОСО" в Москві постановив "заключить в ТЮРЬМУ сроком на ДВАДЦАТЬ ПЯТЬ лет". Отже, до Кирила Осьмака застосували засіб покарання, якого немає ні у Кримінальному кодексі УРСР, який взагалі не базується на праві, ні в Указі Президії Верховної Ради СРСР 1947 р. За цими ж статтями давали і "Двадцять лет каторжних работ и пять лет поражения в правах". Такий присуд був Михайлові Фарилу – референту пропаганди Дрогобицького обласного проводу ОУН, юристові, який у серпні-вересні 1944 року робив перев'язки моєму пораненому Батькові, і 19-річному хлопцеві із с. Дорожева Михайлові Забитку. Ці особи – із слідчої справи мого Батька.

Усі ці багатотомні слідчі справи є свідченнями злочинів держави СРСР, її влади, виконавців її волі. Злочинів, які чинилися на кожному етапі репресій.

Свідченнями злочинів СРСР є і документи, які додали до заяв про залучення третіми особами до цієї справи численні політв'язні і репресовані. Це свідчення про вивезення довічно в Сибір, на Азіатську північ, Амурську область цілих родин включно з 2–3 річними дітьми і 75 – 80 річними старшими людьми. Моя дитяча пам'ять зберегла імена таких людей. Це, зокрема, 9-річний Йосип Малий, учень другого класу, з яким я сиділа на одній парті. Наприкінці травня 1950 р., його разом з 5-річною сестричкою і всією родиною

вивезли до Сибіру. В залізничних ешелонах товарними вагонами їх вивозили в тайгу, в сніги, на лісоповали, шахти і каменоломні. І все це за вироками Московського ОСО.

За дії німецьких окупантів, які вивозили людей на «примусові роботи», компенсація за страждання остарбайтерам надала сучасна Німецька держава, а за дії російських «асвабадітелей», які вивозили людей в Росію довічно, на каторжні роботи, коли заплатить сучасна Росія?

Вироки, які виносили репресивні органи СРСР, є незаконними, тобто злочинними. Це злочини держави і вони не мають терміну давності.

2 червня 2009 року Європейський парламент ухвалив Резолюцію щодо європейської свідомості та тоталітаризму, згідно з якою сталінізм, як злочинний режим, прирівняний до гітлеризму, а 23 серпня – день укладення пакту Молотова – Ріббентропа проголошено єдиним Днем жертв гітлерівського і сталінського режимів.

Європейський парламент

В п.1. Висловлює співчуття усім жертвам тоталітарних та недемократичних режимів Європи та віддає належне тим, хто боровся проти тиранії та пригнічення.

В п. 7. Рішуче та безперечно засуджує всі злочини проти людства та масові порушення прав людини, що були вчинені усіма тоталітарними та авторитарними режимами, висловлює своє співчуття жертвам цих злочинів та їх рідним, розуміє та визнає їхні страждання.

В п.16. Переконаний в тому, що кінцевою метою розкриття та оцінки злочинів, скоєних комуністичними тоталітарними режимами, є примирення, якого можна досягти шляхом визнання відповідальності, прохання вибачення та пошуків морального оновлення.

6. ВОЛИНЬ.

Другий блок документів, які Позивач подала як докази нищення українцями поляків на території Волині.

Т. 3. Арк. 139. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ)

№ 7855 – Г от 13.09.2010 г.

Уважаемая Наталия Михайловна! В связи с Вашим запросом, направляем заверенные копии документов из фонда «Чрезвычайной государственной комиссии по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков», хранящиеся в Государственном архиве Российской Федерации:

– Акт о злодеяниях немецко-фашистских захватчиков и их пособников польско-украинских националистов в м. Маневичи Маневичского района Волынской области.

1944 года, октября месяца 20 дня.

Очевидно, малися на увазі поляки не з материкової Польщі, а польські колоністи на Волині. В документі слово «польско» закреслене і зверху написано «немецко». Вийшло «немецко-фашистских захватчиков и их пособников немецко-украинских националистов».

Т. 3., арк. 162 «Репрессии против населения начались с приходом немцев в начале июля м-ца 1941 г. когда в Меденичах расположились словацкие армии и словацкие солдаты, то солдатами началась погоня за евреями и стали их заставлять чистить уборные».

Т. 3., арк. 180. Акт (записаний зі слів неписьменної жінки):

«… Эти пять человек убиты польско-немецкими националистами.

О чем и составлен настоящий акт.

У документі слово «польско» виправлене на «украинско».

Абсурдне словосполучення «немецко-украинские националисты» я пам'ятаю з дитинства. В гірському селі Підбужі в Карпатах на Дрогобиччині, де я росла, саме тоді, в середині 40-их років. «устанавлівалі Саветскую власть». Для цього в кожне село був присланий з Російського нечорнозем'я гарнізон військ НКВС, а в Підбужі – районному селі, був ще і райком партії з тих же енкаведистів. Усі вони називали себе «асвабадітелямі», говорили лише російською мовою та ще й із дивною вимовою. Цю вимову я пізніше охарактеризувала як «тамбовсько-вологодську». Нам вони казали: «Ми вас заставім ґаваріть єдіним саветскім язиком», а на питання моєї Мами, який єдіний може бути «язик» в багатонаціональній державі, відповідь була: «Русскій!».

Якось в розташування військової частини зайшов п'яний офіцер. На «Стой! Кто ідет?» вартового відповів брудною лайкою. На другу вимогу вартового відповів так само, а після третьої вимоги вартовий вистрілив. Вбив. Поховали в центрі села в парку. Написали епітафію: «Погиб от рук украинско-немецких националистов». А вартовий був із Тамбовщини чи Вологодчини, так само, як і офіцер, якого він убив.

Лист із Архіву РФ закінчується так: «Копии списков немецко-фашистских оккупантов и их сообщников», составленные местными комиссиями, не могут быть представлены по частным запросам граждан, поскольку содержат сведения о персональной ответственности третьих лиц (Т. 3., арк. 140).

У всіх документах, надісланих ГАРФ є обов'язкове трафаретне словосполучення «немецко-фашистские захватчики и их пособники» без зазначення національності «пособников», але Позивач в «пособнічестве» звинувачує лише українців, тобто зводить наклеп.

Що ж справді відбувалося на Волині 1943 – 1944 рр. і які причини цього.

Цитата. «Одною з головних причин українсько-польського міжнаціонального конфлікту на територіях спільного проживання обох народів у роки Другої світової війни стала та обставина, що поляки … ні на мить не хотіли сумніватися в тому, що після переможної війни «західних альянтів» ця територія може бути НЕ повернута Польщі…

Подібна позиція, що знайшла відображення в діяльності польського емігрантського уряду і керівників підпілля Армії Крайової в Західній Україні, підтримувана місцевою польською людністю, цілком суперечила планам найвпливовішої на той час у західноукраїнському суспільстві політичної сили – ОУН бандерівської фракції. Це і стало першопричиною для зростання напруження в польсько-українських взаєминах». (Ігор Іллюшин. Протистояння в Західній Україні 1939 – 1945 рр. Українська повстанська армія і Армія Крайова – Київ 2009).

Як видно їз звинувачувальної доповіді Позивача, в тому трагічному конфлікті Позивач обстоює польські інтереси і виступає проти українців.

7. НАХТІГАЛЬ.

Велику увагу у своєму звинуваченні українців Позивач приділила батальйону «Нахтігаль», Джерелом таких тверджень є книжка співробітника КДБ Віктора Поліщука «Гірка правда».

Та правда зовсім інша. У Галузевому державному архіві СБУ нещодавно розсекретили унікальні документи, які дають

об'єктивне підґрунтя для руйнування міфів, котрі протягом десятиліть панували в історичній науці та публіцистиці щодо начебто причетності "Нахтігалю" до насильницьких акцій проти цивільного населення Львова у липні 1941 року. Це архівний документ під назвою «До книги фактів». Він охоплює події з 22 червня по вересень 1941 року і був створений для фіксації подій 1941 року. Документ дивом зберігся у підбірці архівних матеріалів ОУН(б), які були вилучені співробітниками органів держбезпеки УРСР у вбитих та заарештованих підпільників.

У документі вказано (стиль та правопис збережено): "4–7 липня 1941 р. представники прибувших до Львова у великому числі відділів гештапа звернулися різними дорогами до українських кругів,щоб українці урядили триденний погром жидів".

Цитата: "Замість уряджувати маніфестаційні похорони політв'язнів, помордованих більшовиками, краще зробити велику відплатну акцію на жидах. Німецькі поліційні ані військові власти не будуть в цьому перешкоджати".

"Керівні чинники ОУН, довідавшись про те, подали до відома членам, що це є німецька провокація, щоби скомпрометувати українців погромами, щоби дати претекст німецькій поліції до вмішування і роблення порядку, і найважніше – щоби відтягнути увагу й енергію українського загалу від політичних проблем боротьби за державну самостійність, на слизьку дорогу анархії, злочинів і грабіжництва. […] Тільки завдяки рішучій поставі кадрів ОУН не дійшло в перших днях по уступленню більшовиків до масового вирізання жидів у Львові та в інших українських містах, мимо величезної хвилі обурення, яке викликало вимордування большевиками 80 тисяч українських політичних в'язнів і мимо численних провокацій німецького гештапа, щоб кинути українців до вирізання жидів".

У ГДА СБ України зберігаються архівні кримінальні справи на учасників батальйону «Нахтігаль», які згодом перебували в УПА – Олександра Луцького, Віктора Харківа, Володимира Павлика, Омеляна Польового, на яких Позивачеві прислали вироки ВТ із російського архіву. Всі вони були у 1944 –1946 рр. засуджені до тривалого ув'язнення за участь у боротьбі УПА проти радянської влади.

"У жодній з вказаних кримінальних справ, – стверджує співробітник ГДА СБ О.Іщук, – будь-яких згадок про знищення баталь-

йоном «Нахтігаль» мирного населення немає, хоча радянські слідчі повинні були б в першу чергу з'ясувати саме такі злочини підсудних. Всі вказані особи були засуджені за участь у збройній боротьбі підпілля ОУН і УПА проти радянської влади".

Твердження про участь бійців «Нахтігалю» у винищенні мирного населення у Львові були поширені лише у 1959 р., коли уряди СРСР та НДР намагалися скомпрометувати одного із керівників батальйону «Нахтігаль» Теодора Оберлендера, який в той час займав посаду міністра у Федеративній Республіці Німеччина.

У Галузевому державному архіві СБУ збереглися матеріали щодо участі у 1959 р. органів державної безпеки СРСР та УРСР у підготовці цієї компрометації. Документи свідчать, що розпочалась активна робота зі збору матеріалів і свідчень, які б дозволили обґрунтувати тезу про причетність "Нахтігалю" та Теодора Оберлендера до нацистських злочинів у Львові. Цією справою зайнявся Комітет німецької єдності, що базувався в Німецькій Демократичній Республіці. Усі докази зібрали блискавично – протягом листопада 1959 року, і набралося їх лише дев'ятнадцять. При перегляді даних обвинувачувальних матеріалів в очі впадає одна деталь – свідків шукали по всьому світі, тільки не у Львові, де "Нахтігаль" з Оберлендером мали чинити свої "злочини". Із усіх знайдених свідків лише троє до війни були корінними мешканцями Львова, усі інші опинилися в місті випадково, тимчасово, проїздом тощо. Можливо, кагебісти побоювалися, що свідки-львів'яни зможуть згадати не тільки вбитих у липні євреїв та поляків, але десятки тисяч замордованих НКВС українців, залишених в тюрмах Західної України після відступу Червоної армії.

Друге управління КДБ УРСР отримало вказівку із Москви від заступника начальника Другого управління КДБ СРСР Щербака щодо збору матеріалів про участь Теодора Оберлендера та батальйону «Нахтігаль» в організації масового знищення єврейського населення у Львові в липні 1941 р. Як зазначається в документі, вказівка була зумовлена тим, що Оберлендер обвинувачувався у злочинах «нашими німецькими друзями» (очевидно, мова йде про східнонімецьку Штазі).

Перші результати інтенсивного пошуку «свідків», який зачепив Хмельницьку, Тернопільську та Львівську області, де мали б

пам'ятати про «злочини» «Нахтігаля», не дали бажаних для радянського керівництва результатів. У довідці із Хмельницької області від 16 жовтня 1959 року читаємо: "встановлено, що в першій половині липня 1941 року із Західної України через Сатанів по шосейній дорозі до Хмельницька рухався на велосипедах та автомобілях озброєний загін українських націоналістів у німецькій формі. Загін в Сатанові не затримувався. Розстрілів ним радянського партійного активу та їх сімей не встановлено".

Незабаром надійшла інформація із Тернопільського КДБ, в якій йдеться про те, що створеною ще в 1945 році Надзвичайною державною комісією, виявлено ряд фактів про звірства німців на території області. Зокрема докладно розповідається про табір для військовополонених та вчинені в ньому злочини. "Ніяких інших офіційних документів, що підтверджували б звірства німецьких окупантів в Тернопільському таборі радянських військовополонених не знайдено, – читаємо в документів, – в актах Надзвичайної державної комісії, що констатували злочини німців на території Тернополя і Тернопільської області, батальйон «Нахтігаль» і зокрема Оберлендер не згадуються".

Очевидно, такі відповіді не могли задовольнити керівництво КДБ, яке після цього дало чітку вказівку, яка збереглася в архіві СБУ: «Встановлених свідків злочинів «Нахтігаля» слід підготувати для допиту працівниками прокуратури, про що будуть дані вказівки прокуратурою СРСР. При підготовці до допитів свідків слід використовувати опубліковані статті про злочини «Нахтігаля».

Одним із таких «свідків», якого готували до допитів, був Ярослав Шпиталь, про якого згадує Позивач. Це ім'я мені відоме із слідчої справи мого Батька. Він ніколи не був у «Нахтігалю».

Ярослав Шпиталь – «Семків», сотенний УПА, охороняв Великий Збір УГВР 11 – 15 липня 1944 р., 3 серпня 1944 р. разом із своєю сотнею приймав присягу вояка УПА, через три тижні дезертирував з УПА і пішов служити в НКВС. Таких зрадників КДБ дуже широко використовувало все їхнє подальше життя, а тих, хто не хотів були лжесвідком, – ліквідовували.

Зібрані сфальсифіковані "свідчення" були передані до Верховного суду НДР, який 29 квітня 1960 року заочно визнав Оберлен-

дера винним і присудив йому довічне ув'язнення. Наступним етапом мало бути проведення процесу у ФРН. Збором доказів у Західній Німеччині зайнялась Асоціація жертв нацизму. Зібрані нею матеріали були відправлені до штабу Асоціації в місто Людвігсбург. У звинуваченні стверджувалося, що батальйон "Нахтігаль" нищив євреїв і поляків у Львові, Золочеві, Сатанові, Юзвині, Міхалполю, а в ніч з 3 на 4 липня українські легіонери нібито розстріляли сотні польських інтелектуалів.

Західнонімецький суд провів докладне розслідування і в жодному випадку не знайшов достатніх доказів для підтвердження злочинів, що приписувалися "Нахтігалю". Слідчими було встановлено, що "більшість членів "Нахтігалю", хоча й знали про жахливі вбивства, проведені енкаведистами, а серед замордованих були і члени родини деяких солдатів, як правило, дотримувалися взірцевої дисципліни". На суді працювала спеціальна слідча комісія, яка заслухала 232 свідки і визнала, що закиди проти формування "Нахтігаль" й офіцера Оберлендера цілковито позбавлені підстав".

26 вересня 1960 року Земельний суд Бонна закрив справу, визнавши недостатніми надані докази.

Як стверджує історик Володимир В'ятрович, мотиви цієї масштабної пропагандистської кампанії очевидні. По-перше, начебто щирим прагненням покарати військових злочинців прикривалася політична гра інспірована КДБ проти західнонімецького уряду на чолі з Конрадом Аденауером, оскільки він у 1953 р. призначив Теодора Оберлендера на посаду міністра в справах жертв війни, депортованих і репатрійованих німців. Під його опікою опинилися мільйони німців-утікачів і переселенців із колишніх земель Рейху, які після війни відійшли до Польщі, Чехословаччини й СРСР. Серед цієї маси людей панували виразні антикомуністичні настрої. Частково завдання із компрометації уряду Аденауера і безпосередньо Оберлендера чекістам вдалося реалізувати. Незважаючи на виправдання у суді, Оберлендер як міністр, причетний до гучного політичного скандалу, пішов у відставку.

Іншим завданням кампанії проти "Нахтігалю" було відвернути увагу світової громадськості від злочинних дій КДБ. Адже трохи більше як за тиждень до згаданої прес-конференції терорист

КДБ Богдан Сташинський у Мюнхені вбив провідника ОУН Степана Бандеру. Очевидно, що підозра у скоєнні цього злочину відразу впала на радянські спецслужби. Аби захистися від цих звинувачень, чекісти запустили інформацію про те, що Бандеру убив… Оберлендер, який таким чином намагався приховати свої злочини з 1941 року. Проте ця інформаційна кампанія зазнала цілковитого краху, коли через кілька років до західнонімецьких правоохоронних органів звернувся сам Богдан Сташинський, який визнав свою провину і докладно розповів про деталі вбивства, зробленого за наказом КДБ. (Додаток 8).

Через 50 років після того, як ця фальшивка КДБ була розвінчана, Позивач знову її запускає. Тепер уже проти держави України.

У 50 – 60-і роки XX століття влада СРСР влаштовувала багато показових процесів проти «українсько-німецьких націоналістів» (це визначення Дмитра Мануїльського – міністра закордонних справ УРСР), але жодне звинувачення, яке тут наводить Позивач, не знайшло підтвердження в суді.

Аж до 1984 року радянськими органами розслідувалися «злочини українських націоналістів» і жодного разу вони не розглядалися судами. Це все були спецоперації КДБ.

Сьогодні, на 20 році незалежності України, Позивач намагається реанімувати ці фальшивки КДБ.

7. Віктор Поліщук.

Багато разів і з великою насолодою Позивач цитує улюблені комуністами, старими енкаведистами, прогресивними соціалістами і загалом україноненависницькими ксенофобами книжки співробітника КДБ Віктора Поліщука. Серед документів, на які посилається Позивач, творіння цього автора є в російській, польській і українській мовах.

З особливою охотою Позивач цитує протоколи допитів.

Я, вивчаючи слідчу справу мого Батька, Кирила Осьмака, прочитали більш ніж 150 протоколів допитів і навчилась розрізняти, коли в’язень говорить сам, а коли його тортурами слідчий-кат заставляє підписувати своє «сочинение» – протокол допиту.

Цитувати такі протоколи – гріх! Але моральні категорії – не для Позивача.

Загалом же від вислуханої в цій залі доповіді, а радше звинувачення Позивача складається враження, що для Позивача впродовж Другої світової війни не існувало ні Вермахту, ні Красної армії, ні Гестапо, ні НКВД і СМЕРШу, ні каральних російських загонів. Вона говорить лише про ОУН і УПА. Українська повстанська армія воювала під час Другої світової війни проти трьох окупантів: німецьких, російських і польських. Після закінчення Другої світової війни – проти окупантів-енкаведистів.

І вони таки ж добре воювали, бо чого б це старі енкаведисти й досі скиглять.

А з недавно відкритих архівів, зокрема Архіву Управління контррозвідки «СМЕРШ» Прикарпатського військового округу чути їх голоси з 1945 року.

Цитати з листів радянських воїнів із Галичини

«...Нахожусь недалеко от Львова. Скорее бы выбраться на свою территорию. Здесь жить очень опасно, много бендеровцев, от которых погибло много моих товарищей, 24 июня убили 14 человек.

04.7.1945

Отправитель: Мальков

Получатель: Владимирская обо., с. Жульчино, Малькова

...Я нахожусь в 24 килом. от Станислава. Население здесь украинцы. Они в десять раз хуже, чем поляки. Здесь много банд, которые нападают на красноармейцев и советских работников. В глухих местах по одному, по два лучше не появляться – убьют днем. Они имеют поддержку со стороны населения и поэтому с ними трудно бороться. Есть такие примеры – работает в степи человек, мимо проходят солдаты, тогда он берет автомат и стреляет в спину. Так что здесь опаснее, чем на фронте.

13.7.1945

Отправитель: Деревников

Получатель: Сталинская обл., станция Рая

с. Петропавл, Назаренко Н.

... Мы сейчас в Станиславской обл., г. Галич. Находимся в полной боевой готовности, т.к. бывают нападения бендеровцев. Эти шайки, организованные за время войны, здесь часто делают нападения. Вчера ночью бендеровцы зашли в гор. Галич, подняли тревогу и открыли ружейно-пулеметный огонь. Двух поймали. Цель их была: разведать район города, а потом напасть и захватить в свои руки.

28.7.1945

Отправитель: Фроленков И.У.

Получатель: Великолукская обл., Жарковский р-н,

д. Закеево, Фроленкова

...Здесь очень много бендеровцев. Девятого июля на нас напали эти бандиты. Мы были выстроены на вечернюю поверку, а они по нас стали стрелять с трех сторон из пулеметов. Мы потеряли 12 человек убитыми и 8 человек раненых ...

12.7.1945

Отправитель: Суботин.

Получатель: г. Новосибирск, станц. Кривощеково, 8 уч. Кв. 52

Ведерникова

...Закончил войну и попал на новую войну, войну из-за угла на одного человека. Если бы вы знали, как тяжело и противно смотреть на эту обтрепанную, оборванную шайку полоумных людей, которые еще хотят установить «самостоятельную Украину».. Если в Чехословакии и Польше я мог спокойно ночью ходить без автомата, то здесь этого делать нельзя. Наши украинцы даже не хотят здороваться. Я думаю, что нам дадут право разделаться с ними, как и с немцами...

24.7.1945

Отправитель: Горашко.

Получатель: Ворошиловградская обл., Свердловский р-н, шахта №5

Горашко

...Я и мои товарищи, которые так же были посланы по заданию, ехали на машинах по направлению Львова. На нас напала большая группа бендеровцев и обстреляли наши машины. Из девяти человек нашей группы в живых осталось двое. Машины забрали бендеровцы..

10.7.1945

Отправитель: Димиденко.

Получатель: г. Симферополь, ул. Ленина, 15

Пединститут, Кремнева

... В Станиславской обл., особенно в районе нашего месторасположения, много банд бендеровцев, которые борются за самостоятельную Украину. Они собираются большими группами – по 300, 400 человек и нападают на воинские части и отдельных бойцов. Сегодня эти паразиты убили прямо днем двух бойцов из-за кустов. Вооружены они крепко, вплоть до пушек. Имеют свои органы власти, свою разведку и печать. До прихода наших частей они действовали открыто, а когда стало много наших войск, они ушли в глубокое подполье и действуют из-за углов и из-за кустов…

15.7.1945

Отправитель: Чернов.

Получатель: ТССР

Верхнее-Услонский р-н, село Каинки, Петрова Т.

...Мы остановились в Станиславской обл. специально установить советскую власть. Здесь до сих пор нет никакой власти. Здесь очень много бандитов, так называемых – бендеровцев. Они всякими путями не дают здесь создать советскую власть. Представителей местной власти часто убивают и вешают. Много погибло местной власти и войск НКВД. Население играет большую роль, скрывает бендеровцев, ведет для них разведку. Вот почему с ними трудно бороться. Их много. Эти бандиты нападают на воинские части.

16.7.1945

Отправитель: Шандаренко.

Получатель: Ворошиловград, Полтавский пер, №6

Любченко

...Мы ехали ночью на подводах, положились спать и ездовые тоже уснули. В лесу ночью на нас бендеровцы сделали засаду и обстреляли. Семь человек убили и четыре лошади убили, а остальные все убежали..

28.7.1945

Отправитель: Володин.

Получатель: Одесская обл., Ольшанский р-н, с. Свезник

Володина

... Ваня, мы одну кончили теперь начали другую, более сложную, по уничтожению внутреннего врага. Эти банды называются «бендеровцами». Вот заедешь в село днем – ничего нет. А как настанет вечер, лучше не заходи в село, все равно убьют. Если отстал на сто метров от товарищей – прощайся с жизнью.. Мы в данное время занимаемся ловлей этих «кукушек». Но разве их выловишь, когда они поголовно таким духом напитаны? [...]

19.7.1945

Отправитель: Ермилов.

Получатель: Барыгин»

Цитується із журналу «Український тиждень. – №36 (201). – 2 – 8 вересня 2011 р. – С.48»

Виховані московсько-російською історією як загарбники, вони не вміли захищати своє, бо свого нічого не мали, лише загарбане, і не розуміли, чому українці так завзято і самозречено захищають свою землю, свою хату, свій народ. Чому борються за Українську Самостійну Державу.

8. НЮРНБЕРЗЬКИЙ ТРИБУНАЛ.

Позивач у своєму позові багато разів згадує Нюрнберзький трибунал і стверджує, що на процесі «було безперечно викрито співпрацю ОУН-УПА, українських націоналістів з нацистською Німеччиною».

Ось що про це пише історик Владислав Гриневич: «Нюрнберзький процес був процесом переможців. Засуджуючи нацистських злочинців, вони (переможці) бажали приховати неприємну

правду про себе. Москва окреслила коло питань, які були (цитата) «неприпустимими для обговорення в суді».

До них належав пакт Молотова – Ріббентропа 1939 р., який став однією з головних причин початку Другої світової війни. Тому Ріббентопа, який підписав цей документ, стратили за розв'язання війни, а Молотов … спокійно дожив на державній пенсії до похилого віку. Москва не хотіла, щоб на процесі згадували про розв'язання нею воєн з Фінляндією, Польщею, окупацію Прибалтики, частини Румунії, розстріли польських полонених, масові зґвалтування військовиками Червоної армії жінок у країнах Європи, етнічні чистки та масові депортації людей різних національностей. А це все злочини, подібні до тих, які Нюрнберзький трибунал визначив як (цитата) «злочини проти миру, людяності та воєнні злочини» (В. Гриневич. Роздуми про пам'ять Другої світової війни в Європі// Дзеркало тижня. – 2010. – №46 (11 грудня).

Не хотіли, щоб згадували і такі речі, про які розповідає Серго Берія:

«Наши части окружили отряд повстанцев, или, как тогда говорили, банду националистов. Предложили сдаться. Окруженные отказались. Тогда в этот район были переброшены три артиллерийских полка. Мой товарищ, участвовавший потом в прочесывании местности, рассказывал мне, что после обстрела в живых никого не осталось. Было это в районе Мостиска. Позднее я узнал, что генералы Конев и Петров выделили до десятка артиллерийских полков для очистки тыла, как они говорили. «Очищали» территорию именно таким образом… Даже пограничники, которым была поручена безопасность тыла, не скрывали возмущения: «Это же бесчеловечно. Против горстки людей проводить почти фронтовую операцию!».

Когда фронт ушел на запад, для борьбы с повстанцами стали применять другие методы. Скажем, переодевали наших солдат и выдавали такие подразделения за отряды бандеровцев. Сегодня это широко известно.

Примириться со всем этим было трудно. Мы судили немецких генералов и офицеров за то, что они боролись с партизанами, а наши же армейские части использовали те же методы, подчас в еще более зверском виде. Сжигались ведь целые села.

Очень сильное впечатление произвели на меня захваченные повстанцы. Многие из них были мои ровесники. Грамотные, убежденные в своей правоте молодые люди. Нередко среди них встречались студенты. Запомнился молодой парень. Захватили его тяжело раненым. На допросе он вел себя мужественно и ничего не сказал.

Когда я рассказал об увиденном в Западной Украине отцу, он отреагировал так:

– А чему ты удивляешься? Эти люди воюют за самостоятельную Украину. И в Грузии так же было, и в любом другом месте может быть. Оружием их на свою сторону не зазовешь…

Знаю, что он категорически возражал против использования подразделений НКВД, которые действовали бы под видом отрядов повстанцев.

– Подобный вещей ни в коем случае допускать нельзя, – говорил отец. – И без того их поддерживает вся Западная Украина.

К сожалению, после войны с повстанцами обошлись очень жестоко. Объявив, что все они будут помилованы, многих выманили из лесов, а позднее репрессировали вместе с семьями. (Серго Берия. Мой отец – Лаврентий Берия. Москва: «Современник», 1994 – С. 202 – 203.)

Спогади очевидця: «Натомість радянська делегація на чолі з Р. Руденком на Нюрнберзькому процесі домагалася притягнути до судової відповідальності керівників ОУН і УПА. Однак американський суддя Лоуренс усі ці домагання категорично відкинув, зіславшись на ряд незаперечних документів, які спростовували співпрацю українського руху Опору з німцями.

Ось деякі з них.

А). 25 листопада 1941 р. гестапо, довідавшись про те, що ОУН готує загальне повстання, видало таємний наказ арештувати всіх активістів Руху Бандери в райхскомісаріаті Україна. Німці розстрілювали їх без слідства.

Б). Після створення поста Головного командира УПА, на який було призначено Романа Шухевича, УПА набрала сили, і проти неї були кинуті не тільки каральні загони та поліція, але і війська Вермахту. Тому в повідомленнях Об’єднаного командування вермахту (ОКВ) з’явилися лаконічні рядки про УПА. Так у журналі воєнних

дій ОКВ є повідомлення від 12 квітня 1943р., в якому говориться, що 24-а дивізія, до складу якої входили полк СС, два полки мадярів, полк узбеків і казахів, після запеклих 3-денних боїв мусіла здати відділам УПА населені пункти Острог, Шумськ, Крем'янець, Мізоч, Вербу.

В). Штаб ОКВ у своїх донесеннях згадав також про бої з УПА в червні 1943 р. під командою генералів Гінцлера та фон дем Баха, коли проти українських повстанців було виставлено 10 тисяч німецьких і польських поліцаїв та жандармів, 10 моторизованих батальйонів з артилерією, 50 танків і бронетранспортерів, 27 літаків. Надзвичайно жорстокі бої точилися в районі Горохова, Любомля, Дубна, Крем'янця, Луцька. 2 травня 1943 р., як писала газета «Штюрмер», на шляху Ковель – Рівне загинув від куль УПА шеф німецьких штурмовиків СА Віктор Люце. У жовтні та листопаді 1943 р. підрозділи СС нав'язали повстанцям на території Волині та Поділля 47 боїв, в яких німці втратили до півтора-двох тисяч чоловік. Згадувалися у цих «Записках» і про бої УПА в різних місцевосцях Галичини, на Уманщині, в Карпатах.

Д). Вирішальну роль на Нюрнберзькому процесі, коли були відкинуті домагання радянської делегації про притягнення ОУН і УПА до судової відповідальності за нібито співпрацю з гітлерівцями відіграла Резолюція Великого Збору Української Головної Визвольної Ради, цього загальноукраїнського координаційного центру визвольної боротьби. (Іван Гришин-Грищук, письменник, був присутній на Нюрнберзькому процесі в 1945 – 1946 рр.). (Додаток 9).

Владислав Гриневич, історик, стверджує: «У документах Нюрнберзького процесу не фігурують ні УПА, ні лідери українського національно-визвольного руху».

У Європі є небагато націй, які насмілилися кинути виклик і гітлерівській, і сталінській імперіям, вести з ними тривалу виснажливу війну. Українська Повстанська армія, армія Українського народу серед цих небагатьох. Українські повстанці боролися проти сталінської імперії і в концтаборах ГУЛАГу, куди вони потрапляли. Саме вони організували грандіозні повстання в Кінгірі, Воркуті й Магадані чим захитали цю людиноненависницьку систему і змусили Кремлівське керівництво послабити тиск, а невдовзі і почати масове звільнення в'язнів із російських концтаборів.

До речі. На сайті Вітренко даний процес Позивач називає просто: «Нюрнберг 2».

(цитата) «Наталия Витренко обвиняет нацистских пособников! Продолжение Нюрнберга – 2 … последыши ОУН-УПА, не выдерживая разящих аргументов, покидали зал заседания до его окончания». Який стиль!

Маємо новоявлених Руденка з Вишинським.

Як каже українська приказка: «Куди кінь з копитом, туди й рак з клешнею».

Але яка ж роль суддів, які провадять цей судовий процес під державними символами України – синьо-жовтим прапором і гербом-тризубом, символами, за які натхненники і роботодавці Позивача давали розстріл, а щонайменше 10 років концтабору?

9. ЖЕНЕВСЬКІ КОНВЕНЦІЇ.

Адміністративний позов Позивача рясніє статтями Декларацій, Статутів, резолюцій Міжнародних організацій, які не мають ніякого стосунку до Указу Президента України № 75 від 28 січня 2010 року «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті».

Натомість цей Указ базується в тому числі і на критеріях, закладених у Гаазькій Конвенції від 18 жовтня 1907 р., Женевській Конвенції від 12 серпня 1949 року, та Додаткових протоколах (I і II) від 8 червня 1977 р. до постанов Женевської конвенції з 12 серпня 1949 р.

Женевські конвенції, вироблені на Дипломатичній конференції, яка проходила в Женеві в квітні – серпні 1949 року з участю 74 країн, в тому числі і УРСР, поширили визначення збройної сили воюючої сторони, якою, згідно з Гаазькою конвенцією 1907 р., могла бути лише держава, і на учасників війни за національне визволення.

У 1974 – 1977 рр. в Женеві відбулися 4 сесії Дипломатичної конференції, в яких активну участь брала й делегація Української РСР. Конференція виробила Додаткові протоколи I і II від 8 червня 1977 року, які містять нові норми міжнародного права, зумовлені появою раніше невідомих видів зброї, досвідом національно-визвольної боротьби та іншими факторами післявоєнного часу.

Протокол I визначив війну за національне визволення як збройну боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації і расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого в Статуті Організації Об'єднаних Націй та в Декларації про принципи Міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН.

Стаття 43. Розділу II. Статус комбатантів і військовополонених

П.1.: Збройні сили сторони, що перебуває в конфлікті, складаються з усіх організованих Збройних сил, груп і підрозділів, що перебувають під командуванням особи, відповідальної перед цією стороною за поведінку своїх підлеглих, навіть якщо ця сторона представлена урядом чи властями, не визнаними супротивною стороною. Такі Збройні сили підпорядковані внутрішній дисциплінарній системі, яка, поряд з іншим, забезпечує додержання норм Міжнародного права, застосовуваних у період збройних конфліктів.

В п. 2 сказано: "Особи, які входять до складу Збройних сил сторони, що перебуває в конфлікті, є комбатантами, тобто вони мають право брати безпосередню участь у воєнних діях".

Протокол II стосується таких же збройних конфліктів не міжнародного характеру, а внутрішнього характеру, які включають організовані збройні групи, що перебувають під відповідальним командуванням, мають контроль на певній території і мають змогу здійснювати воєнні дії.

Женевські конвенції узаконюють народну війну, допускають підпорядкування Збройних сил уряду (або владі), які не визнані державою, що воює з повстанцями. Таким невизнаним СРСР та його союзниками українським підпільним урядом була Українська Головна Визвольна Рада її Президент Кирило Осьмак і Голова Генерального секретаріату генерал-хорунжий Роман Шухевич, а після його загибелі генерал-хорунжий Василь Кук. Їм підпорядковувалася УПА.

Женевські конвенції набрали чинності 5 липня 1950 року. На 1 серпня 1958 року Конвенції підписали й ратифікували 84 країни, в тому числі Союз РСР, Українська РСР, Білоруська РСР.

Протокол I і Протокол II Українська РСР підписала 12 грудня 1977 року. Протоколи ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР 18 серпня 1989 року.

Оскільки вищеназвані та інші нормативно-правові акти стали частиною національного законодавства України, то тим самим наша держава взяла на себе зобов'язання по дотриманню положень, що випливають із міжнародного гуманітарного права.

Україна як правонаступниця Української РСР має виконувати міжнародні зобов'язання, взяті на себе Українською РСР.

Стельмащук, Луцький, Луцька, Пришляк, Кадобянський, Польовий, Воробець, Зарицька, Полюга, Демерис, Лукашевич, Янишевський, Стахур, документи на яких представлені в позивній заяві (стор. 9 – 10 пояснення) були схоплені із зброєю в руках на території Західної України, звинувачені за УК РСФСР як «граждане СССР» і «изменники Родины», але вони не були «гражданами СССР» і тому не могли бути «изменниками Родины». Вони були військовополоненими і на них поширювалисяб принципи, закладені в Гаагських та Женевських конвенціях. Але московська влада, яка панувала і в Україні, приймаючи і навіть ратифікуючи міжнародно – правові документи, не збиралася їх виконувати.

10. КИРИЛО ОСЬМАК

У заяві про вступ третьою особою я написала, що цей Указ Президента України, на який я чекала десятиліттями, не лише ґлорифікує мого Батька Осьмака Кирила Івановича – члена Центральної ради України, Президента Української Головної Визвольної Ради (УГВР), який боровся за Українську Самостійну Соборну Державу і поклав своє життя, а й покладає на мене певні обов'язки щодо вшанування його пам'яті.

Хто ж такий Кирило Осьмак?

Народжений на Полтавщині 1890 р., агроном-інженер за освітою, під час Першої світової війни працював у Комітеті допомоги населенню, що постраждало від війни на Південно-західному фронті, бачив брутальну поведінку російської армії, яка окупувала Галичину.

У березні 1917 був серед тих представників громадських організацій, які заснували Центральне Раду. Працював у Генеральному секретарстві УНР, сільськогосподарській кооперації, термінологічному бюро Сільськогосподарського наукового комітету України.

Вперше заарештований у березні 1928 року разом з групою з 16 осіб, які були членами Бурякових кооперативних союзів. Вони вимагали децентралізації цукрової промисловості, передачу цукрових заводів селянам, паритетності цін на сільськогосподарську і промислову продукцію. Бо за пачку російських сірників треба було віддавати вагон українського цукру.

Їх звинуватили у (цитата) «приналежності до запільної контрреволюційної організації та в провадженні протирадянської роботи». Але це все була війна з НЕПом, яку делікатно назвали «згортанням НЕПу». Прикметною ознакою справи мого Батька було те, що всі на лаві підсудних були українці, а по інший бік всі – не українці, і саме вони вирішували – жити чи не жити українцям на своїй землі. Так само було по інших справах в Україні. Це ілюстрація до твердження Позивача про вільне життя українців під московським ярмом.

Другий арешт стався у березні 1930 р. у справі Спілки Визволення України. Кирила Осьмака звинуватили в належності до Інститутської наради редакційного активу в Інституті Української Наукової Мови (ІУНМ), де він працював з 1925 р., як клітини СВУ. Інститут мав державне завдання на створення 35 термінологічних словників з різних галузей науки і виробництва. Кирило Осьмак – фаховий агроном – був редактором словника сільськогосподарської термінології.

В «Постановлении о привлечении в качестве обвиняемого» від 13 березня 1930 року сказано: Привлечь в качестве обвиняемого по ст. 58.10, 58.11. УК РСФСР.

Що ж у цих статтях:

58.10 – Пропаганда или агитация, содержащие призыв к свержению, подрыву или ослаблению Советской власти или к совершению отдельных контрреволюционных преступлений (ст. ст. 58.2 – 58.8 настоящего Кодекса), а равно распространение или изготовление, или хранение литературы того же содержания влекут за собой – лишение свободы на срок не ниже шести месяцев.

Те же действия при массовых волнениях, или с использованием религиозных или национальных предрассудков масс[…] влекут за собой – меры социальной защиты, указанные в ст. 582 настоящего Кодекса [6 июня 1927 г. (СУ №49, ст. 330)] тобто

– высшая мера социальной защиты – расстрел или объявление врагом трудящихся.

Отже створення термінологічних словників було кваліфіковано як «призыв к свержению, подрыву или ослаблению Советской власти», а українська мова – як вияв «национальных предрассудков масс» і каратися такі «злочини» мали від 6 місяців тюрми до розстрілу. Кирило Осьмак, громадянин УСРР, бо тоді було громадянство союзних республік, за УК РСФСР одержав 3 роки російського концтабору на Півночі Росії в автономній республіці Комі.

Третій арешт Кирила Осьмака стався у січні 1938 року в Рязанському селі Катіно, де він працював агрономом колгоспу. Це був той етап війни влади з народом, який дістав назву «Великий терор». ВКП (б) до нього готувалася ґрунтовно.

Московське товариство «Мемориал» до 70-річчя «Великого терору» склало «Краткую хронику»,яка базується переважно на документах ЦК ВКП(б) і НКВС СРСР. Навожу деякі з них.

9 березня 1936 р. прийнято «Постановление Политбюро ЦК ВКП(б) «О мерах, ограждающих СССР от проникновения шпионских, террористических и диверсионных элементов».

У червні 1937 р. було прийнято документ: «Указание Политбюро, разрешающее применять физические меры воздействия при допросах в ходе следствия по к.-р. Преступлениям».

3 серпня 1937 р. Директива ЦК ВКП(б) об организации в каждой области по районам 2 – 3 открытых судебных процессов над врагами народа – вредителями сельского хозяйства.

17 лютого 1938 р. Постановление Политбюро о дополнительном лимите по кулацкой операции для Украины – 30 тысяч человек.

10 січня 1939 р. Телеграмма Сталина всем региональным руководителям ВКП (б) и НКВД о применении пыток: « … ЦК ВКП считает, что метод физического воздействия должен обязательно применяться и впредь в отношении явных и неразоружающихся врагов народа как совершенно правильный и целесообразный метод».

Кирило Осьмак був під слідством 25 місяців, і слідчі не змогли його зламати. Він не визнав жодного звинувачення, яке йому висували впродовж слідства почергово 5 слідчих. До речі, всі вони були росіянами. Це нормально: влада російська, то і репресивні

органи російські. Коли в 1939 р. розстріляли Єжова і «наступило деяке оздоровлення атмосфери» (із листа з тюрми 14.11.1958), його звільнили, знявши всі обвинувачення.

15 липня 1944 р. на Великому Зборі УГВР Кирила Осьмака обрали Президентом Української Головної Визвольної Ради, Романа Шухевича – головою уряду – Генерального секретаріату. Президент УГВР і Голова Генерального секретаріату склали присягу, поклавши руку на український державний герб:

Наша мета – Українська Самостійна Соборна Держава на українських етнічних землях. Будемо боротися за те, щоб Ти, Український Народе, був володарем на своїй землі.

На вівтар цієї боротьби кладемо свою працю і своє життя..

3 серпня Кирило Осьмак разом з Головним шефом штабу УПА та членами Президії УГВР приймали присягу вояка УПА від трьох сотень і двох охоронних чот вояків.

23 серпня 1944 року К.Осьмак був поранений в бою з частиною НКВС біля с. Орова на Сколівщині, а 12 вересня заарештований у с. Дорожеві біля Дрогобича.

Майже чотири роки жахливого слідства, 231 допит і 10 липня 1948 р. ОСО в Москві постановило: «Осьмак Кирилла Ивановича за участие в контрреволюционной банде украинских националистов и активную контрреволюционную националистическую деятельность – заключить в ТЮРЬМУ сроком на ДВАДЦАТЬ ПЯТЬ лет, считая срок с 13 сентября 1944 г.».

У травні 1953 р. із Владимирських мурів його возили до Москви, де він перебував у Бутирській тюрмі. Мета цієї подорожі висвітлена в «Совершенно секретном» документі слідчої справи мого Батька, який називається «Товарищу Луневу К.Ф.»

(цитата) «В июне 1953 года с санкции руководства МВД СССР с целью оперативной обработки и изучения возможности использования в мероприятиях по разложению националистического подполья на Украине и оуновских центров, находящихся за кордоном, из Владимирской тюрьмы в МВД СССР был доставлен бывший «президент» так называемой «Украинской Головной вызвольной Рады» – УГВР – ОСЬМАК Кирилл Иванович, 1890 года рождения, уроженец Полтавской области, украинец, с высшим образовани-

ем, по специальности агроном, который в 1948 году был осужден Особым Совещанием при бывшем МГБ СССР к 25 годам тюремного заключения.

Попытка убедить ОСЬМАКА в том, что ОУН является злейшим врагом украинского народа, не дала положительных результатов, а на сделанное ему предложение оказать содействие в борьбе против ОУН, заявил, что он был и остается идейным украинским националистом и скорее готов пойти на смерть, чем согласиться на участие в мероприятиях, направ¬ленных против ОУН и ее деятельности».

Клятві, яку дав Кирило Осьмак – Президент УГВР 15 липня 1944 р., був вірний до свого останнього подиху. Він загинув у Владимирській тюрмі 16 травня 1960 р.

5 грудня 1994 р. в Генеральній прокуратурі України мені вручали довідку про реабілітацію мого Батька. На цей захід працівник прокуратури приніс для ознайомлення I і VI томи слідчої справи. Я побіжно переглянула 1 том, бо ще у вересні познайомилася з деякими документами в Архіві ФСБ по Владимирській області. Зокрема з вироком та з переліком викликів на допити на 9 аркушах. Показуючи на ці томи я сказала, що це є свідчення злочину держави СРСР,

бо коли в Конституції записане право нації на самовизначення, аж до відділення, а борцеві за свою державу репресивний орган держави дає, не присуджує, бо суду не було, 25 років тюрми, то це є злочин. На це працівник прокуратури мені сказав: «Он должен был посоветоваться».

– З ким «советоваться?».

– С партийными органами.

Коли у 1936 році прийняли нову Конституцію – «сталінську», де було задекларoване «право нації на самовизначення аж до відділення», хтось із іноземців запитав у Сталіна, що буде, якщо якась республіка справді захоче відділитися. Відповідь Сталіна: «Для того у нас есть Коммунистическая партия, чтобы они этого никогда не захотели».

Як видно, у свідомості працівників Генеральної прокуратури України Конституція держави не варта уваги.

Я знала Батька до 2 років 7 місяців. Коли він сидів у Владимирській тюрмі, ми з Мамою не могли поїхати на побачення за 1,5 тисячі кілометрів, бо жили у великій нужді.

Я побачила Батька лише у грудні 2004 року, коли ми з покійним чоловіком Степаном Тимофійовичем Громадським перевозили його прах з-під стін Владимирської тюрми до Києва. Тепер Батько спочиває в українській землі, під Українським небом.

Ваша честь! Указ Президента України № 75 від 28 січня 2010 року «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті» ґрунтується на «Фаховому висновку робочої групи істориків при урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА».

«Фаховий висновок робочої групи, як і інші публікації ґрунтуються на величезному фактичному матеріалі. Члени робочої групи вивчали документи з проблеми ОУН-УПА під час багаторічних досліджень в архівах і бібліотеках, а також використовували опубліковані збірники архівних документів.

Робоча група в своїх публікаціях постаралася донести до читачів інформацію про наявні в архівах документи з проблем ОУН-УПА, про існуючі на цю тему публікації, взяла курс на якнайповніше використання архівних наявних у науковому обігу джерел.

Ваша честь! Прошу вас звернути увагу, що Позивач як докази надає та посилається тільки на документи, які були виготовлені в період, коли Радянським Союзом керувала ВКПб-КПРС,

організація, злочинна діяльність якої почалася з бандитського перевороту і захоплення влади в 1917 році, розв'язання громадянської війни, використання хімічної зброї проти власного народу на Тамбовщині, масових вбивств мирних людей, розстрілів заручників, створення концтаборів. Саме ця злочинна організація, діяльність якої засуджена не тільки цивілізованим світом, але і власним керівництвом на чолі М. Хрущовим, допомагала Гітлеру прийти до влади, навчала військовій справі Герінга й Гудеріана, забезпечувала Вермахт озброєнням і технікою.

Друга частина документів, якою оперує Позивач, належать перу та казематам збройного загону ВКПб-КПРС, ДПУ-ОДПУ-МДБ-КДБ – структурам що винищили мільйони людей по всьому світові. Вбивства українців Петлюри, Коновальця, Ребета, Бандери за кордоном є свідченням міжнародної злочинної діяльності. Голодомор, визнаний геноцидом проти нас з вами, наших батьків та дідів, багатьма країнами світу є свідченням злочинної діяльності цих органів і проти України.

Третя частина документів належать відомим польським фальсифікаторам історії українсько-польських відносин Семашкам і не тільки їм.

Таким чином, Ваша Честь, дії Позивача є насправді зусиллям виправдати злочинні дії Радянської Влади на чолі з КПРС і спрямовані проти українців, нашого священного права проживати і господарювати на своїй землі, природного обов'язку кожної нації на боротьбу за незалежність, свободу та рідну землю. Мені дуже прикро, Ваша Честь, що в наш час в Україні є громадяни, в яких відсутні ці природні поняття, і вони досі залишаються носіями чужих для українців інтересів.

Позивач спрямовує свій адміністративний позов на чергове розпалювання ворожнечі між нащадками репресованих та тих, хто їх репресував, і виступає з позиції одного з окупантів.

ПРОШУ Колегію суддів відмовити Позивачеві в задоволенні заявленого позову як такому, що базується на українофобії, тобто ксенофобії і в разі задоволення судом повністю або частково вимог цього адміністративного позову, рішення у цій адміністративній справі може вплинути на мої права, свободи, інтереси та обов'язки як громадянки України, яка пишається тим, що є нащадком одного з тих борців за волю України, які зазначені в п. 1 цього Указу.

Дякую. 08.червня 2011

ПОСТАНОВА СУДУ – ВІДМОВИТИ ПОЗИВАЧУ Н. ВІТРЕНКО

Окружний адміністративний суд
міста Києва 01014. м Київ. вул. К.Каменєва 8, корп.1
Вн. №1/98

ПОСТАНОВА ІМЕНЕМ УКРАЇНИ
м. Київ

15.07.2011р. № 2а-6732/10/2670

за позовом Вітренко Наталії Михайлівни
до Президента України

ТРЕТІ ОСОБИ: *Шухевич Юрій-Богдан Романович, Бандера Степан Андрійович, Секерка ІЦепан Йосипович, Вільчур Яцек Генріхович, Хмара Степан Ількович, Хмара Роксоляна Петрівна, Осьмак Наталія Кирилівна, Макар Іван Іванович, Гриб Олесь Маркович, Перепуст Петро Микитович, Кук Юрій Васильович, Габалевич Михайло Миколайович, Стахів-Маринюк Надія-Ольга Василівна, Городнянська-Дяк Стефанія Михайлівна, Шкоропар Надія Олександрівна, Гавришкевич-Мацура Анастасія Григорівна, Орач Любомира Федорівна, Дідик Володимир Олександрович, Всяка Ольга Іванівна, Миличук Богдан Миколайович, Заяць Марія Паньківна, Ющенко Віктор Андрійович про скасування в частині Указу Президента України Ющенка В.А. № 75/2010 від 28.01.2010 р. «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України в ХХ столітті»*

Судова колегія у складі:
Головуючий суддя О.В.Головань,
судді В.Л.Донець, Л.О.Маруліна.

Обставини справи:

Позовні вимоги заявлені про визнання незаконним та скасування Указу Президента України №75/2010 від 28.01.10 р. «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті» в частині п. 1 «визнати учасниками боротьби за незалежність України у ХХ столітті осіб, які брали участь у політичній, партизанській, підпільній, збройній боротьбі за незалежність України, в тому числі, у складі формувань Української Центральної Ради,

Української Народної Республіки, Західно-Української Народної Республіки, Української Держави (Гетьманат), Української військової організації, Організації народної оборони «Карпатська Січ», Організації українських націоналістів, Української повстанської армії, Української головної визвольної ради та інших військових формувань, партій, організацій та рухів, що ставили за мету здобуття Україною державної незалежності».

В судовому засіданні 05.07.11 р. оголошено ухвалу про перехід до розгляду справи в порядку письмового провадження згідно ч. 6 ст. 128 КАС України, оскільки до судового засідання прибули не всі особи, які беруть участь у справі (представник відповідача, 3-і особи); судом заслухано пояснення всіх присутніх учасників по справі, а також оголошено письмові пояснення відсутніх учасників; по справі відсутня необхідність заслухати свідка чи експерта.

Ознайомившись з матеріалами справи, заслухавши пояснення представників позивача та 3-х осіб. Суд, –

Встановив:

28.01.10 р. Президент України Ющенко Віктор Андрійович видав Указ №75/2010 «Про вшанування учасників боротьби за незалежність України у XX столітті», згідно п. 1 якого визнано учасниками боротьби за незалежність України у XX столітті осіб, які брали участь у політичній, партизанській, підпільній, збройній боротьбі за незалежність України, в тому числі у складі формувань Української Центральної Ради, Української Народної Республіки, Західно-Української Народної Республіки, Української Держави (Гетьманату), Української військової організації, Організації народної оборони «Карпатська Січ», Організації українських націоналістів, Української повстанської армії, Української головної визвольної ради та інших військових формувань, партій, організацій та рухів, що ставили за мету здобуття Україною державної незалежності.

Позивач – Вітренко Наталія Михайлівна – вважає п. І Указу незаконним та просить його скасувати з таких підстав.

Указ порушує норми міжнародного права – Статут Міжнародного Військового Трибуналу, Вирок Міжнародного Військового Трибуналу, Статут та багато резолюцій ООН, Декларацію прав лю-

дини, Міжнародну конвенцію «Про ліквідацію всіх форм расової дискримінації».

04.11.08 р. на пленарному засіданні 63-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція «Неприпустимість певних видів практики, які сприяють ескалації сучасних форм расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості», згідно якої висловлено глибоке занепокоєння з приводу прославлення нацистського руху та колишніх членів організації «Ваффен СС», в тому числі, шляхом зведення пам'ятників та меморіалів і проведення публічних демонстрацій з метою уславлення нацистського минулого, нацистського руху та неонацизму, а також шляхом оголошення або спроб оголошення таких членів та тих, хто боровся проти антигітлерівської коаліції та співробітничав з нацистським рухом учасниками національно-визвольних рухів.

18.12.09 р. на пленарному засіданні 64-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція «Неприпустимість певних видів практики, які сприяють ескалації сучасних форм расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості» №64/147, п. 4 якої повністю дублює п. 2 резолюції від 04.11.08 р.

16.11.10 р. на пленарному засіданні 65-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН була прийнята резолюція «Неприпустимість певних видів практики, які сприяють ескалації сучасних форм расизму, расової дискримінації, ксенофобії та пов'язаної з ними нетерпимості», де ще раз продубльовано вказані положення.

25.02.10 р. Європейський парламент у п. 20 резолюції «Про ситуацію в Україні» відзначив, що глибоко шкодує про рішення екс-президента України Віктора Ющенка посмертно нагородити Степана Бандеру, лідера Організації українських націоналістів (ОУН), яка співробітничала з нацистською Німеччиною, званням «Національний Герой України», і висловлює з цього приводу надію, що нове українське керівництво перегляне це рішення і збереже свою прихильність європейським цінностям.

Оскільки вказані факти є загальновідомими обставинами та частинами національного законодавства, то при прийнятті оскаржуваного Указу ці норми є порушеними.

Також, на думку Позивача, Президентом України порушено положення Конституції України, а саме – ст. 106 Конституції України не передбачає повноваження Президента України надавати будь-яким особам правовий статус, тим більше, правовий статус «учасника боротьби за незалежність України у XX столітті».

Надання такого статусу не передбачено і спеціальним Законом України «Про державні нагороди України».

Ст. 1 Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 роках» зазначено про те, що 9 травня – День Перемоги є днем торжества безсмертного подвигу народу-переможця над фашизмом, всенародної пам'яті про його боротьбу за свободу і незалежність Батьківщини», а ст. 8 Закону зазначає, що Україна неухильно дотримується взятих міжнародних зобов'язань щодо недопущення проявів фашизму в будь-якій формі на своїй території.

Всупереч Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» оскаржуваний Указ визнає борцями за незалежність України злочинців, осіб, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за злочини, зокрема, зраду Батьківщини, злочини проти людства і людяності, каральні акції проти мирного населення, вбивства, мордування громадян, поплічництво в цьому окупантам у період Великої Вітчизняної війни, організацію збройних формувань, та не підлягають реабілітації.

Президент України не цікавився думкою громадськості, не виносив питання про зміст Указу на загальне обговорення, у зв'язку з чим позбавив Позивача права на висловлення своєї думки щодо Указу.

На думку Позивача, вказаний Указ є пропагандою нацизму у формі виправдання та нав'язування позитивних офіційних поглядів держави щодо ідеології нацизму.

Всупереч ст. 15 Конституції України Указ нав'язує Позивачу особисто та громадянам України фашистську ідеологію, яка засуджується світовою спільнотою.

Преюдиційність факту злочинності нацизму встановлена вироком Нюрнберзького Трибуналу щодо злочинів нацизму. В той же час оскаржуваний Указ фактично виправдовує, надає позитивного державного статусу військовим формуванням, визнаним Нюрнберзьким Трибуналом злочинними і такими, що скоїли злочини проти людства.

Всупереч ст. 24 Конституції України Указ надає привілеї особам певних політичних переконань, що порушує права та інтереси Позивача.

На думку Позивача, виправдання учасників зазначених в Указі структур підпадає під ознаки ст. 161 КК України, що передбачає відповідальність за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань.

На думку Позивача, перелічені в Указі не мають жодного відношення до боротьби за незалежність України, а й під прикриттям пропагандистського гасла «незалежної України» зраджували народ України.

3-і особи – Яцек Вільчур та Секерка Щепан Йосипович – в наданих суду письмових поясненнях позовні вимоги підтримали, зазначивши, що члени ОУН та УПА винищували польське цивільне населення і не можуть вважатися борцями за незалежність України.

Відповідач – Президент України – пояснень щодо позовної заяви не надав; представника до судового засідання не скерував.

3-я особа – Перепуст Петро Микитович – проти задоволення позовних вимог заперечив, зазначивши, що боротьба українського народу за свою незалежність у XX столітті є загальновизнаним історичним фактом, а впродовж усього існування комуністичного режиму в Україні вона мала статус окупованої московським комуністичним режимом, тобто, колонії.

Щодо резолюцій Європейського парламенту, то вони не є юридичними документами міжнародного права, а мають політичний характер і до справи відношення не мають.

3-я особа заперечує проти використання в якості доказів по справі витягів з публіцистики, а також архівних документів з Російської Федерації та Польщі, оскільки вони складалися в добу ідеологічного диктату комуністичних режимів.

Також 3-я особа зазначає, що Указ прийнято в межах повноважень Президента України, визначених ст. 106 Конституції України.

3-я особа – Бандера Степан Андрійович – в особі свого представника проти задоволення позовних вимог заперечив з таких підстав.

З адміністративного позову не виявляється можливим встановити, які саме права, свободи або законні інтереси Позивача порушено оскаржуваним Указом, у мотивувальній частині позову відсутні посилання на конкретні правові норми, які, на думку Позивача, порушено оскаржуваним Указом, адміністративний позов не містить чіткого посилання на обставини, які свідчать про наявність підстав для скасування Указу.

Також 3-я особа зазначила, що оскаржуваний Указ є нормативно-правовим актом, у зв'язку з чим спір має розглядатися в порядку ст. 171 КАС України.

3-я особа – Осьмак Наталія Кирилівна – проти задоволення позовних вимог заперечила, зазначивши, в тому числі, що Указ базується на критеріях, закладених у Гаазькій конвенції від 18.10.1907 р., Женевській конвенції від 12.08.49 р. та додаткових протоколах (I та II) від 08.06.77 р. до постанов Женевської конвенції з 12.08.49 р.

Женевські конвенції поширили визначення збройної сили воюючої сторони, якою, згідно з Гаазькою конвенцією 1907 р. могла бути лише держава, на учасників війни за національне визволення.

Протокол №1 визначив війну за національне визволення як збройну боротьбу проти колоніального панування, іноземної окупації і расистських режимів для здійснення свого права на самовизначення, закріпленого Статутом ООН та Декларацією про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до статуту ООН.

На думку 3-ї особи, дії Позивача є зусиллям виправдати злочинні дії радянської влади на чолі з КПРС і направлені проти українців; позов спрямовано на розпалювання ворожнечі між нащадками репресованих та тих, хто їх репресував.

В поясненнях представника 3-ї особи додатково зазначається про те, що у Вироку Міжнародного Військового Трибуналу (Нюрнберзький процес) не була безпосередньо засуджена діяльність ОУН, УПА, Карпатської Січі та інших організацій, названих в Указі.

Лідери ОУН (м) та ОУН (б) А.Мельник та С.Бандера проживали в післявоєнних Канаді та ФРН і жодного кримінального переслідування не зазнали.

3-я особа – Ющенко Віктор Андрійович – проти задоволення позовних вимог заперечив.

Проаналізувавши матеріали справи та пояснення представників Позивача та 3-х осіб, суд дійшов висновку про те, що позовні вимоги є необґрунтованими та не підлягають до задоволення з таких підстав.

Правова природа оскаржуваного Указу Президента

Аналіз оскаржуваного Указу в цілому, а також його п. 1 зокрема, не дають підстав для висновку про його нормативно-правову природу, у зв'язку з чим суд не знайшов підстав для розгляду справи в порядку ст. 171 КАС України.

Станом на день прийняття рішення по справі спеціального закону щодо нормативно-правових актів не прийнято, проте визначення нормативно-правового акту міститься у Порядку подання нормативно-правових актів на державну реєстрацію до Міністерства юстиції України та проведенні їх державної реєстрації, затвердженого наказом Мінюсту від 12.04.05 р. №34/5.

Зокрема, згідно Порядку нормативно-правовим актом є офіційний письмовий документ, прийнятий уповноваженим на це суб'єктом нормотворення у визначеній законодавством формі, спрямований на регулювання суспільних відносин, що містить норми права, має неперсоніфікований характер і розрахований на неодноразове застосування.

Згідно рішення Конституційного Суду України від 16.04.09 р. №7-рп/2009 у справі за конституційним поданням Харківської міської ради щодо офіційного тлумачення положень частини другої статті 19, статті 144 Конституції України, статті 25, частини чотирнадцятої статті 46, частин першої, десятої статті 59 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (справа про скасування актів органів місцевого самоврядування» до нормативних належать акти, які встановлюють, змінюють чи припиняють норми права, мають локальний характер, розраховані на широке коло осіб та застосовуються неодноразово, а ненормативні акти передбачають конкретні приписи, звернені до окремого суб'єкта чи юридичної особи, застосовуються одноразово і після реалізації вичерпують свою дію. Такий висновок узгоджується із правовими позиціями Конституційного Суду України, викладеними у рішеннях від 27

грудня 2001 року №20-рп/2001 у справі про укази Президії Верховної Ради України щодо Компартії України, зареєстрованої 22 липня 1991 року (абзац перший пункту 6 мотивувальної частини), від 23 червня 1997 року №2-зп у справі про акти органів Верховної Ради України (абзац четвертий пункту 1 мотивувальної частини).

Оскаржуваний Указ вказаним ознакам не відповідає, оскільки не встановлює норми права, що регулюють певні суспільні відносини, розраховані на широке коло осіб та застосовуються неодноразово, а саме.

П. І Указу містить формулювання «визнати учасниками боротьби за незалежність» України у ХХ столітті осіб, які приймали участь у певних формуваннях.

При цьому, саме по собі визнання Президентом України в Указі учасниками боротьби за незалежність України у ХХ столітті певних категорій осіб автоматично не наділяє вказаних осіб певним юридичним статусом і, відповідно, не створює для підприємств, установ, організацій та інших осіб обов'язку вживати певні дії або утримуватися від певних дій по відношенню до формувань, перелічених в п. 1 Указу, а також їх учасників.

Для надання певному колу осіб юридичного статусу необхідно це питання врегулювати на законодавчому рівні шляхом прийняття Закону, що визначає особливості статусу даної категорії громадян (наприклад, Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального статусу»).

П. 2 – 5 Указу надано доручення Кабінету Міністрів України, Службі безпеки України, Національній академії наук України, іншим установам та органам державної влади внести на розгляд парламенту проект відповідного Закону України та здійснити інші заходи на виконання п. 1 Указу.

Тобто, певний юридичний статус учасникам боротьби за незалежність України у ХХ столітті має бути наданий шляхом його встановлення у відповідному Законі України, тоді як оскаржуваний Указ містить лише доручення його розробити та прийняти.

Відповідно, особами, яким він адресований, є саме установи та органи державної влади, перелічені в п. 2 – 5 Указу, а не невизначене коло осіб.

Відсутність в Указі встановленого кола прав та обов'язків, що поширюються на невизначене коло осіб, позбавляє можливості віднести Указ до нормативно-правових актів.

Порушення прав та інтересів позивача п. І Указу

Фактично зміст п. 1 Указу декларує ставлення Президента України як глави держави до певних подій історії України та їх учасників, що саме по собі не може порушити чиїхось прав та інтересів, в тому числі, і Позивача.

Оскаржуваний Указ не зобов'язує Позивача, інших фізичних чи юридичних осіб до вчинення конкретних дій щодо визнання перелічених в п. 1 Указу формувань та їх учасників борцями за незалежність України у ХХ столітті, в тому числі, не зобов'язує Позивача вшановувати їх у будь-якій формі, тому посилання Позивача на виникнення обов'язку проявляти відповідне ставлення до перелічених в п. 1 Указу формувань та їх учасників не може бути прийняте до уваги.

Оскільки правовий статус перелічених в п. 1 Указу формувань та їх учасників на законодавчому рівні не закріплений, не передбачено і відповідальності за невизнання борцями за незалежність України у ХХ столітті чи невшанування перелічених в п. І Указу формувань та їх учасників, до якої можна було би притягнути Позивача або інших осіб.

В той же час ставлення будь-якої особи до певних історичних подій є його особистою справою і охоплюється правом на свободу думки і слова, вираження своїх поглядів і переконань, гарантованим ст. 34 Конституції України.

Позивач мас право ставитися до перелічених в п. І Указу формувань та їх учасників відповідно до своїх особистих переконань, і жодна особа чи орган державної влади, в тому числі Президент України, не може примусити Позивача притримуватися інших поглядів.

Особисті переконання взагалі не можуть бути сферою законодавчого регулювання, а відповідальність за публічне невизнання певних історичних подій може наступити виключно у випадках, передбачених Законами України (наприклад. Закон України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні»).

Президент України як глава держави за прийняті ним акти несе, в тому числі, політичну відповідальність, що проявляється, перш за все, в результатах президентських виборів.

Порушення положень Конституції України

Згідно ст. 150 Конституції України вирішення питання про відповідність Конституції України (конституційність) актів Президента України належить до повноважень Конституційного суду України.

Згідно ч. 2 ст. 4 КАС України юрисдикція адміністративних судів поширюється на всі публічно-правові спори, крім спорів, для яких законом встановлений інший порядок вирішення.

Таким чином, адміністративний суд, вирішуючи спір по суті, позбавлений повноважень оцінювати оскаржуваний Указ на предмет його конституційності, тоді як це може бути предметом розгляду Конституційного Суду України.

Порушення законодавства України

Суд не може погодитися з наведеними у позові твердженнями про порушення при прийнятті Указу положень Законів України «Про державні нагороди України» та «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941-1945 років», «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні», а саме.

Як було зазначено вище, Президент України п. 1 Указу не надав юридичного статусу переліченим формуванням та їх учасникам, в тому числі, і не відзначив їх державними нагородами, переліченими у ст. 3 Закону України «Про державні нагороди України», тому положення вказаного Закону взагалі не можуть бути порушені оскаржуваним Указом.

Щодо Закону України «Про увічнення Перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років», то п. І оскаржуваного Указу жодним чином не впливає на реалізацію форм увічнення Перемоги та народу-переможця, передбачених у ст. 2 Закону.

Згідно ст. 8 Закону Україна неухильно дотримується взятих міжнародних зобов'язань щодо недопущення проявів фашизму в будь-якій формі на своїй території.

Оскаржуваний Указ спрямований на розроблення та ухвалення відповідного Закону України щодо визначення статусу учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті, а не на вшанування фашистських загарбників, тому його прийняття не може розцінюватися як прояв фашизму в контексті ст. 8 Закону.

Жодним судовим рішенням, в тому числі, вироком Нюрнберзького Трибуналу, діяльність перелічених в п. 1 Указу формувань засуджена як фашистська не була, тоді як адміністративний суд, розглядаючи спір, не має компетенції на власний розсуд відносити діяльність того чи іншого формування до фашистської.

Не може також суд погодитися з порушенням оскаржуваним Указом Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні», оскільки перелік п. 1 Указу є не персоніфікованим, а сам Указ, як зазначено вище, юридичного статуту не встановлює.

Надані суду вироки у кримінальних справах, а також інформація про реабілітацію конкретних осіб або відмову у реабілітації згідно Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні» стосуються конкретних фізичних осіб, і можуть підтвердити чи спростувати обставини виключно щодо цих осіб, тоді як не можуть бути використані судом під час розгляду даної адміністративної справи.

Згідно ст. 9 Конституції України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Згідно ст. 8 Закону України «Про міжнародні договори України» згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися шляхом підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору. Згода України на обов'язковість для неї міжнародного договору може надаватися й іншим шляхом, про який домовилися сторони.

Згідно ст. 9 КАС України суд при вирішенні справи керується принципом законності, відповідно до якого суд вирішує справи відповідно до Конституції України та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Тобто, виключно міжнародні договори, обов'язковість яких визнана Україною в порядку ст. 8 Закону України «Про міжнародні договори», є частиною законодавства України.

Резолюції Генеральної Асамблеї ООН та резолюції Ради Європи не є міжнародними договорами, обов'язковість яких визнано Україною, тому частиною національного законодавства не є.

Крім того, вказані резолюції назв жодного з формувань, перелічених у п. І Указу, не містять.

Щодо порушення ст. 161 КК України при прийнятті оскаржуваного Указу, то адміністративний суд, розглядаючи адміністративну справу, позбавлений можливості проводити кваліфікацію дій на предмет наявності складу злочину.

Якщо Позивач вважає, що прийняття Указу містить склад злочину, це може бути підставою для звернення до органів слідства та дізнання в порядку КПК України.

Окремо суд відзначає, що при розгляді справи суд перевіряє відповідність оскаржуваного Указу чинному законодавству, і не має компетенції надавати оцінку історичним подіям, що позбавляє суд можливості оцінити позиції Позивача та 3-х осіб щодо розуміння історичних подій на території України, які мали місце протягом XX століття.

Як було зазначено вище, кожна особа має право на власну точку зору щодо розуміння історії України XX століття і віднесення того чи іншого формування чи окремих особистостей до борців за незалежність України.

На підставі вищевикладеного, ст. 160-163, 186 КАС України, суд

ПОСТАНОВИВ:

1. В задоволенні позовних вимог відмовити.

2. Постанова може бути оскаржена в порядку ст. 186 КАС України.

Судова колегія у складі: Головуючий суддя
Судді
Повний текст постанови виготовлено і підписано 15.07. 11 р.

О.В.Головань
В.А.Донець
Л.О.Маруліна

З ЖИТТЯ ТОВАРИСТВА

Анатолій Здоровий,
Голова Харківської обласної організації
ВТПіР

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА ОРГАНІЗАЦІЯ

(Інформація про діяльність)

Харківська обласна організація ВТПіР діяла на території області з 1988 року як секція Товариства "Меморіал", а з 1995 року як окрема юридична особа, є структурним підрозділом Всеукраїнського Товариства політичних в'язнів і репресованих.

Очолює Товариство Провід на чолі з Головою п. Здоровим Анатолієм Кузьмовичем та його заступниками:

п. Сапеляком Степаном Євстахійовичем, Пасічником Володимиром Михайловичем. Члени Проводу: Овчинникова Жанна Іванівна, Відповідальний секретар п. Гуріна Галина Романівна. Див. світлину

Разом з Проводом діє Координаційна Рада, у складі:

Лазуренко Дмитро Семенович
Луговенко Марія Михайлівна
Овод Валентина Яківна
Касіян Ярослава Михайлівна
Столярков Володимир Аркадійович
Старунов Микола Григорович
Стахів Левко Петрович

В складі обласної організації нараховується близько 350 осіб. Члени Товариства беруть активну участь в більшості загальноміських заходів, що їх проводять українські патріотичні організації за участю ХОДА, або самостійно, як і в тих, що їх організовує та проводить Обласна державна адміністрація. Зокрема:

21 січня – День Соборності України

29 січня – День пам'яті Героїв Крут

9-10 березня – Шевченківські свята

9 травня – День Перемоги

12 травня – День матері

третя субота травня – День пам'яті жертв політичних репресій;

22 травня – День єднання народу зі своїм Пророком –

Т.Г. Шевченком День перепоховання

28 червня – День Конституції

30 червня – День Проголошення відновлення Української держави 30 червня 1943 року у Львові

16 липня – Проголошення Державного Суверенітету України 1990 року

24 серпня – День Незалежності України

14 жовтня – Свято Покрови Божої Матері, День Українського Козацтва та День вшанування воїнів УПА в Молодіжному парку біля пам'ятного знаку Героям України – воїнам УПА в останню суботу листопада – День пам'яті жертв голодомору і політичних репресій – Хресний Хід від майдану Конституції по центральних вулицях міста до Хреста Пам'яті жертв голодомору 1932-33 рр. в Молодіжному парку з панахидою, меморіальним мітингом, покладанням квітів, запаленням свічок, а далі на майдані Свободи – Всеукраїнська акція "Запали свічку".

Також відзначаються свята: Різдва Христового, Великодня, Трійці, визначні події української історії, вшанування видатних діячів України, в яких також беруть участь члени Товариства політичних в'язнів і репресованих.

Голова ХОО Товариства п. Здоровий А.К. з 2005 р. є членом Громадської Ради при Харківській Обласній Державній Адміністрації, зокрема очолює в ній Комісію у справах жертв голодоморів і політичних репресій, ветеранів війни, праці та національно-визвольних змагань.

З осені 2005 року члени Товариства : п. Здоровий А.К., Сапеляк С.Є., Пасічник В.М., Лапчинська Н.В. та інші активно й продуктивно працювали в державно-громадському Організаційному Комітеті по вшануванню 75-річчя пам'яті жертв голодомору в

Актив Проводу Харківської ОО Товариства політичних в'язнів і репресованих. Сидять (зліва направо): Пасічник В.М., Луговенко М.М., Здоровий А.К., стоять – Кравцов І.І., Сапеляк С.Є. 2005 рік на 70-річчі від дня народження Пасічника В.М.

Україні 1932-33 рр.

Разом з Харківською Обласною Державною Адміністрацією Оргкомітет сприяв і організовував велику роботу по відновленню пам'яті про жертв голодомору, встановленню меморіальних знаків, пам'ятників, інформаційно-просвітницькій роботі серед населення. Нині Оргкомітет продовжує свою роботу як Комітет Національної Пам'яті.

Керівництво Товариства і його члени всіляко сприяють порозумінню і злагоді між українськими громадськими і політичними об'єднаннями, беруть участь в роботі всіх громадських об'єднань Харківщини, зокрема: "Харківської Громади на захист Конституції та Прав людини", громадянського об'єднання "Поступ" та інших.

Харківське Товариство проводить корисну роботу з пошуку українських книжок, формування і комплектування бібліотечок, які від імені ВТПіР та інших організацій безоплатно передає в дарунок

бібліотекам шкільним, університетським, державним публічним бібліотекам, закладам освіти, культури, вищої школи, тощо. Так. упродовж 2008-2009 рр. було передано біля 8 тисяч книг.

Харківська Обласна Державна Адміністрація з увагою ставиться до потреб Товариства й відповідно до чинного законодавства прагне надавати йому посильну допомогу.

Для своєї статутної роботи Товариство користується приміщенням разом з іншими громадськими організаціями на основі договору про співпрацю на умовах суборенди.

З ініціативи ВТПіР і з подань ХОДА видатним членам Товариства була надана державна довічна стипендія за особливі заслуги перед державою : 2001 р. – Кравцову І.І.; 2003 р. – Сапеляку С.Є., 2007 р. – Боровому В.І., 2008 р. – Таргоній М.Г. і Здоровому А.К., 2009 р. – Стахіву Л.П.

2007 р. ХОДА спільно з Харківською Облрадою прийняли рішення про покращення житлових умов члену Товариства п. Чорному М.І. (с. Наталіїне Красноградського р-ну) та п. Здоровому А.К. (м. Харків).

До Дня пам'яті жертв політичних репресій – 18 травня 2009 року ХОДА відзначила 20 членів Товариства матеріальною допомогою в сумі 400 грн., а в 2010 р. керівництвом ХОДА прийнято позитивне доручення відповідним службам надати 21 члену Товариства матеріальну допомогу: 6 – санаторно-курортне лікування, 5 – протезування зубів. Ці доручення перебувають у стадії виконання.

За представлення громадських організацій і подання ХОДА 2008 – 2009 рр. три члени Товариства – Сапеляк С.Є., Пасічник В.М., Здоровий А.К за заслуги в боротьбі за Незалежність та за самовіддану працю по розбудові української держави, були нагороджені орденом "За заслуги" III ступеня, а п. Сапеляк С.Є. – також найвищим державним орденом гетьмана Івана Мазепи.

В процесі роботи між працівниками ХОДА і керівництвом ХОО Товариства підтримуються ділові, толерантні і доброзичливі стосунки.

Сподіватимемося на конструктивну та толерантну співпрацю Товариства з Обласною Державною Адміністрацією й надалі.

Калиниченко В.В.,
професор, зав. кафедри історії
України ХНУ ім. В.Н. Каразіна
Андрій Лимар,
бакалавр історії.

НА ЗАХИСТ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

(ДО 45-РІЧЧЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВЧИНКУ)

Влітку 2010 року минуло 45 років від часу масових протестів харків'ян проти закриття українських шкіл у Харкові та переведення їх на російську мову навчання. Щойно закінчилася "Хрущовська відлига, на зміну якій пришла Кремлівська команда Брежнєва – Суслова і стала "загвинчувати гайки" суспільних процесів, "розхитування мізків".

Одним з перших заходів комуністичної ідеологічної машини був наступ на інтелігенцію, на вищі навчальні заклади, школи, особливо в національних республіках.

Один за одним виходили циркуляри, як правило таємні, про поступове обмеження вживання національних мов і культур, переведення навчання на "общєпонятну" російську мову. Особливо шаленіли по відношенню до України, її мови, культури, історії.

Кращі кадебістські та комуно-пропагандистські сили були кинуті на приборканя "вєчно смотрящей в лес" України (фраза Єкатеріни II). По всій країні розгорнулися пропагандистські кампанії (виступи в ЗМІ, конференції, з'їзди, "мнєнія учьоних", орієнтировки) про необхідність і корисність для справи побудови комунізму злиття всіх народів СРСР в одну "социалистическую общность – совєтський народ".

З усіх офіційних джерел лунало про корисність і неминучість асиміляції народів, переходу їх усіх на одну-єдину "світову мову" – звичайно, російську. Почали затякувати й перетрактовувати старе більшовицьке блудо-гасло про культури національні, але соціалістичні за змістом. Почали переробляти словники, викидаючиз них "націоналізми", "діалектні", "застарілі", "маловживані" й подібні до них слова. Все підмінювали російськими словами, словосполу-

ченнями, зворотами. Підміняли, фальшували лексику, синтаксис, правопис. Підганяли під “общєпонятний”. Робили це високопрофесійно. Залучали найкращих фахівців до цієї юдиної роботи. Особливо дісталося мовознавству, історичним дисціплінам. Уже сфальшоване за царських, а потім за ранньо-більшовицьких часів 20-30-х років XX століття, тепер перефальшовували під тоталітарні схеми “єдіной, нєдєлімой імперії зла – СРСР, з єдиним народом – совєтським, з єдиною формою думання – єдиномислієм вірнопіданного “чєловєка нового общєства” – совєтського чєловєка, Homo Soveticus-а.

У 1954-59 рр. під приводом освоєння цілинних земель до Середньої Азії і Сибіру вивезено з України понад 100 тис. юнаків і дівчат.

1956 р. – Перший секретар ЦК КПРС М.Хрущов на з’їзді партії згадав, що за часів Сталіна був намір вивезти всіх українців у Сибір.

1957 р. агент КДБ вбиває в Мюнхені чільного провідника ОУН-УПА Л. Ребета.

У 1958 р. Пленум ЦК КПРС ухвалив Постанову про переведення українських шкіл на викладання московською мовою. Масове закриття українських шкіл в Україні.

Добре знаючи (з попередніх років і дій) норов і звички партії, Кремля і КДБ, майже всі робили мовчки, що було велено. Та були й такі, що не тільки мали іншу думку, але й виказували її.

1958 року 7-8 листопада по Одесі і Кіровограді були поширені антипартійної листівки, підписані «Союз боротьби за звільнення народу». Автори її і виконавці акції – початкуючі поети Олекса Різників (на той час військовий матрос) і Володимир Барсуківський, майстер харчокомбінату – були арештовані 1 жовтня 1959 р. в Одесі, а 19 лютого 1960 р. засуджені військовим трибуналом до 1 року 6 місяців концтаборів кожного.

1959 р. в ХДУ було заарештовано і засуджено до 4-х років позбавлення волі студента математичного відділення фізико-математичного факультету, колишнього морського офіцера Василя Мішутіна, за критичні думки, які він виказував у листах до свого колишнього товариша по службі на Балтиці. Разом з ним було за-

суджено до трьох років студента-математика Анатолія Простакова, сина полтавської колгоспниці, батько якого загинув на війні, за щирий виступ на комсомольских зборах курсу.

1959 рік – 15 жовтня за прямим завданням московського керівництва вбито Провідника ОУН-УПА Степана Бандеру.

1959 рік – за захист прав українців засуджено Петро Рубана в Києві.

1957-61 рр. – розгнуздана антирелігійна кампанія по всій країні. Знищено половину храмів і приходів, що збереглися. Священнослужителів репресовано.

1961 р. – Москва, на XXII з'їзді КПРС вперше з'явився термін "новая историческая общность – советский народ", що орієнтувавловладу викорінювати з більшовицькою непримиренністю "національні разлічія і особєнності".

1961-62 р. – політичні судові процеси у Тернополі над групами українців. (М. Апостола та Б. Готуся страчено).

1962 р. – політичний процес над Л. Лук'яненком.

1962 р. – у Львові політичні процеси над 20-ма членами Українського національного Комітету, Ів. Коваля і Б. Грицину розстріляно, інших засуджено до тривалих термінів ув'язнення.

В кінці 1963 року виключено з університету студента четвертого курсу факультету іноземних мов В. Халимоненка – за критичний виступ і читання патріотично вірша з турботою про долю України.

На початку 1964 року за подібний виступ та висловлення інакшої думки було виключено з філологічного факультету студента 5 курсу університету Володимира Пасічника, талановитого поета й діяльного патріота України.

1964 р. – серія підпалів агентурою КДБ історичних бібліотек і архівів України (у Києві, Львові, Ужгороді, затоплено в Харкові).

1967 р. – суворі вироки учасникам українського Національного Фронту З. Краківському, Д. Квецьку та іншим.

1979 р. – серія підпалів і пожеж у книгозбірнях Софії Київської, Видубецького монастиря у Києві, медичного інституту у Тернополі, Успенської церкви та музею українського мистецтва у Львові. Подібні пожежі вчинено в національних бібліотеках

інших союзних республік Московської Імперії (Тарту, Самарканд, Ашхабад). У самій Московії бібліотеки не горіли.

В Харкові у 1964-65 роках комуністи активізували свою злочинну роботу з русифікації українців. Масово заходилися переводити українські школи на російську мову навчання. Як завжди, все робили запросто: у травні школа була українською, а з вересня ставала російськомовною за наказом обкому – міськкому КПРС. Нікого не питали про готовність такого переведення. Наказ – і все! Це тепер промосковські шовіністи та провокатори – ті ж комуністи, верещать про "права чєловєка" та буцім-то "ущємлєніє русского язика", якщо в колись зґвалтованих ними (деяких) школах нині повертають українськомовний режим.

А тоді нахабна русифікація викликала стихійний спротив і внутрішню протидію чесних молодих душ, інтелігенції. Протестували проти сваволі влади. Тоді протестувало багато батьків, діти яких опинилися в справді важкому психологічному стані та зазнали значних труднощів в навчанні. Проте їх ніхто не чув, бо не слухали.

Вони гуртами збиралися біля райвно чи міськвно. Їх вговорювали заспокоїтись, погодитись, бо це –"наказ зверху". Ходили по парткомах усіх рівнів, по управліннях і відділах освіти, культури, по громадських і творчих організаціях. Їм роз'яснювали "лінію партії", пропонували "зрозуміти", "подумать", знайти "правільний" вихід чи зробити "правільні" висновки. А вони "упорствовали на своїм". Тоді включили партком, відділи кадрів по місцю роботи, комітет партконтролю, отих самих "вєтєранов" і КДБ. Проти закриття українських шкіл в Харкові виступили понад дві сотні людей (з великої літери). І ось поступово число протестуючих стало зменшуватися, поки не залишилося якихось півтора-два десятки, які наполягали на своїй правді і попередньому "курсі партії".

Але владі не вірили. Не хотіли вірити. Бо ж була надія на справжність "хрущовської відлиги", в правдивість проголошеного КПРС курсу на законність та дарма....

Ось з одним з таких гуртів зіткнувся Анатолій Здоровий, тоді молодий науковець елітного підрозділу Фізико-технічного інституту низьких температур АН УРСР. Він був відомим комсомольско-

молодіжним активістом, знаним у місті як заступник начальника студентських загонів на будівництві нового корпусу держуніверситету, двічі перебував на цілинних землях, став там заступником керівника Харківського студентського загону на цілинних землях. Обурений побаченим і почутим, він активно включився у стихійну протестну кампанію, вбачаючи в цьому порушення законів місцевими чиновниками. Він зорганізував людей, згуртував, почали писати колективні заяви (що тоді вже саме по собі вважалося крамолою і "ЧП"); обрали представників, які уповноважувалися на демарші перед органами влади. А найголовніше – пан А. Здоровий перевів ці скарги батьків з харківського рівня на рівень Києва і Москви – через своїх знайомих в ЦК ЛКСМУ і ЦК ВЛКСМ. Їздив з представниками батьків туди. Звідти неслися в харківський обком КПРС вказівки самим вирішувати згідно з законами і лінією партії. Обнадієні гінці поверталися до Харкова, а тут їх стрічали "новини"... На всі зібрання протестантів приходили перевдягнуті "батьки", які радили "правильно понять линию партии", "не возбуждать народ", "быть благорозумными"; усіх переписали, сфотографували. Викликали в парткоми, відділи кадрів, парткоми на роботі, в ЖЕКи, почали навідуватися додому працівники міліції з людьми в цивільному, у присутності яких міліціонери вели себе як дерев'яні Буратіно. Невдовзі кількість протестуючих спала від понад двох сотень до півтора десятка, яких уже шантажували й погрожували кагебісти та посилено радили "друзі" кинути лити воду проти вітру. І ось в ніч з 30 червня на 1 липня 1965 року Анатолій Здоровий на знак протесту написав на паркані споруджуваного будинку Проектів на проспекті Леніна, навпроти тоді готелю "Інтурист", напис:

"Українці! Шануйте рідну мову!
Геть мерзенні теорійки "єстєствєнной асиміляції!"
Хай живе Україна!"

Великими літерами на семидесятиметровому паркані. Фарби не вистачило для написання останньої літери і знаку оклику. Пішов додому, взяв нову банку. Дописав усе як слід. Вже сіріло. За спиною проходили рідкісні перехожі, яких відганяли наряди міліції. Сміливець спокійно склав фарбу, щітку в торбу й пішов у напрямку дому. За ним на відстані йшов наряд міліції. Мобілок тоді ще не

було. Ситуація явно була нештатною. Явного порушення громадського порядку не було. Написи – не в їх віданні. Але ось під'їхало авто і хтось закричав "задержать!". Ззаду затупотіли кроки. А. Здоровий теж побіг, але попереду і збоку були вже менти. Привели в Дзержинське РВВС. Чекали до 9 години ранку, поки прийшли на роботу кагебісти. Прибув їхній представник і забрали порушника спокою "за прінадлєжностью".

В Архіві УСБУ по Харківській області в «Справі» А.К. Здорового збереглося фото цього напису

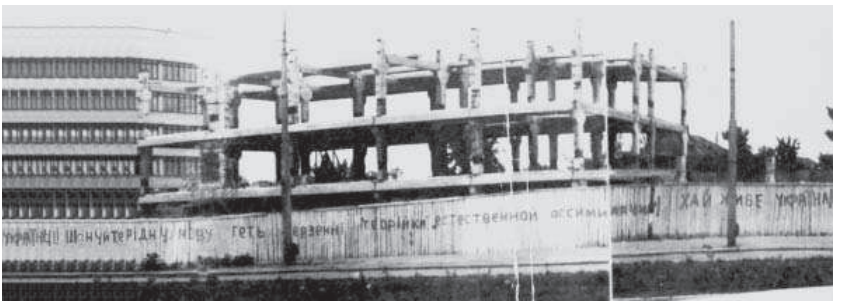

Зображення напису, зробленого А. Здоровим на паркані новобудови Будинку Проектів по пр. Леніна, 38 в м. Харкові, 1 липня 1965 року (Реставрація) . З Архіву УСБУ по Харківській області. Копія – Архів ХОО ВТПР. Внизу фрагмент напису: "Українці! Шануйте рідну мову! Геть мерзенні теорійки "єстєствєнной асиміляції!"

Хай живе Україна!"

Це був перший арешт відомого борця за національно-демократичні перетворення в Україні. Тримали в КПЗ при УКДБ. Допити. Пояснення. Розслідування. Розібралися швидко, бо протест був відкритим, протестант не приховувався. Вважав свої дії законними, спрямованими на захист законної лінії та політики, проголошеної партією та урядом з національних питань. Цілком відкидав звинувачення в антирадянській та антипартійній спрямованості вчинку.

Зрештою, після майже місячного утримання та допитів харківським кагебістам довелося відпустити А. Здорового, зробивши належні в таких випадках офіційні попередження та запобіжні заходи. А пояснювалося все тим, що КДБ відразу ж встановив, що молодий спеціаліст – випускник відділення фізико-математичного факультету, Анатолій Здоровий на той час працював у надсекретному секторі режимного ФТІНТ АН УРСР. А точніше – у науково-дослідній лабораторії, яка займалася роботами в найновіших галузях космічних досліджень, що підпорядковувалися московському п/я 654 ; ними керував академік В.П. Мішин, який також курирував теплофізичні дослідження і був заступником Генерального Конструктора з Космонавтики в СРСР С.П. Корольова.

Сам А. Здоровий був відповідальним виконавцем теми: «Дослідження теплофізичних процесів в рідинно-металевих теплоносіях в умовах ослаблених гравітаційних полів, що модулюються за допомогою сил Ампер-Лоренса”.

Довідавшись про арешт А. Здорового, його знайомі негайно повідомили про те академіка Михайла Дмитровича Мільйонщикова, який знав молодого вченого з попередньої роботи й заохочував його. На захист харківського науковця виступили академіки АН СРСР М.Д. Мільйонщиков, В.П. Мішин, захищали його й директор ФТІНТу АН УРСР академік Б.Є. Вєркін, заступник директора з наукової роботи Б. Єсельсон, керівники сектору та лабораторії Рем Сергійович Михальченко і Ювеналій Анемподистович Кириченко. Співчували йому й посильно захищали його на допитах колеги-науковці. Такої одностайності харківські кагебісти не чекали й не змогли, мабуть, знайти спільної думки з московськими колегами. Тим більше, що й “послужні” біографічні дані А. Здорового на той час були не просто благонадійні, а в вищій мірі позитивні з точки зору тодішніх політичних установок. Спасибі тим людям за їхню мужню тоді позицію.

Вчинок А. Здорового і події, з ним пов’язані, стурбували було місцеву комуністичну владу. Бо відкрито виступив представник молодого покоління елітної молоді, вихованої й наближеної до компартійно-комсомольскої номенклатури. До того ж його демонстративно підтримала наукова еліта Харкова та Москви. В усякому разі ”рєтівость” місцевих русифікаторів певною мірою тимчасово притишилася.

Після вимушеного звільнення А. Здорового за ним було встановлено пильний нагляд. Трохи пізніше, через два роки, на вимогу КДБ його було вигнано з роботи – “за власним бажанням”. На той час московські й харківські кагебісти вже прийшли до спільного знаменника. Ситуація в країні уже однозначно визначилася на тоталітаризм і диктатуру КПРС, курс на московсько -російський гегемонізм і світове панування. Наукова еліта мусила виконувати, що їй звелять “компєтєнтниє органи”.

Після вищеописаних подій А. Здоровий все ж продовжував громадську діяльність і впродовж 1966-67 років в умовах русифікаторського наступу проти української мови, шкільництва, культури в Фізико-технічному інституті низьких температур (ФТІНТ) АН УРСР, з групою добровільних помічників (подружжя Китарій Валерій і Поліна, Цибульський В.В., Крупський І., та інші) видавав стендовий журнал “Куточок мистецтва”, щомісячник з щотижневим додатком “Спортивні новини”. В ньому подавалися добірки творів кращих «неудобоваримих» для КПРС і Москви видатних діячів культури, держави України, дисидентів, історичні події. Здійснено було 11 випусків журналу. Видання було припинено у зв’язку з примусовим звільненням п. Здорового А.К. з інституту 30 травня 1967 року на вимогу КДБ. [Див. Архів №1 Харківського ВТПР].

А оскільки він і далі продовжував свою громадсько-політичну активність, його арештували 1972 року по звинуваченню в антирадянській діяльності. (Ст. 62 Ч. 1 КК УРСР).

Суд 1973 року – і 7 років політичних концтаборів. У справі 1972 року “епізод 1965 року” мав своє належне місце і оцінку. А пізніше цей епізод набрав ще одного цікавого відтінку.

На початку 1973 року через Харківську Холодногірську тюрму етапом перевозили видатного українського дисидента, історика, публіциста Валентина Мороза. Тут він дізнався, що в слідчому ізоляторі перебуває за звинуваченням у антирадянській агітації і пропаганді “писатель” Анатолій Здоровий, який написав був на паркані протест проти переслідувань української мови та шкіл. Цей факт викликав у В. Мороза цілком несподівані, але цікаві асоціації.

Видатний українець сказав, що Миколі Гоголю за написання “Тараса Бульби” докоряли тим, що він, мовляв, ідеалізував і романтизував події 150-річної давності, вигадав епізод, коли козацький

полковник перед наступаючою лавою поляків зупиняє коня, щоб знайти люльку, що випала з рота, кажучи: “не хочу, щоб люлька дісталася вражим ляхам”. І ось в Харкові через 150 літ по тому молодий чоловік повторює Тараса Бульбу: повертається, щоб дописати як належить, літеру і знак оклику в виразі “Хай живе Україна!” й потрапляє в лабети новітніх “ляхів”.

Волею долі А. Здоровий і Валентин Мороз зустрілися були в каторжній тюрмі “Владімірський Централ”. В 1977 році сиділи в сусідніх камерах в лікарняному корпусі. В. Мороза тоді посилено “пресувало” КДБ й він оголосив безстрокову голодовку. До нього тричі на день баландьори заносили тюремну їжу, а він лежав, не їв. Вони приходили знову, забирали недоторкану, ставили нову. І так щодня.

А. Здоровий сидів разом з Я.М. Сусленським, заслуженим учителем Молдавської РСР. І їм вдалося через баландьорів передати записку В. Морозу з підтримкою його мужньої позиції та новини. Після того баландьори регулярно переказували вітання “Тарасу Бульбі” від Валентина Мороза.

Від подій 1965 року минуло 45 довгих років. Соціальна значимість події чи вчинку визначається конкретною соціально-політичною обстановкою того часу, коли те відбувалося. Найважче буває тим, хто був першим. Таких самовідданих сміливців завжди одиниці. Їхній голос чи вчинок зовні показово малозначимий. Але вони виражають голос поки що німої маси, вони прозріли першими. У них стачило тоді мужності першими стати на Захист Правди і Закону. Це ті, хто своїм прикладом переконує: і один у полі – воїн, якщо він воїн узагалі, якщо він є виразником суспільно-значимих соціально-політичних зрушень.

Ті роки та події залишилися в пам’яті учасників і причетних людей. По-своєму й вони поклали свою часточку в справу повалення тоталітарної імперії зла – СРСР. І ця часточка, а точніше – цеглинка, лягла в будівлю Української Незалежної Держави.

[Журнал “З Богом у серці”, № 2 за 2006 р., с. 15-17,з доповненням]

Володимир Чистилін
Заступник головного редактора
газети «Главное»

ХАРКІВСЬКИЙ ТАРАС БУЛЬБА

Йому не вистачило фарби, але вистачило мужності

(скорочено)

Півстоліття тому на XXII з'їзді КПРС з'явився термін «новая историческая общность – советский народ». Через кілька років у Харкові почали масово переводити українські школи на російську мову. Тоді у нашому місті проти примусової русифікації виступило понад дві сотні людей. Після тиску КДБ, влітку 1965 року число шукачів правди зменшилось до півтора десятка. І тоді у Харкові знайшлась людина, яка своїм громадським вчинком змусила говорити про себе навіть в'язнів сибірських таборів.

На той момент 27-річний Анатолій Здоровий, батько трирічного сина Ярослава, був успішною за радянськими мірками людиною. Працював в елітному підрозділі Фізико-технічного інституту низьких температур АН УРСР. Був відомим комсомольско-молодіжним активістом, знаним у місті як заступник начальника студентських загонів на будівництві нового корпусу держуніверситету. Він двічі перебував на цілинних землях, був помічником командира харківського комсомольського загону і навіть «за рознарядкою» став депутатом районної ради. Нагороджений медалями СРСР «За освоение новых земель», «За отвагу».

Попереду світила блискуча кар'єра, тим більше, що на той момент Анатолій вже мав зв'язки в ЦК ВЛКСМ. Саме ними вирішив скористатися молодий депутат, коли до нього зі скаргами звернулися батьки школярів, які виступали проти масового переходу українських шкіл на російську мову навчання. Здоровий зібрав підписи двохсот харків'ян, а потім через друзів у Києві та Москві перевів це питання з місцевого рівня на державний. Одразу на батьківські збори почали приходити люди з «комітету глибокого буріння», які радили «правильно понять линию партии» і «не возбуждать народ». Невдовзі кількість протестуючих впа-

ла до півтора десятка, яким постійно погрожували. Ось тоді, на знак протесту, Здоровий наважився на громадянський вчинок. Під вечір 29 червня 1965 року він написав великими літерами на паркані споруджуваного Будинку проектів на проспекті Леніна, навпроти готелю «Інтурист», гасло: «Українці! Шануйте рідну мову! Геть мерзенні теорійки «естественной ассимиляции»! Хай живе Україна!» На останню букву та знак оклику у Анатолія не вистачило фарби. Але він не розгубився, пішов додому, взяв нову банку і дописав, як слід.

Протестант вважав свої дії законними, спрямованими на захист національної політики, проголошеної партією та урядом, цілком відкидав звинувачення в антирадянській та антипартійній спрямованості свого вчинку. Після 20-добового арешту та допитів Здорового відпустили, винісши належні офіційні попередження. Очевидно, зіграло роль те, що Анатолій працював у секретній науково-дослідній лабораторії з космічних досліджень, що підпорядковувалися московському п/я 654 (відомство Генерального Конструктора з космонавтики С. П. Корольова). На захист харківського науковця виступили академіки АН СРСР М.Д. Мільйонщиков, В.П. Мішин, захищали його й директор ФТІНТу АН УРСР академік Б.Є. Вєркін, заступник директора з наукової роботи Б. Єсельсон, керівники сектору та лабораторії Рем Сергійович Михальченко і Ювеналій Анемподистович Кириченко. Співчували йому й посильно захищали його при допитах колеги-науковці.

Цей вчинок і пов'язані з ним події стурбували місцеву комуністичну владу. Адже вперше відкрито виступив представник молодого покоління, вихований і наближений до компартійно-комсомольської номенклатури. До того ж, його демонстративно підтримала наукова еліта Харкова та Москви. Завзяття місцевих русифікаторів певною мірою тимчасово припинилося. Проте, подібні речі радянська влада не пробачала. Звісно, за Здоровим було встановлено пильний нагляд. Через два роки, 30 травня 1967 р., на вимогу КДБ його було звільнено з роботи «за власним бажанням». Було зірвано вже призначений у ФТІНТІ захист кандидатської дисертації. Заарештували Здорового прямо на вулиці 21 червня 1972 року. 49 пунктів звинувачення в «антирадянській агітації та пропаганді» та «наклепницьких вигадках» слідство компонувало майже рік. Здоровий виявився «міцним горішком» – вимагав вести справу українською мовою, прискіпувався до юридичних тонкощів, скаржився на слідчого, якому доводилося давати пояснення у вищі інстанції. За наполегливість Анатолій двічі побував у карцері, пройшов психіатричну експертизу впродовж 35 діб.

Харківський КДБ мав намір «створити» на папері «антирадянську групу» на чолі зі Здоровим. У справі було допитано близько 220 осіб з різних кінців Радянського Союзу. Суд, що закінчився 5 квітня 1973 р., призначив покарання 7

Анатолій Здоровий протестує під час мітінгу

років ув'язнення в таборах суворого режиму. Адвокат добилася в касаційному суді пом'якшення вироку до 4 років. Тоді КДБ звернувся до Верховного суду СРСР зі скаргою на Верховний суд УРСР, що таким рішенням він сприяє «развитию националистических антисоветских тенденций на Украине». Уже в «зоні» Здоровому повідомили, що йому відновлено попередній термін – 7 років. Одразу після суду Анатолія кинули в камеру смертників у СІЗО на Холодній Горі. У серпні 1973 р. його привезли у славетну 36 зону пермських таборів. Поруч сиділи Левко Лук'яненко, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Олекса Різників, Тарас Мельничук, Степан Сапеляк, Олександр Сергієнко, Дмитро Гриньків...

Анатолія так тоді і прозивали «Тарасом Бульбою».

Звільнився Здоровий у 1979-му і ще 5 років мав адміннагляд. Заробляв на посаді інженера 82 руб., а ще довгі роки сплачував судові витрати. Він став одним із зачинателів демократичних процесів на Харківщині. Уже у листопаді 1985 р. ознайомив ближче коло зі своїм проектом статуту товариства «Спадщина» (його вдалося зареєструвати в 1987 р.). Брав участь у створенні Товариства української мови, «Меморіалу», УГС, Народного Руху.

В 1992-94 роках навіть працював першим заступником голови облдержадміністрації з питань загальнодержавної і регіональної політики та гуманітарних питань. Балотувався до Верховної Ради та на посаду міського голови.

Нещодавно про 73-річного Здорового знову згадали ЗМІ. Під час приїзду патріарха Кирила він тримав плакат: «КДБісти у рясі, геть з Харкова!» Міліціонери вирвали у нього плакат, потім розтоптали, а самого політв'язня кинули у «швидку». Правоохоронці, мабуть, так і не збагнули, що право на вчинок – це не привілеї божевільних, а свідомий вибір тих, кому і надалі вистачить фарби та мужності писати «Хай живе Україна!»

м. Харків
09.07. 2011 р.

Володимир Калиниченко,
професор, зав. кафедрою історії
України ХНУ ім. В.Н. Каразіна

ВОЛОДИМИР ПАСІЧНИК – ПОЕТ-ПРОТЕСТАНТ, БОРЕЦЬ-ОРГАНІЗАТОР

Пасічник Володимир Михайлович народився 24 серпня 1935 року в селі Попівцях Підкамінського (нині Бродівського) району на Львівщині.

У 1946 році разом з батьками і двома сестрами, за рішенням особливої наради при МДБ СРСР, як член сім'ї учасника ОУН-УПА був виселений у Красноярський край під нагляд органів Міністерства внутрішніх справ, з якого звільнений 29 листопада 1947 року. Після звільнення повернувся у рідне село, де навчався у семирічній школі.

У 1950 році виключений з сьомого класу за те, що в дні релігійних свят ходив до церкви, а не до школи. Навчання в сьомому класі закінчував екстерном.

У 1954 році закінчив 10-й клас Підкамінської середньої школи і був призваний до дійсної військової служби, яку проходив у Чугуївському гарнізоні на Харківщині.

Після демобілізації працював ливарником на Харківському тракторному заводі й навчався в Харківському університеті (заочне відділення, філологічний факультет).

У 1964 році був виключений з останнього курсу університету за прояви так званої "буржуазно-націоналістичної ідеології", практично не допущений до захисту готової дипломної роботи.

Протестні виступи молоді й студентів, як і «шестидесятників» та «семидесятників» в ті часи в Україні були захисною протидією реакційній політиці Москви, спрямованої на асиміляцію і зросійщення української нації.

В наказі тодішнього ректора харківського держуніверситету № 145 від 05. 02. 1964 року відверто зазначається причина: “за проявление враждебной буржуазно-националистической идеологии”.

На таке рішення тут, звичайно, вплинув і відомий владі факт активної участі родичів Пасічника В.М. в лавах Української Повстанської Армії та боротьбі проти московсько-комуністичної окупації в Західній Україні. За це десятилітній В.М. Пасічник, разом з усією родиною та доброю половиною села, були заслані “на вєчноє посєлєніє” в сніги й тайгу Іркутської області, де половина їх вимерли.

Згодом родину було реабілітовано й дозволено повернутися в рідне село. Але недовірливе око КДБ скрізь продовжувало пильнувати за членами родини.

Після виключення з університету упродовж майже 30 років, п. Пасічник В.М. був позбавлений громадянських прав на освіту, наукову творчу працю, на соціальне та кар’єрне зростання, і витіснений на тяжку фізичну працю в шкідливих умовах ливарного цеху ХТЗ та на будовах Харківщини, де втратив здоров’я, ставши інвалідом II групи.

12 років працював ливарником на Харківському тракторному заводі, 20 років – будівельником на Харківщині. Але не припиняв творчої і політичної діяльності. З 01. 12 1993 р. – проректор інституту сходознавства і міжнародних відносин “Харківський Колегіум”.

Правозахисна діяльність п. Пасічника В.М. ніколи не припинялася, а з настанням перебудовчих процесів в колишньому СРСР наростала, за що він неодноразово зазнавав репресій адміністративного характеру.

Від 1988 року В. Пасічник стає одним із ініціаторів і діяльних організаторів Харківських обласних відділень Української Гельсінської Спілки, Товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка, Української Республіканської партії, ВТПіР; був діяльним членом Ініціативної Координаційної Групи та інш.

З 1989 року В. Пасічник – відповідальний секретар Харківського Крайового Народного РУХу за Перебудову, а з 1990 р. і до 2010 р. – його голова. [Див. Архіви ХКО НРУ За Перебудову; Архів УГС Харк. Обл..; Архів ХОО ВТПР].

Поновлений у цьому ж університеті аж 1993 року.

Один з видатних і активних організаторів і учасників демократичних процесів та боротьби за Незалежність України в Харківській області і в Україні.

Був одним із ініціаторів і виконавців встановлення трьох Пам'ятних знаків у центральній частині м. Харкова:

1. Першого в Україні Пам'ятного Хреста жертвам Голодомору – листопад 1989 року, встановленого в Молодіжному парку.

2. Пам'ятний знак на честь проголошення "Декларації про державний суверенітет України" – липень 1990 р., встановлений на майдані Незалежності і саду Т. Шевченка.

3. Пам'ятний Знак "Воїнам Української Повстанської Армії", встановлений в Молодіжному парку на честь 50-ліття УПА в 1992 році.

Багато уваги приділяє роботі українських патріотичних організацій та "Харківської Громади на захист Конституції та Прав людини" з питань дослідження і вшанування пам'яті жертв Голодоморів і політичних репресій українського народу, утвердженню Незалежності України, української мови, культури.

Автор багатьох публіцистичних статей та поетичних творів – віршів, поем.

З 2006 року є членом обласного Оргкомітету по вшануванню пам'яти жертв голодоморів і політичних репресій; а також членом Координаційної Ради при Харківській Облдержадміністрації з питань функціонування державної мови на Харківщині.

Указом Президента України від 20 листопада 2007 р. № 1123 нагороджений орденом "За заслуги" III ступеня, а також відзначений Подякою Президента України.

З архіву Харківської Організації Всеукраїнського Товариства політичних в'язнів і репресованих (Архів ХОО ВТПіР) подаємо зразки кількох віршів з числа тих, за які комуністичний режим на початку 1964 року репресував – виключив з університету Пасічника В.М.

1.
Так будь же ти...

“Так будь же ти, як син Росії,
Своєї мови не забудь!” –
Так молиться старий Сосюра
До українця –юнака.
Скажіть,
А користь з тих молінь
Яка?
На них давно
Уваги не звертають.
І знову скрізь,
Як у Шевченківські часи
“По-московські так і ріжуть,
Сміються і лають”.

Ні!
То не любов
До “братньої мови”.
Спитайте їх.
“Мне как-то легче...
Уже привык”
То кожна зміна
У них викручує язик.
“Я єстем кревни поляк”,
Кричали під владою Польщі
Нації штрейкбрехери.
В час Гітлера
Вони намагалися “шпрехати”,
А сьогодні
“Вищеосвічені”
Ходять надуті,
Як павичі.
Окають.
Акають.
І не впізнаєш –
Справжні волжани,
Москвичі.
Де Ваша гордість, жебраки?!
Де встид ?
Я б, як сміття,
Вас вимів з України.
О, як ваш дух мені огиден!

***

2.
Нашій мові – жити!

Вихованець села,
Я у містах звикав
До штампів тимчасової прописки.
“У вас нет нікакіх отношеній
К Харкову”,
Нема.
Нема до Києва...
Нема до Львова...

Ні, є!
Є Україна!
Є українська мова.
Вони – відношення моє.
Вона в міста мене вела,
Хоч і сама
Була в них тимчасова,
Тому що родом із села.
“Немає мови такої!”,
Кричали московські міністри.
“Быть по сему!” – пробурмотів цар. –
Нечего себе язык выламывать зря”.

“Була і буде!”
Сказав селянин, пролетар.
І їх слова були сільніші
Від слів всесильного царя.

О! Як зраділи б ті,
Хто все життя боровсь за неї
Й кому виднілися лиш міражі,

Почувши рідні звуки у ефірі,
Побачивши мене мільйонні тиражі.

Але мені замало,
Надто мало
Цього.

Хочу,
Щоб українське слово
Не мертвим
дивилось на мене з плакатів,
А жило у людському потоці,
Ніжне
(Та й грубе)
Чулось на кожному кроці.

Щоби воно
Не літературно-святкове
Сиділо в книжках,
А сміялось
І потом звучало
На вулицях,
В шахтах,
Цехах.

Хочу, щоб кожна мати
Була філологом...

Щоби у мові
Як у воді
Купала сина голого.

Щоб Україна в даль віків
Ішла державним ходом.

Щоб мова мовою була
І був народ народом.

* * *

"Ти винен тим уже,
що українець"
Ол. Різниченко.

3

І. СПРАВА ПРО РОЗЛУЧЕННЯ (ЦИКЛ)

РОДИННІ РОЗДУМИ

Я живу під опікою "старшого брата".
Чому не так?
Наче б доведено,
Що ми – близнята
І навіть маємо
Якусь
Колиску спільну.
Чому
Йому
Усе дозволено,
Все вільно?
І по якому праву
Він так нахабно лізе
В мої сімейні справи,
Чого він так розпоряджається
У моїм домі, як господар,
Цей опікун-володар
Моєї долі?

- Думай. Думай.
І на майбутнє відбира надію:
Уже затіяв,
Щоб я не басом розмовляв,
А тенором, як він,
На це, мовляв,
У нього є
Якась теорія передова.

Що це
Процес природній.
Він так догосподарився.

Що оба ми голодні.
І що він придумає?
- А ти все думаєш?
Я терплю понад міру
Але колись візьму сокиру
І череп розтрощу.
- Уже давно пора.

* * *

ІІ. СПРАВА ПРО РОЗЛУЧЕННЯ
/Поема-п'єса/

Дійові особі:

Розум – 25 років
Брехня, його дружина, стара, як світ, і вічно юна.
Досвід, дід Брехні.
Суддя
Інші.

Фойє, подібне до міської площі, набите людьми. На очах воно змінюється, набирає форму земної кулі.
Всі застигли в чеканні.

Та де ж цей розум,
Скільки ждати?
А-а, ось він вже біля порога
Й Досвід – відразу біля нього.

Досвід. Ви навіть не вітаєтеся, зятю?

Розум. Я не приховую своєї злоби.

Досвід. Ох-ох, якої шкоди
Завдав нам усім культ особи

Розум. Культи міняються,
Брехня незмінна.

Досвід. Ну як в такі часи
Могла розвинутися бідна?

Розум. Брехня завжди була
безплідна.

Досвід. Ну що ви, шо ви?
Наш рід плодючий,
Згадайте, скільки в нас
Із старшого і молодого поколінь
Матерів-лауреаток,
чи, то, пробачте, героїнь.
Їх найпрекрасніші з дітей
Ввійдуть в історію навіки.

Розум. Що в них подібне до людей?
То виродки одні й каліки.

Досвід. Це з заздрощів у вас.
От поживіть ще трохи з нею.
У вас народиться малятко
І ви уже
Відомий татко,
Пошана, слава.

Розум. Ніколи!

Досвід. Я розумію вас.
Усі були ми
молодими.
Романтика, рожеві мрії,
Люблю, горю...
То все ілюзії,

Пусті надії,
Я вам від серця говорю.
І з Правдою потрібно, безперечно,
Лиш так,
у вигляді коханки
І то, звичайно, небезпечно,
Одначе можна,
Щоби ніхто не чув, не бачив,
У колі друзів, в ресторан.
А що до чого –
тут скидка на вино,
На нетверезий стан.
А хто із нас не випиває,
Чи там коли не зігрішить?
Буває іноді, буває.
Але, гордитись цим не треба,
Не виставлять себе на люди,
Що от я,
Відважний, смілий,
Ніщо не страшно, не боюсь.

Розум. Досить!

Досвід. Колись згадаєте,
Що добре радив вам дідусь.

Враз дзвоник задзвонив,
Немов архангел затрубив.
Заметушився
люд.
Спокійно, грішники, спокійно.
Це не Страшний,
Земний, звичайний суд.

Суддя. /До Розуму/
Суд хоче знати,
Чому ви розлучаєтесь з Брехнею.

Розум. Мені життя немає з нею.
Замучила до краю.

Брехня. Він бреше.

Суддя. /до Брехні /
Я вас пізніше запитаю.

Розум. Більше не можу разом жить,
Душа до неї не лежить.

Брехня. А тоді лежала,
Як я тебе із злиднів витягала.

Суддя. /До Розуму/
Давно ви одружились?
З любові, чи з розрахунку?

Розум. Не знаю сам,
Я ще з дитинства
Не мав від неї порятунку.

Суддя. /до Брехні /
Даю вам слово.

Брехня. А-а, ви всі однакові,
Раз-два й готово,
Злучити, розлучити.
А як я далі буду жити?
Хоча б дитя було від нього,
Та він присилував зробить аборт.
(плаче)

Голоси. Це справа вже не особиста.
В тюрму його! В тюрму!

Підбріхувач. Він так розбестить нашу молодь,
Дійде до збаламучення.

Молодь скандує:
Розлучення! Розлучення!

4.
КИЇВ

Тіні незабутніх предків,
Вони спокою не дають мені,
Вони приходять в кожну ніч,
Як тільки задрімаю
І стукають в клітини мозку,
Як у вікно:
Виходь!
Вставай!
Чужинці Київ обступають,
На сполох бий
Рать київську.
Що?
Ще не виспались.
Не поріднилися
Твої смерди.
Князі?
Це у них на століття...
Не гайся.
Сам виступай.
Київ мусить витримати натиск.
Київ мусить перейти у наступ
На орду
І на відступників.

Я одягнувся
У вбрання місяця.
У ньому серце
Так жовто світиться
І так блакитно
Очі блищать
Аж Дніпро міниться
Й хвилі кричать:
Київ – чорний кіт
З присмаленими вусами
З хвостом,
Притиснутим дверима історії,
Цілу ніч нявчить.
Київ – чортів міст
Над безоднею душ українських,
Висить,
Вигинається
Під вантажем
Зради і вірності.
З нього можна вскочити в небо,
Втопивши розум
В рожевій ілюзії.
І вийти
Абсолютно тверезим
Із ресторану
“Грузія”.

Виходжу.
Я йду по Києву.
Київ йде по мені,
Колесами,
Копитами,
Калошами
По грудях гримає.
А я його –
Легенько римами...
Розніженний
Поетами,
Каштанами,
Він любить ласки,
Він любить
Маскарадні маски:
Верховна Рада,
ЦК,
Академія...

Дозвольте з вами
Пару “па”, епідеміє
Самообурення.

Нагородила.
Заговорила:
У вас підозріла чуприна,
Ви не Чупринка?
Генерал?..

Чи поет?..
А то он міліція.
На багнет
Не настроміться..

Вічний спокій і рух,
України корона,
Київ – камінь і дух,
Київ – корінь і крона
Повсякчас і повсюди
В нім Шевченко і Кий!
Хоч зайди,
І орди,
І юди
Не раз плюндрували
Наш Київ святий.

Хрест над Дніпром,
Дніпро хрестом,
Як тінь від чайки,
Що застигла в небі.
А хто ж ми, Бандеро,
Без тебе?

Любов,
Вирує вселенський майдан.
На майдані Богдан
Під конем,
На коні.
Поза мною,
В мені...

І як би вам сьогодні не везло –
Ніколи тут не будете богами.
Запам'ятайте, сучі племена,
Ми та земля, яка горить під вами.

Вас не врятують
маршалки миршаві,
Ні ракети,
Синагоги,
Ні церкви.
Київ ставить крапку на Варшаві
І хреста гемблює для Москви.
Зводиться
На диби
міст Патона,
На бетонні ребра Вашингтона...

І Володимир над Дніпром
"Мої полки
благословляє".[1]

"Я есть народ,
якого правди сила
Ніким звойована ще не була!"[2]

Оригінал рукопису цього вірша власноруч написаного Пасічником В.М. КДБ не спромоглося роздобути. Вірш приписувався до написаних ним. І це, можливо, врятувало тоді молодого хлопця від арешту й засудження.

червень 2011 р.

---

[1] За В. Сосюрою.

[2] П. Тичина.

Степан Сапеляк, письменник, лауреат Державної премії ім. Т.Г. Шевченка, заступник Голови ХарківськогоТовариства політичних в'язнів і репресованих

СЛАВНА ДОЧКА УКРАЇНИ МАРІЯ ТАРГОНІЙ

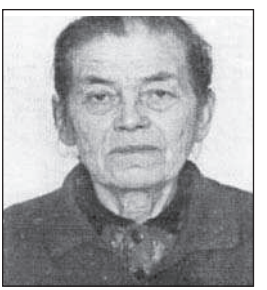

Таргоній Марія Григорівна народилась 3 серпня 1923 року в с. Пісків Костопільського району Рівненської обл. в багатодітній, з восьми дітей, родині. 1940 року, в сімнадцятирічному віці вступила в ряди ОУН, де виконувала обов'язки підрайонної господарчої. Пройшла навчання підпільних груп по проведенню організаційної, розвідувальної роботи. Брала участь в діях партизанів ОУН проти німецьких військ – руйнування колій, мостів. Відстежувала пересування військових ешелонів. Виконувала обов'язки санітара, займалася пошуками і постачанням для воїнів ОУН-УПА медикаментів, одягу та харчів.

26 квітня 1944 року була заарештована НКВС. Пройшла слідство і допити в тюрмах Костопілля, Рівного, потім в Лук'янівській та Катерининській тюрмах в Києві. Засуджена на 15 років концентраційних таборів, 5 років – висилки і 5 років додатково– позбавлення в правах. Була етапована через Харківську Холодногірську тюрму на Красноярськ і Єнисейськ, де була розподілена на каторжні роботи в Кемерово, Маріїнськ, звідки переслана на відправку в Іркутську область, в Татепський каторжний лагер, в табори: бухта Ваніно, на Колиму, смертний лагер Вакханка – на уранові рудники. Де пережила обвал сопки і масову загибель політичних в'язнів. Працювала на ручному подрібненні та розфасовці уранової руди.

9 листопада 1954 року була звільнена з концтабору на п'ятирічне спецпоселення, яке відбувала на цій же каторжній і небезпечній для життя роботі.

Після закінчення спецпоселення в зв'язку з забороною повернення в рідні місця, власті дозволили поселитися в с. Ковшарівка Куп'янського району Харківської області, де працювала робітницею на місцевому заводі.

З настанням перебудови та ознак демократичних змін, активно включилася в демократичні процеси в м. Куп'янську та на Харківщині. Була співзасновником і організатором місцевих осередків Товариства української мови ім. Т.Г. Шевченка, народного Руху за Перебудову, демократичної партії України; ініціатор створення місцевої громади української автокефальної церкви та православного братства ім. Андрія Первозванного.

Була одним із організаторів і активних учасників всіх громадських заходів українських патріотичних організацій в містах Куп'янську, Харкові, Києві. Продовжує громадську патріотичну діяльність і тепер. Член Української Республіканської партії. Проживає в с. Ковшарівці разом з дочкою Галиною та її родиною. Реабілітована 9 квітня 1992 року.

Загальний трудовий стаж 72 роки 10 днів, (з врахуванням праці на каторжних роботах, на уранових рудниках Магадану).

Указом Президента України 2008 року відзначена довічною Персональною стипендією Президента України.

ДО ВІДОМА ЧЛЕНІВ ТОВАРИСТВА І ЧИТАЧІВ «ЗОНИ» У НАС Є СВІЙ САЙТ:

repressed.org.ua

ХМЕЛЬНИЧЧИНА

Інформація Хмельницького обласного товариства політв'язнів, репресованих і членів їх сімей про історію створення та діяльність організації з часу її створення до часу відзначення 20-річчя незалежності УССД.

З метою проведення спільних заходів колишніх політв'язнів і репресованих та керуючись мотивами створення Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих і його Статутом, на початку 1993 р. у м. Хмельницькому була створена ініціативна група, на яку покладалося завдання виявити і об'єднати дану категорію людей, які проживають у Хмельницькій області. До цієї групи увійшли за угодою: Бендюг В.Ф., Бернадський О.А., Ларийчук С.М., Матвіюк К.І., Поліщук Ф., Рип'янек В.Д., Хоптяний Л.С. і Юхимчук В.В. Очолив цю групу Матвіюк К.І. Члени цієї групи відвідали всі райони області і виявили понад тисячу колишніх політв'язнів і репресованих та ще більшу кількість членів їх сімей, які були репресовані разом зі своїми батьками в Сибір, Далекий Схід, Казахстан й інші республіки Центральної Азії, а також людей, які народилися в ув'язненнях та ГУЛАГах.

18 грудня 1993 року була проведена установча конференція, яка проходила в актовому залі Хмельницького інституту регіонального управління і права, на якій були присутні 63 делегати з м. Хмельницького і районів області (Волочиського, Дунаєвецького, Кам'янець-Подільського, Ярмолинецького, Славутського і м. Нетішина, Старо-Синявського, Шепетівського, Городоцького). На конференції проголошено створення Хмельницького обласного товариства політичних в'язнів і репресованих, членів їх сімей та його входження у Всеукраїнське товариство. Хмельницьке ОТПВіР зареєстроване Головним управлінням юстиції у Хмельницькій області 19 липня 1994 р. (копія свідоцтва додається).

На конференції обрано Координаційну раду Хмельницького обласного товариства, до якої увійшли: Бендюг В.Ф., Бернадський

О.А., Берчук С.М., Грохольський В.В., Дудик Г.Ю., Ларийчук С.М., Матвіюк К.І., Рип'янек В.Д., Сіренко Г.М., Старовський В.Ф., Хоптяний Л.С. і Юхимчук В.В.

Першим головою Товариства обраний політв'язень Мордовських таборів 1972-1976 рр. Матвіюк Кузьма Іванович.

У 1965 р. закінчив факультет механізації Української академії сільськогосподарських наук (Київ, Голосієве). Призначений викладачем Заболотнянського СПТУ № 1 Вінницької обл., а після служби в армії в 1967 році прийнятий на роботу викладачем Уманського технікум механізації сільського господарства.

Перебуваючи в технікуму, талановитий молодий спеціаліст К.І.Матвіюк працює не тільки як викладач предмету, але і як вихователь молоді, критично оцінуючи ідеологію КПРС з її складовими: економікою, культурою, соціальною і національною політикою. Важко перерахувати і висвітлити весь спектр змісту цієї роботи, яка призвела до того, що ним і його зв'язками зайнявся КДБ: арешт, слідство, суд – вирок – 4 роки ув'язнення у Мордовських таборах. Але важка праця і моральне приниження з боку табірної репресивної адміністрації не зламали його морально-ідеологічного національного духу, навпаки – ще більше загартували його.

Звільнення… Пошук роботи – це епопея поневірянь, бо у всіх установах єдиним непрохідним бар'єром був – колишній політв'язень і всюдисущий КДБ. За два роки, з 1976 по 1978-й, сім'ї Матвіюка довелося переїздити: с. Ілляшівка Старокостянтинівського р-ну, села Самчики і Голосків Хмельницької області. Нарешті, за словами самого К.І. Матвіюка, він прибився у 1982 р. до обласної станції юних техніків м. Хмельницького, де працював до виходу на пенсію у 2009 році.

Чому ж такі поневіряння пережив пан Матвіюк? Тому що після повернення з ув'язнення, він ще з більшою енергією долучився до активної політичної діяльності. Він – один з організаторів і керівників НРУ за перебудову на Хмельниччині, обласного Коша Українського Козацтва, член обласного Комітету спротиву диктатурі, організатор круглого столу політичних партій і громадських організацій з питань Податкового кодексу, пенсійної реформи та ринку землі.

К.І. Матвіюк двічі обирався головою Хмельницького ОТПВіР.

У квітні 1998 р. відбулася звітно-виборна конференція Хмельницького ОТПВіР, на якій його головою був обраний Сергій Миколайович Албул, 1936 р. н.

Дідусь Сергія Миколайовича – Ісидор Конрад Альбер, будучи солдатом австро-угорської армії, залишив свій підрозділ і перебрався до Бессарабії. Тут він змінює своє прізвище на «Албул», від якого і пішла династія Албулів. Наполегливою працею сім'я Ісидора Конрада Албула стала міцним господарем. Коли у серпні 1940 р. на зміну румунській владі прийшла радянська, то вже сина Конрада Албула Миколу Конрадовича зарахували до куркулів. Ще до початку війни відбувалися загадкові для місцевого населення нічні червоні операції, які припинилися з приходом румунських військ та відновлення румунської влади. Швидко пройшов політичний і соціально-економічний відкат. Румунська влада підтримувала господарів-умільців. Але з 2-ої половини 1943 р. було зрозуміло, що союзницький блок Німеччини війну програє. У червні 1944 р. червона армія вступила на територію Молдови. Швидко відновлювалася радянська влада. Селян обкладали непосильними хлібопоставками, прирікаючи населення на голодування. Особливо тяжким був посушливий 1946, отже, неврожайний рік. Почалася масова дистрофія і смерть з голоду, а хлібопоставки не припинялися. Вимітали з засіків усе до зернини. Отже, голод 1946-1947 рр. був радянсько-рукотворний.

Мій батько також не міг виконати хлібоздачу, і його засудили на 8 років ув'язнення та 5 років позбавлення громадянських прав з конфіскацією всього майна, а майже через три роки матір з дітьми, як й інші «родини куркулів», у ніч на 6.07.1949 р. з пожитками, що можна було взяти у руки, посадили у товарний вагон. За 22 доби поїзд довіз нещасних до станції алтайського міста Бійськ, а ранком на автомобілях ці сім'ї доставили на 1-й відділок Бійського бурякорадгоспу на довічне поселення у «…зональному районі» з щомісячною реєстрацією у спецкомендатурі. Суворий клімат, тяжка

праця, але віра в краще майбутнє. І воно наступило: помер тиран всього світу Й.Сталін. М.Хрущов осудив злочини ката Й.Сталіна. Наприкінці 1957 р. мій тато і ми, два брати, повернулися до Молдови (мама померла за 20 днів до нашого від'їзду).

Мріяв поступити на факультет журналістики або іноземних мов, але туди переді мною двері були закриті, адже система не змінилася. Єдиний вихід – я поступив на факультет географії Одеського держуніверситету. Навчаючись в університеті, одружився з Борейчук Оленою Пилипівною, яка навчалася у Дніпропетровську.

Уже понад 40 років пан Албул проживає у Хмельницькому. Після проголошення Акту незалежності Української Держави, він став одним із найголовніших активістів у справі національно-патріотичного виховання молоді. Його організаторські здібності особливо проявилися на посту голови обласного Товариства і як ініціатора різних заходів з участю членів Товариства, турботу про них. Але складне життя з комплексом поневірянь і переслідувань значно ускладнили його стан здоров'я. Однак і після звільнення за його проханням з голови Товариства, він практично бере участь у різних протестних акціях сьогоднішній владі, роботі круглих столів, він бажаний гість – вихователь серед молоді, часто виступає по обласному радіо і телебаченню.

Група членів Товариства політв'язнів і репресованих м. Хмельницького під час покладання квітів і лампадок до меморіалу «Ангела Скорботи» в день відзначення жертв голодомору 1932-1933 рр. На передньому плані зліва направо: Н.І.Янчук, Г.В.Лаба, С.М.Албул, З.А.Комарницький

15 січня 2009 р. на конференції головою Хмельницького обласного товариства політичних в'язнів і репресованих був обраний **Зіновій Андрійович Комарницький**, 10.01.1931 р. н., с. Комарники Турківського р-ну Львівської області. В 1948 р. закінчив 10 класів Боринської середньої школи. У серпні цього ж року призначений учителем Буковинської ПШ (у її філіал переділку Зворець). У листопаді цього ж року переведений на посаду завідуючого і вчителя Задільської ПШ. Одночасно поступив на заочне навчання до Самбірського педучилища, яке закінчив у липні 1950 р. З серпня 1949 р. викладав математику і фізику названої школи, яка переводилася на 7-річну.

11.11.1950 р. арештований і засуджений військовим трибуналом військ МВС Дрогобицької обл. за ст. 54-1 «а», 54-11 і 16-54-8 на 25 років ув'язнення, 5 років позбавлення громадянських прав з конфіскацією майна. Ув'язнення відбував на Воркуті, працюючи на підземних роботах вугільних шахт № 7 і № 29. Комісією Президії ВР СРСР звільнений з ув'язнення 23.07.1956 р. У 1990 р. – реабілітований.

У кінці жовтня 1956 р. Одеським облВНО призначений учителем початкових класів Вовківської НСШ Комінтернівського р-ну, в 1961 р. переведений на посаду завідуючого і вчителя Зоринівської ПШ.

У 1958 р. одружився з односільчанкою Комарницькою Стефанією Іванівною, з якою разом закінчили середню школу і Самбірське педучилище. В 1966 р. закінчив історичний факультет Одеського держуніверситету. У 1963 р. переїхали у Львівську область, і на пропозицію завідуючого Старосамбірським райвно був призначений директором Великосільської 8-річної школи. Але нас у районі не прописували. У лютому 1964 р. Старосамбірський РВ МВС письмово попередив нас, щоб протягом 24-х голин покинули територію району. Завдяки безпосередньому втручанню у справу прописки голови райвиконкому Масляка і завідуючого райвно Вакcмана, нас прописали, але впродовж двох років бюро Старосам-

бірського РК КПУ на посаді директора школи мене не затверджувало. З 1.10.1965 р. переведений на посаду заступника директора цієї школи (завуча).

Тато Андрій з сестрою Надією, я сиджу 3-й справа наліво, мама і брати стоять Только і Миросьо (крім мене всі небіжчики)

З першого дня проживання на Старосамбірщині, я відчував активне переслідування з боку органів КДБ: обставлений зграєю сексотів, провокаторів. У час найгострішої брежнєвської реакції на грудневій 1971 р. районній конференції КПУ начальник РУ КДБ у своїй доповіді звернув увагу, що Великосільською школою керує (завуч) «бендера» (ввечері цього ж дня про це я вже знав). Через певний час зав. райвно запропонував подати заяву про перевід з посади завуча на посаду вчителя цієї ж школи. На моє запитання причини він не назвав. Я вніс зустрічну пропозицію: до кінця навчального року працювати на займаній посаді, подавши заяву на звільнення з відповідною датою (після закінчення літньої відпустки) у зв'язку з виїздом за межі району. Через певний час зав. райвно, очевидно узгодивши це питання з РУ КДБ, повідомив, що приймається моя пропозиція. У серпні 1972 р. моя дружина і я Дережнянським райвно Хмельницької обл. були призначені на посади вихователів Вовковинецької школи-інтернату для дітей-сиріт Дережнянського р-ну. Незабаром дружина була переведена на посаду вчителя одного з початкових класів, а я через 2 роки – на посаду вчителя історії цієї ж школи, у якій працювали до цілковитого завершення роботи та переїзду на постійне місце проживання до м. Хмельницького в 2002 році.

З часу встановлення мого місця проживання (літо 1975 р.) до проголошення незалежності України 24.08.1991 р. наді мною

здійснювалось жорстоке переслідування, оточення мене групою сексотів, організація проти мене змовницьких провокацій і інших витончено віроломних дій з боку органів КДБ.

З початку утворення Хмельницьке обласне товариство розгорнуло активну діяльність у справі створення районних товариств. У 1995-1997 рр. були створені Волочиське, Славутське, Шепетівське, в 2003 р. – Дунаєвецьке, у 2005 р. – Городоцьке товариства.

Волочиське районне товариство політичних в'язнів і репресованих з початку його утворення до теперішнього часу очолює колишній політв'язень **Довбуш Микола Якович**, 1929 р. н. Раніше пан Микола відзначався великою активністю у всіх напрямках діяльності не лише очолюваного ним районного Товариства, але й обласного. Однак каторжна робота в шахтах ГУЛАГу, безперервне переслідування його органами КДБ після звільнення, різні життєві труднощі дуже підірвали його здоров'я, але заміни йому немає, так як всі інші члени даного районного Товариства – це люди надто похилого віку.

Славутське районне товариство політичних в'язнів і репресованих зареєстроване у міськраді 8.10.1992 р., а свідоцтво № 10 (копія додається) видано 16.02.1995 р. З початку утворення до тепер його очолює **Отовчиць Леонід Йосифович**, 6.02.1931 р. н., поляк. У 30-х рр. XX ст. сім'я Отовчиців репресована в Казахстан. У другій половині 50-х рр. XX ст. сім'я повернулася у Славуту.

Найактивнішу роботу у даному Товаристві виконує голова Славутської РО ОУН-УПА **Зеленюк Іван Юхимович**, 1924 р. н. – чотовий УПА, учасник багатьох боїв з німецькими військами, в одному з них у с. Майків (Рівненщина) поранений у ногу, в кількох боях з військами НКВС у 1944 р. Найбільша битва відбулася у лісах біля Гурбів (Рівненщина) у селах Залізниця та Щекічин Корецького р-ну, тут чотовий Зеленюк поранений у руку.

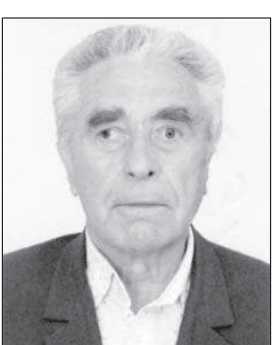

18.01.1945 р. під час сутички з загоном

НКВСівців потрапив у полон, слідство з катуванням, військовий трибунал засудив його до розстрілу. В камері смертників протягом 2-х місяців і 2-х днів кожної хвилини чекав виклику на страту. Однак смертний вирок пану Івану замінений на 20 років каторги, яку відбував у Норильську. У 1958 р. звільнений, але без права повернення в Україну. Відбувши 25 років заслання у Красноярську, у 1984 р. одержав дозвіл повернутися на Батьківщину, але Рівненське ОУ КДБ зобов'язало пана Зеленюка негайно виїхати з території області, і він переїжджає на тимчасове проживання до Славути Хмельницької області, плануючи незабаром повернутися в Красноярськ. Проте купив у Славуті помешкання, вдалося прописатися і жити тут до сьогодення.

Пан Зеленюк підтримує морально і матеріально своїх побратимів, є бажаним гостем-вихователем усіх шкіл Славути, організатором різних заходів, присвячених різноманітним датам історичних подій в Україні.

І.Ю. Зеленюк – чотовий УПА «Кармелюк», нагороджений командуванням УПА і Головної Булави ОУН-УПА кількома відзнаками і грамотами, а також державним орденом «За заслуги» III ступеня.

Товариство ПВіР Шепетівського району створено у 1997 р., його очолює з дня створення до сьогодення **Кривчук Євген Каленикович**, 1930 р. н. – колишній політв'язень.

Голова **Дунаєвецького районного ТПВіР Кузьмінський Войцих Леонтійович**.

В.Л. Кузьмінський народився 1.08.1929 р. у с. Несторівці Дунаєвецького р-ну Кам'янець-Подільської (тепер Хмельницької) області. В 1937 р. арештували батька і розстріляли, в 1938 р. виселили маму, сина Войциха з дочкою Мілою вона залишила у своїх батьків. У 1939 р. мама повернулася з заслання. Йшли роки, пережили складні часи німецької окупації, післявоєнні труднощі. У серпні 1946 р. мою маму засудили за 2 кг колосків, які вона несла з поля, на 2 роки ув'язнення. В 1948 р. я закінчив 10 кл., у цей час мама повернулась з

в'язниці. Поступив у Кам'янець-Подільську кооперативну школу. Закінчивши бухгалтерський відділ цієї школи був прийнятий на роботу бухгалтера залісецького ССТ.

З 1944 р. почалися активні зв'язки з підпіллям ОУН й УПА. Органи КДБ протягом кількох років досконало це дослідили. З 1944 по 1951 рр. це була найрізноманітніша діяльність: харчування, безперервне багатоденне проживання, обмін літературою і ін. У березні 1952 р. мене і мою маму Кароліну Лук'янівну арештували і 23.05.1952 р. військовий трибунал військ МДБ Кам'яно-Подільської обл. у м. Проскурові засудив мене за ст. 54-1 «а» і 54-11, а маму за ст. 20-54-1 «а» на 25 років ув'язнення, 5 років позбавлення громадянських прав з конфіскацією майна кожного. У Вінницьку в'язницю я їхав разом з мамою, в Одесі начальник в'язниці дозволив мені побачитися з мамою. З Одеси до Комсомольська-на-Амурі їхати 32 дні. Вийшовши з вагонів, побачили тут і жінок, серед них була моя мама, яку я тут на відстані 30-40 м побачив востаннє у житті.

Нас, чоловіків, доставили товарним вагоном до ст. Хурмулі, а звідси мотовозом на платформі по вузькоколійці до концтабору ЯБ 257/20-4. Каторжна праця на лісоповалі. Повідомлення про смерть Й.Сталіна 5.03.1953 р. викликала велику радість. Появилась впевненість у переміни. Наступила хрущовська відлига. Комісія Президії ВР СРСР переглядала справи політв'язнів. Відбуваються їх масові звільнення. Мене звільнили 18.06.1956 р.

Повернувшись додому, прийнятий на посаду бухгалтера, заступником, а з 1969 р. головним бухгалтером Дунаєвецької райлікарні аж до виходу на пенсію.

Пан Кузьмінський – талановитий керівник районного ТПВіР та активний учасник різних громадсько-патріотичних заходів, частий і бажаний гість серед учнівської молоді. Своїми силами він спорудив у 2007 р. в с. Несторівці пам'ятник жертвам комуно-більшовицьких репресій і голодомору: на мармурових плитах – прізвища 171 чол. загиблих борців за волю України і 36 чол. – від голо-

домору. Він автор таких праць: «Тернова нива долі» (476 стор.), «Нестеровецьке повстання і голодомор» (606 стор.), «Повстання в Дунаївцях й атеїзм» (382 стор.).

Активні члени Дунаєвецького районного ТПВіР:

Бернадська Надія Федорівна за зв'язок з ОУН засуджена військовим трибуналом на 25 років ув'язнення, 5 років позбавлення громадянських прав з конфіскацією майна (за ст. 54-1 «а»). Реабілітована.

Бут Михайло Арсентійович за зв'язок з ОУН-УПА військовим трибуналом військ МДБ Кам'янець-Подільської обл. 13.03.1952 р. засуджений на 10 років ув'язнення, 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна (за ст. 54-1 «а»). Реабілітований.

Павлюк Ганна Прокопівна за зв'язок з ОУН-УПА військовим трибуналом військ МДБ Львівської обл. 14.07.1952 р. засуджена на 10 років ув'язнення, 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна (за ст. 54-1 «а»). Реабілітована.

Ярославська Віра Григорівна за зв'язок з ОУН-УПА військовим трибуналом військ МДБ Кам'янець-Подільської обл. 02.06.1952 р. засуджена на 10 років ув'язнення, 5 років позбавлення прав з конфіскацією майна (за ст. 54-1 «а»). Реабілітована.

Городоцьке районне товариство політичних в'язнів і репресованих Хмельницької області організоване у вересні 2005 р. Його головою обрана **Владислава Валентинівна Шевченко**, 1929 р. н., освіта вища: учитель української мови і літератури. Пані Владислава – умілий ініціатор і організатор колективу до різних заходів,

постійно спілкується і радиться з членами Товариства. Кожного місяця проводить Координаційну раду з участю бажаючих членів Товариства, на якій практично завжди присутній один з керівників міської ради, установ району. З керівництвом міста і району вона працює злагоджено, що сприяє матеріальній і моральній підтримці членів Товариства та поваги з їх боку до керівників персонально.

Життя Товариства знаходиться у постійній увазі голови Городоцької районної ради О.А. Воротного, який очолює комісію з поновлення прав колишніх політв'язнів, примусово репресованих. Активну і постійну допомогу в організації діяльності РТ ПВіР надає секретар комісії райради з поновлення прав політично репресованих Алла Василівна Пастуханова.

Група членів Товариства біля меморіалу «Ангела Скорботи», в т.ч. колишні політв'язні зліва направо З.Комарницький, В.Леонов, Г.Лаба.

У своїй діяльності Хмельницьке обласне товариство політичних в'язнів і репресованих керується Статутом даного Товариства, як ось:

1. Відвідування навчальних закладів, де члени Товариства виступають або проводять індивідуальні бесіди з учнівською молоддю на теми національно-визвольної боротьби за незалежну Україну.

2. Участь у роботі круглих столів представників демократичних організацій, у різних акціях протестів антинародній політиці, виступи по обласному радіо і телебаченню, в пресі.

3. Організація або участь у проведення мітингів і демонстрацій в дні відзначення пам'яті жертв голодомору, героїки ОУН-УПА, в т.ч. їх ідейно-політичних і військових керівників, відвідування місць боїв УПА з гітлерівськими та кремлівсько-більшовицькими збройно-репресивними силами й іншими зайдами – колонізаторами.

4. Участь у заходах, які проводилися на державному рівні у м. Києві: свято Дня злуки УНР і ЗУНР (2010 р.); військовий парад в честь 16-ї річниці незалежності Української держави; урочиста зустріч Вселенського Патріарха Варфоломія на Софійському майдані (26.07.2008 р.); пам'яті жертв голодомору 1932-1933 рр. (листопад 2009 і 2010 рр.) у телепередачі «Дуель» на ТРК «Україна» з участю Президента України Віктора Ющенка.

Перед Пам'ятним Хрестом головного командира УПА Романа Шухевича група членів Хмельницького обласного ВТПіР – учасників мітингу, присвяченого черговій річниці з дня народження Героя 30.06, зліва направо – праправнучатий племінник Т.Г.Шевченка О.Відотенко, З.Комарницький, В.Губенко, Г.Лаба і член УНП з Городка К.Омельчук. Хрест встановлено на місці спалення тіла Р. Шухевича на околиці села Гуків Чемеровецького району.

5. Організоване подання заяв міському голові про надання разової грошової допомоги всім членам Товариства, а також щомісячної доплати до пенсії по 75 грн. кожному; надання разової грошової допомоги з держбюджету Товариства окремим його членам, які в цьому мають найбільшу потребу; за кошти місь-

кої ради виписка газет для кожного члена Товариства; запрошення чл. Товариства на день відзначення жертв репресій з врученням їм продуктових пакетів і певної суми грошей, а також в день інвалідів за списком належності до них; за клопотанням РТ Городоцька міськрада допомогла відремонтувати помешкання Корчак Владиславі, а Хмельницька міськрада посприяла, щоб місцевий бізнесмен віддав гарну двокімнатну квартиру 104-річному колишньому політв'язню Івану Грибу і його 80-річній дочці в обмін на халупу; до 2011 р. щомісяця надавалися путівки бажаючим на лікування у лікарню відповідного лікування № 2 «Говерла» м. Моршина Львівської обл.; керівники та інші члени Товариства м. Городка відвідують на дому важкохворих або неходячих своїх побратимів, зокрема Федлюк Євгенію, Пащенко Нонну, у Хмельницькому – Тимощук Наталію, Шмигу Стефанну і ін., їм видані інвалідні коляски, як і ХОТ одержало в подарунок від благодійного фонду Канади, дві такі коляски Товариством подаровано Хмельницькому обласному госпіталю для ветеранів війни.

Неподалік від місця, що зображено на світлинах, під час риття екскаватором котловану для фундаменту Хмельницького ЦУМу, неподалік якого розташований палац, в якому у 30-40-х рр. XX ст. знаходилося місцеве управління НКВС, виявлено останки тисяч закатованих людей, їх у невідомому напрямку протягом багатьох днів вивозили самоскидами. На відстані 200 м від цього місця в пам'ять цих жертв у 90-х рр. XX ст. споруджений меморіал «Ангел Скорботи». Тут тепер представники демократичних організацій, керівники міста й області, громадськість проводять урочисті заходи.

Ви, сучасна молодь, будьте ювелірами, зробіть її, нашу Матір-Україну, катовану, ґвалтовану, рубану, заковану, обпльовану, зматірщинену московськими та іншими ворогами, отже, зробіть її привабливою для всього світу, щастям для українського народу жити в ній, гордитися нею, турбуватися про її збройну могутність.

Але найголовніше – будьте пильними. Не допустіть, щоб двоголовий хижак вп'яв свої пазурі в її тіло.

Слава Україні!
Слава її Нації – Герою!

З ІСТОРІЇ УПА

Іван Патриляк,
канд. істор. наук, доцент кафедри новітньої історії України Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

«МАЛА ВІЙНА» УКРАЇНСЬКОГО ПОВСТАНСЬКОГО РУХУ ТА НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ З РАДЯНСЬКИМ РЕЖИМОМ У ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1946-1947)

Завершення Другої світової війни повною мірою відбилося на становищі націоналістичного підпілля в Україні. Комуністична наддержава отримала змогу сконцентрувати всі необхідні ресурси на знищенні збройного спротиву режиму, розгорнути нечувану за масштабами і ступенем брехні антинаціоналістичну пропаганду, яка в негативному світлі виставляла борців за незалежність як перед громадянами СРСР, так і у світі. Готуючись до можливої Третьої світової війни із колишніми західними союзниками, комуністи прагнули якнайшвидше «стабілізувати» ситуацію в своєму найближчому тилу, що без «пацифікації» України зробити було неможливо. Селян зі Східної, Південної і Центральної України, які виявили не надто високий рівень «радянського патріотизму» під час війни з Німеччиною, традиційно «умиротворювали» нещадним голодом 1946-1947 рр., який забрав життя щонайменше мільйона людей і паралізував волю до активного опору в тих, хто вижив. Західну Україну продовжували гамувати «вогнем і мечем», розкручуючи маховик смерті до колосальних масштабів. Італійський історик Джузеппе Боффа слушно відзначав, що практично вся західна частина СРСР палала у вогні повстань, але лише в Західній Україні боротьба за свободу «найбільше затягнулася», характеризувалася «жорстокими боями», які досягнули масштабів «справжньої війни».[1]

1 Боффа Дж. История Советского Союза. В 2-х т. – Т. 1. – М.: Международные отношения, 1990. – С. 262-263.

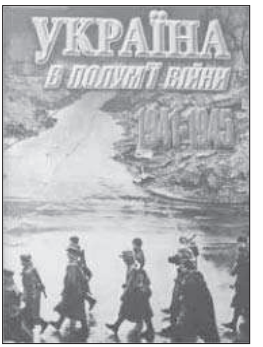

Період від пізньої осені 1945 р. до весни 1946 р., згідно із задумами керівників компартії УРСР і СРСР, повинен був стати часом остаточного розгрому УПА і знищення підпілля ОУН. Кремлівське керівництво планувало 10 лютого 1946 р. провести перші повоєнні вибори до Верховної Ради СРСР, які мали продемонструвати світові повну підтримку компартії в усіх регіонах гігантської держави. Цілком зрозуміло, що на київських комуністів було покладене завдання придушити активний опір до виборів і забезпечити потрібний результат у бунтівних регіонах УРСР. Лідер республіканської компартії М.Хрущов, розуміючи важливість поставленої задачі, підкреслював, що підготовка до виборів у західній частині УРСР є не просто «організаційним», а «організаційно-політичним» питанням.[2]

Наприкінці 1945 р. внутрішні війська Українського округу були реорганізовані в чотири дивізії (62, 65, 81 і 82) внутрішніх військ НКВС (із 15 січня 1946 р. – МВС) і окремий 290 мотострілецький полк внутрішніх військ, які мали постійно дислокуватися в західноукраїнському регіоні. Особовий склад кожної дивізії складав 6 тисяч бійців, полку – майже півтори тисячі. Окрім цих сил на захід республіки було додатково спрямовано внутрішні війська із інших регіонів СРСР, зокрема тут із 1944 р. продовжували залишатися Сухумська та Орджонікідзенська дивізії внутрішніх військ, 18 кавалерійський полк і окремий танковий батальйон дивізії імені Дзержинського. До боротьби з повстанцями розпорядилися залучити війська Українського і Закарпатського прикордонних округів, провели додаткову мобілізацію до лав Винищувальних батальйонів і Груп сприяння, довівши їх чисельність майже до 60 тисяч чоловік.[3]

2 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 16, спр. 31, арк. 75.

3 Детальніше про чисельність, дислокацію, озброєння військ НКВС див.:

Керівництво радянських спецслужб і компартії спланувало на початок 1946 р. операцію, що стала відома в історії як друга «Велика блокада». Передбачалося повністю відрізати підрозділи УПА від сіл і хуторів, замкнувши їх у лісах і знищивши голодом, холодом, хворобами та безперервними боями. За розрахунками керівництва НКВС-МВС і НКДБ-МДБ потрібно було блокувати населені пункти Житомирської, Рівненської, Кам'янець-Подільської, Волинської, Львівської, Дрогобицької, Тернопільської, Станіславівської, Чернівецької, Закарпатської областей, повністю перекрити державні й адміністративні кордони, розташувати в усіх селах і хуторах військові гарнізони. Для виконання такої масштабної операції прикордонних і внутрішніх військ було відверто замало, внаслідок чого кремлівське керівництво прийняло рішення про залучення до антиповстанської операції війська Львівського і Прикарпатського військових округів. На той час у згаданих округах дислокувалися дві армії – 52 армія генерал-полковника К.Коротєєва і 13 армія генерал-полковника М.Пухова, особовий склад яких становив понад 200 тисяч осіб. 52 армія мала заблокувати населені пункти Львівської, Дрогобицької, Кам'янець-Подільської, а 13 армія – Станіславівської, Чернівецької і Тернопільської областей. Для блокування інших західноукраїнських областей було використано спеціально передислоковані в регіон війська 28 і 38 армій.[4]

31 грудня 1945 р. М.Хрущов повідомив Й.Сталіна про чергову активізацію українського визвольного руху і просив санкції на використання Червоної армії у боротьбі з УПА. Сталін дав доручення Наркомату оборони і Генеральному штабу підготувати заходи для використання військ Прикарпатського і Львівського військових округів для боротьби з визвольним рухом. Реагуючи на сталінський наказ, на початку 1946 р. був підготовлений проект директиви про запровадження в Західній Україні воєнного стану. Палким прихильником директиви виступав начальник Генштабу генерал С. Штеменко, однак М.Хрущов не погоджувався підтримати ініціативу військових, боячись політичних наслідків: у жодній країні світу ніхто б не повірив, що вибори до Верховної Ради СРСР могли бути вільними в умовах воєнного стану.[5]

Пальський З. Втрати українського населення на Волині та Східній Малопольщі в період з лютого 1944 р. до кінця 1947 р. // Україна – Польща: важкі питання. – Т. 5. – Варшава, 2001. – С. 271-274; Гогун А. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы. – Санкт-Петербург, 2004. – С. 225-226.

4 Гогун А. Между Гитлером и Сталиным. Украинские повстанцы. – С. 227.

5 Кентій А.В. Антикомуністичний опір ОУН і УПА у післявоєнний період (1946-

А на ці вибори (особливо в новоприєднаних регіонах) радянське керівництво покладало особливі надії. З цього приводу естонський дослідник Тину Таннберг зазначає «Щоб радянізація територій й утвердження радянської влади виглядало «законним», вибори розглядались як важлива акція, а тому до неї готувалися вельми ґрунтовно. Повоєнні вибори мали відвертий ідеологічний аспект: вони мали продемонструвати суспільству й усьому світові, що радянська влада остаточно укріпилась в окупованих землях».[6] Звісно, що за таких умов офіційно запроваджувати військовий стан було б «політично короткозорим» рішенням. Набагато ефективніше виглядало запровадження такого стану де-факто, а не де-юре.

Друга «Велика блокада» розпочалася одразу після Різдвяних свят – 10 січня 1946 р. У західноукраїнських селах було розташовано 3349 армійських гарнізонів (силою щонайменше одного відділення), для чого 52 армія виділила майже 28 тисяч військовослужбовців (1101 гарнізон), а 13 армія – 25 тисяч бійців (800 гарнізонів і 110 мобільних груп), 28 армія – 35 тисяч бійців (1448 гарнізонів), 38 армія – 21 тисячу бійців (300 мобільних груп по 70 багнетів у кожній)*[7]. Майже 4 тисячі гарнізонів сформували внутрішні війська МВС і винищувальні батальйони. Прикордонні війська, спільно із польськими та чеськими колегами, заблокували державний кордон СРСР і адміністративний кордон УРСР із БРСР. Загалом, у другій «Великій блокаді» з радянського боку було залучено щонайменше 229 тисяч чоловік, з яких 109 тисяч червоноармійців, близько 60 тисяч службовців внутрішніх і залізничних військ, прикордонників, міліціонерів, співробітників держбезпеки, 60 тисяч бійців винищувальних батальйонів і груп сприяння. [8]

1956 рр.) // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія.– К., 2005.–С. 399.

6 Таннберг Т. Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944 – 1956). – Тарту: Tartu University Press, 2008. – С. 33.

7 Лише війська 38 армії спільно з внутрішніми військами виставили гарнізони в 565 селах і районних центрів Станіславівської області (Див.: Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б) У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга: 1946-1947 / Упорядники: А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко. – К. – Торонто, 2002. – С. 56).

8 Motyka G. Ukraińska partyzantka. 1942-1960. – Warszawa, 2006. – S. 508; Кентій А.В. Антикомуністичний опір ОУН і УПА у післявоєнний період (1946-1956 рр.) // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. – К., 2005. – С. 400; Кентій А., Лозицький В. Боротьба без компромісів // Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів

Гарнізони складалися зі 20-100 бійців, добре озброєних автоматичною зброєю, засобами зв'язку, часто броньованими автомобілями і легкими танками. На кожен район в середньому припадало по 1000 бійців-гарнізонців і «стрибків».[9] На допомогу гарнізонам давали вівчарок, які мали полегшити пошукову роботу. Серед солдатів, спрямованих до гарнізонів, було відібрано особливо «надійних» людей (до 11-13% «гарнізонців» були членами компартії, а 11% – комсомольцями).[10] Командування налаштовувало своїх підопічних на винятково безкомпромісну боротьбу з визвольним рухом. Так, у вказівках політвідділу 38 армії від 9 січня 1946 р. наголошувалося: «Військам округу поставлена задача ліквідувати залишки оунівських банд (…) У зв'язку з виборами до Верховної Ради СРСР бандерівці – ці вороги українського народу – посилили терор проти мирного населення (…) Війська округу, виконуючи задачу, будуть розсереджені окремими гарнізонами чисельністю взвод – рота по селах (…) Для забезпечення виконання цього надзвичайно важливого завдання слід провести наступні заходи:

1. Розтлумачити всьому особовому складу, що бандерівці є німецько-фашистськими шпигунами і терористами, убивають червоноармійців, офіцерів, радянський і партійний актив, чесних радянських громадян, і цим самим слід розпалити ненависть і підняти лють для винищення цих банд.

2. Особливо розтлумачити, що населення західноукраїнських областей є нашим, радянським, йде за радянською владою…, але воно залякується і тероризується і через це не може вільно виконувати свої громадянські права і державні обов'язки, а тому потребує нашої підтримки проти бандерівських банд. Кожен військовослужбовець має збагнути, що будь-які нанесені цивільному населенню кривди та образи тільки на руку підлим бандитам, які намагаються оббрехати нашу доблесну Червону армію.

3. При роз'ясненні особовому складу вказати, що війська забезпечуються командуванням усіма без винятку належними продуктами харчування, а тому суворо забороняється здійснювати

партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга: 1946-1947 / Упорядники: А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко. – К. – Торонто, 2002. – С. 14.

9 ГДА СБУ, ф. 13, спр. 398, т. 2, арк. 96.

10 Motyka G. Ukraińska partyzantka. 1942-1960. – S. 508.

будь-які заготівлі фуражу, а також заборонено проводити реквізиції і приймати подарунки від місцевого населення для військ.

4. (…) Розташування гарнізонів проводити окремо від місцевих мешканців і компактно… Війська мають перебувати винятково в казармах, заборонити будь-які відлучення із підрозділів, навіть у межах населеного пункту.

5. Заборонити будь-які відрядження із гарнізонів (…)

6. Розгорнути найрішучішу боротьбу з пияцтвом (…)»

Очевидно, вимога армійського командування поводитися з повстанським рухом і підпіллям більш рішуче та посилити дисципліну була продиктована тим, що нерідко військові не бажали сумлінно виконувати ці обов'язки.

Для ілюстрації подібного явища наведемо один цікавий документ – заяву голови Калуської райспоживспілки І.Васільєва про безвідповідальне ставлення бійців і командирів внутрішніх військ до боротьби з підрозділами УПА: «19 грудня о 5-й годині вечора із лікеро-горілчаного заводу м. Станіславова до м. Калуша поверталася вантажна автомашина, що належала Калуській райспоживспілці. В автомобілі знаходилися завторг і шофер Калуської РСС та заступник директора Калуського міськторгу, із товарів знаходилося в бочках 1200 літрів горілки. За десять кілометрів від міста Станіславова при в'їзді до лісу поблизу села Майдан автомобіль був обстріляний і зупинений групою бандитів. Понівечивши автомобіль, простріливши бочки з горілкою, забравши із собою завторга і шофера РСС, та заступника директора Калуського міськторгу, бандити зникли. Наступного дня були відпущені завторг і шофер РСС, а заступник директора міськторгу пропав безвісти.

Калуським райвідділом НКВС була організована група з розшуку місця перебування банди. Із розповідей завторга і шофера можна було дійти висновку, що група бандитів налічує декілька сотень осіб і що завторг та шофер могли визначити місце її перебування, бо були відпущені з місця стоянки банди. Для цієї операції була виділена група бійців із 30 осіб на чолі з сержантом військової частини, яка дислокується в Калуському районі у селі Вістова. Провідником до бандитського табору було взято шофера, який добре орієнтувався, бо знав навколишню місцевість і територію цьо-

го району. Увійшовши до лісу, частина бійців заявила шоферу: «Ти дурень, взяв би і сказав, що коли тебе вели бандити, то вони очі тобі зав'язали, й ми тепер би не мали жодної мороки». Пройшовши трохи лісом, група бійців розташувалася на відпочинок, відверто відтягуючи час, з лайкою і розмовами почалось: «Нам би горілку знайти, це була б справа». Після відпочинку вийшли в одне село, назву якого шофер не знає, тоді він заявив бійцям, що на його думку вони трохи збились зі шляху, що потрібно знову зайти в ліс і взяти трохи лівіше від села, й там має бути місце стоянки банди, але бійці категорично відмовилися робити обшук місця стоянки банди. На цьому вся операція з прочісування лісу завершилась».[11]

Проте, незважаючи на підготовчі заходи радянської сторони, переддень початку другої «Великої блокади» виглядав для відділів УПА цілком звичним, повстанці навіть мали нагоди святкувати свої невеликі перемоги. Зокрема, 17 грудня відділ СКВ із засідки атакував колону енкаведистів поблизу с. Оглядів на Львівщині. Під час атаки загинуло 23 співробітники радянських каральних органів. З боку нападаючих втрат не було. 22 грудня 1945 р. упівці висадили в повітря електростанцію в м. Краківці[12], залишивши без електропостачання Львів більш як на тиждень. Внаслідок вибуху в Краківці у Львові декілька днів не було водо- і газопостачання. В ніч з 22 на 23 грудня група повстанців (22 вояків) із сотні «Глухого», переодягнені в енкаведистів, на захоплених вантажних автомобілях здійснили рейд на Львів: «Виїхали ми з Рокитного й минули Бірки Домініканські (…) Ось уже Брюховичі. Біля залізничної станції віддали нам салют совєтські вояки, думаючи, що це їдуть їхні бойові «товариші». За Брюховичами виїхали ми на шосейний шлях, що веде через магістратський ліс до передмістя Голосько (…) За кілька хвилин ми доїхали Замарстинівською вулицею до Ягайлонської, потім звернули на вулицю Руську і зупинилися на площі Бандурського, на розі вулиць Личаківської і

11 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. / Упорядники: О.Вовк, І.Павленко, Ю.Черченко. – К. – Торонто, 2001. – С. 179-180.

12 Качала А. В боївці СБ // Літопис УПА. – Т. 31. УПА на Львівщині і Ярославщині. Спогади і документи вояків УПА ТВ «Розточчя» 1943 – 1947. / Редактор І.Лико. – Торонто – Львів, 2000. – С. 193-194.

Кармелітської. Тут приміщувалася на цей час головна квартира НКВС. (…) В приміщенін ми провели «чистку», але застали там тільки чотирьох катів – не тих, яких собі бажали. (…)

Вулицею Курковою попрямували ми до Жовківської. Тут спіймали двох більшовицьких старшин, які вже Львова більш не побачили. Врешті ми опинилися на головному шосейному шляху зі Львова до Жовкви».[13]

23 грудня 1945 р. рій СКВ і Адміністративна боївка напала із засідки на підрозділ Внутрішніх військ, що пересувався дорогою між Лопатином та Радеховим. У ході перестрілки було убито 12 військовослужбовців. 4 січня 1946 р. підпільники убили секретаря дільничної виборчої комісії в с. Тужилове Калуського району Івано-Франківщини. 5 січня в с. Буряківка неподалік районного центру Товсте на Тернопільщині повстанська засідка успішно атакувала співробітників районного відділу НКВС із Товстого. Під час несподіваної атаки упівці вбили всіх 23 противників на чолі із начальником Товстівського районного відділу НКВС майором Слєпцовим. 8 січня у с. Бережниця Калуського району упівці спалили клуб, у якому розташовувалася виборча дільниця. 8 січня повстанці Долинщини повністю паралізували зв'язок у районі, розгромили 5 виборчих дільниць, знищили передвиборні агітаційні лозунги. Тоді ж повстанські відділи захопили райцентр – містечко Долину, вивезли звідти запаси продовольства і 18 гвинтівок. 9 січня у Косівському районі повстанці убили райвоєнкома Загірова і старшого лейтенанта Акулова. Того самого дня по всій території Західної України підпіллям було масово розклеєно листівки із закликом ігнорувати вибори.[14]

Перебуваючи у «звичному режимі» боротьби, повстанці та підпільники не сприймали початок «Великої блокади» як щось досі небачене і нечуване. Протягом перших тижнів відділи УПА активно нападали на розташовані в селах гарнізони, намагалися блокувати райцентри тощо. Лише з 10 до 17 січня 1946 р. упівці здійснили 22 атаки на «гарнізонців», обстрілюючи радянські позиції із автоматичної зброї. Під час цих атак загинуло 9 і було поране-

13 Гарвас І. Рейд на Львів // Літопис УПА. – Т. 31. УПА на Львівщині і Ярославщині. Спогади і документи вояків УПА ТВ «Розточчя» 1943 – 1947. / Редактор І.Лико. – С. 72.

14 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 2958, арк. 21-30.

но 13 радянських військовослужбовців.[15] З другої половини січня 1946 р., коли стало зрозуміло, що гарнізонами радянські спецслужби намагаються повністю блокувати діяльність підпілля, повстанці починають особливо активно знищувати засоби зв'язку, які дозволяють бійцям окремих гарнізонів швидко повідомляти про пересування повстанських підрозділів. Звітуючи про напади повстанців на «гарнізонців», командування Прикарпатського військового округу 27 січня 1946 р. відзначало: «В селі Гринівка – західніше м. Станіславів – 10 січня банда напала на гарнізон. У перестрілці був убитий уповноважений НКДБ і поранено 2 бійців. У селі Ганківці Товстенського р-ну банда напала 11 січня на гарнізон. Було поранено 1 червоноармійця. В селі Зелениця Скала-Подільського р-ну 11 січня банда чисельністю 30 осіб намагалася несподівано напасти на гарнізон, але наштовхнулася на патруль. В сутичці загинув старший патруля лейтенант Понартов. У селі Олеша Товстенського р-ну 12 січня банда напала на село. В бою був поранений начальник гарнізону капітан Кожевніков і 2 бійці. У селі Озеряни – 10 км північніше від м. Борщів – патруль зіштовхнувся з бандою. В сутичці поранено 2-х бійців. У селі Дуби – 20 км від Калуша – 13 січня банда напала на гарнізон. У бою було поранено начальника гарнізону мол. лейтенанта Фазімітдінова. У селі Княждвор Долішній – 8 км західніше від Коломиї – 13 січня банда напала на винищувальний батальйон військ НКВС. Загинув 1 боєць. В ніч на 15 січня в селі Грушка на гарнізон напала банда сотні «Богуна». При нападі був убитий 1 офіцер і 1 боєць, а поранено 4 бійці.

Бандити прагнуть порушити телефонний зв'язок між сільськими військовими гарнізонами. 12 січня бандити зняли телефонну лінію, що зв'язувала оперативну групу 2520 ЗАП у селі Пасічна Надвірнянського р-ну з гарнізонами цього полку в двох інших селах. На лінії Березів-Вишній Яблунівського р-ну бандити в 30 місцях пошкодили телефонну лінію, вирізавши 600 метрів кабелю. У селі Колодіїв Галицького р-ну бандити 13 січня вирізали 150 метрів телефонного кабелю. У районі села Світин-Острів цього ж району бандити вирізали 300 метрів телефонного кабелю. У селі Насташине – 4 км на північ від Бурштина – бандити вбили телефоніста ст. сержанта Ільїчьова, який прокладав телефонну лінію до другого села».[16]

15 Там само.

16 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 2958, арк. 24.

27 січня 1946 р. відділ УПА «Сивуля» мав бій із підрозділами внутрішніх військ на горі Клим поблизу с. Пороги Солотвинського району. За повстанськими повідомленнями, під час бою загинуло 28 співробітників МВС і 24 дістали поранення. Свої втрати повстанці подавали як 3 убитих і 2 поранених. Того самого дня запеклі сутички мали місце між повстанцями та військами МВС у Молодятинському лісовому масиві Печеніженського району Станіславівської області. В ході боїв з радянського боку загинуло 13 військовослужбовців, повстанці у звітах повідомляли, що вийшли з бою без втрат.[17] 31 січня відділ повстанців атакував групу емведистів поблизу с. Башковці Шумського району Тернопільщини. Військовослужбовці втратили двох убитими, 4 пораненими і двох полоненими.[18] 1 лютого один рій із відділу УПА «Підкарпатський» проник до обласного центру Станіславова і захопив госпіталь, вивізши звідти медикаментів та перев'язочних матеріалів на загальну суму 100 тис. рублів.[19]

4 лютого підпільники розповсюдили антивиборчі листівки у селах Слобідка, Рихта, Княгинен, Ластівці, Ляшковичі, Ісаківці, Ходорівці і в містечку Жванчик Довженського району Кам'янець-Подільської області. 5-6 лютого антивиборчі листівки і лозунги були масово розклеєні по Тернополю.[20] В одній із листівок – «Заклики до бойкоту так званих виборів до Верховної Ради СРСР» –вказувалося: «1. Сталінські вибори – це глум над демократією! Геть такі вибори! Ні один не йдемо на вибори! Хай живуть справді вільні вибори в Українській Самостійній Державі! 2. Українці, геть Верховну Раду – імперіалістичне знаряддя в руках Сталіна! Хай живе УГВР! 3. Українці, світ дивиться на нас як ми поставимося до сталінських виборів! Геть сталінські реакційні вибори, хай живе воля народів і людини. 4. Хто піде на вибори, заплямує себе як зрадник народу! Він такий підлий, як сексот! Вічна ганьба зрадникам! 5. Хто голосуватиме за сталінських депутатів, той помагає поневолювати Україну! (…) 12. Червоноармійці! Сталінська кліка готує нову війну і топче ваші демократичні свободи! Не голосуйте за катів Сталіна та його ставлеників!».[21]

17 УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – Б.м., 1960. – С. 137-138.

18 Там само. – С. 140.

19 Там само. – С. 141.

20 ГДА СБУ, ф. 13, спр. 398, т. 2, арк. 150-151.

21 Русначенко А. Народ збурений. Національно-визвольний рух в Україні й наці-

У листівці «Українці! Чоловіки і жінки! Молоді і старі!» наголошувалося на тому, що в умовах терору з боку держави вибори є лише фарсом, який повинен бути бойкотований: «Т. зв. вибори до Верховної Ради СССР зустрічаймо повним бойкотом».[22]

Пропагандистські заходи здійснювалися підпіллям не лише в середовищі місцевого українського населення, але й серед радянських адміністраторів та військових.[23] У повстанських звітах з приводу реакції читачів на антивиборчу агітацію із задоволенням відзначалося, що листівки нищили винятково співробітники МВС, червоноармійці їх читали, але, всупереч наказам, не знищували.[24] Також підпільники констатували небажання західноукраїнських мешканців слухати радянської агітації та виконувати пов'язаних із виборами розпоряджень влади: «Населення ставиться до всіх большевицьких розпоряджень відносно «виборів» вороже. На жодні мітинги не ходить, помимо того, що большевики часто гонять на них «під крісом». Вивчення «конституції» і «положення про вибори» ніхто не виконує і населення на сходини не приходить (…) Агітатори не проводять жодної роботи, населення не приходить на організовані ними сходини. (…) На мітингах бувають лише голова сільради, секретар та кілька стариків».[25] Тобто, судячи з документів, агітаційну боротьбу навколо виборів 1946 року влада, попри наявні ресурси, цілковито програла підпіллю, яке продовжувало зберігати майже абсолютний вплив на настрої населення.

Поряд із агітаційно-пропагандистською діяльністю учасники визвольного руху продовжували здійснювати бойові акції. Так, 7 лютого на дорозі Радехів – Львів у повстанську засідку попала колона внутрішніх військ. Внаслідок атаки повстанці захопили важливі документи і вбили полковника МВС Крижанівського. Того самого дня важкі бої з ротою внутрішніх військ мав відділ УПА «Смертоносці» у Чорному Лісі на Станіславівщині. Під час протистояння війська втратили 12 осіб убитими і пораненими, повстанці повідомили про 4 убитих побратимів.[26]

ональні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940-1950- х роках. – К.: Пульсари, 2002. – С. 287.

22 ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 38, арк. 42-43.

23 Там само, арк. 43.

24 http://www.webpark.ru/comment/26717

25 ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 38, арк. 43.

26 УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу

Відповідаючи на активність повстанців, радянська сторона вдалася до тактики «прочісування» лісів. Щойно з якогось гарнізону приходило повідомлення про появу «бандитів», як спеціальна рейдова група внутрішніх військ виїжджала в зазначений район і починала бої в лісі. Для розвідки внутрішні війська вживали авіацію, яка вела спостереження за лісовими масивами. Такий неймовірний тиск змусив повстанців розосередитися і спробувати переховуватися в лісах невеликими групами. Воякам УПА і підпільникам докучав голод, мороз, постійні облави. Вони могли пересуватися тільки в сніговійну погоду, щоб не залишати слідів, а переходи під час заметілі забирали в людей енергію, яку неможливо було відновити наявним харчуванням. Бої із внутрішніми військами стали майже щоденним явищем. Радянські каральні експедиції супроводжувалися публічними розстрілами, жахливими розправами над полоненими повстанцями, які мали остаточно деморалізувати підпілля. Так, у с. Черче поблизу Рогатина на Станіславівщині командир рейдової групи капітан Звязонц публічно розстріляв полонених повстанців, начальник Бібрського райвідділу внутрішніх справ на Львівщині Богомолов власноручно сокирою відрубав голову пораненому повстанцеві Г.Паньківу, убитому керівникові Золочівської районної мережі ОУН І.Питльованому відрізали голову і виставили на публічний показ у Золочеві. У м. Лопатин Львівської області 70 полонених повстанців співробітники МВС потопили у криницях. У с. Тур'я Велика Долинського району Станіславівщини сталінські карателі повісили трупи чотирьох повстанців на гаках за підборіддя вздовж дороги, де вони висіли декілька днів. У с. Завадка того ж Долинського району співробітники МВС відрубали голову убитому сотенному УПА «Морякові» і, настромивши її на палю, виставили в центрі села.[27]

Перший етап другої «Великої блокади» дав потрібні радянській владі результати. Вибори 10 лютого вдалося організувати в більшості районів Західної України. Заходи безпеки у день виборів були безпрецедентними. До районних містечок були введені механізовані роти, посилені легкими танками і гарматами, з яких в ніч

1942 – 1950 рр. – С. 143.

27 Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х рр. XX століття. Ідеологія і практика. –Львів: Добрі справи, 2003. – С. 247.

з 9 на 10 лютого вели обстріли великих лісових масивів. Місцевим мешканцям заборонили пресуватися без перепусток навіть в межах одного населеного пункту, гарнізони в селах виставили на домінуючих висотах кулеметні гнізда.[28] Через такі драконівські заходи безпеки повстанці зуміли 10 лютого атакувати лише 26 гарнізонів, замінувати 5 виборчих дільниць, висадити в повітря дві залізничні лінії, зруйнувати 15 комунікаційних мереж, здійснити 11 диверсій і провести агітацію листівками в 28 населених пунктах. У 10 районах регіону вибори були цілковито бойкотованими, в усіх інших вони позначалися низькою активністю. Часто-густо в ролі «виборців» виступали «гарнізонці», в сотнях сіл військовим доводилося брати заручників, щоб змусити населення з'явитися на дільниці,[29] в окремих селах арештовувалися члени виборчих дільниць і сільська адміністрація, яких звільняли лише після оформлення ними сфальшованих протоколів про результати голосування,[30] подекуди (як, наприклад, у Перегінському районі Станіславівщини) селян, що не встигли сховатися у лісах, від 6-ї години ранку заганяли на виборчі дільниці.[31] Особливо загострився виборчий терор після обіду, коли стало зрозуміло, що явка виборців є надзвичайно низькою. У другій половині дня почали практикувати масове заганяння людей на дільниці з погрозами розстріляти у випадку відмови проголосувати.[32]

Програвши агітаційну передвиборну боротьбу підпіллю, тоталітарний режим цілковито поклався на силові заходи організації виборів. Застосовуючи дикунські методи, радянська влада домоглася свого – бунтівні області формально «проголосували». Офіційно було оголошено, що у голосуванні взяли участь 99,6% виборців, з яких 99,08% віддали голоси за список «комуністів і безпартійних»[33], хоча добровільно на вибори прийшло близько 5%

28 ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 38, арк. 46.

29 Кентій А.В. нарис боротьби ОУН-УПА в Україні (1946-1956 рр.) – К., 1999. – С. 17; Русначенко А. Народ збурений. – С. 288; Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х рр. XX століття. Ідеологія і практика. – С. 246.

30 ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 38, арк. 46.

31 Там само, арк. 47.

32 Там само, арк. 48.

33 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. / Упорядники: О.Вовк, І.Павленко, Ю.Черченко. – С. 217.

(за оцінками підпілля), а під загрозою репресій реально на вибори зігнали 30-40% виборців[34]. Фальсифікації були настільки очевидними і вражаючими, що в окремих місцевостях мешканці, дізнавшись, що в їхньому селі «проголосувало» 100% виборців, влаштовували стихійні мітинги біля виборчих дільниць, скандуючи «Хто смів кидати за нас голоси? Це брехня, що ми голосували в 100%. Геть большевицьких окупантів!» [35]

Фактично, своїм ставленням до виборів місцеве населення продемонструвало, що визнає за свого представника не радянську владу, а керівництво воюючої України (УГВР). Проте, світова громадськість зробила вигляд, що «повірила» офіційним підсумкам виборів, демонструючи цим самим байдужість до визвольної боротьби українців. Тим часом, майже цілковито ізольованому від зовнішнього світу українському визвольному рухові було завдано значних втрат. Згідно з радянськими даними, від 1 грудня 1945 р. до 10 лютого 1946 р. проти формувань УПА було проведено 15562 військові та оперативно-чекістські операції, внаслідок яких загинуло 4200 учасників УПА і підпільників ОУН, захоплено в полон і затримано 9400 чоловік.[36]

Проте, незважаючи на успіхи, лідери компартії в Москві та Києві чудово розуміли, що будь-яке пригальмування боротьби проти визвольного руху дозволить йому відновити свої сили. Зокрема, в постанові Політбюро ЦК КП(б)У від 21 лютого 1946 р. у притаманній партійним бонзам формі вказувалося: «Жалюгідні залишки розгромлених банд ховаються в лісах, намагаючись знову поповнити свої поріділі лави, а головне – виграти час. Тому щонайменше послаблення боротьби з бандами дасть їм можливість

* Подібна ситуація з виборами спостерігалася в Прибалтійських республіках. Так, в Естонії, за офіційний список «проголосувало» 96,17% виборців із 99,3%, які «прийшли» на дільниці. (Детальніше див.: Таннберг Т. Политика Москвы в республиках Балтии в послевоенные годы (1944 – 1956). – Тарту: Tartu University Press, 2008. – С. 33).

34 ГДА СБУ, ф. 13, спр. 398, т. 2, арк. 147; спр. 376, т. 38, арк. 51.

** Про офіційне ставлення УГВР до «виборів» 1946 р. детальніше див.: Виборча трагікомедія // Літопис УПА. – Т. 9. Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. – Книга друга: 1946-1948. / Відп. ред. Є.Штендера. – Торонто, 1982. – С. 285-298.

35 ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 38, арк. 51.

* Узагальнюючу інформацію про фальсифікацію виборів керівництво визвольного руху зібрало і видало в 1947 році окремою брошурою «Вибори в СССР. Коротка інформація» (Див.: ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 38, арк. 55-64).

36 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 2884, арк. 1.

поправитись від нанесених ударів і знову відновити свою терористично-диверсійну роботу. Головне завдання партійних організацій, органів НКВС та НКДБ, командирів військових частин полягає в тому, щоб цілковито ліквідувати залишки банд українсько-німецьких націоналістів та оунівського підпілля».[37] Фактично, з цитованого вище документа випливає, що в політбюро ЦК КП(б)У чітко усвідомлювали, якою широкою підтримкою серед місцевого населення користується повстанський рух і націоналістичне підпілля, оскільки боялися його швидкого відновлення за рахунок рекрутування нових кадрів.

Виходячи із теорії перманентного збройного, агітаційно-пропагандистського та оперативного тиску на підпілля ОУН та УПА, від 11 лютого 1946 р. радянська влада розпочала другий етап «Великої блокади». З цього часу особливо велику увагу приділяли пошуку й ліквідації керівників підпілля і командирів УПА. Зрозумівши, що розпорошені повстанські відділи можуть на весну знову зібратися, керівництво МВС і республіканської компартії зробило наголос на знищенні керівних кадрів і деморалізації рядових вояків жорстокими публічними стратами й обіцянками помилування в разі добровільної здачі в полон.[38]

Новий потужний наступ приніс владі певні успіхи. Зокрема, 17 лютого 1946 р. в Маневицькому районі на Волині загинув один із найвідоміших керівників і творців Повстанської армії, тогочасний командир УПА-«Північ» П.Олійник («Еней»). 24 лютого 1946 р. у бою з внутрішніми військами на Станіславщині загинув командир ТВ «Чорний ліс» В.Андрусяк («Різун»).

1 березня 1946 р. у Чорному Лісі на Станіславщині загинув курінний П.Вацик («Прут»). Понівечені тіла Андрусяка й Вацика були виставлені на публічний огляд у Станіславові.[39] На початку березня 1946 р. в Бережанському районі Тернопільщини загинув крайовий провідник ОУН Подільського краю І.Шанайда («Данило»). 30 березня 1946 р. в Сколівському районі Дрогобицької об-

37 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. / Упорядники: О.Вовк, І.Павленко, Ю.Черченко. – С. 218.

38 Там само. – С. 218-220.

39 Motyka G. Ukraińska partyzantka. 1942-1960. – S. 511; Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х рр. XX століття. Ідеологія і практика. – С. 247.

ласті потрапив у полон важкопоранений командир ВО «Маківка» Я.Вітовський («Зміюка»), син легендарного військового діяча доби ЗУНР Д.Вітовського (його стратили в Києві 29 квітня 1947 р.)[40]

Полюючи за ватажками підпілля, радянська влада 26 лютого 1946 р. оголосила чергову «амністію» тим повстанцям, які «вийдуть із повинною»,[41] і посилено публічно карала підпільників, захоплених зі зброєю в руках. Особливо популярними стали повішання полонених на видних місцях із «застерігаючими» табличками на грудях,[42] знущання над трупами убитих повстанців, які понівеченими тижнями лежали в центрі міст, містечок і сіл.[43]

Черговим «ноу хау» радянської влади у боротьбі з лісовою армією стало розповсюдження в місцях найбільшого скупчення повстанських загонів інфекційних хвороб. На «чорний ринок», де повстанці скуповували медикаменти, було «викинуто» ампули з бактеріями поворотного і висипного тифу, які продавалися як ліки від вказаних недуг.[44] Знищення мережі підпілля ОУН в населених пунктах принесло чергову хвилю терору проти мирного населення, жертвою якої міг стати практично кожен мешканець західноукраїнського села, навіть якщо він був інвалідом Червоної армії [45].

Одночасно, у березні 1946 р. була остаточно завершена спецоперація радянських органів держбезпеки зі знищення Української греко-католицької церкви, що підірвало фундамент духовного життя українського населення Галичини й стало черговим важким ударом по націоналістичному підпіллю[46].

---

40 Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х рр. XX століття. Ідеологія і практика. – С. 247.

41 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. / Упорядники: О.Вовк, І.Павленко, Ю.Черченко. – С. 223-230.

42 Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х рр. XX століття. Ідеологія і практика. – С. 247; Motyka G. Ukraińska partyzantka. 1942-1960. – S. 511.

43 Русначенко А. Народ збурений. – С. 290-291.

44 Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х рр. XX століття. Ідеологія і практика. – С. 246.

45 Літопис УПА.Нова серія.–Т.5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інфор-маційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС,МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга: 1946-1947/Упорядники: А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко.–С. 88-93, 126, 140-144.

* На територію західноукраїнських областей, за офіційною радянською статистикою припадало 70% усіх злочинів, які чинили співробітники МДБ на території УРСР (ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 3676, арк. 337-340).

46 ** Детальніше про зв'язки підпілля з УГКЦ та ліквідацію церкви див.: Ліквідація

Другий етап «Великої блокади» було завершено 1 квітня 1946 р., коли керівництво компартії вирішило, що підпілля остаточно знищене і знекровлене. Спецслужби рапортували про те, що за час другого етапу блокади було вбито 3295 повстанців, полонено 12 тисяч членів УПА і 5 тисяч підпільників із мережі ОУН.[47] Повстанське командування визнало втрату 5 тисяч осіб убитими (одночасно стверджуючи, що радянська сторона втратила не менше 15 тисяч осіб).[48] Очевидно, що різницю в майже 2 тисячі вбитих повстанців і підпільників слід «покрити» людьми, страченими після полонення. В радянській статистиці вони «проходили» як арештовані, а в повстанській – як загиблі.

Блокада нанесла українському визвольному рухові надзвичайно важкого, але не смертельного удару. Армійські відділи, які були залучені до знищення визвольного руху, виявили нижчий рівень ефективності, ніж очікувалося, військові погано взаємодіяли із органами МВС-МДБ, відчували дискомфорт з приводу ворожого ставлення населення.[49] Радянські документи відзначали, що попри застосований терор і блокування сіл «матеріальна підтримка бандитів місцевим населенням не припиняється», водночас «більшість населених пунктів зовсім не допомагає нашим загонам».[50]

Щоб продемонструвати свою живучість, відділи УПА-«Захід» із Закерзоння уже в квітні 1946 р. здійснили рейд на територію Словаччини. Майже тисяча повстанців пройшла дев'ятьма східними повітами країни, наблизилися до м. Кошіце, провівши агітаційні антирадянські мітинги у 106 селах. Чехословацькі війська не наважувалися атакувати повстанське з'єднання, яке без втрат повернулося на етнічні українські землі в Польщі. Рейд отримав широкий розголос у європейській пресі і став проривом інформаційної блокади навколо українського визвольного руху у повоєнний період.[51]

УГКЦ (1939-1946). Документи радянських органів державної безпеки. У 2-х томах. / Упорядники С.Кокін, Н.Сердюк, С.Сердюк / Гол. ред. В.Сергійчук. – К., 2006.

47 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга: 1946-1947 / Упорядники: А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко. – С. 157.

48 Шанковський Л. Українська Повстанча Армія // Історія українського війська. 1917-1995. – Львів: Світ, 1996. – С. 635.

49 Там само. – С. 614-621.

50 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 2967, арк. 7.

51 Motyka G. Ukraińska partyzantka. 1942-1960. – S. 593-594.

На території УРСР у квітні 1946 р. повстанці відновлюють практику засідок на автоколони противника та нападів на казарми Винищувальних батальйонів. Так, 2 квітня поблизу с. Веринь Миколаївського району Львівщини було вчинено напад на групу з 25 службовців МВС. Під час атаки загинуло 8 емведистів і 2 повстанців. Того самого дня в с. Зелена Надвірнянського району Станіславівщини відділ «Гуцульський» знищив із засідки легковий автомобіль із чотирма офіцерами МВС. Тоді ж у с. Паньків коло Станіславова повстанці напали на дільницю «стрибків», убили 5 осіб, 4 поранили і 2 полонили, здобули 4 ППШ, 4 гвинтівки і 2 кулемети. Упродовж 4 – 10 квітня повстанські відділи роззброїли винищувальні батальйони в 11 селах Лопатинського району Львівщини. 8 квітня на шляху Галич – Станіславів у повстанській засідці загинуло троє службовців внутрішніх військ. 10 квітня на дорозі Космач – Яблонів у повстанській засідці загинули майор, лейтенант і рядовий МВС.[52] 24 квітня на шляху між селами Завій – Грабівка Перегінського району повстанці із засідки убили 6 співробіників МВС і 4 поранили. Упівці здобули 1 ППС, 4 гвинтівки, 1 пістолет, 1 «десятизарядку». 30 квітня повстанці роззброїли «стрибків» у 9 селах Куликівського району. Наприкінці квітня – на початку травня 1946 р. українські повстанці та підпільники проявили особливу активність на території південних районів Волинської області, де було вбито 18 радянських партійних і радянських працівників, 3 поранено і 5 захоплено в полон. Серед убитих, між іншим, були: заступник секретаря Волинського обкому компартії по транспорту, голова райвиконкому, заступник начальника районного відділу МВС, уповноважений Міністерства заготівлі, 4 голови і 2 секретарі сільради, оперуповноважений райвідділу МВС, керівник винищувальної групи МВС тощо.[53] Радянські органи держбезпеки з занепокоєнням констатували, що «… в деяких селах банди знову починають цілковито владарювати. До сьогодні в сілі Вишневе Теремнівського району Волинської області немає органів радянської влади. Незважаючи на всі зусилля, відновити радянську владу не вдається. Бандити тероризують радянський і партійний актив».[54]

52 УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 161-162.

53 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга: 1946-1947 / Упорядники: А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко. – С. 162.

54 Там само.

Про відновлення активності повстанських відділів і підпілля після «Великої блокади» яскраво свідчить радянська статистика. Якщо в лютому 1946 р. органи радянської влади зареєстрували 39 партизанських нападів, то в березні – 53, у квітні – 159, у травні – 216, у червні – 219, у липні – 225, а в серпні уже 239.[55] Однак, попри високі показники активності визвольного руху, керівництво підпілля прекрасно усвідомлювало, що проріділі сили повстанців не вдасться відновити в умовах тотального терору влади і дефі-циту зброї. Боротьба повстанськими з'єднаннями в умовах миру була неефективною проти такого колосального репресивного апарату, який був у розпорядженні керівництва СРСР. Необхідно було терміново міняти тактику і перебудовувати всю структуру руху, пристосовуючи його до нових умов.

Насамперед, найбільш нагальною справою у Проводі ОУН(б) вважали посилення виховної роботи в середовищі підпілля та лавах УПА.[56] Ці виховні заходи мали підвищити психологічну та моральну стійкість людей, яким доводилося продовжувати боротьбу у фактично безвихідних умовах. Одночасно із посиленням виховної роботи та дисципліни, головне командування Повстанської армії у липні 1946 р. розробило нову тактику збройної боротьби. Всі більші повстанські сили (до сотні) розформовувалися. Курені продовжували функціонувати лише на Закерзонні. Кадровані сотні зберігалися тільки у великих лісових масивах Карпатського регіону. На всіх інших територіях Галичини, Західного Поділля, Буковини і Закарпаття повстанці мали діяти чотами (30-40 осіб), роями (10-12 осіб), окремими боївками (3-7 осіб). На Волині та Поліссі сили підпілля спільно із залишками повстанських відділів об'єднувалися у Відділи особливого призначення. Керівництво підпілля прагнуло максимально розосередити свої сили і діяти методами дрібних нападів, атак, засідок, індивідуального терору, диверсій, які б проводилися щодня і не дозволяли б радянській владі закріпитися й упевнено почувати себе в бунтівному регіоні.[57] У відозві до стрілецтва і старшинства УПА Головна команда Повстанської армії

55 Там само. – С. 167.

56 Кентій А.В. Антикомуністичний опір ОУН і УПА у післявоєнний період (1946-1956 рр.) // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія.–К.,2005. – С. 403.

57 Там само. – С. 403-404.

Область	Загальна кількість акцій підпілля і повстанців	Теракти проти окремих осіб	Напади із засідок	Теракти												Інші акції підпілля
				Квітень		Травень		Червень		Липень		Серпень		**Загалом**		
				Втрати влади	Втрати ОУН і УПА	Втрати влади	Втрати ОУН і УПА	Втрати влади	Втрати ОУН і УПА	Втрати влади	Втрати ОУН і УПА	Втрати влади	Втрати ОУН і УПА	Втрати влади	Втрати ОУН і УПА	
Волинська	**128**	**37**	**13**	**56**	**26**	**63**	**33**	**15**	**29**	**40**	**19**	**37**	**16**	**211**	**123**	**78**
Дрогобицька	**127**	**39**	**14**	**42**	**306**	**63**	**207**	**59**	**173**	**26**	**131**	**67**	**99**	**257**	**916**	**74**
Львівська	**125**	**41**	**19**	**32**	**198**	**48**	**112**	**35**	**53**	**49**	**40**	**27**	**28**	**191**	**431**	**65**
Рівненська	**116**	**27**	**22**	**22**	**104**	**27**	**106**	**23**	**75**	**65**	**58**	**37**	**36**	**174**	**379**	**67**
Станіславівська	**279**	**90**	**43**	**30**	**196**	**118**	**155**	**58**	**131**	**103**	**88**	**122**	**61**	**431**	**631**	**146**
Тернопільська	**173**	**57**	**42**	**58**	**186**	**44**	**213**	**35**	**152**	**84**	**80**	**52**	**131**	**273**	**762**	**74**
Чернівецька	**69**	**18**	**5**	**4**	**8**	**5**	**1**	**8**	**2**	**17**	**2**	**16**	**6**	**50**	**19**	**46**
Загалом	**1017**	**309**	**158**	**244**	**1024**	**368**	**827**	**233**	**615**	**384**	**418**	**358**	**377**	**1587**	**3261**	**550**

наголошувала, що попри масштабний наступ на «українське революційне підпілля та його збройні частини – УПА», жоден відділ не капітулював перед ворогом.[58] Така поведінка ставилася за взірець для учасників подальшої боротьби.

З документів підпілля, розроблених влітку 1946 р., було чітко видно, що попри важкі втрати лідери визвольного руху не ведуть мову про припинення опору, а навпаки – закликають своїх послідовників до його активізації при зміні форм боротьби з масштабної повстанської на підпільно-конспіративну. Невдовзі керівництво МВС і МДБ змушене було констатувати, що кількість збройних акцій підпілля влітку збільшилось і мали місце серйозні втрати серед представників влади. У вересні 1946 р. у ЦК КП(б)У було підготовлено спеціальну таблицю зі зведеними даними про акції українських націоналістів за період від 1 квітня до 1 вересня 1946 р.[59]

Проаналізувавши цю таблицю, можна зробити наступні висновки: по-перше, втрати органів влади від дій підпілля залишалися доволі високими, що свідчило про ефективність дій підпільників (на 1017 акцій припадало 1587 жертв, тобто по півтори людини на жертву). Втрати підпілля лише вдвічі перевищували втрати влади, і це при тому, що проти підпілля проводилися десятки тисяч акцій та операцій із залученням величезних людських і матеріальних ресурсів; по-друге, якщо відкинути весняні місяці (традиційно важ-

58 Там само. – С. 404.

59 Десять буремних літ. Західноукраїнські землі у 1944-1953 рр. Нові документи і матеріали. / Зібрав і упорядкував В. Сергійчук. – К.: Дніпро, 1998. – С. 524.

кі для підпілля та повстанців), то впродовж літніх місяців втрати влади і підпілля майже вирівнялися (влада втратила 1099 осіб убитими, а підпілля – 1410 осіб); по-третє, в окремих областях (Волинська і Чернівецька) органи влади втрачали більше людей, ніж підпілля. Тобто, з одного боку було зрозуміло, що за своїм потенціалом і могутністю радянська влада беззаперечно сильніша і справа знищення підпілля є лише справою часу, але з іншого боку також було очевидно, що визвольний рух ще зберігав достатньо могутній потенціал для продовження боротьби.

Збройне підпілля зберігало розгалужену мережу. На обліку в сталінських карателів перебувало 14 окружних і 35 надрайонних проводів ОУН(Б), 469 підвідділів УПА і боївок підпілля (із чисельністю особового складу 3772 особи). Емведешники змушені були констатувати, що завдяки своїй активності революціонери-націоналісти знову починають ставити ситуацію під свій контроль, як це було до початку «Великої блокади».[60]

Намагаючись знову перехопити ініціативу і добитися якнайшвидшого успіху, радянські органи держбезпеки у весняно-літній період 1946 р. застосували проти підпілля тактику масових військово-чекістських операцій, яких у квітні-липні 1946 р. було проведено силами внутрішніх військ МВС, службовців МДБ та армії аж 42175 і 16907 операцій силами винищувальних батальйонів і груп сприяння. Однак ефективність цих заходів була не надто високою. Під час проведення майже 60 тисяч операцій було вбито лише 4300 повстанців і підпільників, арештовано менше 9 тисяч осіб, пов'язаних із визвольним рухом, вилучено 10 тисяч одиниць вогнепальної зброї.[61] В одному із донесень до ЦК КП(б)У вказувалося: «Із 3753 операцій, проведених в липні по всіх західних областях*, 2813 або 75% – безрезультатні, із 4238 засідок – 3929 або 93% також безрезультатні».[62]

З моменту реорганізації визвольного руху в липні-серпні 1946 р. ефективність операцій радянських спецслужб знизилася до катастрофічних показників. За даними МВС СРСР за період з 1

60 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 2958, арк. 39.

61 Там само, спр. 2966, арк. 24-34; 89-91.

* Йшлося про операції проведені службовцями МВС

62 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга:1946-1947/Упорядники:А.Кентій,В.Лозицький, І.Павленко.–С.88-93, 126, 169.

серпня до 15 вересня 1946 р. внутрішні війська здійснили на території західноукраїнських областей проти учасників підпілля 27 243 засідки із сумарним залученням 100 тисяч бійців. Однак результат був відверто смішним – війська убили і захопили до полону 48 осіб.[63]

«Новинкою» від МВС у боротьбі з УПА стала масова вирубка і підпали лісових масивів, яку почали активно застосовувати влітку 1946 р. Було повністю випалено і вирубано Цуманський лісовий масив на Волині, Чорний Ліс на Львівщині, ліси Прикарпаття і Карпат були піддані масовій вирубці. Протягом 1946-1950 р.р. серед всього вирубаного на території СРСР лісу 60-70% припадало на ліси Волині, Полісся і Карпатського регіону.[64]

Новою проблемою, з якою зіштовхнулася радянська влада, стало падіння ефективності винищувальних батальйонів. До весни 1946 р. кістяк цих батальйонів становили західноукраїнські поляки, росіяни і прислані зі Східної України «спеціалісти»*, які завзято боролися із повстанським рухом. Однак після того, як більшість поляків були репатрійовані на територію «народної» Польщі, до винищувальних батальйонів почали масово мобілізовувати місцевих українських селян. Відбулася інфільтрація батальйонів людьми із підпілля, їхня ефективність у боях із повстанцями різко знизилася. Влітку 1946 р. упівці роззброїли 90 винищувальних батальйонів, убили і полонили при цьому лише 300 «стрибків»: більшість віддавали зброю добровільно. В ході цих акцій підпілля заволоділо 47 кулеметами, 77 автоматами, 1101 гвинтівкою, 7811 набоями.[65] Як змушені були констатувати радянські органи безпеки: «в низці випадків винищувальні батальйони є просто постачальниками зброї для бандитів. У селі Годове Зборівського р-ну Тернопільської області 8 бандитів роззброїли групу самозахисту, яка налічувала 15 осіб. Бандити підійшли до будівлі, де перебували стрибки, викликали командира групи і коли останній відкрив двері, вони уві-

63 Кентій А., Лозицький В. Боротьба без компромісів. – С. 17.

64 Motyka G. Ukraińska partyzantka. 1942-1960. – S. 503.

* Поляки складали – 27% «стрибків», росіяни – 17 %, прислані зі Сходу українці – 13%, інші національності – 3%. На західних українців припадало 40% особового складу «стрибків».

65 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга: 1946-1947 / Упорядники: А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко. – С. 202.

рвалися до будинку. Бандити захопили 42 гвинтівки, 2 автомати, кулемет і гранати. Частина стрибків арештована органами МВС за те, що не чинили опору бандитам. У селі Вижгородок Лановецького р-ну Тернопільської області 10 бандитів вночі напали на групу самозахисту. Бандити захопили 2 автомати, кулемет, 13 гвинтівок, 1200 патронів. Вони убили командира групи і двох стрибків. (…) У Тернопільській області бандити від 15 квітня до 1 червня забрали в груп самозахисту 107 гвинтівок, 6 кулеметів і 6 автоматів. Від 15 квітня до 10 липня в Рівненській області зареєстровано 17 нападів бандитів на групи самозахисту. У всіх випадках бандити роззброювали стрибків. При цьому вони забрали 143 гвинтівки, 12 автоматів і 10 ручних кулеметів».[66]

Стривожені цими даними органи держбезпеки здійснили «чистку» винищувальних батальйонів. З них було усунуто протягом квітня-травня 1946 р. 12742 особи, 486 арештовано за зв'язки з підпіллям. Було розформовано 401 винищувальний батальйон. На Рівненщині змушені були розпустити 35% «батальйонів», а на Станіславівщині – 33%. Влітку 1946 р. «чистка стрибків» була продовжена. З лав винищувальних батальйонів вигнали ще 27 тисяч осіб, зменшивши їхню загальну чисельність до 35983 чоловік.[67]

Звіти підпілля за літо-осінь 1946 р. свідчили, що повстанці завдавали невеликі, але дошкульні удари органам держбезпеки. Нападали на дрібні групи службовців МВС, убивали 2-3 осіб (як правило офіцерів) і «зникали» забравши зброю, обмундирування, документи й нагороди. В інформації політуправління Прикарпатського військового округу від 31 липня 1946 р. про активність підпілля і повстанців зазначалося: «Протягом червня – липня на території округу за даними штабу ПрикВО зареєстровані 114 бандпроявів, із них: 52 диверсійні акти, 62 напади групами від 7 і більше людей. Бандпрояви мали місце в таких областях:

Волинська – 9; Рівненська – 23; Львівська – 21; Дрогобицька – 31; Станіславівська – 17; Тернпоільська – 3; Чернівецька – 5; Закарпатська – 4.

Бандитами за вказаний вище період убито десятки військовослужбовців Червоної армії та МВС, радянських, партійних робітни-

66 ЦДАГО України, ф. 1, по. 23, спр. 2958, арк. 39.

67 Там само, спр. 2966, арк. 58-67.

ків, місцевих мешканців – активних учасників заходів радянської влади. Так, за даними ПрикВО убито бандитами 16 військовослужбовців Червоної армії, 47 осіб радянського партійного активу, 91 особа – із місцевих мешканців».[68]

Найбільш резонансною збройною акцією підпілля весняного періоду 1946 р. стала атака повстанців на колону, в якій пересувався командувач 38 армії генерал-полковник К.Москаленко і член Військової ради генерал-майор А. Єпішев. Внаслідок нападу, здійсненого 3 травня 1946 р. на дорозі за 18 км на північний захід від Станіславова (2 км східніше Майдану), були поранені шофер К.Москаленка і двоє бійців охорони.[69]

15 травня повстанська боївка зробила засідку на трасі Колки – Бухче на Волині. Під час акції було вбито чотирьох службовців внутрішніх військ (1 – старший лейтенант і 3 – рядові). 19 травня у бою з повстанською боївкою у с. Награни Вербського району Рівненської області загинули 4 емведисти і 1 повстанець.[70] У травні 1946 р. повстанці наскочили на м. Межиріччя Рівненської області і вивезли звідти обладнання друкарні.[71]

Через місяць після нападу на машину К.Москаленка – 11 червня 1946 р. у повстанській засідці на трасі між Рівним і Луцьком в районі містечка Клевань Рівненської області було знищено автомобіль, у якому їхав майор Чєракманов, син командира 27 стрілецького корпусу генерал-лейтенанта Чєракманова, разом з мачухою – дружиною генерала. Водій, син і дружина генерала загинули, повстанці забрали з машини документи, парадний генеральський мундир і нагороди. При цьому тіло майора було знайдене оголеним із чотирма вогнепальними пораненнями.[72]

23 червня 1946 р. повстанці пустили під укіс товарний поїзд на перегоні Калуш – Боднарів.[73] 30 червня відділ УПА атакував групу радянських офіцерів із «Центральної групи військ» у момент, коли вони «в саду біля будинку, у якому жили на квартирі, організували

68 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 2958, арк. 36.

69 Там само, арк. 37.

70 УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 177-178.

71 Там само. – С. 182.

72 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 2958, арк. 36.

73 Там само, арк. 41.

пиятику». Під час нападу загинули майор Голіков, капітани Раколін, Палаченко, Довгалюк. Повстанці, не зазнавши жодних втрат, успішно відійшли.[74] 27 липня 1944 р. відбувся напад на дорозі Дубно – Радивилів. За 25 км на південний захід від Дубна в районі с. Козин повстанці атакували автомобілі, у яких пересувалися начальник обласного МВС генерал-майор Трубніков і командувач 81 стрілецької дивізії полковник І.Матусевич. Автівки були обстріляні перехресним вогнем із ручних кулеметів. Лише випадково у перетворених на решето легковиках ніхто не загинув.[75]

29 липня 1946 р. повстанський відділ «Залізні» зробив вдалий напад на містечко Товмач Станіславівської області. В ході акції було цілковито знищено місцевий спиртзавод.[76]

Іншим важливим об'єктом нападів повстанців у 1946 р. були колгоспні активісти, партійні функціонери і лісоруби, які за завданням МВС знищували лісові масиви. Форми боротьби із радянським активом на селі були різноманітними – від публічного побиття і обстригання волосся у жінок-активісток до розправ над головами сільрад, головами колгоспів, бригадирами, агрономами. Часто колгоспників знищували разом із родинами.[77] Слід пам'ятати, що люди, які йшли на співпрацю з органами радянської влади, були не такими собі «невинними янголами», а як правило співпрацювали із МВС та МДБ в якості інформаторів, складали списки для вивезення до Сибіру своїх односельців, тому часто у розправі над ними брали участь не лише «хлопці з лісу», але й місцеві селяни, що найдужче страждали від дій «більшовицьких вислужників». Проти вирубки лісів боролися, як правило, знищенням техніки (вантажних автомобілів), убивством охорони і керівників вирубки.

Проте найбільшою проблемою для радянської влади були не збройні акції підпілля і повстанців і навіть не терор проти місцевих активістів, а здійснювана підпіллям масова агітація. Так, в одному із радянських донесень вказувалося, що: «Бандити організовують серед місцевого населення антирадянську агітацію, розкидають і

74 Там само, арк. 39.

75 Motyka G. Ukraińska partyzantka. 1942-1960. – S. 522.

76 УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 188.

77 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 2958, арк. 38-41.

розклеюють листівки».[78] Чи не найбільшу агітаційну активність підпільники і повстанці виявляли влітку 1946 р. 30 червня – у п'яту річницю проголошення львівського Акту відновлення української державності. Цього дня в цілій низці регіонів Західної України було розклеєно відозви керівництва визвольного руху до населення України, а також вивішено національні прапори на будівлях сільрад, шкіл, клубів тощо. Поряд із письмовою агітацією повстанці влаштовували мітинги (дуже часто в момент виходу селян із церкви після недільної літургії), агітаційні промови, розповсюджували «шептану пропаганду».[79]

Восени 1946 р. розпочалася чергова хвиля наступу на український визвольний рух. 4 жовтня 1946 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову «Про стан боротьби із залишками українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР», у якій від місцевих партійних структур, МВС і МДБ вимагалось якнайшвидше добитись цілковитого знищення визвольного руху, а існуючий стан справ піддавався жорстокій критиці.[80] Виконуючи наказ партійного керівництва, радянські органи держбезпеки почали застосовувати нові методи у боротьбі з підпіллям. Зокрема, з жовтня за кожною боївкою ОУН або підвідділом УПА закріплялися окремі підрозділи внутрішніх військ МВС, які повинні були фізично і морально виснажувати, а потім ліквідовувати або захоплювати повстанців. Співробітники міліції також стали більш активно чинити моральний тиск (викликаючи для «бесід» і погрожуючи депортаціями) на членів сімей повстанців і підпільників, вимагаючи від них переконати своїх родичів здатися на милість влади.[81]

Завдяки новій тактиці у Львівській області, наприклад, вдалося знищити 168 і захопити 469 членів ОУН і вояків УПА. Зокрема,

78 Там само, арк. 41.

79 Форми і методи повстанської агітації і пропаганди загалом доволі добре досліджені в сучасній українській історіографії, зокрема у працях В.Мороза, В.В'ятровича, В.Малюги, О.Стасюк, В.Ковальчука та інших науковців. Читачам, що бажають більш детально ознайомитися з цією проблематикою рекомендуємо прочитати монографію О.Стасюк «Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941-1953)». – Львів, 2006.

80 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. / Упорядники: О.Вовк, І.Павленко, Ю.Черченко. – С. 252-259.

81 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга: 1946-1947 / Упорядники: А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко. – С. 244.

було вбито або полонено двох керівників окружних проводів, трьох керівників надрайонних проводів, двох районних провідників ОУН, захоплено командира ВО «Буг» УПА-«Захід» В.Левковича («Вороного»).[82] На Станіславівщині 30 жовтня 1946 р. у штабній криївці загинув провідник ОУН Карпатського краю Я.Мельник («Роберт»), разом з яким полягло ще дев'ятеро осіб. До рук співробітників МВС потрапили документи Карпатського проводу, велика кількість пропагандистської літератури, підроблені печатки і штампи радянських установ і міліції, партбілети, комсомольські книжки, ордени, якими користувалися підпільники тощо.[83]

Загалом осінь і грудень 1946 р. були надзвичайно важкими для підпілля в плані втрат. Загинуло 1449 осіб, потрапили до неволі 1285, здалися на милість влади 977 учасників визвольного руху.[84] У тому числі полягли або потрапили до неволі шестеро членів Крайових проводів, троє керівників окружних проводів, вісім провідників і референтів надрайонних проводів, 30 референтів і керівників районних проводів, 6 командирів УПА (від керівників ВО до сотенних), 125 командирів підрозділів і боївок.[85]

Важкі втрати кінця 1946 року і загалом двох з половиною років боротьби в умовах радянської тоталітарної держави продемонстрували, що найбільш ефективний спосіб для переховування підпільників і повстанців та для проведення ними повсякденної праці є «закопування під землю». З кінця 1943 р., готуючись до приходу більшовиків, повстанці активно облаштовували свої підземні схованки, тривала ця робота і впродовж 1944 – 1945 р.р. Досвід показав, що чи не єдина можливість зберегти кадри підпілля в зимовий період, під час облав і блокад – створювати такі підземні схованки, у яких можна було б безвихідно й цілком автономно прожити 3-4 місяці. Тому, коли восени 1946 р. командування УПА і керівництво підпілля видало наказ готуватися в умовах тотального

82 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга: 1946-1947 / Упорядники: А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко. – С. 280-281; Український здвиг: Прикарпаття. 1939-1955./Упорядкував В. Сергійчук.– К., 2005.–С. 520.

83 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга: 1946-1947 / Упорядники: А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко. – С. 220-221.

84 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4964, арк. 75-76.

85 Там само.

наступу карально-репресивного апарату СРСР до зими, особлива увага зверталася на забезпечення криївок продуктами харчування, водою, паливом таким чином, щоб у них можна було автономно провести всі зимові місяці, не наражаючи себе на небезпеку. Підпільники-нелегали і залишки лісової армії мали «закопатися» під землю, щоб вижити, підготувати пропагандистсько-агітаційний матеріал і продовжити боротьбу весною 1947 р. В одній із інструкцій керівництва збройного підпілля за вересень 1946 р. вказувалося: *«Остання пережита зима показала, що багато наших людей впали внаслідок поганої підготовки до неї. Це означає, що люди не забезпечили себе продуктами, не підготувалися морально, не мали добрих криївок, а, головне, не вміли конспіруватися. Помилки минулої зими не повинні повторитися. Досвід, який нам коштував скількох жертв, повинен допомогти нам без найменших втрат в людях і матеріалах пережити наступну зиму. Все залежить від керівних кадрів: якщо ми передбачимо підготовку в низах, то кадри будуть врятовані. Ми повинні розуміти, що більшовики очікують на свого «генерала-зиму», щоб з його допомогою нанести нам остаточний удар. Тому необхідно:*

1. Очистити організацію від елементів, що не викликають довіру, нестійких елементів, знищити агентуру в середині. Більшовики знають, що збройними діями і терором вони не зможуть нас ліквідувати. Вони вже з допомогою агентів зараз розвідують, де і як ми готуємося до зими. А коли ми вже підготуємося (продукти, криївки тощо), більшовики зимою вдарять по нас, викинуть із підготованих приміщень і тоді нас легко буде ліквідувати. Щоб цього не допустити, потрібно вже сьогодні детально перевірити всіх членів організації, які мають організаційні зв'язки. Прочистити структури надрайонних проводів, районних, боївки, кущові проводи, СКВ, станичних, зв'язкових, кур'єрів тощо. (….)Виявлених агентів, провокаторів і їх пособників ліквідовувати на місці. Тих, хто не викликає довіри і є нестійким – ізолювати від роботи в організації. (…)[86]

2. Людей, які залишаться при організації (станичні з помічниками, кущові, СКВ, районні і надрайонні проводи тощо), розбити на трійки. Кожна трійка будує собі не менше двох криївок і забезпечується всім необхідним, аби пережити зиму. Одна трій-

86 ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 20, арк. 21-24.

ка не знає про криївки іншої трійки. Вищі керівники не знають про криївки своїх підлеглих. (...) кожен провідник створює для себе і домовляється про мертвий пункт зв'язку (...)

3. Особливу увагу звернути на будівництво приміщень для хворих (...)

6. У відділах УПА здійснити таку ж перевірку як в організації».

Також керівництво збройним підпіллям рекомендувало максимально ефективно використовувати зимовий період для ідейної підготовки кадрів, викорінення серед підпільників негативних явищ (особливо наголошувалося на боротьбі із розповсюдженням венеричних захворювань серед населення та учасників підпілля, включно із необхідністю знищувати тих осіб, які навмисно розповсюджують венеричні хвороби).[87]

Фундаментальна підготовка до 1947 року свідчила, що повстанці й підпільники зовсім не планували припиняти боротьби. Підсумки ж роботи підпілля в 1946 р., за даними МВС, виглядали так – 2598 проведених з ініціативи повстанців операцій, з яких 75 диверсій на транспорті в промисловості та сільському господарстві, 78 нападів на поодиноких службовців МВС і МДБ, 123 напади на окремих військовослужбовців Радянської армії, 204 напади на винищувальні батальйони, 308 нападів на партійний і державний актив, 50 атак на адміністративні установи, 1760 сутичок із внутрішніми військами й армійськими підрозділами. Радянська сторона відповіла на повстанські акції проведенням «97903 оперативно-чекістських заходів» в ході яких було знищено близько 100 боївок ОУН і підрозділів УПА, убито (за партійними звітами) 10 774 учасники визвольного руху, полонено 9541 повстанця, вийшло «з повинною» 6120 нелегалів [88]*. Попри зафіксований спад активності повстанців і підпільників у другій половині 1946 р., порівняно із першою половиною на 30%, у ЦК компартії УРСР змушені були визнати, що боротьба із «залишками українсько-ні-

87 Там само. – Арк. 24-31.

88 Кентій А.В. Антикомуністичний опір ОУН і УПА у післявоєнний період (1946-1956 рр.) // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. – С. 406; Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга: 1946-1947 / Упорядники: А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко. – С. 279.

* Традиційно для радянських звітів цифри є перебільшеними, з них випливає, що було нейтралізовано понад 25 тисяч учасників підпілля і повстанського руху.

мецьких націоналістів» триває і її необхідно «активізувати» для «остаточної ліквідації» підпілля.

Боротьба проти українського визвольного руху взимку 1946-1947 р.р. проходила «під прапором» підготовки до виборів народних депутатів Верховної Ради УРСР, запланованих на 9 лютого 1947 р. УГВР, як політичний репрезентант воюючої України, закликала населення бойкотувати вибори. У одній із листівок підпілля, розповсюджуваній у січні 1947 р., наголошувалося на тому, що «сталінські вибори» є злочинними за своєю суттю, бо не дозволяють громадянам голосувати вільно за тих кандидатів, яких вони самі хотіли б бачити обраними; що Верховна Рада УРСР стоїть не на захисті інтересів простого люду, а лише узаконює рішення, прийняті в інтересах «кремлівської кліки»; що депутати «це найбільші гнобителі і кати народу, визискувачі і зрадники»; що вибори потрібні «сталінській кліці» аби замаскувати «свою реакційність, своє імперіалістичне обличчя».[89]

Як і за рік до того, виборці були під більшим впливом агітації визвольного руху, ніж агітації радянських органів влади, а тому ставилися до виборів вороже або пасивно.[90] Втім, низький інтерес громадян до майбутньої виборчої кампанії не зупиняв владу, як і в 1946 р., сталінський режим взяв курс на чергову масштабну містифікацію, створюючи враження вільного волевиявлення. У грудні 1946 – січні 1947 р. розпочалося поновне розквартирування «гарнізонів» у населених пунктах Західної України. Таким чином стартувала третя підряд зимова блокада повстанського руху.

У процесі підготовки до «остаточного і вирішального бою» проти визвольних рухів на території СРСР, радянські органи держбезпеки зазнали чергової реорганізації. Згідно з директивою ЦК ВКП(б) і радянського уряду та у відповідності до спільного наказу керівництва МДБ – МВС СРСР за № 0074/0029 від 21 січня 1947 р., вся боротьба з «буржуазно-націоналістичними бандами» на території СРСР покладалася винятково на МДБ, до підпорядкування якого переводилися внутрішні війська, міліція в «уражених бандитизмом» районах, прикордонні війська і винищувальні батальйони. Для знищення визвольних рухів народів СРСР в структурі 2-го

89 ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 38, арк. 65.

90 Там само, арк. 66-69.

Головного управління МДБ СРСР створювався відділ 2-Н, який на території УРСР керував роботою відповідного Управління 2-Н республіканського МДБ. В Управління 2-Н МДБ УРСР було створено чотири відділи – перший займався виявленням і знищенням або арештом найвищих керівників підпілля, другий – розробляв середню і нижчу ланку підпілля та «легальну» мережу ОУН, третій – боровся з визвольним рухом на території центральних, південних і східних областей УРСР, а четвертий – займався знешкодженням мережі мельниківської ОУН, залишками бульбівського руху, гетьманцями та іншими патріотичними організаціями. У березні 1947 р. відділи 2-Н були організовані в обласних управліннях МДБ і відділення 2-Н у райвідділах МДБ.[91]

Внутрішні війська взимку 1947 р. розгорнули 353 гарнізони в західноукраїнських областях, понад тисячу гарнізонів створили військовослужбовці Радянської армії. До 13 години 2 лютого 1947 р. військовими гарнізонами було «прикрито» всі виборчі дільниці, що дозволило через тиждень відрапортувати про участь 99,96% громадян, які мали право голосу у виборах, при цьому 99,47% з них «проголосували» за список «комуністів і безпартійних».[92] За оцінками ж підпілля, як і в 1946 р., добровільно прийшли на вибори не більше 5% електорату, що було яскравим доказом того, що населення більше підтримувало структури визвольного руху, ніж офіційну владу. Як і на виборах Верховної ради СРСР, до 30% виборців на дільниці загнали погрозами і залякуваннями, а решту «явки» забезпечили солдати гарнізонів [93]*.

У період підготовки і проведення «виборів» підпілля здійснювало агітацію шляхом розклеювання листівок, вивішування антирадянських лозунгів, проведенням мітингів і зборів. Одночасно, протягом січня 1947 р. боївки ОУН і підрозділи УПА провели низку бойових антивиборчих заходів – знищення виборчої документації, напади на виборчі дільниці, секретарів і голів виборчих

91 Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст.. Історичні нариси. – К., 2002. – С. 760.

92 ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 38, арк. 79.

93 Там само, спр. 372, т. 20, арк. 36-37.

* Аналіз ходу виборів і соціального та національного складу кандидатів підпільники виклали у брошурі «Про вибори і склад депутатів до Верховної Ради УРСР від 9 лютого 1947 року», яка побачила світ у квітні 1947 р. (Див. ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 38, арк. 70-82).

комісій. Загалом за цей період було зареєстровано 23 збройні акції на Станіславівщині, 22 – на Львівщині, 18 – на Тернопільщині, по 17 – у Волинській і Дрогобицькій областях, 15 – на Рівненщині, 2 – на Буковині та 1 – на Закарпатті.[94] Проте жодні акції підпілля, пасивність виборців, знищення виборчої документації не похитнули сталінський режим у бажанні офіційно оголосити заздалегідь підготовані дані про явку і результати голосування.

Поряд із плановими заходами із бойкоту виборів, визвольний рух мав ще одне важливе завдання на зимовий період 1947 р. – зберегти свої основні сили для продовження майбутньої боротьби. Треба відзначити, що певною мірою це вдалося. Незважаючи на активні пошукові заходи, які застосували органи МДБ і МВС, визвольний рух не був повністю нейтралізований взимку 1947 р. Згідно з інформацією радянських джерел, на 1 січня 1947 р. на території УРСР перебувало 4456 учасників збройного підпілля, об'єднаних у 530 боївок і структурних одиниць мережі ОУН(Б).[95]На території Закерзоння на цей період оперувало, за радянськими оцінками, 12-15 підрозділів УПА чисельністю до 3 тисяч осіб, а ще близько 2 тисяч осіб перебували на Закерзонні в боївках СБ, відділах СКВ тощо.[96] Тобто потенціал визвольного руху був вичерпаний далеко не повністю, а головне, за рахунок Закерзоння підпілля в підрадянській Україні мало можливість для поповнення власного кадрового резерву.

Від 1 січня до 20 березня 1947 р. спецслужбами було здійснено 12 тисяч 268 операцій проти збройного підпілля, але в ході цих акцій вдалося вбити лише 966 повстанців і полонити 1 тисячу 478 осіб.[97] Тобто визвольний рух втратив 2 тисячі 444 особи, а органи МДБ і МВС задля нейтралізації одного підпільника мали проводити в середньому 5 спецоперацій. У той же час учасники визвольного руху здійснили 248 бойових акцій, у ході яких загинуло 355 осіб[98] (або 1-2 людини в ході кожного нападу).

---

94 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4966, арк. 1-3.

95 Шаповал Ю. Війна після війни // Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. / Упорядники: О.Вовк, І.Павленко, Ю.Черченко. – С. 27.

96 ГДА СБУ, ф. 13, спр. 372, т. 2, арк. 218.

97 Кентій А., Лозицький В. Боротьба без компромісів. – С. 21.

98 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4964, арк. 75.

Найбільших успіхів у знищенні підпілля МДБ в січні – березні 1947 р. досягло на Поліссі і Волині, де було ліквідовано 79 керівників мережі ОУН і відділів УПА й СБ, убито, захоплено в полон або виведено «з повинною» 661 повстанець.[99] Через значні втрати у керівництві в окремих районах Північно-західної України лишилося лише по декілька активних підпільників.

На території Галичини в ході зимових і березневих операцій 1947 р. (за даними МДБ) було знешкоджено 2323 підпільники.[100] Однак втрати у керівництві визвольного руху в Галичині були дещо нижчими, ніж на Волині.

Найболючішою втратою підпілля під час зимової блокади 1947 р. стала смерть шефа СБ М.Арсенича («Михайла»), якого з допомогою агентури змогли вислідкувати й 23 січня 1947 р. оточити його схованку, влаштовану біля с. Жуків на Бережанщині. М.Арсенич, після відмови здатися, знищив архів, застрелив дружину Г.Гуньку («Віру») і зв'язкову Проводу С.Галушку («Наталку»), облив гасом і підпалив усі документи, а вкінці покінчив життя самогубством.[101] Його смерть, безперечно, негативно позначилася на

99 Там само.

100 Там само.

101 Іщук О., Огороднік В. Генерал Микола Арсенич: життя та діяльність шефа СБ ОУН. – Коломия: Вік, 2010. – С. 160.

розвідувальній і контррозвідувальній роботі підпілля. А свідченням того, наскільки великого значення ліквідації «Михайла» надавали радянські органи держбезпеки, є те, що звіти про виконання операції були надіслані не лише в Київ, але й у центральний апарат МВС СРСР, звідки за підписом міністра С.Круглова були передані Л.Берії та В.Молотову.[102]

Однак попри втрати, блокаду і зимовий період визвольний рух не припиняв своєї активності. У січні-березні 1947 р. органами МВС і МДБ було зафіксовано 272 ініційовані повстанцями акції. Оцінюючи свою роботу, як недостатньо задовільну, у лютому 1947 р. МДБ УРСР розробило заходи з чергової «остаточної» ліквідації повстанського руху. Їхнє втілення розпочалося з весни 1947 р. Найнебезпечнішим для учасників опору було закріплення за всіма відомими органам держбезпеки підпільниками 7-10 оперативних співробітників МДБ, які здійснювали безперестанний пошук конкретної особи.[103] Проте подібна тактика вимагала часу, а повільна боротьба з українським визвольним рухом дратувала московське керівництво. Кремлю здавалося, що лідер республіканської компартії М.Хрущов виявляє неприпустиму м'якість у справі знищення антибільшовицького руху опору. У березні 1947 р. М.Хрущова перемістили на посаду голови Ради міністрів УРСР, а ЦК КП(б)У очолив сумновідомий в Україні Л.Каганович. 31 березня 1947 р. заступник Секретаря ЦК КП(б)У А.Стоянцев, який курував західні, Ізмаїльську і Закарпатську області, підготував на ім'я Л.Кагановича доповідну записку, в якій різко розкритикував стан боротьби з націоналістичним підпіллям. Зокрема, А.Стоянцев відзначав: «Останнім часом відзначається збільшення бандитських проявів у західних областях УРСР. Якщо в січні поточного року було скоєно 109 бандпроявів, у лютому – 79, то за 27 днів березня – 87. Багато бандпроявів носять нахабний характер і спрямовані, головним чином, проти господарсько-політичних заходів і нашого активу. (…) В низці областей склався такий стан, коли зростає кількість бандпроявів, а наші втрати відповідно збільшуються, в той же час кількість убитих і полонених бандитів зменшується. Безперечно, ми погіршили боротьбу з українсько-німецькими націоналіс-

102 Русначенко А. Народ збурений … - С. 313; Іщук О., Огороднік В. Генерал Микола Арсенич: життя та діяльність шефа СБ ОУН. – С. 162.

103 Кентій А., Лозицький В. Боротьба без компромісів. – С. 22.

тами. Це сталось тому, що після проведення виборів до Верховної Ради УРСР, маючи зменшення числа бандпроявів, деякі партійні робітники і співробітники органів МДБ виявили самозаспокоєність і благодушшя. (…) МДБ не виявило достатньої оперативності після того, як питання боротьби з бандами було цілком передане органам МДБ».[104]

Реагуючи на такий, незадовільний для компартійного керівництва, стан речей, Л. Каганович наказав розробити нові заходи з посилення боротьби проти українського підпілля. Уже 5 квітня 1947 р. ЦК КП(б)У ухвалив постанову «Про посилення боротьби із залишками банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР».[105] У документі наголошували на тому, що партійні органи на місцях виявляють пасивність у боротьбі з підпіллям, органи МВС і МДБ здійснюють погано підготовані і тому неефективні військово-чекістські операції (75% пошукових операцій і 93% засідок були безрезультатними), винищувальні батальйони ненадійні тощо.

23 квітня 1947 р. Л.Каганович і М.Хрущов прибули до Львова на нараду секретарів обкомів і начальників обласних управлінь МГБ західноукраїнських областей. На нараді наголошувалося на необхідності повести рішучий наступ для остаточної ліквідації підпілля. М.Хрущов навіть самокритично заявив: *«Нам соромно, що у нас два роки сидить Шухевич* і ми не можемо з ним справитися»*.[106] На нараді дійшли висновку про необхідність посилити агентурну роботу, розгорнути масову колективізацію, знищити як опору «бандитизму» західноукраїнське «куркульство», провести поголовний

104 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга: 1946-1947 / Упорядники: А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко. – С. 333-334.

105 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. / Упорядники: О.Вовк, І.Павленко, Ю.Черченко. – С. 267-269.

* У цьому випадку Микита Сергійович виявив «скромність», бо Шухевич «сидів» у нього під носом не два, а вже майже три роки.

106 Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. – Кн. ІІ. / Відп. ред. Я. Лялька / Упорядн.: Я.Лялька, Р.Корито, М.Онишкевич, Ю.Сливка, І.Патер, П.Максимчук, Р.Дубак, В.Костишин, О.Стасюк, В.Сергійчук. – С. 302.

забір молоді до піонерських і комсомольських організацій, посилити кількісний склад сільрад, а найголовніше – здійснити широку депортаційну акцію, яка б вирвала із регіону найбільш активних прихильників повстанського руху, позбавила його можливості поповнюватися особовим складом і злякала та деморалізувала населення.[107] Фактично, йшлося про наступ на підпілля на всіх ділянках суспільного життя, не обмежуючись лише військовими і оперативними заходами.

Зміни в поведінці більшовицької влади змусили повстанський рух також черговий раз змінювати і свою тактику боротьби. На весну 1947 р. маса повстанців виявилася важко хворими на легеневі й серцеві недуги після проведеної «під землею» зими. 30 травня 1947 р. керівництво визвольного руху видало директиву, згідно з якою всі повстанські сотні (за винятком регіону Карпат і Закерзоння) були розформовані, а особовий склад, який за станом здоров'я міг продовжувати боротьбу, передавався мережі ОУН. Таким чином обидві структури зливалися в єдине збройне підпілля. Однак при цьому Головне командування і штаб УПА продовжували свою роботу в обмеженому форматі (готували інструкції, військово-вишкільні матеріали, номінували повстанців на чергові звання та нагороди). Частина повстанців і членів підпільної сітки ОУН, які мали проблеми зі здоров'ям, отримали розпорядження поступово легалізуватися і, за першої нагоди, проникнути на роботу в радянські державні, господарські, партійні чи комсомольські структури. Усвідомлюючи, що запланована повальна колективізація західноукраїнського регіону викличе активний протест місцевих мешканців, керівництво підпілля поставило перед своїми силами завдання максимально зривати колективізаційні заходи і, скориставшись свіжим сплеском антирадянських емоцій, поширити свою пропагандистську роботу.[108]

Необхідно наголосити, що надзвичайно потужно в антиколгоспній агітації підпільники використовували факт голоду 1946-1947 рр. на території Центральної, Східної і Південної України. Натовпи напівживих від виснаження голодуючих селян із східної

107 Там само.

108 Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х рр. XX століття. Ідеологія і практика. – С. 267.

України та Молдавії сунули на територію Західної України з надією дістати хліба. Вони стали найкращим наочним підтвердженням правдивості слів підпільників про жахи колгоспної системи. Зокрема, у листівці «Селянам західних областей України» оунівці відзначали, що молдавани, які дозволили себе без будь-якого спротиву колективізувати, перетворилися на жебраків, тому українське населення має обирати шлях боротьби, а не добровільної капітуляції перед більшовицькими порядками.[109]

На весну 1947 р. збройна активність підпілля починає традиційно зростати. Якщо в січні, лютому і березні за три місяці було зафіксовано 272 повстанські акції, то в квітні, травні й червні ця цифра коливалася в межах 170-200 акцій щомісяця, причому 75 пропагандистських і бойових акцій підпілля провело на території Центральної і Східної України (Житомирська, Кам'янець-Подільська, Київська, Кіровоградська, Сумська області).[110] Лише в червні 1947 р. було знищено мережу підпілля в Васильківському районі на Київщині,[111] у жовтні 1947 р. окремі боївки підпільників були знищені органами МДБ в Бородянському і Васильківському районі.[112] Того ж місяця рейдуюча група підпілля з'явилася в Кіровоградській області.[113] Тільки наприкінці 1947 р. було припинено діяльність підпільних груп на Сумщині.[114] Загалом у другій половині 1947 р. на території Центральної, Східної і Південної України співробітники МВС й МДБ за антирадянську діяльність убили і затримали 668 осіб.[115]

Серед найуспішніших «зачіпних» акцій підпілля в першій половині 1947 р. слід згадати напад на групу емдебістів на шляху Заболотів – Джурів 26 березня, коли загинув начальник райвідділу

109 ГДА СБУ, ф. 13, спр. 376, т. 40, арк. 29-30.

110 Кентій А., Лозицький В. Боротьба без компромісів. – С. 23.

111 Русначенко А. Народ збурений… - С. 332.

112 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга: 1946-1947 / Упорядники: А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко. – С. 426-429.

113 Там само. – С. 425.

114 Іванущенко Г. Підпілля ОУН-УПА на Сумщині: деталізація подій через призму документів спецслужб // ОУН-УПА на Сумщині: Т. 2. / Автор-упорядник Іванущенко Г.М. – Суми, 2009. – С. 19-120.

115 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 5040, арк. 91.

МДБ із Заболотова майор Бєляєв і супроводжуючий його лейтенант МДБ Булмак, а командир винищувального батальйону Зозуля був захоплений до полону.[116] Розпорошення групи районного активу Лопатинського райкому КП(б)У Львівської області 18 березня 1947р.[117]*. Напад повстанців (7 осіб) 27 березня у с. Петраші Вижницького району Чернівецької області на квартиру «районного уповноваженого міліції», під час якого загинув «районний уповноважений» і керівник райкому комсомолу. Атака боївки підпілля на сільський актив під час засідання у сільраді с. Станіславчик Бродівського району Львівщини (23 березня), під час якої загинули завідувач культпросвітзакладами Бродівського району Явірський, інструктор райкому компартії Демченко, директор місцевої школи Рухман та один місцевий активіст. Диверсія на залізниці поблизу с. Довге-Підбузьке Підбузького району 19 березня 1947 р., в результаті чого з рейок зійшли два паровози.[118] 1 квітня на трасі Почаїв – Радивилів повстанці із засідки вбили двох співробітників МВС.[119] 4 квітня в с. Березів Нижній Яблонівського району Станиславівської області рій УПА під керівництвом ройового «Хитрого» влаштував засідку на дорозі. Під час акції загинув другий секретар Яблонівського райкому Саренко, захоплений начальник паспорт-

116 УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 204; Український здвиг: Прикарпаття. 1939-1955. / Упорядник В.Сергійчук. – К., 2005. – С. 540.

117 Український здвиг: Прикарпаття. 1939-1955. / Упорядник В.Сергійчук. – С. 539.

* У даному випадку яскраво проявилася «хоробра» суть районного партактиву. Зокрема, у звіті про ці події вказувалося: «18.III.1947 р. група радпартактиву в кількості 7 осіб, на чолі з секретарем Лопатинського РК КП(б)У по кадрах Беззаботновим, о 19 годині поверталась двома підводами з с. Смержів, де вони проводили заходи з підготовки колгоспних КСМ до весняної сівби. Всі вони були озброєні автоматами і гвинтівками. Не доїжджаючи до урочища Пусталаники, підводи були зупинені двома невідомими у військовій формі окриком «Стій!», які слідом за окриком відкрили вогонь по підводах, в результаті чого був смертельно поранений зав. райфінвідділом Мацак. Ніхто із сидівших на підводах не здійснив жодного вистрілу. Після окриків бандитів і вистрілів усі розбіглись, лишивши зброю на підводах. Бандити після того пішли в ліс. Поранений помер. З боку активу була виявлена безпечність і ганебне боягузтво» (Український здвиг: Прикарпаття. 1939-1955. / Упорядник В.Сергійчук. – С. 539).

118 Український здвиг: Прикарпаття. 1939-1955. / Упорядник В.Сергійчук. – С. 540-541.

119 УПА в світлі документів з боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу 1942 – 1950 рр. – С. 206.

ного столу району Сергієнко, інспектор держстраху Сковронський. Того самого дня у с. Опаки Дрогобицької області у повстанській засідці загинуло двоє емведистів. 20 квітня у повстанській засідці відділу «Хорти» коло Калуша загинуло троє емведистів[120] і дві комсомолки.[121] 6 травня у сутичці з повстанцями із відділу «Тараска» коло с. Явір Дрогобицької області загинуло двоє співробітників МВС. Того самого дня в Бережанах на Тернопільщині підпільники ОУН застрелили голову міськради Степана Шагая, якого звинувачували у «вислужництві».[122] 8 червня у Дублянському районі Дрогобиччини в сутичці з повстанцями із відділу «Булава» загинуло 4 емведисти.[123]

Повстанські звіти рясніють повідомленнями про більші та менші сутички, засідки, перестрілки. Проте в них також прослідковується чітка тенденція – від місяця до місяця все більше описуються акції захисного характеру: бої в місцях постоїв відділів, сутички коло викритих криївок, перестрілки у влаштованих внутрішніми військами засідках тощо. Зазвичай у таких протистояннях всі повстанці або підпільники гинули. Ще однією особливістю бойових операцій підпілля стали часті акти індивідуального терору в селах, містах і містечках, які наскільки «допікали» владі, що про них навіть детально згадували у інформаційних зведеннях, підготовлених для Л.Кагановича: «За час з 1 до 30 квітня 1947 р. в західних областях мало місце 179 бандпроявів, з них терористичних актів – 137, диверсій – 13 і 16 роззброєнь винищувальних батальйонів. У березні за такий же проміжок часу було 112 бандпроявів. Значно зросла кількість бандпроявів по Львівській області, де в березні їх було 10, а в квітні – 32, в Рівненській області в березні було 11, а в квітні – 30 бандпроявів. Бандити діяли, головним чином, малими групами із засідок і здійснювали теракти в нічний час проти радянсько-партійного активу та місцевих мешканців. Наші втрати від бандпроявів складають 222 особи, з яких партійно-радянських діячів – 65 осіб, співробітників МДБ-МВС і військовослужбовців – 29 осіб, місцевих мешканців – 128 осіб».[124]

120 Там само. – С. 207-208.
121 Там само. – С. 212.
122 Там само. – С. 217.
123 Там само. – С. 230.
124 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 5. Боротьба проти УПА і націоналістичного

Не менше за теракти, напади на внутрішні війська і знищення колгоспів сталінську владу непокоїла пропагандистська діяльність українського визвольного руху. Одна листівка часто-густо завдавала режимові більше шкоди, ніж сотні озброєних вояків, бо вона скріплювала духовний мур між українським населенням і ворожою тоталітарною владою. У першій половині 1947 р. підпільники відзначилися особливою пропагандистською активністю. Серед населення масово розповсюджується видання блискучої концептуальної, ідеологічної праці П.Федуна («Петро Полтава») «Концепція самостійної України і основні тенденції політичного розвитку сучасного світу»,[125] накладами у десятки тисяч примірників друкується брошура О.Дяківа («Горновий») «Новий наступ сталінських вельмож на колгоспників». Серед місцевих мешканців і втікачів зі сходу підпільники роздавали праці, в яких жорсткій критиці піддавалися самі основи марксизму («Науковість діалектичного матеріалізму»), альтернативно висвітлювалися історичні події («Голодова катастрофа в Україні»), давалися об'єктивні оцінки політиці тогочасних партійних вождів («Каганович знову в Україні»). Для співробітників МВС повстанці опублікували окрему листівку-звернення «До бійців і командирів спецвійськ МВД, призначених для боротьби з українським революційним рухом», у яких викривали сутність злочинного сталінського режиму і висвітлювали завдання підпілля.

У листівках та брошурах, призначених для робітництва, підпільники висміювали радянську економічну систему, демонстрували механізми експлуатації робітничого класу, закликали нищити засоби виробництва і продукцію, не виконувати п'ятирічних планів.

Окремі агітаційні звернення підпілля були спрямовані на комуністів-українців, що прибували зі сходу республіки. В такого типу листівках учасники визвольного руху нагадували про долю українських націонал-комуністів 1920-1930-х рр., закликали членів компартії розірвати політичну «пуповину», що зв'язувала їх із російським більшовизмом.

підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Книга друга: 1946-1947 / Упорядники: А.Кентій, В.Лозицький, І.Павленко. – С. 358.

125 Детальніше з працями П.Федуна («Полтави») можна ознайомитися у виданні: Федун Петро – «Полтава». Концепція Самостійної України. Том. 1. Твори / Упоряд. і відп. ред. М.В. Романюк; НАН України. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича; Галузевий державний архів Служби безпеки України. – Львів, 2008.

Колосальну увагу Головний осередок пропаганди (ГОСП) приділяв розповсюдженню масовими накладами літературних творів повстанських авторів (Б.Світлик, М.Дяченка, Л.Фої та ін.) у яких глорифікувалася підпільна боротьба, викривалися всі темні сторони сталінського тоталітаризму.

Надзвичайно популярними в масах українського населення були повстанські гумористичні видання «Лісовик», «Хрін», «Український перець» тощо. Мов гарячі пиріжки розходилися серед людей «Інформаційні бюлетені», «Радіовісті», «Тижневі інформації» тощо, в яких подавалася альтернативна офіційній точка зору на події в країні та світі. Велетенську роботу провело підпілля з агітаційної роботи серед молоді. Видання «На чатах», «На зміну», «Юнацький шлях», «За волю України» охоплювали всі вікові категорії молоді, робили її невразливою до радянської пропаганди.[126]

Спеціально для вчителів керівники визвольного руху розробили інструкції, у яких вказували, як здійснювати навчальний процес, не «засмічуючи» його сталінською пропагандою. Практично з кожним вчителем, який прибував зі сходу України, підпільники проводили «виховну бесіду», під час якої вимагали зосереджуватися винятково на викладенні тієї чи іншої дисципліни і якнайменше «патякати про совітів».[127]

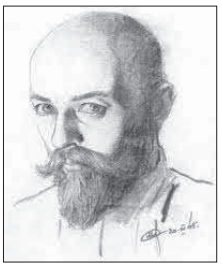

Потужним засобом агітації підпілля стали художні роботи відомого графіка **Ніла Хасевича** («Бей», «Зот»). Якраз у 1947 р., готуючись до офіційного святкування п'ятиріччя УПА, Н.Хасевич на замовлення підпілля виготовив цілу низку графічних робіт, які розповсюджувалися на листівках і як ілюстрації до повстанських видань.[128] Для того аби читачеві було легше осягнути масштаби пропаганди підпілля, наведемо статистику роботи лише одного окружного осередку пропаганди (ООП), який охоплював своєю діяльністю Самбірський і Турківський райони сучасної

126 Киричук Ю. Український національний рух 40-50-х рр. XX століття. Ідеологія і практика. – С. 270-271.

127 Там само. – С. 271.

128 Детальніше про видавничо-пропагандистську діяльність підпілля див.: Стасюк О. Видавничо-пропагандистська діяльність ОУН (1941-1953 рр.) – Львів: Центр досліджень визвольного руху. Інститут українознавства ім. І.Крип'якевича, 2006.

Львівської області. Так, упродовж 1947 р. осередок виготовив і розповсюдив 642 найменування видань (брошури, книжки), 77 найменувань листівок, 797 кличів. Пропагандисти підготували і виступили перед населенням із 78 рефератами на різні теми. Наступного 1948 р. цей же осередок опублікував 1460 найменувань видань, 17 навчальних матеріалів, 14 святкових матеріалів, 1422 типи листівок, підготував і розповсюдив 14 пропагандистських рефератів. У той же час районні осередки пропаганди вказаних районів надрукували і розповсюдили 37500 бофонів, 150421 примірник підпільної літератури й листівок централізовано висланої від вищого керівництва і 68 351 примірник літератури та листівок, приготованих на місцевому рівні.[129]

Графіка Ніла Хасевича

На початку червня 1947 р. Л.Каганович відвідав Москву, де отримав особисто від Сталіна вказівку негайно покінчити зі збройним підпіллям.[130] Аналізуючи негативну для себе статистику діяльності визвольного руху в першій половині 1947 р., керівники республіканської компартії прийшли до висновку про необхідність максимально прискорити колективізацію в регіоні, яка єдина може задушити повстанський опір. 20 червня 1947 р. Рада Міністрів УРСР спеціальною постановою встановила драконівський рівень податків для «куркульських господарств» західноукраїнських областей. Куркульськими оголошувалися практично всі господарства, які не входили до колгоспів.[131] Високий рівень продовольчого

129 Русначенко А. Народ збурений… - С. 357-358.

130 Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади. – Кн. II. / Відп. ред. Я. Лялька / Упорядн.: Я.Лялька, Р.Корито, М.Онишкевич, Ю.Сливка, І.Патер, П.Максимчук, Р.Дубак, В.Костишин, О.Стасюк, В.Сергійчук. – С. 301-302.

131 Літопис УПА. Нова серія. – Т. 3. Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. / Упорядники: О.Вовк, І.Павленко, Ю.Черченко. – С. 277-281.

і грошового податку робив економічно невигідним ведення індивідуального селянського господарства і змушував людей писати заяви у колгосп. Першою реакцією підпілля було посилення активності – у липні – жовтні 1947 р. кількість акцій (здебільшого антиколгоспних) зростає до понад 200 щомісяця.[132]

Відповіддю на опір стали масові депортації населення. 21 жовтня 1947 р. о 6 годині ранку розпочалася операція під криптонімом «Захід», у ході якої на схід СРСР мали бути виселені родини повстанців. Протягом двох тижнів було депортовано 26644 сім'ї в складі 76192 осіб, з яких понад 57 тисяч були жінками і дітьми[133] (за іншими даними було депортовано 26 332 родини в складі 77791 особа, з яких мужчини складали – 18 866 осіб, жінки – 35 441 особу, діти – 22279 осіб).[134] Жорстокість, з якою проводилася депортація, справила шокуюче враження на місцеве населення, яке з цього моменту жило під постійним страхом бути

Підвідділ сотні Спартана

132 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4969, арк. 81-92.

133 Motyka G. Ukraińska partyzantka. 1942-1960. – S. 536.

134 Надольський Й.Е. Депортаційна політика сталінського тоталітарного режиму в західних областях України (1939 – 1953 рр.). Монографія. – Луцьк: Вежа, 2008. – С. 205.

вивезеним. Часто траплялися й такі випадки, коли родичі умовляли своїх рідних вийти з лісу і здатися владі, аби захистити сім'ю від депортації.

Колективізація і депортації посилювалися безперервними військовими операціями, які здійснювали внутрішні війська МДБ. Комплекс каральних заходів завдав підпіллю чергового важкого удару – протягом другої половини 1947 р. у боях і сутичках із внутрішніми військами, за радянськими даними, загинуло й потрапило до неволі понад 10 тисяч членів ОУН і УПА і симпатиків визвольного руху. Серед убитих та арештованих 750 були керівниками й командирами різного рівня.[135] Особливо запеклі сутички між внутрішніми військами і повстанськими відділами на Прикарпатті відбувалися в листопаді-грудні 1947 р., коли, за радянськими даними, в боях загинув 421 повстанець, а внутрішні війська втратили 190 осіб убитими. За даними підпілля втрати були цілковито протилежними – 177 повстанців і 475 представників органів держбезпеки та партійно-радянського апарату.[136]

Вивчаючи досвід боротьби з повстанським рухом у 1947 р., радянські парторгани і держбезпека змушені були визнати, що протягом року відбулися 1603 акції підпілля.[137] Не зважаючи на драконівські репресії, які завдали відчутних втрат визвольному рухові, підірвали його матеріальну базу й зменшили мобілізаційний потенціал, «залишки банд українсько-німецьких націоналістів» не ліквідовані ні зимовою блокадою, ні бойовими операціями, ні агентурою, ні колективізацією, ні депортаціями. В ЦК КП(б)У в грудні 1947 р. із прикрістю констатували, що «у Дрогобицькій, Львівській, Рівненській, Станіславській і Тернопільській областях має місце зростання кількості бандпроявів і послаблення боротьби з залишками банд ОУН-УПА».[138]

Керівництво підпілля наприкінці 1947 р. також підвело підсумки двох повоєнних років боротьби, у яких наголошувалося на тому, що завершення Другої світової війни дозволило більшовикам кинути всі свої сили і засоби для боротьби із опонентами режиму, що завдало українському визвольному рухові болючих втрат, змусило його перейти

135 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4964, арк. 194-197.

136 Кентій А.В. Антикомуністичний опір ОУН і УПА у післявоєнний період (1946-1956 рр.) // Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. – С. 412.

137 Там само. – С. 413.

138 ЦДАГО України, ф. 1, оп. 23, спр. 4964, арк. 194-197.

від широкомасштабної партизанської боротьби до глибоко законспірованого підпілля: «Закінчення II світової війни дозволило московсько-більшовицьким окупантам України кинути всі свої сили на боротьбу з українським повстанським і підпільно-визвольно-революційним рухом. Мир, що настав у світі, створив московським імперіалістам догідні умови для зміцнення їхнього становища в середині СССР, яке одразу після війни було серйозно захитане посиленим спротивом нещадно гноблених і експлуатованих працюючих мас та національно-визвольними змаганнями поневолених народів, зокрема визвольною боротьбою українського народу та народів Прибалтики. Супроти всього населення, а особливо супроти українського населення на території дій УПА й революційного підпілля, більшовицькі кати застосували нечуваний терор (…) Такий стан вимагав від українського визвольно-революційного руху зміни тактики. Ішлося про те, щоб, враховуючи існуючі в Україні обставини і сили, що ними розпоряджався визвольний рух, знайти такі форми і методи боротьби, які забезпечили б визвольно-революційний рух від розгрому окупантами та дозволили йому дальше успішно розгортати свої дії. З цих причин УПА й революційні кадри перейшли з повстанських форм масової збройної боротьби в глибоке підпілля».[139] На новий 1948 рік перед бійцями визвольного фронту ставилося завдання посилити боротьбу із радянізацією західноукраїнського регіону, проникати у структури ворожої влади, підривати економічну могутність і людський потенціал ворога.

Однак, попри амбітні завдання, було цілком зрозуміло, що в умовах повоєнної стабілізації сталінського режиму перед революційним підпіллям відкриваються невтішні перспективи. Ворог, проти якого велася боротьба, був надто могутнім. Єдиним шансом здолати його було посилення агітаційної боротьби, яка могла б дати початок масовому опозиційному рухові молодших поколінь громадян, що жили на легальному становищі.

Властиво, так і сталося. Уже з кінця 1950-х рр. в Україні почав розгортатися новий опозиційний – дисидентський рух, який врешті-решт став каталізатором і свідком розвалу комуністичної наддержави – СРСР.

139 Літопис УПА. – Т. 10 Українська Головна Визвольна Рада. Документи, офіційні публікації, матеріали. – Кн. 3, 1949-1952. – Друге видання. / Відп. ред. Є.Штендера, співред. П.Потічний. – Торонто – Львів: Літопис УПА, 1994. С. 141-142.

Юрій Зайцев,
голова Миколаївської організації
ВТПВіР

ДВІ ДІВОЧІ ДОЛІ

Як НКВСівці творили фальшиве ОУН

З протоколу допиту оунівця Мефодія Павлишина про діяльність націоналістичного підпілля на півдні України.

9 листопада 1944 р.

«…ВОПРОС: Назовите оуновцев, находившихся вместе с вами в Галаце?

ОТВЕТ: В Галаце было всего 14 оуновцев:

… КРАПЕНКО Наташа, псевдоним «Надя», 1922-23 г.р., уроженка Новобугского района Николаевской области, украинка, с образованием 8 классов, член ОУН с 1942 года, связная Николаевского областного провода, приехала в Одессу вместе с «МАЕМ».

Приметы: ниже среднего роста, полная, брюнетка, заплетает волосы и носит причёску.

… В Галац я приехал 10 апреля 1944 г. Находясь в г. Галац при румынской разведке, я по своей личной инициативе начал подготовку агентов-радистов из числа выехавших с нами оуновцев для работы в отрядах УПА и сбора шпионских сведений на территории Советского Союза.

С группой в 6 оуновцев, в которую входили: КАРАВАНСКИЙ, ТКАЧЕНКО, «БОГДАН», ЛЕГКИЙ, БЕВЗЮК и КРАПЕНКО, в Галаце я систематически в течении одного месяца проводил занятия по разведывательной работе и радиоделу.

В начале июня с.г. с этой группой я выехал в Домнешти, где находилась радиосвязь румынской разведки. Там я ещё полтора месяца проводил теоретические занятия, после чего все агенты прошли полуторамесячную практику работы на радиоаппаратуре.

В программу обучения входили следующие дисциплины:

а) изучение азбуки Морзе……..300 часов

б) изучение корреспондентского кода……15 –«-

в) обслуживание и уход за радиопередатчиком…….35 -«-

г) составление и шифровка радиограмм……..5 –«-

д) практические занятия…… 60 –«-

…ВОПРОС: Где находятся в настоящее время перечисленные вами лица?

ОТВЕТ: Из названных выше участников ОУН – ЧЕПИГА, ЛЕГКИЙ, ТКАЧЕНКО, БЕВЗЮК, «ОРЕЛ» и КРАПЕНКО находятся в буковинской повстанческой украинской армии. (1)

… ВОПРОС: Куда направлены вами другие агенты-радисты?

ОТВЕТ: 29 – 30 августа с.г. радисты : БЕВЗЮК, ЛЕГКИЙ и.КРАПЕНКО мною направлены в буковинский отряд повстанческой украинской армии в район Кымпулунг – Лопушна – Бергомыд к ЧЕПЫГЕ – «СТЕПЕ», которому должны объяснить, что закончили курс обучения по радиоделу, проводимый мной по работе на рации и хорошо знают радиосвязь.

Других заданий я им не давал».

Хто ж була ця смілива дівчина з Миколаєва? Коли вона прибула у Одесу і яка її подальша доля?

Серед слідчих справ на учасників підпілля ОУН на Миколаївщині її справи немає. Але деякі свідчення інших говорять, що дівчина на ім’я «НАДЯ» була у підпіллі і що КРАПЕНКО НАТАША на псевдо «НАДЯ» то була миколаївська дівчина ДЕНИСЕНКО НАДЯ на псевдо «НАТАЛКА».

Автор багато разів зустрічався з реабілітованою учасницею підпілля ОУН ДЖЕМЕРЧУК ЮЛІЄЮ (10 років таборів). Вона розповідала, що в неї була двоюрідна сестра по матері ДЕНИСЕНКО НАДЯ, 1927 р.н. і вони разом при німцях жили на вул. Херсонській, 52, біля гарнізонної лазні. НАДЯ була сміливою розвідницею. Вона добре знала німецьку мову, працювала перекладачкою. ЇЇ часто привозили додому на авто німці чи румуни. Загинула від пострілу з пістолета, а хто стрілив – невідомо. Казали, що її кавалер, а потім і сам застрелився..

Квартира по вул. Херсонській, 52 була конспіративною. Там жили і бували тільки керівники підпілля – «РОМАН», «АНДРІЙ».. Німці не розкрили цю квартиру. В неї проживали три сестри Денисенки – Єфросінія, Ганна і Марія Андріївни. Єфросинія Андріївна була мамою НАДІ.

Джемерчук Олександр показує на допиті:

«Через мою племінницю ДЕНИСЕНКО НАДІЮ ЯКІВНУ я у липні 1943 р. встановив зв'язок з «ЮХИМОМ», «АНДРІЄМ», «НІКОЛАЄМ», «СЕМЕНОМ».

Тож розкривається ще одна сторінка національно-визвольного Руху на Миколаївщині. У самому Миколаєві багато молоді приймало в ній участь. Особливо відчайдушні були МАРІЙКА ІЗБАШ і НАДЯ ДЕНИСЕНКО. Долі цих дівчат різні, але вони були дійсними патріотками України і тому ми присвячуємо їм цей нарис.

Сталося так, що після звільнення Миколаєва КДБ заарештувало Марію Ізбаш, а Наді на той час у Миколаєві не було. Марія витримала багатомісячне слідство, яке проходило у Миколаєві і Києві, а Надю КДБ пізніше використало «всліпу» начебто для відновлення підпілля ОУН. Тож їх долі переплітаються ще й у дії цієї фальшивої ОУН. Обидві вони були розвідницями ОУН, багато чого знали. НАДЯ щиро працювала у тому «ОУН», а Марія багато місяців трималася на слідстві, і тільки у січні 1945 р. почала давати свідчення, коли вже треба було лише підтвердити те, про що КДБ вже знало. Їй присудили 15 років каторги. Дожила до звільнення, повернулася додому…

За Марію Ізбаш відомо більше, але все з слідчих справ.

1924 р.н. У 1941 р. закінчила 10 класів миколаївської школи № 36 на Слобідці. Батько інвалід, працював охоронцем на м'ясокомбінаті, потім у порту. Молодший брат Іван 1929 р.н. ходив до школи.

Почалася війна. Як і більшість пересічних людей, сім'я не виїхала у евакуацію, а залишилася без усяких достатків у своїй хатинці на 7-й Слобідській, 79. Треба було якось жити. Тож Марія іде на роботу у сільськогосподарське підприємство за містом. Пізніше

переходить на інше – на Аляудах. Через деякий час німці починають вербувати молодь на роботу до Німеччини. Був 1943 рік, брали молодь 1925 р.н.

Марія вирішила піти до спиртзаводу, де збирали виїжджаючу молодь. Навколо зібралося багато люду – хто проводжав, хто просто прийшов подивитися. Саме у тому натовпі Марія помітила дівчину, яка сміливо говорить про знущання німців над українцями, про тяжке життя. Марія Ізбаш підійшла до неї, вони між собою знайшли спільну мову (за деяким свідченнями вони були далекими родичами і обидві навчалися у школі № 36). Тож пішли разом додому. Саме з цієї зустрічі Ізбаш починає свою діяльність в підпіллі ОУН, яка саме розгорталася у Миколаєві. Та дівчина назвалася «ВІРОЮ». Як потім з'ясувалося, вона теж закінчила 10 класів школи № 36 і вже перейшла на 3-й курс Харківського медінституту. То була референт обласного Проводу ОУН по роботі серед жінок «ВІРА» – вона ж Рибальченко Марія. В окупації працювала у лікарні і вже мала досвід підпілля. Із слідчих справ відомо про багатьох молодих хлопців і дівчат, які залучилися до визвольного руху під прапором ОУН. То були Восковська Ганна, Яковлєва Домна, Шлюзняк Зіна, Шлюзняк Ольга та інші. Більшість з них були раніше учнями школи № 36, тож мали багатьох сумісних знайомих серед слобідської молоді.

Марія Рибальченко багато попрацювала з Марією Ізбаш щоб зробити з пересічної миколаївської дівчини національно свідомого борця за волю України. Багато разів вони зустрічалися, обговорювали історію України, обмінювалися літературою. Ізбаш потім скаже:

«Завжди у наших розмовах робився наголос на ідею боротьби як проти німців, так і проти радянської влади. «ВІРА» переконувала мене, що настане повний крах більшовизму і буде створена самостійна Українська держава, що крах чекає і німців-окупантів. Так «ВІРА» підвела мене до питання ОУН-УПА. Це було у квітні 1943 р.»

З цього часу квартира М.Ізбаш на 7-й Слобідській стала конспіративною для особливо довірених осіб ОУН.

Далі М.Ізбаш показує на допитах:

«Конкретного завдання я не отримувала. Я бувала серед людей, прислухалася до розмов і записувала все, що може мати ін-

терес для ОУН. Однак головним для «ВІРИ» було завдання мені тримати конспіративну квартиру для осіб, пов'язаних з ОУН.

На початку грудня 1943 р. «ВІРА» привела до мене дівчину на імя «АЛЄКСАНДРА» («ШУРА», «ЛЮДМИЛА», МАРІЯ – справжнє імя), яка була начебто евакуйована з Дніпропетровська. Прожила вона в мене десь із місяць і виїхала в Одесу 4 січня 1944 р.

9 січня 1944 р. на Рибній і Садовій було вбито німецького офіцера. Після того до мене прийшла моя шкільна знайома Яковлєва Домна (на цей час розстріляна КГБ) і за згодою «ВІРИ» попросила пожити в мене – і була в мене до кінця січня.

Коли заарештували «ВІРУ» (покінчила з життям у гестапо)

З протоколу допиту матері Мунтяна (м. Вознесенськ):

«… Пізніше (після звільнення) до дружини Ступаченка приїжджала дівчина «НАТАЛКА» – «НАТАША» – працювала в м. Вознесенську, але з Миколаєва. Якось вона жила у дружини СТУПАЧЕНКА півтора місяця.» (3)

Почалося з Тарана. Він був у с. Кандибіно старостою, отримав від німців медаль. Ще з 1941 р. був знайомий з Джемерчуком О. Тож КДБ взяли Тарана за співпрацю з німцями і вирішили використати його як керівника ОУН. Купили йому на 6-ій Слобідській хату, встроїли на роботу в наробраз (саме з того середовище було найбільше оунівців). Було то десь у липні 1944 р.

Таран ходить по хліб у магазин, де працює Ольга Леванісова, знайомиться і пропонує недорого продати частину свого дому. Вони стають сусідами.

Таран виходить на Джемерчука, як на старого знайомого, і той рекомендує його Кононову («Михайлу»). Той, залишившись без зв'язків і підтримки, з радістю довіряється Тарану. Заарештують «Михайла» («Олег», «Ігор», «Григорій») 30.09.1944 р.

Сергія Чепурко чомусь допитують у Києві 13.10.1944 р., хоча він був пересічним членом ОУН. Але він показує:

– Коли Денисенко Єфросинія взнала, що я є учасник ОУН, вона розповіла, що її дочка Надія, Ізбаш і Шлюзняк в період окупації були активні ОУН. Вона вказала на Ізбаш і її брата Івана.

Шлюзняк на допиті (і теж у Києві!) 12.02.1945 р. показує:

– Ізбаш після повернення з Одеси була в мене і розповіла, що встановила зв'язок з одеським ОУН, а Денисенко за завданням організації виїхала в Румунію.У Одесі вона встановила зв'язок з «Миколою» – зв'язковим.

Ізбаш теж (чомусь!) має слідство у Києві.

Бойко-Банадига – «Микола» – зв'язковий (на допиті в КГБ):

– Я не назвав в СД содерж. консп. кв на Херс. 52 «Надю» (в СД – 02.03.1944)

Назаренко: «Я розповів Ткачової 25.04.1944 р., що зустрів у Миколаєві одну дівчину (Ізбаш?), йале вона не має зв'язку. Я пробув в неї дві доби. У січні 1945 р. до мене у Дніпропетровськ для встановлення зв'язку приїхала Леванісова Ольга, яка тримала конспіративну квартиру. Я запропонував їй встановити зв'язок з Шурою Тк. Я назвав людей і адреси, дав адресу мого брата. Я написав листа до учасника ОУН ТАРАНА Василя Савелійовича.

Назаренко (08.04.1946):

«У Миколаїв з Одеської області я прибув 18 квітня 1944 р. відразу я пішов на квартиру шевця Підварка з метою зустріти його сина Павла. Дружина сказала, що чоловік у Червоній Армії, а син невідомо де. Далі я пішов на 3-ю Воєнну до Володі (Хоменко). Але його мати сказала, що він у Червоній Армії. Далі – до Хомули. Його дружина злякалася, сказала, що він на роботі, і не пустила мене. Я пішов на Фалєєвську, 19 до Леванісових – то явочна квартира обласного Проводу. Я, як ідейний націоналіст, все ж сподівався знайти кого-небудь з керівників обласного Проводу і отримати вказівки, як працювати у підпіллі. Ольга казала, що до них ніхто не приходив. В них я переночував дві ночі. Пішов на Бузьку до Бондарева. Сусіди сказали, що він виїхав з німцями. Пішов до Ізбаш Марії – навпроти м'ясокомбінату. Я постукав – вийшов чоловік. Я сказав, що з таборів – він сказав, що й він два дні як повернувся.. Запросив зайти, поїсти і відпочити. Його дочка Марія ще не повернулася з Одеси, але вже невдовзі повинна бути. Він мене прийняв. Марія мене впізнала,але вигляду не подала. Вона сказала, що нікого не бачила, але в Одесі встановила зв'язок з одним з провідників. Вона зустрілася з ним у тунелях, де ховалися од облав. Наказ в

неї був такий: шукати ОУН у Миколаєві і чекати зв'язкового. Коли вона взнала, що я їду у Дніпропетровськ, дала мені адресу родичів знайомого шофера.

Я 25 квітня 1944 р. виїхав у Дніпропетровськ. По дорозі я на станції Новополтавка зустрівся з Шурою Ткачовою. У Дніпропетровську мене мобілізували у армію, де я служив з 4 травня 1944 по 16 жовтня 1945 року. Я писав листи Леванісової О. і Ткачової Шури.

На початку січня 1945 р. я вийшов на зв'язок з Тараном Василем Савелійовичем, який став керівником миколаївського обласного проводу на псевдо «ОСТАП».

На початку січня 1945 р. на квартиру Черкашенко Варвари Родіоновни у Дніпропетровську з'явився незнайомий чоловік і сказав, що він мій дядя з Миколаєва. Він вручив мені конверта, і лист від Леванісова Михайла. В ньому повідомлялося, що «Ігор» для встановлення зв'язку виїхав у Одесу. Він запропонував мені кинути армію і їхати Провідником у Херсонську область. Запропонував мені назвати людей, але я опасався, поки до мене не з'явиться Ольга. У лютому вона приїхала і сказала, що «ОСТАП» дійсно є обласний провідник. Тоді я передав всі адреси.

(Назаренко знав всіх з Херсонщини, Березнегуватого і Снігурівки, багатьох з Миколаєва)

З Леванісовою я послав «ОСТАПУ» листа, в якому були всі адреси і явки і рекомендував використовувати Шуру Ткачову. Я просив його приїхати до мене і обіцяв, що буду більш відвертим. «ОСТАП» прислав до мене дівчину «НАТАШУ», а пізніше приїхав сам.

«НАТАША» у березні 1945 р. привезла мені листа од «ОСТАПА» – він пропонував мені йти у підпілля у Миколаївську чи Херсонську область. Ткачова мені писала, що знаходиться у радгоспі с. Зельці. Я рекомендував їй довіритися «НАТАЛЦІ». «ОСТАП» приїхав до мене на початку квітня 1945 р. З ним на квартирі Черкашиної ми обговорювали як нам почати відроджувати ОУН. Брати тільки перевірених людей (саме вони і потрібні були КДБ!), зберігати як би то не було старі перевірені кадри і оточувати себе симпатиками.

«ОСТАП» не мав зв'язку з «горою», тобто крайовим Проводом. Я рекомендував йому шукати ці зв'язки. І зайнятися придбанням хоча б невеликої типографії, пишучої машинки – для виготовлення необхідних документів і листівок. Особливо прискіпливо треба підходити до підбору конспіративних квартир (то вже було під наглядом КДБ)

За рахунок симпатиків треба створювати матеріальну базу. Я дав згоду перейти у підпілля. На початку липня до мене у Дніпропетровськ приїхала «НАТАЛКА» – за дорученням «ОСТАПА». Вона передала мені фіктивні документи і перепустку на право проїзду у Миколаїв. Я тоді хворів малярією. У Миколаєві я повинен був прибути на явочну квартиру Бондарено Катерини – Московська, 65 (я її не знав). У серпні я виїхав у Дніпродзержинськ і був там до мобілізації 16 жовтня 1945 р. У Миколаїв я прибув 18 жовтня. Вийшла молода жінка – Бондаренко – вона сказала, що знає «ОСТАПА» і давно на мене чекає.. Вона сказала, що викличе «ОСТАПА» о 6-7 годині ранку. Я поїв і ліг спати, а вночі, десь о 12 годині мене заарештували (перед тим були заарештовані Ольга Леванісова, Михайло Леванісов і Юрченко – тобто гра втемну була закінчена).

Леванісов М.:

«НАТАЛКА» – років 18, низького зросту, витончене обличчя, ніс трохи доверху, темне волосся. Прийшла у лютому 1945 р. від Тарана. Потім влітку 1945 р. приносила від Тарана перепустку у Дніпропетровськ. Це зв'язкова Тарана. Померла у 1948 р.

ЮРЧЕНКО ЄВГЕНІЯ – влітку 1945 р. я запропонував їй активнішу антирадянську діяльність. Я хотів, щоб в неї на роботі у обсерваторії вона створила підпільну типографію – я познайомив її з Тараном

Крім двох зустрічів з «ІГОРЕМ», після звільнення Миколаїва я нелегалів не бачив

Як видно, КДБ створила фальшиве ОУН, використавши старосту села Кандибіне Тарана. Той ще з війни знав Олександра Джемерчука, який, в свою чергу, знав багатьох підпільників. Насамперед, то була його племінниця Надія Денисенко на псевдо «Наталка», яка була розвідницею ОУН. Тож Наталку використовували «всліпу», тобто вона вважала, що працює на дійсне ОУН.

Також всліпу використовували Леванісових, які всю війну тримали конспіративну квартиру. Ольга Леванісова їздила у Дніпропетровськ до Назаренка і той після цього повірив Тарану.

Щоб Тарану повірив член обласного Проводу «Ігор», використали зрадника С.Чепурко.

Завданням КДБ було не розкриття підпілля – воно влітку 1944 р. вже не існувало, а 90% його членів вже були заарештовані або знаходилися під наглядом. Головне було заманити у лапи КДБ посланців Головного Проводу і вести гру від імені дійсних підпільників.

Найбільш довіреною особою для Головного Проводу була Надія – «Наталка». Вона ще при німцях показала себе сміливою, після того пройшла вишкіл в Румунії. Тож у Миколаєві «Наталка» з'явилася не просто так собі, а повинна була чекати на зв'язок з Проводом. Те розумів КДБ і, маючи на неї компромат, не заарештовували ні її, ні її матір Єфросинію Андріївну.

Говорячи про фальшиве ОУН, ми повинні висвітлити постать міжрайонного провідника і члена обласного Проводу Кононова Григорія (Григорій, Юрко, Олег, Михаїл, Ігор).

Так сталося, що саме він був чи не єдиний з керівників, хто залишився на свободі після звільнення Миколаєва і намагався відновити підпілля ОУН. Міжрайонний провідник Хвиля (Микитенко) вже на другий день звільнення Миколаєва з'явився з повинною у КДБ і розкрив майже все підпілля. Трохи пізніше дали свідчення члени СБ О.Яковлєв і Л.Аліман (були розстріляні влітку 1944 р.).

Чому ці люди пішли на співпрацю з КДБ? Адже вони були добре підготовлені як націоналісти. Мабуть зіграло роль те, що

1) вони знали, що керівництво організації розгромлене ще у березні 1944 р. німцями,

2) що КДБ представляв ту силу, яка боролася з німцями.

Тож фактично у квітні 1944 р. КДБ мали відомості про більшість підпільників. На той час з керівників ОУН на свободі були Кононов і Назаренко, а також зв'язкові-розвідниці Ізбаш і Денисенко-«Наталка». Марію Ізбаш поспішили заарештувати з надією, що вона розкриється, але вона трималася аж до січня 1945 р., коли вже і без неї все було відомо.

На свободі КДБ тримало Надію Денисенко і її матір Єфросинію, а також Зіну Тищик.

Кононов у 1937 р. був заарештований у Дніпропетровську за книгу Остапа Вишні і отримав 8 років таборів за український націоналізм. У 1939 р. йому замінили вирок на 3 роки таборів. Повернувшись, він знову вчителює. У 1941 р. випадково зустрічає свого товариша по інституту, який став начальником поліції у Дніпропетровську, і йде до нього начальником канцелярії. Незабаром на Кононова вийшло ОУН, бо мали за нього відомості як репресованого більшовиками. Після прискіпливого їхнього спілкування Кононову пропанують вступити в ОУН і він дає згоду, приймає посвяту.

Перейшовши на посаду заступника начальника кримінальної поліції, він допомагає ОУН грошима, продовольством, кадрами. Навесні 1942 р. переходить на нелегальне становище, а у квітні 1942 р. направляється у Миколаїв для посилення організації. Стає членом обласного проводу і міжрайонним провідником Баштанського, Привільнянського і Новоодеського районів. Це він організовує найбільшу в області підпільну молодіжну організацію ОУН в селі Піски Баштанського району. Його бачать у селах Женево-Криворіжжя, Новій Одесі, Гуріївці і т.і. Постає організаційна сітка ОУН. У листопаді німці проводять арешти у Новій Одесі, але Кононов тікає. Через самопоранення лікується у лікарні, але через слідкування гестапо переходить на конспіративну квартиру, де його лікує Ольга Шлюзняк. Відбуває у Одесу, звідки прибув після звільнення Миколаєва.

«З'явився до Леванісової – вона мене не прийняла. Два дні я перебував на березі річки.. Потім зустрів Чернову і іноді заходив до неї на Котельну. Потім до Шлюзняк. Вона сказала, що зі мною хоче зустрітися «Ніколай»(Чепурко). З ним я зустрівся 3 рази – він сказав, що має зв'язок з Джемерчуком і організував мені зустріч з Тараном – нібито він є наша людина…».

З допиту Поляченка:

« …№ 6. Сергій, 1924 р.н., мешканець Миколаєва, проживав недалеко од вокзалу, працював перекладачем на вокзалі. Середнього зросту, чорнявий, худорлявий, шкандибав на одну ногу (права нога коротша за ліву, член вокзальної організації».

Допит Сергія Чепурко(«Ніколай») 13.10.1944 р. у Києві (Чепурко не був заарештований і не був засуджений):

– Коли Денисенко Єфросинія дізналася, що я в ОУН, вона розповіла, що її дочка Надя, Марія Ізбаш і Зіна Шлюзняк активно діяли у часи німецької окупації. Коли мені треба було встановити зв'язок з одним з керівників обласного проводу на псевдо «Олег» («Михаїл»), Денисенко відправила мене до батьків Ізбаш, бо вона вже була заарештована КГБ. Я прийшов як знайомий їхньої дочки (хоча я її не знав). Я зустрівся з братом Іваном і умовив його віддати мені заховану літературу. Батько зніс з горища більш як 200 аркушів чистого паперу і націоналістичну літературу – постанови Збору ОУН, декалог. Все це я використав на потребу ОУН (?). Через батька Ізбаш я дізнався адресу Шлюзняк Зіни і встановив з нею зв'язок. «Михаїл» мені пізніше казав, що Ізбаш нікого не здала і що вона хотіла зробити так, як Марія Рибальченко (порізати вени).

Ось так батьки Наді і Марії розголосили агенту КГБ відомості, які б дійсний член ОУН, який пройшов вишкіл і розуміється у конспірації, ніколи б не розголосив, не спитавши пароль і відзив. Але ж Наді на той час у Миколаєві не було, а Марія тримала допити у КГБ

Свідчить Кононов:

«…З Чепурко мене познайомила Зіна Шлюзняк влітку 1944 р.,він начебто переховувався від радянської влади і шукав зв'язок з організацією. Він начебто мав зв'язки з «Тимофієм» і «Романом» (Чепурко попав в ОУН як учень вчительки Гусєвої, яка познайомила його з міським провідником «Іваном»). Саме він познайомив мене у серпні 1944 р. з Джемерчуком. Чепурко мав велике бажання встановити зв'язок з організацією і для того багато ходив по квартирах учасників ОУН. Я ставився до нього з недовірою, бо його ніхто не знав з відомих мені учасників ОУН…

Від Шлюзняк Зіни я дізнався, що він неодноразово відвідував квартиру матері Наді на Херсонській, 52 з метою встановити зв'язок з Надією. У кінці вересня Надя повернулася у Миколаїв. Зіна повинна була нас зв'язати – на розі Садової і Херсонської. Але Зіна не прийшла(!?), а я сам побачив дівчину – Надю.

Я знову призначив зустріч – Зіна знову не прийшла (!!?)– відмовилася, то я вже не пішов».

Чому не прийшла на зустріч Зіна Шлюзняк? Адже вона була в ОУН не перший рік і знала, що таке дисципліна. І вона мала справу не з аби ким, а з обласним провідником. Тож ясно, що то був сигнал, що вона в чомусь не довіряє Наді, бо помітила стеження КДБ.

Ще є факти, які свідчать, що сліжка КДБ була помічена, але тому не надали належного значення. Говорить Кононов:

«Я прибув у Миколаїв у липні 1944 р.(?) Зіна сказала, що приходив чоловік, який хоче встановити зв'язок – Чепурко. Зустрілися ми з ним на розі Кузнєчної і 1-ї Слобідської. То був «Ніколай" – Чепурко. Ми помітили сліжку і почали зникати з того місця… Він познайомив мене з Джемерчуком, а той з Тараном. Чепурко дав мені свої документи(!?), Шлюзняк принесла довідку з роботи, а Таран її заповнив(!!?). Потім я проживав у Тарана на 6-й Слобідській».

Невдовзі Кононов призначає Тарана своїм заступником і покладає на нього обов'язки підбору конспіративних квартир(!!). Через деякий час КДБ тихо заарештовує Кононова, а Таран автоматично стає обласним провідником ОУН на псевдо «Остап».

Ще раз повернімося до особистості Тарана.

Допит Тарана у 1966 р.:

«Закінчив педінститут у 1924 р. Після переїзду у Миколаїв у липні 1944 р. мене як негласного співробітника КГБ стали використовувати проти ОУН. Це тому, що серед моїх знайомих був священик Джемерчук Олександр – з ним я познайомився в серпні 1941 р. у с. Кандибіне. Через півроку після того знайомства в цирульні у Миколаєві я зустрів Джемерчука – він там працював. Він мене впізнав і запросив у гості. Вдруге я зайшов у цирульню восени 1942 р. Ми пішли до нього додому. Він розповідав про ОУН. Потім ми зустрілися восени 1943 р. – він приходив у Кандибіне з двома священиками – то були ОУН.

За завданням КДБ я у липні 1944 р. прийшов до Джемерчука додому. Там були «Михаїл»(Кононов) і «Ніколай»(Чепурко) «Михаїл» став мене розпитувати про життя на селі, стисло розповів про ОУН і запропонував вступити в ОУН. Він запропонував стати його заступником і переїхати у Миколаїв. Я взяв псевдо «Остап». Восени 1944 р. «Михаїла»-«Ігоря» не стало».

На другому допиті 02.12.1966 р. Таран показує:

«Питання: У пояснювальній записці на імя Прокурора ви вказуєте, що разом з вами од КДБ працювала молода жінка начебто од ОУН на псевдо «Наталка» і звідки вам відомо, що вона діяла від КДБ?

Відповідь: Дійсно, була така «Наталка». Мені Джемерчук розповів, що з евакуації повернулася «Наталка» – якась його родичка, яка була активісткою ОУН ще з часів окупації. Вона евакуювалася з німцями і повернулася в Миколаїв за завданням ОУН.

Я з нею познайомився. Вона називала «Директора», «Івана» та інших. Я був у неї – там раніше жив Джемерчук – по Херсонській. Вона на моє прохання їздила у Дніпропетровськ до Назаренка. Чи працювала вона на КДБ – я не знаю. Хто був заарештований по моїм матеріалам – я не знаю. Леванісову я зробив відтермінування від армії за допомогою оперативних працівників».

Наведемо ще один документ:

Обзорна довідка по архівно-оперативній справі № 6961 на Тарана Василя Савелійовича, 1900 р.н., вища освіта (педін 1924 р.).

Був старостою сільуправи у с. Кандибіне Новоодеського району і був пов'язаний з ОУН. 26.06.1944 р. був заарештований Новоодеським райвідділом КДБ, але до уголовної відповідальності не притягався, а був залучений до співпраці по розкриттю залишившихся в області ОУН. Після арешту він зв'язався з Кононовим, а той познайомив його з Леванісовим.

Коли вже у вересні1944 р.Кононова заарештували, Таран був легендірован як керівник обласного проводу. Тоді він виїхав у Дніпропетровськ до Назаренка – мав листа від Леванісова, що він «перевірений член ОУН».

У тому ж 1945 р. він направляє у Дніпропетровськ співпрацюючу з КДБ Денисенко Надію Яківну (псевдо «Наталка» – «Морозова»). Всі витрати проплачує КДБ через Тарана (спр.6961 в гр. 10 м. Миколаїв).

Довідка 1967 р.:

«Денисенко Н., 1927 р.н., померла у 1948 р. і її справа знищена за актом 27.02.1957 р.»

З «Книги скорби», Миколаїв, т.1, с.76:

«Денисенко Надія Яківна… – померла від поранення з пістолета…»

У 2001 р. двоюрідна сестра Наді – Юлія Джемерчук, яка відбула у таборах 10 років, розповідала автору, що начебто Надю вбив її кавалер з ревнощів.

На сьогоднішній день, коли стали відомі класичні методи роботи спецслужб, може бути достовірною така версія загибелі Надії Денисенко.

Проходить кілька років і Надя стає непотрібною. В той же час вона вже не бачить навкруг себе надійних друзів по боротьбі, а ті, хто є,викликають підозру. У цій ситуації її вирішують прибрати, але так, щоб у ОУН не було підозр, що вона заарештована і може когось здати. Доручають це молодому оперативнику, а потім прибирають і його. Тож справжню причину вбивства ніхто вже не знає.

Така доля героїчної дівчини, яка піддалася на провокацію і «всліпу» допомагала КДБ. Але з цього нічого путнього у КДБ не вийшло. Кононов під слідством тримався довгі 3 місяці, поки не зрозумів, що вже нема що приховувати.

Особливо стійко трималася на допитах Марія Ізбаш.

Показує Шлюзняк Зіна:

«Вже будучі заарештованою, влітку 1944 р., Ізбаш передає мені три записки, в яких писала, що слідчій питає за мене, але вона не дає правдивих свідчень. В одній записці пише, що планувала покінчити життя самогубством. Вона просила принести передачу, але щоб я змінила свій зовнішній вигляд. Я то не зробила, бо побоювалася. Одну записку я їй написала, щоб вона того не робила. Всі записки я отримувала від її брата Івана».

На допитах Ізбаш розповідає тільки про тих, кого вже немає. Слідство кілька разів продовжують. У серпні Ізбаш переводять у Київ і справу продовжують у третій раз – чекають повернення Наді у Миколаїв. У вересні тихо заарештовують Кононова і переводять його у Київ. Заарештовують сестер Шлюзняк і теж переводять у Київ.

Кононов відмовляється давати свідчення – слідство продовжують четвертий раз.

Ізбаш на допиті 15.12.1944 р. свідчень не дає, тож у Київ возять свідків. Слідство продовжують п’ятий раз.

11.01.1945 р. – Ізбаш починає давати свідчення. Її обіцяли відправити на фронт.

09.02.1945 р. – Кононов у Києві починає давати свідчення. То вже для історії.

Оперативна гра з «Фальшивою ОУН» не вдавалася. Потихеньку її почали звертати.

Ковалевський заарештований 15.02.1945.

Леванісова О. заарештована 04.10.1945 р. (6 Слоб 48)

Юрченко заарештована 04.10.1945 р.

Назаренко заарештовваний 19.10.1945 р. Невдовзі розстріляний.

Епілог.

У 1958 р. Кононов був на Воркуті. Мав дружину і двоє дітей.

Марія Ізбаш повернулася у Миколаїв, жила у своїй хатинці на 7-й Слобідській.

Таран доживав у Березнегуватому.

Бібліографічні посилання.

1. Дуда А., Старик В. Буковинський курінь у боях за українську державність. 1918-1941-1944. – Київ-Чернівці.- 1995.

2. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж-Нью-Йорк-Львів.-1993.

3. Архів служби безпеки в Миколаївській області. – Спр. 785-с.

4. Там само. – Спр. 7185-с.

5. Там само. – Спр. 11935-с.

6. Там само. – Спр. 12301-с.

7. Там само. – Спр. 12316-с.

8. Там само. – Спр. 12369-с.

9. Там само. – Спр. 13406-с.

10. Зайцев Ю. Між двома вогнями//Радянське Прибужжя.-1996.-1 червня.

11. Зайцев Ю. Героям – слава! //Український південь.-1997.-№16.

12. Сергійчук В. Український здвиг. Наддніпрянщина. – Київ. Укр. Видавнича Спілка. 2005. – С. 464.

13. Там само. – С. 470.

Юрій Шевчук

НЕЗРУЧНИЙ ПОДВИГ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

(Так воювала РОА)

В історії Другої світової війни вистачало героїв і подвигів. Попри те залишається поза широкою увагою громадськості унікальна за своєю ефективністю діяльність молодіжного підпілля смт Ворзель, що поблизу Києва.

...У вересні 1943 року на полі між селами Михайлівкою – Рубежівкою і Кичеєвим, на очах у кількох десятків селян «гітлерівські козаки», як їх називали, із підрозділів «Русской освободительной армии» (РОА) генерала Власова, за допомогою шашок (різновид шаблі) по звірячому закатували підпільниць – матір та доньку Білостоцьких. Серед очевидців жахливої трагедії були двоє партизанських зв'язкових – В.Камінська та 12-річна Валя Філіповська. Після звістки про катування та публічну страту підпільників Віктор Нацевич реорганізував молодіжне підпілля в бойову групу. За одну добу (!) група у складі 12 чоловік добре озброїлась та підготувалась. Фашистське командування на початку листопада наказало провести «зачистку» кількох сіл від жителів. За свідченнями очевидців, у Ворзелі окупанти облили гасом будинки та дерева для подальшого спалення. Про долю жителів можна лише гадати. Після «акції» на територію мали ввійти додаткові підрозділи вермахту для посилення оборони від радянських військ, що наступали.

Вдосвіта 5 листопада з метою допомогти фашистському гарнізону Ворзеля у проведенні «зачистки» з Михайлівки-Рубежівки вирушив загін карателів із 200 власівців. З кожним кроком підкованих чобіт наближалася чергова трагедія війни для українських міст і селищ. Та ворог не дійшов. Смт Кичеєве має ввійти до переліку місць бойової звитяги в історії України. Саме тут, на околиці лісу, два десятки українських юнаків віком від 13 до 19 років на чолі з 15 – річним(!) командиром Віктором Нацевичем дали бій ворогу, що мав десятиразову (!) перевагу. Та який бій – блискуче спланований та проведений юним генієм війни із застосуванням кількох кулеметів, а також гвинтівок і гранат. Результат неймовір-

ний – взвод безвусих юнаків без втрат і навіть поранених повністю знищив ворожий загін у кількості 2-х військових рот. Семеро карателів взято в полон та переведені через лінію фронту. Ефект від успішного бою значно посилився. Німецько – фашистський гарнізон Ворзеля розбудили кулеметними чергами Кичеєвського бою. Гітлерівці спросоння вирішили, що це наступають радянські війська, і панічно кинулись тікати з Ворзеля та прилеглих сіл на захід. Наступного дня, 6 листопада 1943 р., вже вільна від ворога територія з кількох населених пунктів була зайнята частинами Радянської армії без жодного пострілу і, відповідно, без вбитих та поранених бійців. Після визволення Приірпіння на основі бойової молодіжної підпільної групи сформовано Ворзельський винищувальний загін. Командир – Віктор Нацевич. Завдання – боротьба з диверсантами, дезертирами, коректувальниками ворожої авіації та артилерії, бандитами. До кінця війни – чотири десятки знешкоджених ворожих елементів.

Діяльність молодіжної бойової групи Нацевича не стала відомою в часи СРСР. Причина – "не ті карателі". Компартія не хотіла розголосу про звірства РОА проти народу і причини.

Від автора блогу. На жаль, цей подвиг виявився зайвим і для команди "найпатріотичнішого Президента". З літа 2008 р. дослідники подвигу молоді та фахівці з патріотичного виховання неодноразово звертались до найвищих посадовців держави з пропозиціями про необхідність поширення інформації про подвиг молоді в першу чергу серед їх сучасних ровесників та військовослужбовців України. Але тоді українські перемоги владу цікавили значно менше, ніж поразки. Адже ні "місця трагедії, ні могилок аби поплакати над лихою долею українців"... А тут молодь, що не просто не загинула, а провела одну з найуспішніших операцій в історії підпілля і партизанського руху в світовій історії. Це наші "300 спартанців", про яких мали знімати фільми та серіали. Ось ядро молодіжної бойової групи ворзельського підпілля : "комісар" від дорослого підпілля" смт Ворзель – Єзерський І.Л. Молодь – командир Віктор Нацевич. Далі – Копачевський Е.І., Педяш В.Є., Целуйко П.А., Зубко О.С., брати Терехови Ю.Ю. та В.Ю., Горак В.В., Головашкін В.В., Левандовський І.І., Рябко М.К. Перед боєм поблизу Кичеєва до них долучилось близько десятка молодих українців з навколишніх сіл. Вічна слава переможцям!

ЗВ'ЯЗОК ПОКОЛІНЬ

Ігор Славгородський

ВАСИЛЬ ОВСІЄНКО В ГОРЛІВЦІ. ДЕНЬ ПЕРШИЙ.

Сьогодні, 20. вересня, на наше (горлівська "Свобода") запрошення прибув до міста відомий публіцист, просвітянин, правозахисник, член Української Гельсінської групи з 1978 року, політв'язень (1973-1988рр.), філолог Василь Овсієнко. Підготовлена цікава насичена програма лекцій і виступів (http://slavik9192.livejournal.com/60064.html) по популяризації постаті Василя Стуса. Пан Овсієнко двічі відбував покарання в одному таборі зі Стусом, тому його свідчення мають неабияку цінність. Особливо для горлівської молоді, для якої, головним чином, і здійснений його візит.

Пан Овсієнко привіз із собою книжки про Стуса (в тому числі і свої) і диски з фільмом "Просвітлої дороги свічка чорна" (http://slavik9192.livejournal.com/56801.html), які роздає всюди, де виступає.

Перший виступ був в ОШ № 16. Це – російськомовна школа. Але старшокласники слухали пана Василя затамувавши подих і, як після виступу сказав наш гість, з палаючими очима.

Нагородою пану Василю були оплески і щирі слова подяки.

Після виступу в школі були дві півторигодинні лекції на факультеті слов'янських мов в Педагогічному інституті іноземних мов. До початку лекції поспілкувались з деканом факультету пані Мараховською Валентиною Гаврилівною. На лекцію до факультету іноземних мов прибули заступник головного редактора міської газети "Кочегарка" Михайло Губаш і кореспондент газети "Кримінал-Експрес".

І знову слова подяки Василю Овсієнку. Сподіваюсь, що студенти довідались багато для себе нового, а дехто й переосмислив своє відношення до постаті Стуса.

Зізнаюсь, я й сам, чим більше дізнаюсь подробиць, тим більш закохуюсь в Стуса. Я взагалі вважаю його найвидатнішою людиною другої половини 20 сторіччя.

Після лекцій на факультеті іноземних мов ми проїхали до центральної міської бібліотеки ім. Т.Г.Шевченка, де погодили формат круглого столу, який відбувся у четвер з 14:00, а потім відвідали горлівський Музей Стуса. До речі, на всіх заходах були присутні наші горлівські "свободівці".

І В ТАТАРСТАНІ Є АМАЗОНКИ!

Ведуча татарстанського телеканалу "ТНВ" Ельміра Ісрафілова

В Татарстане отказались возбуждать дело в отношении татарской журналистки, назвавшей русских "оккупантами".

Центральный межрайонный следственный отдел Следственного управления СК России по Республике Татарстан вынес отказ в возбуждении уголовного дела в отношении корреспондента и ведущей телеканала "ТНВ" (Татарстан Новый Век) Эльмиры Исрафиловой, публично назвавшей местных русских жителей "оккупантами" и пообещавшей "перегрызть горло любому за родной татарский язык". Следователь Рустам Хабибуллин не нашел в действиях журналистки состава преступления.

Как ранее сообщало ИА REGNUM, 9 июня родители русских и русскоязычных школьников Татарстана пикетировали Госсовет Татарстана, отстаивая право своих детей изучать русский язык в том объеме, в котором его изучают в большинстве регионов России (в Татарстане русский язык преподается как "не родной"). Прибывшая на место съемочная группа республиканского телеканала "ТНВ" начала работать "с места событий": взяла интервью у лидера Союза татарской молодежи "Азатлык" Наиля Набиуллина, также стоявшего у Госсовета, у депутата-драматурга Туфана Миннуллина, вышедшего стыдить пикетчиков за нежелание учить татарский язык.

После этого корреспондент и ведущая "ТНВ" Эльмира Исрафилова вступила с участниками пикета в перепалку, в ходе которой заявила, что они "оккупанты, которым не место на земле Татарстана", и что она "любому перегрызет горло за родной татарский язык". Все это было сказано в присутствии большого скопления людей и начальника службы общественной безопасности УВД Казани Сергея Чанкина, который, впрочем, тут же заявил, что ничего не слышал. По итогам инцидента около десятка свидетелей написали заявление в милицию.

Слова Исрафиловой и связанный с ними скандал вызвали огромный энтузиазм в рядах татарских националистов, которые вскоре у офиса "ТНВ" провели пикет в ее поддержку, поместив высказывания Исрафиловой на один из своих плакатов. Одновременно руководство республики постаралось смягчить скандал, пообещав во время встречи с представителями ОРК Татарстана наказать националистку-хулиганку, уволив ее из телекомпании. Однако в действительности Исрафилову сначала срочно отправили в отпуск, а потом оставили работать на "ТНВ".

А спустя месяц после случившегося, проводя опрос пикетчиков, следователь Хабибуллин нашел в их показаниях "явные противоречия", что позволило ему вынести заключение об отсутствии состава преступления в действиях журналистки. Что выглядит довольно странным, поскольку даже из текста постановления об отказе в возбуждении уголовного дела видно, что все опрашиваемые сошлись в том, что Исрафилова назвала их "оккупантами", и пообещала "перегрызть горло любому за родной татарский язык". Тем не менее, следователь, похоже, решил строить свои доводы на показаниях последней, заявившей, что ничего подобного она не говорила.

В том же постановлении родительский пикет охарактеризован как мероприятие, которое проходило "достаточно спокойно, то есть никаких предупреждений со стороны органов правопорядка и исполкома не поступало". И теперь уже сама Исрафилова, рассказывая о случившемся газете "Безнен гажит" ("Наша газета") описывает происходившее так: "Я ведь таких слов не говорила. Не спорила, хотела только узнать их цели... Им мои вопросы не понравились. Более того, они начали сами меня обвинять, оскорблять. Один из пикетчиков даже "татарская морда" в мой адрес выкрикнул. Когда я стала уходить, шокированная их словами, они начали шуметь... Очень агрессивно себя вели".

"У меня складывается впечатление, что в ходе следствия изначально все делалось для того, чтобы либо вынести отказ в возбуждении уголовного дела, либо вовсе сдать наше заявление в архив, – считает одна из организаторов родительского пикета, написавшая заявление об унижении чести и достоинства его участников, Екатерина Беляева. – Во-первых, мне никто не сообщал о всех перемещениях нашего дела, которое поначалу находилось в районном отделении полиции, потом было направлено в СКП, оттуда в про-

куратуру, после чего снова было возвращено в СКП. Если бы я сама не звонила и не интересовалась его судьбой, то о всех этих перипетиях мне было бы неизвестно.

Где-то через месяц после случившегося я позвонила следователю Рустаму Хабибуллину и поинтересовалась, будет ли он опрашивать участников пикета? Тот ответил, что нет, но буквально через три часа перезвонил и пригласил дать объяснения. Я знаю, что в ходе следствия опрашивались трое пикетчиков, но в объяснении приведены показания пятерых. Безусловно, через месяц после событий люди могли что-то подзабыть, но в наших показаниях четко прослеживались общие моменты, в частности мы все говорили о том, что Исрафилова назвала нас "оккупантами" и пообещала "любому перегрызть горло за родной татарский язык".

Ну, и, наконец, в ходе моего недавнего общения со следователем я получила от него информацию, что рассмотрение дела затянется еще на двадцать дней, поскольку "будет направлено на лингвистическую экспертизу", и вдруг, позвонив, я узнаю, что вынесен отказ. То есть, если бы я сама не позвонила, то так бы и ничего и не узнала об этом. А срок обжалования ограничен. Да и в самом тексте постановления о проведенной экспертизе ничего не говорится. Как бы то ни было, я намерена обжаловать это решение Управления Следственного комитета".

"Считаю, что перед нами типичный пример проявления пресловутых двойных стандартов, которые так характерны для современного Татарстана, – уверен заместитель председателя ОРК Татарстан Михаил Щеглов. – Если вспомнить нашумевшее дело молодежной группы "Сопротивление", особенно экспертизу, которое проводило по этому поводу республиканское агентство по массовым коммуникациям "Татмедиа", то видишь, что там использовался любой, самый притянутый за уши повод, чтобы обвинить русских ребят в экстремизме.

При этом одиозному лидеру татарских националистов Рафису Кашапову дали условный срок только тогда, когда его деятельность зашла уже крайне далеко. Теперь кашаповщина процветает уже в официальных средствах массовой информации республики. И то, что местная Фемида не видит в этом ничего предосудительного, красноречиво говорит о той национальной политике, которая проводится в республике и далека от декларируемых "толерантности и поликонфессиональности". (З інтернету)

НАША БІБЛІОГРАФІЯ

Григорій Зленко

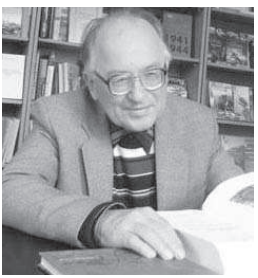

Григорій Зленко, письменник, архівіст

ВІДОМІ, АЛЕ – ГАРАЗД ПРИЗАБУТІ

МИКОЛА РАЛІВ

У щоденнику Сергія Єфремова під 27 березня 1928 року занотовано: «Написав до Радієва (Одеса)...». Великому гуртові упорядників і коментаторів діаріуша забракло снаги розшукати відомості про адресата академіка — тому в примітках його цілковито обійдено, а в індексі імен немає ініціалів. Та й чи точно передане прізвище? Різноманітні текстові неточності й незугарності стали неодмінною прикметою сьогочасних видань...

Виявити єфремовського респондента серед одеситів другої половини 1920-х років назагал складно, але все-таки можна. У звіті про діяльність Одеського наукового при Українській Академії наук товариства, випущеному влітку 1928 року окремою брошурою, зазначено, що роком раніше секретарем історико-філологічної секції товариства було затверджено М. Д. Раліва. Тут же вказано на деякі його праці, що виявляють інтерес автора до життя і творчості Т. Г. Шевченка, О. Я. Кониського, М. М. Коцюбинського.

Завваживши ці факти, звертаєшся передовсім до другого тому фундаментальної бібліографії Т. Г. Шевченка, що побачив світ 1963 року, напередодні стоп'ятдесятиліття великого Кобзаря, — і подибуєш у ньому «Варіанти шевченківського «Сна» М. Раліва, оприлюднені у випуску третьому «Записок Одеського наукового товариства» за рік 1929-й. Стаття невеличка, усього три сторінки займає, проте вельми важлива, як одна з небагатьох на ту пору спроб текстології Шевченкових творів із метою встановлення канонічних текстів.

Ішлося про віднайдений М. Ралівим примірник «Кобзаря» 1860 року, який належав не названому на ім'я полякові, що «жив у Петербурзі, посідав якусь високу урядову посаду». До книжки, оправленої «в палітурки з тек[с]тури (тканини. — Г. З.) та шкіряний корінець», було додано шістдесят п'ять аркушів чистого паперу, на які вписано двадцять шість поезій Шевченка, в тому числі поему «Сон». Причому в менших за обсягом творах одна й та сама рука одним і тим самим чорнилом подала тексти з відновленням цензурних купюр, зроблених у книжці (отже, переписувач мав доступ до автографів!), а «Сон» занесла інша рука й іншим чорнилом, вочевидь, пізніше, бо ж поему скопійовано останньою.

Знаємо, що поему вперше видав К. Климкович 1865 року у Львові за списком невстановленої особи. Ралів не мав цього видруку, але зумів роздобути в Одесі перший том «Поезій» Шевченка, випущений накладом К. Сушкевича там-таки, у Львові, 1867 року. Крім того, він узяв для порівняльного аналізу тексти «Сну», вміщені у «Кобзарях» за редакціями В. Доманицького (1907), І. Франка (1908), Б. Лепкого (1918), І. Айзенштока та М. Плевака (1925), С. Єфремова та М. Новицького (1927). Навівши всі різночитання, дослідник зауважив: «Ці варіанти, звичайно, не рішають справи канонічного тексту поеми. Але ми ще не маємо повної історії цієї поеми, що свого часу наробила великого переполоху в урядових колах. Ось для історії поеми й для повної характеристики настроїв того, як сприймали її за час[ів] нелегального ходіння з рук в руки, варіанти ці — важний матеріал».

Однак, хоч би скільки я заглиблювався у шевченкознавчу літературу наступного періоду, прізвище М. Раліва ніде не траплялося, навіть у розлогому потрактуванні поеми Ю. Івакіним, що входить до першого тому його «Коментаря до «Кобзаря» Шевченка» (1964). Гадалося, що видруковані крихітним накладом (300 примірників) «Записки Одеського наукового товариства» щезли в буревіях воєнного лихоліття. І до того були достатні підстави: збираючи повний комплект «Записок», Одеська державна наукова бібліотека втрачений другий випуск їх одержала 1964 року з Вінниці.

Постаттю М. Раліва я цікавився у тих літературознавців, що починали свій творчий шлях водночас із ним. Ніхто нічого певного

не міг сказати. Та ось 1997 року світ побачив перший том «Одесского мартиролога» і в ньому знайшовся промовистий рядок: «[№] 18333, Ралев Николай Дмитриевич. 1898. 5 лет Исправительно-Трудовых Лагерей». А в довіднику «Освітяни Одещини — жертви репресій тоталітаризму», складеному Дмитром Клюєнком і Леонідом Фурсенком (1995), двісті сімдесят сьомим іде «Ралев Николай Дмитриевич, 1898 года рождения, уроженец с. Константиновка Одесской области, украинец, беспартийный, преподаватель труда школьї № 13 г. Одессьі, до ареста проживал в г. Одессе. Арестован 9.09.29 г. Одесским областнім отделом ГПУ по обвинению в контрреволюционной деятельности (ст. 54-11 УК УССР). Осуджен 4.03.30 г. по решению «особого совещания тройки при Коллегии ГПУ УССР к 5 годам заключения в ИТЛ. Реабилитирован 12.12.89 г. по заключению прокуратури Одесской области в соответствии со ст. 1 Указа Президиума Верховного Совета СССР от 16.01.89 г.».

Як мовиться, потаємне стало явним. Хоч ще залишалося (та й нині залишається!) чимало запитань, які потребують відповідей.

Костянтинівка на Одещині — це село сьогодні, якщо правду кажуть новітні посібники, входить до складу Саратського району, а в ньому — до Колісненської сільради. Коли Ралів залишив його, де дістав гімназичну освіту, поки що не відомо. Із його свідчень на допиті 24 жовтня 1929 року довідуємося, що 1920 року він уже був студентом «українського учительського інституту» в Одесі. Йдеться, беззаперечно, про інститут народної освіти, на який саме тоді перетворено Новоросійський університет, позаяк, на думку владних структур, університетська форма вищої освіти була «найбільш консервативною».

Тут, в ІНО, він заприязнився з тими хлопцями, котрі згодом утворили гурток професора Михайла Слабченка, який вбачав у них молодих українських науковців, що згодом самі стануть професорами. З-поміж них Ралів назвав на допиті Костянтина Арсені, Леоніда Грищенка, Панаса Сікиринського, Тараса Слабченка. «В Арсені влаштовувалися вечірки, — записано буцімто з його слів, — на які запрошувано також професора Музичку (Андрія Васильовича, літературознавця, майбутню жертву тоталітарного режиму. — Г. З.). На цих вечірках проголошувалися тости за самостійну Україну, за розквіт української культури і т. д.».

Як показав К. Арсені, «М. Слабченко захоплював... своєю оригінальністю, своєю енергією, талановитістю, любов'ю до України, своїм європеїзмом». Можливо, саме під його впливом викристалізувалася та рішуча вдача, якою відзначався Ралів. «Часто в розмовах, — розповідав К. Арсені, — Тарас Слабченко і М. Ралів говорили про необхідність створення у майбутньому української Надзвичайної Комісії на кшталт більшовицької ЧК, де вони... могли б працювати...». Судячи з протоколу допиту М. Раліва від 20-28 жовтня 1929 року, він підтвердив свідчення К. Арсені: «При створенні самостійної держави необхідно обов'язково мати такий орган, як Чека, надто при початку, на перших порах це просто незамінний орган...».

Втім, до «бесід» зі слідчими ще зостається низка літ. Студентство Раліва триває, вірогідно, до середини 1920-х років, а далі починається його педагогічний і науковий шлях. Микола Дмитрович, сказати б, водночас заявив про себе як джерелознавець потужного хисту — 1928 року він виступає на урочистому академічному зібранні в Будинку вчених, присвяченому Шевченківській річниці. Тоді ж з'являються перші його — відомі тепер — публікації: «До біографії Олександра Кониського» — в «Записках Історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії наук» (кн. XIX) та «Чотири листи М. Коцюбинського» — в київському журналі «Життя й революція» (№ 1).

Перша із цих публікацій ґрунтувалася на виявленій в Одеському крайовому історичному архіві справі про встановлення поліцейського нагляду за колезьким реєстратором Олександром Кониським, який, відбувши північне заслання після арешту в грудні 1862 року за звинуваченням «у розповсюдженні малоросійської пропаганди», повернувся в Україну, деякий час мешкав у Єлисаветграді, а далі мав намір перебратися до Катеринослава, відтіль — до Криму і, зрештою, виїхати за кордон. Сюжет неординарний, але його не враховано в бібліографії літератури про Кониського, поданій у словнику «Українські письменники» (1963, т. 2). Я був певен, що ним скористався дуже чутливий до забутих фактів з історії нашого письменства Микола Сиваченко, але, переглянувши його праці, присвячені Кониському, не знайшов посилання на М. Раліва.

Із підписом під другою публікацією стався курйоз. Після текстів чотирьох (буз сумніву, одержаних від дружини Івана Липи, що залишалася в Одесі після від'їзду чоловіка в еміграцію) листів Михайла Коцюбинського, задатованих 30 січня 1903 та 3 листопада й 8 грудня 1904 року, зазначено: «Подав Микола Ралів» (так і на с. 109, і в змісті на с. 130). Републікуючи ці епістоли в томі п'ятому семитомного зібрання творів М. Коцюбинського (1974), упорядниця Н. Ішина не зазначила прізвища першого публікатора (можливо, й на краще: не повторила журнальної помилки), дещо змінила синтаксис і деякі елементи орфографії, а в примітці до листа від 30 січня 1903 року вказала: «Вперше скорочено надруковано: журнал «Життя й революція», 1928, кн. 1, стор. 108», — хоча жодних скорочень журнальний видрук не містить. Як потрібен нам справді «академічний» Коцюбинський, без редакторських вилучень совєтського часу і без симуляцій наукових коментарів...

На превеликий жаль, «Микола Ралів» зі сторінок «Життя й революції» перейшов до бібліографічного покажчика «Михайло Коцюбинський» (1964), складеного загалом ретельним упорядником численних посібників Мирославом Морозом. Плекаймо надію, що сьогоднішні коцюбинськознавці уникнуть цієї помилки.

Найбільшою за обсягом працею Раліва є книгознавча розвідка «Лев Толстой в українських перекладах», подана в другому випуску «Записок Одеського наукового товариства» (1929). Вона займає одинадцять сторінок збільшеного формату і обіймає досліджуваний матеріал від 1890 до 1924 років. Розуміється, коли порівнюєш виявлені Ралівим переклади з тими, що описані Олегом Кущем у його бібліографічному покажчику «Російська література в українських перекладах: Галичина і Буковина (XIX ст. — 1939)» (1963), зауважуєш силу лакун, що стосуються видань західноукраїнського регіону. Дослідник усвідомлював це, кажучи: «...не маємо змоги познайомитися з усіма перекладами, бо їх в одеських і київських бібліотеках усіх нема». Та лихо в тім, що й ця розвідка Раліва досі лишається неспопуляризованою. Що казати про пережиту епоху, коли в майже «свіжих» працях згадок про неї катма. Ось такий приклад. М. Ралів пише про переклад роману «Воскресение», виконаний В. Сімовичем, як такий, що має «масу недоречностів», і майже

на двох сторінках показує їх. Тимчасом життєписно-бібліографічний нарис М. Білоус та З. Терлака «Василь Сімович. 1880-1944» (1995) цей факт цілковито замовчує, — певна річ, через непоінформованість авторів нарису.

Із нашого наукового та культурного обігу випало стільки важливих ланок, що багато які з досліджень потребують капітальних доповнень та уточнень. Слід орієнтувати науковців-неофітів на цю доконче потрібну роботу. Але для того необхідне «переозброєння» старшого покоління з його амбітним консерватизмом.

Доля Миколи Дмитровича Раліва, як і більшості його друзів з гуртка Михайла Слабченка, склалася трагічно. Довго не вдавалося встановити, коли урвалося життя молодого вченого. Та ось у книжці Володимира Пристайка і Юрія Шаповала «Справа «Спілки Визволення України»: Невідомі документи і факти» (1995) читаю: «На предварительном следствии в 1937 году по другому уголовному делу, по которому по решению тройки при УНКВД по Одесской области он был подвергнут Высшей Мере Наказания (розстріл. — Г. З.), Ралев Н. Д. отрицал своє участие в проведении враждебной деятельности и участие «в какой бы то ни было антисоветской организации, в том числе в «СВУ», как в 20-е, так и в 30-е годы».

Отже, Миколу Раліва, котрому не сповнилося і сорока, розстріляно в Одесі 1937 року, після того, як він відбув перше покарання та повернувся в Україну. Закопано, ймовірно, на Другому християнському цвинтарі, куди потай вивозили розстріляних. Колись тут будуть написані імена всіх тих, чиє життя урвалося на Маразліївській вулиці в катівні НКВД. Не забудьмо зробити це: жертви волають до нашого сумління!

«ТАЛАНОВИТИЙ НЕВДАХА» МИРОН СТЕПНЯК

«Талановитим невдахою» назвав академік Олександр Білецький у листі до свого молодшого колеги Григорія Вервеса зусібіч обдарованого й у житті геть позбавленого щастя-долі Мирона Степняка. Лист цей у друці тільки згадано, як застереження від необ'єктивної оцінки ряду літературних діячів першої

третини минулого століття, спричиненої глибоким закоріненням вульгарного соціологізму, і як заклик до «сплачування боргів», – а його годилося б оприлюднити цілком, як своєрідний заклик до виконання свого кровного обов'язку новим поколінням українських літературознавців.

Правду кажучи, з людей, що нині приходять на поле нашого красного письменства, ймення Мирона Степняка рідко для кого наповнене посутнім змістом; ба більше — життєпис цього неординарного чоловіка для нових гуманітаріїв геть заслонений лихим туманом непам'яті. Вже в умовах «розбільшовиченої» України випало бачити з важким сумом, як вихованці рідного мені факультету журналістики в столичному університеті захоплено виносили на авансцену одного з найстаріших викладачів, що колись знеславив себе крадіжкою студентської наукової праці, ставши «героєм» фейлетону в «Правде Украины», а років за десять перед тим, працюючи в одеській газеті «Чорноморська комуна», виступив у ролі нищителя «українських буржуазних націоналістів» з місцевого університету — філологів Андрія Недзвідського, Миколи Дащенка та Мирона Степняка.

До постаті останнього мою увагу привернув доцент Петро Маркушевський з того самого університету. Разом із бібліографом наукової бібліотеки цього закладу Єлизаветою Савельєвою він заходився складати покажчик праць учених кафедри української літератури й попросив мене подати реєстр публікацій Мирона Степняка, якого обидва упорядники посібника знали тільки за розповідями нині покійного Андрія Недзвідського; у картотеках найбільших книгозбірень Одеси він не знайшов відображення.

В архіві університету, на щастя, збереглася особова справа Степняка (Ланшин — його справжнє прізвище) Мирона Олексійовича. Фотознімка там не було; на тому місці, де кадровики зазвичай приклеюють його, чорнів напис: «Помер 1950 р.». Зображення Степняка так і не знайшлося, хоч скільки я розшукував його; дата ж смерті виявилася помилковою: життя Мирона Олексійовича урвалося 15 грудня 1949 року (це сповістив мені згодом харків'янин, що приїздив до Одеси на наукову конференцію).

Народився Степняк, як зазначено його власною рукою, у Проскурові Подільської губернії (тепер це обласне місто Хмельницький) 8 серпня, вочевидь, за старим стилем, 1903 року. Батько його за фахом був правником, за родом діяльності — нотарем, адвокатом; мати — домашньою господаркою. Вчився у Харківському університеті, який за тих часів звався Інститутом народної освіти, із серпня 1923 до червня 1928 року, діставши диплом викладача російської та української мов; пізніше осягав ще один фах: із серпня 1935 до серпня 1937 року був студентом Харківського хіміко-технологічного інституту, а далі, із серпня 1937 до липня 1940 року, — студентом хімічного факультету Харківського університету. Ця «пертурбація» гуманітар¬них інтересів на інженерні мала свої причини.

Коли Степняк прилучився до літературної роботи, достеменно не відомо. В анкеті, заповненій 27 серпня 1947 року, він зазначив: «29 лютого 1928 — липень 1941 року (із перервою в 1933-1935 роках): критик і бібліограф, співробітник українських і російських (на Україні) товстих журналів, співробітник «Литературной энциклопедии». Автобіографія, складена 16 липня 1948 року, доповнює ці відомості: «З лютого 1928 року почав працювати за рекомендацією професора [О. І.] Білецького (нині віце-президент і дійсний член АН УРСР) у товстих журналах — українських і російських, що виходили на Україні, у відділі критики та бібліографії. В 1929-1931 роках був співробітником «Литературной энциклопедии». Восени 1929 року прийнятий у члени профспілки працівників поліграфічної промисловості (так звався місцевком письменників). Вважався постійним співробітником журналів «Червоний шлях», «Красное слово». У тогочасних літоб'єднаннях не працював. Улітку 1933 року в результаті статті С[амуїла] Щупака (згодом репресованого за зв'язки з ворогами народу) я змушений був тимчасово припинити літературну діяльність... До 1935 року належить початок моєї літературної реабілітації. Восени 1936, після трирічної перерви, була прийнята до друку моя нова стаття, що вийшла року 1937. Відтоді впродовж чотирьох літ я вів «подвійне існування» — студент (відтак аспірант)-хімік і літератор-критик». Годі сказати, що тоді не один Степняк, під загрозою можливої репресії, удавався до такого «роздвоєння» фахово-творчих інтересів...

Переглянувши стоси товстих журналів кінця 1920-х — першої половини 1930-х років, я виявив десятки статей, рецензій, нотаток Мирона Степняка. Він тонко відчував українську поезію й охоче відгукувався на нові книжки Максима Рильського («Де сходяться дороги»), Володимира Сосюри («Коли зацвітуть акації»), Миколи Терещенка («Республіка»), Михайла Доленго («Узмінь»), Леоніда Первомайського («Околиці») та багатьох інших авторів, не обминаючи й прозу. Після так званої «реабілітації» видрукував фундаментальну розвідку «Сучасні українські поети-перекладачі». Все, що вдалося розшукати, я ретельно описав і передав П. Маркушевському, який умістив мою бібліографію Мирона Степняка в «Бібліографічному покажчику друкованих праць вчених кафедри української літератури Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова» (Одеса, 1991. — С. 79-83).

Вірогідно, за порадою Олександра Білецького Степняк вирішив стати професійним літературознавцем. Улітку 1940 року він при-їхав до Одеси і склав екзамени для подальшого навчання в аспіран-турі при кафедрі української літератури. Відмінні оцінки втішали, але, маючи вже гіркий життєвий досвід, він про всяк випадок склав екзамени ще й для навчання в аспірантурі при кафедрі неорганіч-ної хімії. «Подвійне існування» таким чином тривало й на чорно-морському березі. Батька давно не було (він помер через місяць після обвинувального виступу Самуїла Щупака в газеті «Комуніст» за 9 червня 1933 року), мати ледве бачила вулицю, — отже, думалось про кусень насущного за можливої зміни ситуації.

В автобіографії Степняк пише: «У листопаді 1939 року Харківська обласна організація Спілки радянських письменників України одноголосно прийняла мене в члени СРПУ за рекомендаціями товаришів Юрія Смолича, Григорія Гельфандбейна і Тереня Масенка. Затверджений у членах СРПУ я був, однак, тільки в травні 1941 року — за місяць до початку війни».

Фашистську окупацію Степняк пережив в Одесі: мобілізаційна комісія визнала його «білобілетником»; роздобути посадковий та-лон на пароплав, з яким у тил прямували університетські колеги, не вдалося. Перебивався випадковими приватними уроками, часто голодував; майже сліпа мати просила милостиню. Посилювалася

серцева недуга, загострювалися інші негаразди зі здоров'ям. Восени 1942 року з великими труднощами поталанило влаштуватися учителем російської мови й арифметики в школі на далекій околиці міста, куди доводилося щоденно ходити пішки. «Під час окупації я не працював ні в університеті, ні в окупаційній пресі», — сказано в автобіографії.

Як тільки Одесу визволили, почав читати лекції на філологічному факультеті університету; в травні 1945 року був затверджений старшим викладачем. Його статті на літературні й театральні теми охоче подавали одеські та київські газети. Вважалося, що Мирон Степняк готує кандидатську дисертацію про місце і значення Івана Котляревського в українському літературному процесі. Чернетки цієї праці, на щастя, зберегли покійний літературознавець Микола Родько і його вдова — мовознавець Валентина Карпова; автор цих рядків передав їх у відділ рукописів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України, про що сповіщав інститутський часопис «Слово і час».

Письменницького квитка у зв'язку з початком війни Степняк не одержав. По війні філії СРПУ в Одесі декілька років не було, ніхто про вручення квитка Миронові Олексійовичу не потурбувався, а самому Степнякові не сяйнуло звернутися до Києва. Прийнятий до Спілки, він зостався поза нею. Скромність — похвальна риса людини, але не завше на її користь.

«П'ятого вересня 1946 року в «Чорноморській комуні» було вміщено статтю, яка звинувачувала мене в ряді помилок, яких я припустився під час читання лекцій з української літератури. В зв'язку з цією статтею я був звільнений з роботи», — писав Степняк в автобіографії. Я розшукав статтю Івана Прокопенка й Федора Гащевського «Націоналістичні викривлення у викладанні історії української літератури в Одеському університеті». Три повні колонки на третій сторінці. Ідучи від сумнозвісної постанови ЦК ВКП(б) «Про журнали «Звезда» і «Ленинград», прийнятої 14 серпня 1946 року, автори нещадно громили українських «націоналістичних агентів», гаразд здаючи собі справу про наслідки свого виступу. Була постанова бюро міськкому КП(б)У «Про націоналістичні викривлення у викладанні історії української літератури в Одеському державному

університеті», загальноміські збори професорсько-викладацького складу; «агенти буржуазії» зосталися без роботи й засобів до існування. На довгі роки замовк Андрій Недзвідський, фактично не повернувся на наукову ниву Микола Дащенко, Мирон Степняк перетворився на рядового бібліотекаря. Влітку 1947 року він нібито одержав оповістку, що відновлений у правах члена Спілки радянських письменників України. Проте серед паперів, що стосуються Степняка сьогодні такого документа не бачимо.

Імення Мирона Степняка згадано у восьмитомній «Історії української літератури» (1970, т. VI, с. 88) лише як автора критичного відділу журналу «Красное слово». У двотомній «Історії української літератури XX століття» (1993, т. I, с. 123) Іван Дзюба нагадав, як з-під пера Самуїла Щупака «літературознавцеві М. Степняку дісталося за те, що оголосив новаторами в українській літературі «молодомузівців» — «виразників фашистської ідеології». От, по суті, і всі згадки, сказати б, на академічному рівні.

Переконаний, що з творчої спадщини Мирона Степняка багато що не пішло в небуття. Чого варта лише та його думка, що такий твір, як «Наталка Полтавка» Івана Котляревського міг з'явитися тільки в Україні, адже увібрав у себе менталітет українців, їхню душевну красу й духовну велич. Потребують перечитання «свіжим оком» його розвідки «До проблеми поетики Павла Тичини» (1930) і «Поети Молодої музи» (1933), статті, присвячені Івану Франкові та низці інших письменників-класиків.

Олександр Білецький визнав за Мироном Степняком безперечний талант. Визнаймо його й ми. Нехай імення цього літератора буде в кожному наступному довіднику Національної Спілки письменників України, в «Українській літературній енциклопедії», видання якої урвалося з незрозумілих причин на третьому томі, в «Енциклопедії сучасної України».

Олекса Різників

УНІКАЛЬНІ ПОСІБНИКИ ОКСАНИ ТЕБЕШЕВСЬКОЇ

Живе у Прикарпатті, у с. Голинь талановита вчителька, письменниця Оксана Тебешевська, перу якої належать поетичні збірки «На березі долі» (1997), «Тиша немовлених слів» (2006), книжки прози «Про що мовчить Михайлова скрипка» (1999, доп. 2006), збірник пісень (спільно з автором музики Сергієм Андрущаком) «Любові цілюще джерело» (2010), а також навчальні посібники, які вийшли у тернопільському видавництві «Навчальна книга – Богдан», – «Українська мова. Збірник словникових диктантів. 5-11 кл.» (2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2010, 2011); «Нестандартні уроки з української літератури» (2005, 2006).

Але останніми роками Оксана зробила таке, чого ще не було в Україні – вона видала унікальні посібники для школи: тексти для диктантів та переказів про видатних героїв, борців за свободу України: «Роман Шухевич – символ нескореності України» (2008); «Стежками високої долі Степана Бандери» (2009). А через рік таку ж саму книжку про гетьмана Мазепу – «Іван Мазепа – безсмертний гетьман українства» (2010).

Особлива подяка Богданові Будному, який керує тернопільським видавництвом «Навчальна книга – Богдан», який чудово, якісно видав ці книги і поширює їх по всій Укараїні, аби діти незалежної Держави глибше пізнавали своїх героїв.

«Роман Шухевич – символ нескореності України»

У збірнику вміщено тексти для контрольних диктантів з української мови для учнів 5-12 класів. Матеріал підібрано тематично і присвячено легендарному командирові Української Повстанської

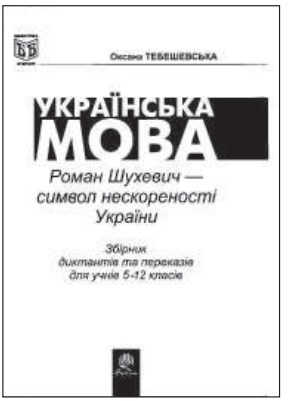

Армії Роману Шухевичу – генерал-хорунжому "Тарасові Чупринці", талановитому військовому і політичному діячеві, нескореному патріотові України, 100-річчя від дня народження якого минає 30 червня 2007 року. Тексти складено на основі опрацювання численних історико-документальних та мемуарно-публіцистичних джерел. Учителі та учні матимуть змогу ознайомитися з історією роду Шухевичів, умовами формування характеру і світогляду майбутнього Провідника, найцікавішими епізодами з його підпільної діяльності, фрагментами спогадів друзів, соратників, рідних, долею найближчих Командирові людей – батька, матері, дружини, дітей і з тим, як шанують пам'ять незламного борця в сучасній Україні.

Тексти диктантів і переказів складено відповідно до вимог чинної програми з української мови для 5-12 класів і врахуванням вікових особливостей учнів.

Матеріал збірника сприятиме формуванню у школярів високих почуттів патріотизму, їхньому естетичному й морально-етичному розвиткові, збагаченню словникового запасу. До переказів подано пояснення незрозумілих, маловживаних, діалектних, застарілих слів, синоніми до деяких лексем, орієнтовні плани і довідки, де вчитель знайде відомості про тих людей, які згадані у тексті.

«Стежками високої долі Степана Бандери»

Таку назву має збірник диктантів і переказів з української мови для учнів 5-12 класів, укладений учителем української мови і літератури Голинської ЗОШ І-ІІІ ступенів Калуського району на Івано-Франківщині, заслуженим учителем України Оксаною Тебешевською. Книжка присвячена 100-річчю від дня народження Провідника ОУН Степана Бандери. Вона нещодавно вийшла у тернопільському видавництві «Навчальна книга – Богдан».

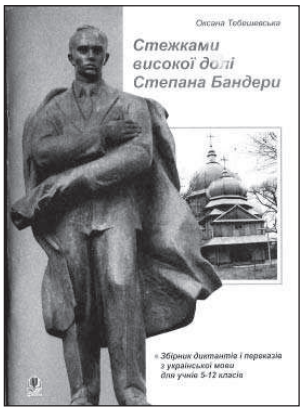

Може здатися, що навчальний посібник призначений лише для вчителів-словесників, але це зовсім не так. Він буде потрібним і краєзнавцям, і класним керівникам, і бібліотекарям, і керівникам гуртків, і просто читачам, усім, хто хоче знати свою історію і своїх героїв.

Авторка, опрацювавши чималу кількість джерел, склала цікаві тексти про корені родоводу, дитинство, юність, перше кохання Степана Бандери, його життєві дороги і шляхи боротьби, одержимість українською ідеєю, про долі сестер Провідника Марти-Марії, Оксани, Володимири, які поневірялися в радянських таборах, братів Василя та Олександра, по-звірськи замордованих в німецьких концтаборах, батька – Отця Андрія, розстріляного в радянській тюрмі 10 серпня 1941 року.

Ті, що працюватимуть з книжкою, справді помандрують стежками високої долі Степана Бандери, дізнаються про музеї та пам'яники Провідникові в його рідному Старому Угринові, а також у Дублянах, Дрогобичі, Волі-Задеревацькій, про історію відтворення образу незламного борця за волю України в кінематографі, його вплив на сучасників і теперішню молодь. Доповнять враження від прочитаного 15 світлин, які є ілюстраціями до текстів.

Матеріал підібрано відповідно до чинної програми з рідної мови та вікових особливостей школярів. Кожен текст для переказу супроводжується тлумаченням незрозумілих чи маловживаних слів, синонімами до деяких лексем, довідками, а також орієнтовними планами.

Думаю, що, використовуючи такий матеріал, учитель не тільки зможе перевірити орфографічні й пунктуаційні навички учнів, їхнє вміння переказувати, аналізувати тексти, складати власні висловлювання на основі почутого чи прочитаного, але й сприятиме розвиткові пізнавальної активності школярів, формуванню у молодих людей почуття патріотизму, гордості за приналежність до славного українського роду.

Залишається нагадати, що це вже другий збірник Оксани Тебешевської, присвячений героям національно-визвольної боротьби, – у 2007 році побачило світ навчальне видання «Роман Шухевич – символ нескореності України».

«Іван Мазепа – безсмертний гетьман українства»

У пропонованому збірнику вміщено тексти для контрольних (чи навчальних) диктантів та переказів (докладних і стислих, усних чи письмових, контрольних чи навчальних) з української мови для учнів 5-12 класів, які містять важливу інформацію про великого гетьмана Івана Мазепу та його добу, про духовні та матеріальні цінності нашого народу, національний характер і одвічну боротьбу за незалежність.

Образ гетьмана охоплено всебічно: тексти, складені на основі численних джерел і відповідно до вимог чинної програми з української мови для учнів 5-12 класів, розповідають про родину, дитинство, навчання, державотворчу, політичну, культурну діяльність, велике кохання й велику трагедію Івана Мазепи і його трьохсотлітній шлях до свого народу.

Учні матимуть змогу самостійно оцінити викладені факти про роль і місце І. Мазепи в житті українців, його діяльність у сфері внутрішньої і зовнішньої політики, складне плетиво успіхів та невдач, інтриг і конфліктів, явного і глибоко прихованого, особливості творення художнього образу гетьмана в українській і європейській літературах.

Після текстів для переказів подано тлумачення незрозумілих чи малозрозумілих слів, синоніми до окремих лексем, довідки, а також орієнтовні плани.

Микола Черкасов

БАГАТИНКИ НАШОЇ МОВИ

В 2011 році у видавництві «Богдан – навчальна книга» вийшло дві книги Олекси Різникова, які презентувалися на Львівському форумі книговидавців у вересні.

«Одноримки. Словник омонімів і схожословів» витримало уже друге видання, а друга – це суттєво доповнене перевидання книги «Спадщина тисячоліть. Чим українська мова багатша за інші?»

Це сакраментальне питання викликало бурю розмов і дискусій у інтернеті у роках 2005-2006.. А вчительки залюбки використовують цей довідник-посібник у роботі з учнями. Евристичне подання матеріалу автором примушує читати книжку зацікавлено, раз у раз повертаючись до прочитаного.

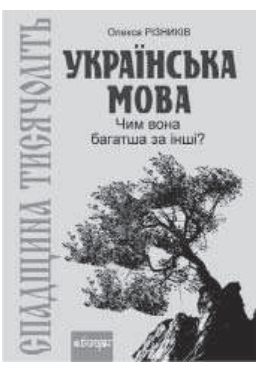

Новим є саме трактування тих своєрідних-унікальних особливостей нашої мови, на які мало звертали уваги дослідники мови. А коли автор кваліфікував їх як багатинки, та звернув увагу на те, що вони були колись наявні і в інших мовах, але поступово втрачені, то ці багатинки заграли зовсім іншими гранями.. Наприклад, кличний відмінок іменнників був у всіх давніх мовах, у нашій зберігся чудово: місяченько, мамо, брате, коню тощо, а у всіх європейських – занепав. Середній рід у нас чудово зберігся, а в усіх европейських – щез. Форма другої особи множини дієслів у нас збереглася чудово: будьмо, ходімо, читаймо, говорімо, їжмо тощо – а в російській – зникла, як і кличний відмінок, до речі…

Якщо у перших виданнях «Спадщини…» автором було зафіксовано 17 багатинок, то у презентованій – уже 30 (тридцять)! І автор сподівається, що ця кількість може вирости, якщо прискіпливіше їх шукати.

ОЛЕКСА РІЗНИЧЕНКО

ххх

Сотні літ
диво-соняшник неба
за землею обличчя своє поверта…
Виявляється, можна і треба
заглянути в себе,
як в підручник раніш заглядав.
Я – живу.
Кров, що в предках буяла –
гартувалась,
міцніла із віку у вік!
Чую, грає по жилах,
як ніколи не грала.
Гей, Олеже, привіт!
Святославе, привіт!

В землю, ту,
що мене народила й плекала,
ваші ноги вгрузали,
краплі крові стікали,
у степах і дібровах
загубилась луна
сміху вашого й слова
Я – живу.
Дишу тим же повітрям,
розкошую землею,
свідомий того,
як багато зробить і продовжить, і витримать
маю я, щоб цвіло все кругом.
Спадкоємець усіх, що жили,
прадід тих, що народяться жить –
я від них набираюся сили,
і між нами нема межі.

І в підручник тепер заглядати не треба,
виявляється, можна
у себе самого спитать…
А гарячий,
пекучий
соняшник неба
за землею обличчя своє поверта…
1963

ххх

Ти сказав, чоловіче лукавий:
«Це твоя особиста справа,
Коли ти за свої два строки
В таборах відтягнув сім років!»

Ні, товаришу, ти неправ,
Бо мільйон особистих справ
Особовими стали,
Як в Асобий атдєл попали.

Бо коли нам чужа держава
Споживала мене як страву,
Скільки кухарів і мисливих
Добре навчених і умілих,
Заклопотаних, клопітливих
від настирності аж пітливих,
від везіння свого щасливих –
полювали мене,
заганяли мене,
свіжували мене
і жували мене,
щоб на блюдечці їй піднести,
щоби легше мене ковтала.
2000.

Тридцять дев'ятий

Благословен будь, 39-ий,
коли з-під руїн, рутин
з Рутенії зміг сплекати,
злеліяти і склепати
єдину на всі Карпати
на світ весь –
Вкраїну матір
блаженний муж Августин.

Вона прорвалась урочо,
немов ломикамінь той
крізь хижі, ворожі очі,
крізь пазурі поторочі,
крізь ноги, що йшли толочить,
крізь вигуки: «Хто ти? Хто?»

Будь проклятий, 39-ий,
коли угорські хорти,
нацьковані розривати
її, що не встигла встати,
очуняти, оклигати,
на поміч синів позвати –
загризли стозлі роти!

Будь проклятий, 39-ий,
коли Москва і Берлін,
немов би сестра до брата,
рвонули з різних сторін,
стискаючи, мов лещата,
ганебність своїх обійм,
і топчучи нашу Матір –
зуміли таки почати
найжахливішу із війн.
10.05 – 10. 08. 05

xxx

Коли потяте на шматки
Докупи знов зібратись хоче,
Плазує палець до руки,
В орбіти втискуються очі;
Коли вправляється кишка
І мозком звивини проходять –
Все місця власного шука,
Аж стогне, а таки знаходить;
Коли із горем пополам
Усе порубане збереться,
Води живої кілька грам,
Із неба післаних, проллється,
І груди, схлипнувши, вдихнуть,
І серце вдарить, як на сполох,
Тоді прочунює від сну
Протверезілий раптом ворог.
Чатує подих, погляд, рух,
Ще несвідомий і невмілий.
Бере сокиру знов до рук
І нахиляється над тілом.
І знов, як перше, як колись, –
Не даючи воскреснуть, хекне.
Сокира шваргоне униз,
І череп, ніби диня, репне.
І знов, як перше, як завжди,
Дрібненько тіло порубає.
В чотири боки, що куди
Порозкидає.
І з матюками витре кров,
І з матом ляже подрімати,
Поки шматки зростуться знов,
Щоб знову встати – і рубати.

Я цього вірша на "Золотому гомоні" 1991 року читав, у Жовтневому палаці. Там зі свічками в руках стояло нас дванадцятеро репресованих, в темноті, тільки прожектор на нас, і я читав оцей страшний вірш. Про долю України. Але нарешті вона воскресла, встала, вчиться ходити…

«МЕДВЕДЬ» В КОНОТОПІ

Тоді ще й не снився ГУЛАГ,
ще ворон тоді не кружив,
тоді Україна гула,
як рій роздратованих бджіл.

Тож тільки московський ведмідь
на пасіку нашу поліз,
то бджоли, з'єднавшися вмить,
за того ведмедя взялись.

О, як він тікав і ревів!!
Як «Мать вашу в рило і в гроб!»

…Донині у мозку й крові
ведмедеві
наш КОНОТОП.

11.07.2009
У Конотопі.

_____

Прим. Полонений князь Пожарський брутально вилаявся, за що кримський хан зніс йому голову.

КАМ'ЯНА ЗАГАДКА

Це не могила, це – вершина,
куди всім космосам на зло
з лівобережної Вкраїни
каміння верглось і повзло.

Куди оці спішили брили
одна на другу, мов щити,
щоб щось таємне і незриме
у надрах наших зберегти!

Які торсійні чи космічні
магічні сили тут стялись,
щоб каменюки предковічні
з довкілля сонного стяглись?

Чому, мов сироти підтяті,
ті, що не встигли доповзти,
лежать довкола винувато,
загрузлі між очерети?

Що під камінням, під склепінням
утаємничене лежить?
Вкраїни серце? Чи коріння
її блакитної душі?

А що як там Вкраїни Доля,
Колись притлумлена, кона?
Й, не змігши вирватись на волю,
каталептично спить вона?

Я б'ю, я гупаю в каміння:
Агов, ти хто?, чи що? – озвись!
Мовчить усе – лише проміння
енергетичне рветься ввись.
5.07.2010 с. Терпіння,
Мелітопольського району.

ПІСЕНЬКА

Я наперсточників стрінув,
постояв серед роззяв,
а тоді сотенну вийняв –
і, як лох, програв. Програв!!

Так воно було, так воно є -
шулер у чесного виграє!

Сів я якось біля столу
з кимось грати у очко.
А з-за столу вийшов голий,
ніби лох той і дурко.

Так воно було, так воно є -
шулер у чесного виграє!

Я на виборчій дільниці
між комісії уздрів
і наперсточників ницих
і знайомих картярів.

Я з грудей свій голос вийняв
і за чесного віддав.
Вранці чую – виграв їхній,
ну а чесний мій – програв.

Так воно було, так воно є -
шулер у чесного виграє!

13.07.2010

ЮВІЛЯРИ

Ігор Олещук,
старший науковий співробітник
“Історико-меморіального музею
політичних в’язнів”

ЯРОСЛАВ СТЕЦЬКО – МУЖНІЙ БОРЕЦЬ ЗА ВОЛЮ УКРАЇНИ

19 січня 2012 року виповнюється 100 років від дня народження видатного діяча національно-визвольного руху, голови Тимчасового правління при проголошенні відновлення української держави у Львові, нашого земляка — Ярослава Стецька.

19.01.1912 – 05.07.1986

Ярослав Стецько народився 19.01.1912 року у м. Тернополі. З 1914 року родина проживала в селі Кам’янки Підволочиського району, а пізніше у с. Великий Глибочок Тернопільського району.

У 1929 році з відзнакою закінчив Тернопільську гімназію. Після цього студіював право і філософію у Кракові та Львові.

Був активним у підпільних організаціях, в Українській Націоналістичній Молоді і в ОУН. З 1930 року Крайовий провідник юнацтва. З 1931 року референт та ідеолог Крайової екзекутиви ОУН і головний редактор журналів ОУН “Бюлетень ОУН” та “Юнак”.

У 1934 році засуджений польською владою до 5-ти років ув’язнення, достроково звільнений у 1936 році, у зв’язку із амністією. Тоді ж засуджений у справі вбивства польського міністра Броніслава Пєрацького.

На Другому Великому Зборі ОУН у Римі обраний членом Проводу українських націоналістів. У 1940 році підтримав революційну ОУН бандерівців.

Підчас німецько-большевицької війни брав участь у формуванні похідних груп. За дорученням Проводу ОУН 30 червня у Львові організував Народні Збори, які проголосили відновлення Української держави.

Ця подія мала важливе значення для подальшої долі України, бо Україна заявила про свої державницькі змагання і стала активним учасником подій Другої світової війни.

Перед самим проголошенням відновлення Української держави велась запекла дискусія у таборі українських націоналістів. Деяка частина вважала, що проголошення необхідно відкласти на пізніше і цей акт здійснити у м. Києві. Інша частина вважала, що не потрібно дражнити німецькі органи влади, а вести з ними переговори, бо у 1918 році Німецька держава на Брестській мирній конференції підтримала Українську державу.

Перемогла революційна частина ОУН, яка запропонувала негайно проголосити відновлення української держави у Львові, а в подальшому, за сприятливих умов продовжити цю акцію у Києві.

Тимпаче, німецька влада уже продемонструвала свою політику стосовно України, бо Закарпаття віддала на поталу своєму союзнику — угорцям.

Не дивлячись на протести німецького командування м. Львова, революційна ОУН 30 червня 1941 року проголосила Акт відновлення Української Самостійної Соборної Держави і закликала: “весь український народ не складати зброю так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Українська Суверенна Держава”.

Планувалося, що війну між Москвою та іншими державами, якщо вона буде вестися на українській землі, ОУН використає як зручний момент для повного розгортання визвольної революційної боротьби за Українську державу.

Народні Збори відбулися 30 червня 1941 року у будинку “Просвіти” на площі Ринок о 20-ій годині. Виступаючи перед побратимами Я. Стецько заявив: “Україна стає плацдармом не тільки боротьби двох величезних військових потуг, а й ключової позиції у цій війні... Світ мусить довідатись з цього Акту, що Українська нація не буде нічиїм тяглом і не буде воювати за чужі інтереси, крім власних. Німеччину, яка веде війну проти Росії, уважатимемо нашим союзником, якщо вона визнає наше право на державну незалежність”.

Після проголошення Акту відновлення Української держави Народні Збори вибрали Ярослава Стецька Головою Державного Правління та уповноважили його запропонувати персональний склад Кабінету Міністрів, тобто тимчасовий уряд.

Про хід Зборів інформувала Львівська радіостанція ім. полковника Євгена Коновальця. Відновлення Української держави із ентузіазмом зустрів український поневолений народ і привітали очільники церков митрополит Андрєй Шептицький, а також єпископ Луцький Преосвященний Полікарп. Як стало відомо пізніше, гітлерівці вороже зустріли Акт відновлення Української держави. Уже 1 липня 1941 року німецька влада попередила голову Державного Правління Я. Стецька, щоби відкликати Акт відновлення Української держави.

Після наради у головній ставці А. Гітлера 5 липня 1941 року у справі українського уряду, гестапо арештувало у Берліні Степана Бандеру. Тоді ж почались масові арешти членів ОУН і провідників УДП.

11 липня у Львові заарештували Я. Стецька і відправили до Берліна. 12 липня заарештований пройшов складні допити у застінках гестапо. Нацистська Німеччина вимагала відкликати Акт 30 червня 1941 року і тільки його революційна мужність та героїзм врятували український революційний рух від неслави. Я. Стецько заявив: “Я заступник голови ОУН і голова українського уряду, я несу повну відповідальність за відновлення Української Держави і за наслідки, які з того випливають... Я не узгоджував проголошення української державної влади із жодною німецькою установою. Я перебрав справи уряду відповідно до наказу Провідника ОУН”. Я. Стецька направили у концтабір Заксенгаузен, де він знаходився до вересня 1944 року.

13 і 16 вересня 1941 року органи окупаційної німецької влади здійснили у всій країні масові арешти націоналістів. Заарештували близько 2000 осіб, із яких кілька сотень розстріляли, повісили та закатували на смерть. Провідників ОУН і УДП заслали до концентраційних таборів Заксенгаузен та Авшвіц.

Після Другої світової війни Ярослав Стецько розгорнув широку антикомуністичну діяльність у світі.

У квітні 1946 році Я. Стецько очолив Антибільшовицький Блок Народів (АБН), президентом якого був до кінця життя. Створення АБН об'єднало зусилля всіх поневолених народів російсько-більшовицької імперії і стало продовженням І Конференції поневолених народів Східної Європи та Азії, що відбулась із ініціативи УПА в с. Будераж Рівненської області у листопаді 1943 року.

АБН багато долучився до дискредитації і розвалу тодішнього московсько-більшовицького режиму. Із ініціативи Я. Стецька у Бельгії у 1950 році було введено в дію радіостанцію, яка охопила передачами Україну та Середню Європу.

Я. Стецько як голова АБН багато подорожував. Він відвідав Китай, В'єтнам, Австралію, Тайланд, Сінгапур, Туреччину, Канаду, Мексику та США.

З 1968 по 1981 роки Ярослав Стецько був головою Проводу ОУН.

Він є автором цікавих спогадів: "30 червня 1941 року" (1967) і "Українська визвольна концепція" (1987).

Могила Ярослава Стецька у Мюнхені.

Помер Ярослав Стецько 05.07.1986 року у м. Мюнхені.

На Тернопіллі йому поставили пам'ятники: у с. Кам'янка Підволочиського району (1995), у м. Тернополі (1998) і у с. Великий Глибочок Тернопільського району (2002). а також у цьому ж селі засновано меморіальний музей.

Героїзм і революційна мужність Ярослава Стецька була дороговказом для членів ОУН і воїнів УПА, які боролись і мобілізували український визвольний рух до перемоги і утворення Української держави.(...)

ПАВЛУ ОТЧЕНАШЕНКУ – 70

У президії зборів ВТПіР– Павло Отченашенко, Євген Пронюк, Петро Франко, Василь Сірий

Павла Отченашенка 2004 року обрали заступником Голови ВТПіР (тоді був головою Євген Пронюк). Звідтоді часто колишні політв'язні чули схвильовані, повні пристрасті виступи Павла з найгостріших питань. Участь у засіданнях обласної Комісії з відновлення прав реабілітованих, поїздки до районів, допомога особливо знедоленим, турбота про ремонт приміщення «Одеської Асоціації жертв політичних репресій». Особливо переймався він останніми роками виборюванням для політв'язнів санаторію, який згідно Указу Президента від 11 липня 2005 року за №1088/2005 «Про заходи щодо посилення державної підтримки колишніх політичних в'язнів, репресованих та їх громадських організацій» в постанові до Кабінету Міністрів України, пункт 1-й, абзац сьомий сказано:

"Розробити та подати до 1 вересня 2005 року пропозиції щодо поліпшення медичного обслуговування колишніх політичних в'язнів і репресованих, удосконалення системи забезпечення їх путівками до санаторіїв та інших лікувальних заходів, розглянути питання про створення в одному з курортних регіонів медичного реабілітаційного центру для колишніх політичних в'язнів і репресованих".

На нараді, яка відбулась 20 вересня 2006 року розглядалось питання про створення в одному з курортних регіонів медичного реабілітаційного центру для колишніх політичних в'язнів і репресованих. Крім Першого заступника Голови Секретаріату Президента України І. Васюника були присутні представники: Всеукра-

їнського товариства політичних в'язнів і репресованих, Заступник Міністра охорони здоров'я України Гайдаєв Юрій Олександрович і Заступник Голови Фонду державного майна України Грищенко Анатолій Степанович. На нараді керівництво Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих висловило пропозицію створити зазначений реабілітаційний центр у місті Одеса, мотивуючи це сприятливим кліматом та зручним місцем розташування, що є важливим для людей похилого віку та переважно з підірваним здоров'ям. На нараді вирішено доручити Голові Одеської обласної державної адмістрації Плачкову Івану Васильовичу спільно з Головою Одеської обласної організації Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих Отченашенком Павлом Івановичем вивчити питання наявності в зоні м. Одеси об'єктів, які можна було б оптимально використати для медичного реабілітаційного центру колишніх політичних в'язнів і репресованих. При цьому врахувати матеріально-технічний стан закладів, їх можливості приймати значну кількість громадян, реальність оперативного вирішення необхідних юридичних питань, наближеність закладів до центру міста.

Тоді ж було вирішено, що найкращим місцем розташування Медично-реабілітаційного центру для колишніх політичних в'язнів і репресованих міг би стати діючий санаторій ім. Чкалова в місті Одеса, без зміни його профілю. Реанімація його дала б змогу поліпшувати здоров'я тисячам і тисячам колишніх політв'язнів і репресованих.

Виїздили були на місце, обговорювали, засідали.

Так і досі триває ця робота. І все ж сподіваємося, що колись це вдасться зробити.

Павло Отченашенко є зараз наймолодшим з колишніх політв'язнів міста Одеси – йому ще лише 70 років. Бажаємо йому здоров'я і успіхів у його благородній роботі!

З роси і з води тобі, друже Павле!

Друзі і товариші.

ІНТЕРВ'Ю ПАВЛА ІВАНОВИЧА ОТЧЕНАШЕНКА

(Записав Василь Овсієнко (Харківська правозахисна група) 10 лютого 2001 року в Одесі. Переслухав 13 березня 2006 року. Редагування 13 –16 березня. Виправлення П.Отченашенка, прислані в липні 2006 року, внесені 8 серпня 2007 року.)

В.В.Овсієнко: 10 лютого 2001 року в Одесі в гостинному домі пана Олекси Різниківа ведемо розмову з паном Павлом Отченашенком. Записує Василь Овсієнко.

П.І.Отченашенко: Добрий день! Мені розповідали, що рід наш походить з Полтави. Колись у Бессарабії були поселення німців, їм потрібна була вода. А в Бессарабії верхній шар води солонуватий. Дід мій був інженер з добування питної води, то його послали в Бессарабію, і так наша сім'я залишилася в Бессарабії.

В.В.Овсієнко: Ім'я діда пам'ятаєте?

П.І.Отченашенко: Степан Отченашенко. Радянська влада до нас вступила тільки в 1939 році, але довго не протрималася – в 1941 році почалася війна. Так що народ не звик до тієї влади.

Народився я 1 жовтня 1941 року в місті Сарата на нинішній Одещині. Тоді була Ізмаїльська область.

Батьки переробляли сільгосппродукцію – коптили м'ясо, переробляли всякі продукти.

Коли в 1943 році підійшли радянські війська, батька забрали на фронт. Він дійшов до Берліна, був навіть у Празі, мав дуже багато нагород. Здоровий був, але втратив здоров'я на тій війні, багато мав ран. Це відбилося на його житті. Він почав пити. Я ще, пам'ятаю, малим був. І моя доля склалася дуже тяжко. Коли мені було 7 років, у 1948 році померла мати, а батько був слабий після війни. А ще в мене було два брати. Батько почав просити якогось лікування, але влада на це не звертала увагу, хоч він мав дуже багато нагород. За ці домагання його кинули в тюрму. Він відсидів 4 роки, був на будівництві Куйбишевської ГЕС.

В.В.Овсієнко: Коли батько був репресований?

П.І.Отченашенко: Це було десь у 1949-50 році. Після звільнення він довго не прожив, помер. Так що залишився я сам, мене виховували тітки.

В.В.Овсієнко: Ви так імені батька ще й назвали? Назвіть, будь ласка.

П.І.Отченашенко: Батька звали Іван. Я – Павло Іванович. Маму звали Марія, дівоче прізвище – П*о*дуст. По матері є дуже багато родичів. Батько з німецької колонії Сар*а*та. Зараз є Саратський район Одеської області – це колишня німецька колонія. А одружився він на мамі з Плахтіївки – це козацьке поселення.

Закінчив я школу в Сараті і поїхав учитись до Одеси. Оскільки в мене батьків не було, мені довелось піти в ПТУ. Тяжко було, звичайно. Це був 1957 рік. Закінчив навчання, одержав професію будівельника, мене направили в Котовськ Одеської області на будівництво цукрового заводу.

Я був дуже активний – молодий був, енергійний. Нам весь час вдовбували цю комуністичну ідею. Але я вже тоді бачив у ній деякі недоліки.

Я проробив у Котовську 4 роки. Дуже тяжко там було, це була комсомольська будова. Робили і вдень, і вночі навіть – потрібен був державі цукровий комбінат. А потім я переїхав до Іллічівська, бо почали будувати Іллічівський порт. І поступив я в Одеський будівельний інститут, на вечірній відділ. Це був уже 1963 рік.

Я в той час був комсомольцем, вів комсомольську роботу. Відверто скажу, тоді національних ідей у мене не було. Ми були як пролетарії. Так були виховані в школі. Навіть і мислення такого не було. У той час вважалось, що всі повинні бути рівними – ніяких національностей. Познайомився з декількома хлопцями – молоді, з інституту. Ми почали аналізувати життя. У той час при владі був Хрущов. Він почав реформи сільського господарства, там «доженемо Америку», «переженемо», але все воно поверталося навпаки. Ми, молодь, усе це стали помічати. Почали щезати продукти, виникли черги. Жити ставало гірше. Нас була група, десь чоловік 6 хлопців, – ми почали радитись. Але ж не було нікого старшого, щоб нам щось допоміг, це ми самі. Я пішов до бібліотеки, понабирав лі-

тератури, почали аналізувати. І почали ми робити «самвидав». Хто трошки має хисту – ми почали малювати карикатури на Хрущова, на владу і вивішувати всюди. Дехто лишався з балкона подивитись, яка реакція буде.

В.В.Овсієнко: А де ви їх вивішували?

П.І.Отченашенко: На людних місцях в Одесі, в Іллічівську.

В.В.Овсієнко: Це були плакати якого розміру?

П.І.Отченашенко: У той час узагалі було тяжко з папером. Ми купували плакати типу «Да здравствует КПСС!» і на білому звороті малювали.

В.В.Овсієнко: Там були якісь написи, крім карикатур?

П.І.Отченашенко: Були такі написи: «Долой партию Хрущева!» Звичайно, органи КГБ почали шукати, хто це робить. Ми зрозуміли, що нас почали шукати. Вони оголосили на всіх підприємствах, ми вже знали, що нас шукають. І, звичайно, хлопці перелякались. А оскільки в мене нема батьків і я був трошки старший, і що це була моя ідея, то я кажу: „Хлопці, вас нікого не було. Я буду один”. Я знав, що є така стаття: якщо сам, то строк один, а якщо група, то більше дадуть. Хлопці, звичайно, перелякались, і навіть сьогодні якщо я їх зустрічаю, то вони схиляють голови і дивляться вбік. Я на них не ображаюсь, то були молоді хлопці.

Як мене арештували? Я чомусь здогадався, що за мною стежать. Я вирішив перевірити, чи це так, чи не так, може, їм уже відомо. Адже ж ми діяли майже рік, не могли вони не знайти нас. Я перевірив просто: поїхав з Іллічівська до Одеси автобусом, пішов у парк Шевченка, пішов по алеї, йду – і різко повертаю назад, і бачу людей, які за мною стежать. Раз така справа, то я сказав хлопцям, щоб до мене навіть і не підходили. А заарештували мене на роботі 28 вересня 1963 року.

В.В.Овсієнко: А де ви тоді працювали?

П.І.Отченашенко: В Іллічівську, будували Іллічівський порт. То була мехколона СУ-430 «Черноморгидрострой». Підійшли до мене люди в цивільному і кажуть: «Ваша кандидатура запропонована на роботу за кордоном. Нам треба з’ясувати деякі питання». Я сів з ними в машину, поїхали в Одесу. Але ж це було не КДБ, а будинок порту в центрі міста, відділ кадрів. Там мені пред’явили, що

мене заарештовують. Знову сідаємо в машину, везуть КГБ. Тоді в КГБ був генерал-майор Куварзін. Це такий дуже великий кабінет...

О.С.Різників: У мене теж був Куварзін.

П.І.Отченашенко: Так? Завели мене в цей великий кабінет, там сиділо по сторонах чоловік 30. Почали перехресний допит: «На кого ви працюєте?» «З ким ви маєте зв'язок в Америці?» Я кажу: «Дозвольте, я не маю ніякого зв'язку ні з Америкою, ні з чим.» – «Хто вам кошти дає?». Допит тривав години дві. Питань було дуже багато, і кожен ставить питання з якимись каверзами. Тому я тоді добре запам'ятав Куварзіна. Він кричав: «Как вы могли на нашего отца, Никиту Сергеевича, такие карикатуры, такую клевету, такую пакость!?» – Це були слова Куварзіна.

В.В.Овсієнко: Вони вже були впевнені, що знайшли, кого їм треба?

П.І.Отченашенко: Мабуть, так, адже вони за мною стежили. Під вечір садять мене в машину „Волгу", спереду «Волга», ззаду «Волга» і цим ескортом – в Іллічівськ. У всьому Іллічівську вимкнули світло, навіть у тому мікрорайоні. Я жив у гуртожитку – зайшли в кімнату, почався обшук. Ну, які тоді в мене були речі? Знайшли там деякі листи. Я вже підготувався: все, що загрожувало би хлопцям, я повикидав, нічого такого не було.

Повезли мене назад, у КПЗ... Як ця вулиця зараз називається, Олексо, де КПЗ? На Соборній вулиці?

О.С.Різників: А, Преображенська.

П.І.Отченашенко: Так, коло Тираспольської площі. В одиночці я там пробув до другого дня. Вранці привезли мене в КГБ. Знову допит, і знайомлять мене зі слідчим. Забув його прізвище, не пам'ятаю... Приємна така людина. Він декілька разів мене допитав, а потім каже: «Я не бачу тут нічого антирадянського. Ми вас звільнимо. Почекайте». І десь пішов. Пішов, коли заходить вже зовсім інша людина. Привітався, відрекомендувався: „Парторг КГБ майор Водоп'янов". Ага, а перший слідчий був Рожко.

О.С.Різників: У мене теж Рожко був.

П.І.Отченашенко: Так? *(Сміється).* Він чомусь відмовився вести справу, тоді передали її Водоп'янову. Потім мене забрали в одеську тюрму, в другий корпус. Там на другому поверсі мене тримали в камері-одиночці майже півроку.

Суд був у приміщенні суду десь тут, коло Думської площі. Судила мене якась трійка – я так вважаю, що це була трійка.

В.В.Овсієнко: А як під час слідства до вас ставилися, чи був якийсь тиск?

П.І.Отченашенко: Ну, тиск був який – не били, фізичного тиску не застосовували. А тиск був такий: «Зізнайся, з ким ти маєш зв'язки за кордоном» – весь час одне і те ж. Вони хотіли з політичних мотивів перевести на побутові, як вони часто робили. Вони знайшли в мене, молодого хлопця, відкриточку: дівчинка роздягнена – от, порнографія, ми вас будемо судити за порнографію.

В.В.Овсієнко: За якою статтею порушили справу, за 62-ю?

П.І.Отченашенко: 62-а, частина І, так, але ж вони хотіли перекваліфікувати на якусь іншу. Почали на роботі шукати, чи, може, я з кимось мав якісь конфлікти чи ще щось. Вони шукали, щоб дати якусь побутову статтю.

В.В.Овсієнко: Так, щоб і посадити з політичних мотивів, і щоб політв'язня не було.

П.І.Отченашенко: Так, щось таке. Але в той час я був такий молодий хлопець, спритний. Я тоді ні алкоголю не вживав, бо ж без батьків тяжко було, були свої проблеми, не до алкоголю.

В.В.Овсієнко: А як вам вдалося тих хлопців приховати, що нікого більше не заарештували?

П.І.Отченашенко: Вони мене питали, хто допомагав, а я кажу, що ніхто, сам. Де купував плакати, матеріал, фарби – я все сказав.

Чому вони вийшли на мене, а не на когось іншого? Хто в той час цікавився політичною літературою? Ніхто. Оці всі видання Хрущова – вони лежали, і їх ніхто не чіпав. Я поцікавився у слідчого: „Як ви мене знайшли, яким чином?" Він відповів: «Та хто ж цікавиться політичною літературою? Ми спитали в книгарнях, і нам сказали, що тут приходив отакий-то молодий хлопець, брав плакати.» А вони ж ті плакати знімали і знають, у яких магазинах вони продавалися. «Він і книжки купував тут. Ну, взяв би якусь художню літературу – а то політичні книжки бере!» Таким чином вони напали на мій слід.

В.В.Овсієнко: Чи ви дату арешту назвали?

П.І.Отченашенко: 28 вересня 1963 року.

В.В.Овсієнко: Якраз-якраз хрущовська епоха в розпалі.

П.І.Отченашенко: Так-так. Я добре пам'ятаю 28 вересня, бо в мене 1 жовтня день народження, і я той день народження зустрічав у камері.

О.С.Різників: А вони так завжди роблять. У кого день народження чи якась подія – тоді арештовують.

П.І.Отченашенко: Так. І судили мене – тут Жовтневий район, коло Думської?

О.С.Різників: Ні, то був обласний суд. На Пушкінській, де Дерибасівська.

В.В.Овсієнко: Обласний. За 62-ю статтею – тільки обласний.

П.І.Отченашенко: Ні, десь коло Думської це було. Завели мене в якесь приміщення. Перед тим, як уже закінчували слідство, я просив зробити відкритий суд, щоб я розповів про все, що і до чого. Але вони нічого на це не відповідали. Коли мене привезли на суд, так позаду мене автоматники стояли. Сидів суддя (мабуть, суддя теж із КГБ), і все, більше нікого не було.

В.В.Овсієнко: А народні засідателі були? Мало бути два, що головами кивають.

П.І.Отченашенко: Та якісь були, але то також їхні співробітники... Перед тим, як мене мали завести до зали суду, спочатку завели в якесь приміщення, підійшла до мене жінка: «Я адвокат, я маю вас захищати.» – «А чому ви маєте захищати?» – «Я ознайомилася з вашою справою. Нащо воно вам потрібно було те все робити?» – «То ви мене захищаєте чи ви мені прийшли мораль читати?» – «Ви покайтеся – вам строку не буде, і все.» – «Чого це я маю каятись? Я нічого не скоїв ні проти народу, ні проти ладу, ні проти чого – чому я маю каятися?»

Суд почав допит: «Чи ви підтверджуєте, що це ваші листівки?» І про решту тих доказів, які в них були. Я, звичайно, підтвердив. «Ну, як ви – каєтесь чи не каєтесь?» – «Ні, я вважаю, що я робив це все свідомо, і це правильно.» – «Ну, тоді, якщо хочете сидіти, то будете сидіти.» І зачитує той вирок: «с изоляцией от иных видов преступления». Тоді я не знав, що це означає, що мене в Мордовію повезуть.

В.В.Овсієнко: То суд тривав усього один день?

П.І.Отченашенко: Навіть півгодини.

В.В.Овсієнко: Півгодини? А дату суду ви пам'ятаєте?

П.І.Отченашенко: От дату суду я не пам'ятаю. Але в мене тут є, почекайте одну хвилинку... За вироком Одеського обласного суду від 23 грудня 1963 року, стаття 62, частина 1 КК УРСР, «за антисоветскую агитацию и пропаганду осужден к лишению свободы сроком на 4 года в исправительно-трудовой колонии строгого режима.»

В.В.Овсієнко: Це з довідки про реабілітацію? Коли вам її видали? 16 лютого 1994 року.

П.І.Отченашенко: Це коли мою кандидатуру висунули балотуватися у Верховну Раду. Я взагалі не подавав на реабілітацію: якщо вони не вважають за потрібне мене реабілітувати, то чого я в них буду випрошувати цю реабілітацію? І це тільки в 1994 році реабілітували. Від Руху мене висунули кандидатом у депутати Верховної Ради. І почались такі розмови, що я був засуджений за побутовими статтями, що я бандит. Тоді мені довелося поїхати в Службу Безпеки і сказати, що моя стаття повинна бути реабілітована – дайте мені такий документ. Але вони спочатку дали мені таку довідку, що Отченашенко Павло Іванович, уродженець Саратського району, «был осужден 23 декабря 1963 года Одесским областным судом» по такій-то статті і «Отченашенко в настоящее время не реабилитирован.» Це вже 1994 рік! Довідка від 5 січня 1994 року. Я зняв з неї копію і відсилаю листом Кравчуку – як же діють ваші закони про реабілітацію, що це таке? Я не знаю, як то було, але вже 14 лютого 1994 року до мене приходять, просять вибачення і дають отаку довідку про реабілітацію.

В.В.Овсієнко: Це Прокуратура Одеської області видала таку довідку. Треба її скопіювати на ксероксі.

П.І.Отченашенко: То зробимо, коли будемо в місті, чи вишлю вам, якщо треба. Можу й ту довідку, і ту дати.

Ну, і відправили мене в Мордовію...

В.В.Овсієнко: Вас везли, мабуть, через Харків?

П.І.Отченашенко: Ні, була Тула, Пенза – щось таке. Я не знав, чого мене тудою везли. Спочатку мене завезли в Москву, на бесіду до Хрущова. Привезли мене до Кремля, сидів я там десь

години чотири, мабуть, чекав у якійсь кімнаті. Мене закритою машиною везли, я нічого не бачив і не знав, куди мене привезли. Відчинилися двері, зайшов Хрущов і: «Добрий день! Ти, одесите, чого на мене такі пасквілі пишеш?» – «Які пасквілі?» – «А що ти про партію Хрущова?» (Так воно й було там підписано: «Долой партию Хрущева!»). Я кажу, що так воно й було. «Ну, якщо хочеш, то й сиди отако!» Повернувся й пішов. Це була розмова хвилин п'ять.

В.В.Овсієнко: Де це було – в самому Кремлі?

П.І.Отченашенко: Не знаю я – мене везли закритим, я не бачив. Але вважаю, що я був у Москві, а де – не знаю.

Коли я був під слідством, сидів в Одеській тюрмі, то мене на допити возили в КГБ на Бебеля, то навіть не воронком.

В.В.Овсієнко: А чого це вас Хрущов удостоїв такої зустрічі? Це ж ні з ким такого не бувало.

П.І.Отченашенко: Не знаю, чого. Я двічі зустрічався з Хрущовим. Ще раніше, коли працював у Котовську, я був ударником комуністичної праці. Це будівництво цукрового комбінату було дуже важливе. То мене висунули на зліт ударників комуністичної праці в Москві. Одеська делегація була чоловік вісім, ми весь час трималися разом. Там усе було розписано, де чиє ліжко, де ти повинен їсти, де повинен сидіти. Хрущов зайшов до залу, де обідали. Там, звичайно, було на столі вино, кожен міг собі налити по чарочці. Ті люди, які супроводжували Хрущова, щось йому сказали на вухо і він чомусь підійшов до одеської делегації і сказав: «Ну що, одесити, вип'ємо за ваші подвиги, за ваш труд?» Це така була перша зустріч. А друга зустріч була, я вважаю, тому, що всі карикатури були тільки на нього, на Хрущова, і кінчалися «Долой партию Хрущева!» Це й привело до того, що мене повезли туди. Але, кажу, та зустріч і бесіда тривала 5 хвилин, не більше: не хочеш каятися – сиди та й усе.

Потім я опинився в Мордовії. Ви питали, чи через Харків – ні.

В.В.Овсієнко: І в якому таборі ви опинилися?

П.І.Отченашенко: В одинадцятому.

В.В.Овсієнко: Коли ви туди приїхали?

П.І.Отченашенко: Я не пам'ятаю, але невдовзі після суду – може, місяця через півтора-два, десь отак.

В.В.Овсієнко: Одинадцятий – це яке там селище? Явас, мабуть?

П.І.Отченашенко: Так, це Явас. Потім там робили експеримент. Там, де була лікарня – як воно називається?

В.В.Овсієнко: Барашево.

П.І.Отченашенко: Так, туди зібрали одну молодь. Якийсь експеримент вони робили. Але з того експерименту в них вийшло навпаки. Якщо в таборі, де було багато літніх, якось та молодь розсіювалась, а тут зібрали всю молодь докупи, то почалися якісь угрупування. Я не пам'ятаю, яка була на те причина, але були страйки. Було таке, що нас у промзону вели, і потім усі сіли на дорозі і ніхто не вставав години дві. Викликали велике начальство. Якісь конфлікти були в нас тоді – я забув, погано пам'ятаю. Це була так звана сидяча забастовка. Вони побачили, що з цього експерименту нічого не виходить, і знову розкидали нас по тих таборах, де ми були раніше.

Мене вразило з самого початку... Я дякую українській діаспорі в Росії... Коли я прибув у зону, в перший день мене зустрів Василь Підгородецький...

В.В.Овсієнко: Знаю, знаю Василя Підгородецького.

П.І.Отченашенко: Горбатий такий. Він іще живий.

В.В.Овсієнко: Так-так, слава Богу. *(Підгородецький Василь Володимирович помер у серпні 2005 року у Львові. Нар. 19.10.1925 р. в с. Крушельниця Львівської обл. Повстанець. Заарештований у лютому 1953, ув'язнений на 25 р. позбавлення волі, 5 р. заслання і 5 р. поразки в правах. За організацію страйків повторно за засуджений на 25 р. Користувався великою повагою політв'язнів. Звільнений 29.03 1981, ще двічі суджений "за порушення пашпортного режиму". Загалом у неволі провів 32 роки. – В.О.).*

П.І.Отченашенко: Він звернувся до мене українською мовою. А я вже сам учився української мови, бо в нас у Сараті навіть не було української школи. Там були, в основному, офіцери, військові, це була колишня німецька колонія. Я навіть і не знав української мови. Звичайно, він мені спочатку прочитав мораль – як, такий українець, із таким прізвищем – та не знаєш української мови? Та ти не поважаєш ні своїх дідів, ні прадідів! Хоч мені було сором-

но, але це було добре. Запросили мене на каву. Я вперше зустрівся з західняками за чашкою кави. Хлопці розпитали мене, прийняли добре, відвели мені ліжко у своїй компанії. Я був молодий, працював на пилорамі – там якийсь лісопереробний комбінат.

В.В.Овсієнко: А ви когось пам'ятаєте з тих повстанців, хто вас зустрів, крім Підгородецького?

П.І.Отченашенко: Крім Підгородецького, був іще з Миколаєва – не цього південного Миколаєва, а Миколаєва Львівської області...

В.В.Овсієнко: Кончаківський Микола? З села Рудки Миколаївського району?

П.І.Отченашенко: Так-так-так. Я прізвища погано пам'ятаю. Тим більше, зразу, коли я звільнився, то їздив до їхніх родин, а потім уже сім'я... Десь я почув, що Підгородецького розстріляли, коли була втеча з табору. Це було якраз при мені...

В.В.Овсієнко: Так то ж Антон Олійник і Роман Семенюк тікали. **П.І.Отченашенко:** Так. Вони втекли з зони, а їм допомагав Підгородецький і ще декілька чоловік. Але ж я тоді цього не знав, бо вони мене в це не посвячували. Коли я звільнився, то поїхав до брата Підгородецького. Бо Василь мені сказав: „Поїдь у Карпати, побачиш, де воював Степан Бандера, побачиш, як живе Західна Україна".

Звичайно, я, коли звільнився, поїхав у це село Крушельниця. Там такий висячий місток. Мені сказали, де живе його брат. Прийшов я до брата. Він у лісництві робив. На другий день дав машину, дав чоловіка, і він мене возив по тих бліндажах.

В.В.Овсієнко: Криївки показував?

П.І.Отченашенко: Так-так. Ото мені дуже запам'яталося.

В.В.Овсієнко: А як ім'я брата?

П.І.Отченашенко: Я не пам'ятаю. Добрі в мене спогади про Василя Підгородецького. Я ж там був зовсім молодий, а ті хлопці, що тікали, були дорослі. Коли я звільнявся, він каже: «Може, тобі доведеться зустрітися з Олійником і Семенюком». Я приїхав, а брат сказав, що вони вже були, що їх тут чекають і що вони пішли переходити кордон десь у другому місці. Він не казав, куди, але ж кудись виїхали. Пізніше я дізнався, що їх таки арештували і розстріляли.

В.В.Овсієнко: Антона Олійника розстріляли, приписавши до старої справи «нововиявлені обставини», а Романові додали три роки Володимирської тюрми. Я з Романом сидів у 19 і 17 зонах у 1974-77 роках. Він 28 років відсидів і вийшов на волю десь 1979 року. Він навіть був головою організації УРП в Сокалі. Я з ним зустрічався на з'їзді. У 1992 році він ішов він вулицею під час дощу, на нього наїхала машина, збила його. Люди з тієї ж машини підібрали його, завезли в лікарню, але він за годину помер. Це ж треба – 28 років відсидіти й отак загинути!

П.І.Отченашенко: То все було підроблено. Боже, вони таке робили...

В.В.Овсієнко: Хто його знає. Ви розповіли, що відвідали брата Підгородецького. А от про табір не розповіли.

П.І.Отченашенко: Табір мене, звичайно, дуже вразив – я почав вивчати українську мову, я почав вивчати англійську. Часу було досить. Мене вразило таке спокійне до мене ставлення. Ставилися до мене дуже добре, особливо хлопці з Західної України. Крім того, я тягнувся до молодих хлопців – це з Прибалтики, з Клайпеди.

В.В.Овсієнко: Може, Людас Сімутіс там був?

П.І.Отченашенко: Ні, не пам'ятаю такого. Був один молодий хлопець з Баку, я з ним товаришував. Я там мало побув, я всього два роки відсидів, тому що мені потім зняли – це ж Хрущова вже не було. Мені не довелося багато сидіти, бо поки те слідство, поки той етап, а потім нас туди-сюди кидали. Для мене воно було все нове, то минало швидко і не дуже тяжко.

В.В.Овсієнко: А звільняли з якої зони?

П.І.Отченашенко: З одинадцятої. Там така вузькоколійка маленька – і до Москви.

В.В.Овсієнко: І що, вас випустили на волю в Явасі? Рівно два роки ви відсиділи?

П.І.Отченашенко: Так, рівно два роки.

В.В.Овсієнко: А в який спосіб вам скоротили той термін?

П.І.Отченашенко: Зменшив Верховний Суд України, за скаргою, яку я подав після засудження.

Коли я повернувся, то не міг улаштуватися на роботу. Мене в Одесу не пускали.

В.В.Овсієнко: Вас випустили прямо з зони? Бо пізніше возили аж додому, в свою область – щоб не заїздив до Москви, не давав інтерв'ю.

П.І.Отченашенко: Так. Я був у Москві.

В.В.Овсієнко: Тоді ще не було моди до Сахарова ходити, звільнившись?

П.І.Отченашенко: Ні. Я з Москви зразу не поїхав додому, бо в мене нема нікого вдома – я поїхав до брата Підгородецького, побув там десь тиждень-другий. Їздили по Карпатах, вони показували криївки. Цікаво було. У Миколи Кончаківського вдома побував, а потім уже повернувся в Одесу. Коли я приїхав до Одеси – мені стоп: „Вам в Одесі не дозволено. На 101-й кілометр". Тоді я переїхав у Білгород-Дністровський. Звернувся там по роботу, мене зразу прийняли, але ж коли прописувати – мене не прописують. Комендант каже: „Тут загвоздка, дали команду тебе не прописувати". Я питаю: „Як так – в Одесі не прописують, у Білгороді теж – то куди мені їхати?" Тоді був Підгорний Головою Верховної Ради...

В.В.Овсієнко: Він був перший секретар ЦК КПУ, а в 1963 році пішов у Москву секретарем ЦК КПРС. Із 1965 – він Голова Президії Верховної Ради СРСР.

П.І.Отченашенко: Так, перший секретар. Я пам'ятаю добре, що Підгорному написав листа, що якщо не прописують, то хай мене випустять за кордон чи куди – бо чого ви мене ганяєте? Зразу прийшла бумажка: дозволити.

В.В.Овсієнко: Дозволити де – в Одесі?

П.І.Отченашенко: В Білгород-Дністровську. Я приїхав у будівельний інститут поновлятися – ні, ніяких, навіть не заходь до інституту! Минув якийсь рік, я знову йду складаю екзамени. Рік провчився – бах! Чи то математику я складав, чи що, все наче склав. – „Ні, ви не склали". – „Але ж я все відповів?" – «Ні, ви не склали.» – «Так у чому справа?» – «Справа в тому, що... Вийдімо на хвилинку... Вам не дозволено, щоб ви навчалися в цьому інституті.» А ще перед ув'язненням я з третього курсу пішов, працював на інженерній посаді будівельником, багато будував у Білгороді-Дністровському...

В.В.Овсієнко: Як цей інститут називався?

П.І.Отченашенко: Одеський будівельний.

В.В.Овсієнко: І це ви в нього знову вступили і з першого курсу вас знову виключили?

П.І.Отченашенко: Я вже на той час одружився, син у мене є, вже великий. Сашко, 1967 року народження.

Ті репресії досі не закінчилися. Коли я балотувався у Верховну Раду то спочатку почали казати, що я зек, що я злодій і всяке там вигадували. А потім зустріли сина ввечері і побили – три переломи щелепи він має. Я було підняв на ноги Чорновола, Чорновіл якусь там ноту протесту висловив, Кравчуку написали. І нічого воно не дало. Син у лікарні лежав майже три місяці, тут, в Одесі...

У 25 років одружився з Валентиною

П.І.Отченашенко: Звичайно, це на мене тоді дуже вплинуло. Тоді було 16 кандидатів, і я був на четвертому місці.

В.В.Овсієнко: Це якого року вибори?

П.І.Отченашенко: Це, мабуть, 1994 року.

В.В.Овсієнко: А після звільнення чи не було якихось дочинінь зі владою, чи були якісь репресії? Ким ви працювали після звільнення?

П.І.Отченашенко: Спочатку я був бригадиром на будівництві в Білгороді-Дністровському, потім був виконробом, потім керівником будівельної дільниці. Збудував пів житлового масиву в тому місті, курортну зону.

В.В.Овсієнко: Чи влада нагадувала вам минуле?

П.І.Отченашенко: Взагалі-то весь час нагадували, в спокою не залишали. Хотілося мені за кордон поїхати, просто за путівкою – не мав дозволу, зразу обводили моє ім'я червоним олівцем. І не рипайся, скажи спасибі, що ми тут тобі дозволили жити.

В.В.Овсієнко: А коли почалася «перестройка», коли почали створюватись різні організації?

П.І.Отченашенко: Я, звичайно, одним із перших пішов до Руху. Тоді дуже багато мав клопоту, навіть довелося залишити роботу, бо керівництво почало сильно тиснути: як це так, що керівник цілої будівельної дільниці, де працює більше 200 чоловік, у Русі? Як це так? На мітингах виступає...

В.В.Овсієнко: І що, довелося піти з роботи?

П.І.Отченашенко: Так, довелося піти. Були такі стосунки. Але я безробітний не був – пішов у друге управління, там мені дали роботу. А потім воно вже заспокоїлося, коли до влади прийшли різні партії. Знаєте, в Білгород-Дністровську дійшло до того, що були зірвали прапор на виконкомі і спалили прилюдно. Тоді порушили кримінальну справу. Та коли влада помінялася, то справу закрили. Навіть отаке було.

В.В.Овсієнко: А тепер ви в якому становищі?

П.І.Отченашенко: Зараз пенсіонер.

В.В.Овсієнко: Добре, я вам дякую.

Петро Франко вручає Павлові Отченашенку Подяку

ІВАН МАЛЮТА
НА ПРОБУДЖЕННЯ НАЦІЇ
Післямова до ще невиданої книги «АГОВ!»

Кажуть, пригаслі вулкани прокидаються — починають диміти — за місяць до виверження.

А суспільно-політичним зрушенням у тектонічних зонах акумуляції опору передують процеси самоусвідомлення нації.

До чого зводяться превентивні заходи тоталітарного режиму за тривожними даними ідеологічних «сейсмографів»? В цілому до намагань перервати або знеславити пам'ять про національно-визвольні змагання, їхніх очільників, провідників. Тим самим відтермінувати появу нових сміливців, що призводять до консолідації патріотичних сил.

У визвольній війні 1918 – 1919 рр. українці зазнали поразки. Попри те, що було достатньо зброї і відданих вояків. Хто ж тоді винен? Що стало на заваді до жаданої звитяги?

На це частково відповів у малознаних нью-йоркських нотатках (1955) сучасник тих драматичних подій, сотник армії УНР, талановитий поет-еміґрант Євген Маланюк. Звинувативши необачних керівників тодішньої української влади — Михайла Грушевського, Володимира Винниченка та Симона Петлюру, водночас дорікнув і командирам — хорунжим та поручникам, які «з морального ледарства» запопадливо виконували їхні накази, «отруєні рабством».

Справді, відомий історик М. Грушевський, обізнаний із прикладами безнастанної агресивності північно-східного сусіда, виявився недалекоглядним політиком. Перед загрозою навали новітньої московської орди Директорія УНР, демонструючи миролюбні наміри, розпустила боєздатні українські полки. Завважимо, що погодився тоді на це й С. Петлюра. Невже такі високоосвічені достойники не знали мудрої застороги давніх римлян: «Хочеш миру — готуйся до війни»?

Ціною запізнілого прозріння стала трагедія під Крутами (29.01.1918) — загибель у нерівному бою щонайменше 300 київських гімназистів і студентів, яких часто порівнюють зі спартанцями під Термопілами.

Але ж ті легендарні воїни були досвідченими, загартованими з дитинства. І тримав їх до загину, мабуть, не високий моральний

дух. Судячи з напису на кам'яній брилі, встановленій на місці бою, так вимагали суворі закони Спарти: "Перемогти або загинути. Третього не дано".

На відміну од них, українських юнаків у критичний час для УНР повела на бій із п'яними солдатами-муравйовцями офірна відданість національній ідеї. Постала та жертовність, вочевидь, із поклику душі. Із джерел історичної пам'яті про козаків чи навіть предків-русичів.

Весною 1918 р. деякі загиблі юнаки були перепоховані в Києві, на Аскольдовій могилі. Але більшовицька влада зрівняла із землею ті поховання.

Колишніх вояків армії УНР чекісти згодом виявляли як «самостійників», «мазепинців» і, звичайно, «петлюрівців». А про те, що «на Аскольдовій могилі український цвіт», нагадував обізнаним лише заборонений вірш раннього Павла Тичини.

Відомо, що вогонь гайдамаччини роздмухано в Холодному Яру, освячено ножі в Мотронинському монастирі. Оповів на весь світ про Коліївське повстання Тарас Шевченко в історичній поемі «Гайдамаки».

Як повіяв «огонь новий з Холодного Яру» у XX ст. — про це дізналися від повстанця і письменника Юрія Горліса-Горського.

Каральні загони більшовицької влади довго не могли придушити це повстання на Чигиринщині, бо холодноярці воювали (1919 – 1922) не лише за своє село.

Ясна річ, на підрадянській Україні книгу Ю. Горліса-Горського «Холодний яр» прочитали лише після розвалу СРСР (вперше роман був опублікований 1937 р. у Львові).

Наскільки небезпечним для тодішнього режиму був приклад холодноярців, свідчить навіть такий факт. Іще в 70-ті роки в управлінні КДБ Черкаської області був уповноважений з ліквідації історичної пам'яті про повстанців, яким інкримінували так званий «політичний бандитизм». Вилучали будь-які сімейні реліквії, публікації, що нагадували про них.

І сумні наслідки нищення живої пам'яті не забарилися. Наприкінці 80-х — початку 90-х років завдяки гласності стали відомими із періодики обурливі факти святотатства. Тамтешні молодики-манкурти у пошуках скарбів оскверняли стіни запустілого славетного монастиря, знічев'я футболили черепами із розритих поховань.

Лише голодоморним ґеноцидом сталінським посіпакам вдалося приборкати масові виступи українських селян (1928 – 1932) проти примусової колективізації. А радянські історики, замовчуючи правду про мільйони убієнних голодом, писали про озброєних повстанців як «куркульських бандитів».

Останні змагання з московсько-більшовицькими окупантами пов'язані із загонами УПА. Повстанці були приречені на загибель або тортури у в'язницях, на каторжні роботи, одначе, чинили відчайдушний опір енкаведистам, наступали й героїчно боронилися, у невикрутних ситуаціях підривали себе у криївках.

Звісно, будь-яка інформація про визвольні змагання, як і та, що не стикувалася з офіційною історією, піддавалася суворому цензуруванню. Чимало видань — і не лише репресованих письменників, учених та істориків — були вилучені з бібліотек і знищені або зберігалися у спецсховищах із вельми обмеженим доступом. Не без секретних вказівок горіли давні архіви з матеріалами про козацтво, нашу державність, що могли спрацювати на спалахи українського патріотизму. Історія Руси-України була сфальсифікована.

І все-таки у 60-ті роки на острівках хрущовської «відлиги» зародився рух духовного опору, означеного творенням і розповсюдженням вільної думки у самвидаві.

Хто ж вони, із тавром «українських буржуазних націоналістів», названі в нові часи правозахисниками, дисидентами, інакодумцями, незгодними, а не революціонерами?

Вони успадкували пам'ять усіх поколінь про боротьбу за волю України.

У них надзвичайно загострене відчуття несправедливості. Говорили тоді, коли інші обачно замовкали. Мали сміливість перечити комунізованій більшості.

Учасники опору в Україні 1960 – 1990 років брали удар на себе, захищаючи рештки свободи і духовності, закликаючи до національно-культурного відродження. І тим нагадували воїнів, які зосталися в заслоні.

Зазнаючи од радянського тоталітарного режиму переслідувань, покарань за свої переконання, вони працювали на визвольну справу. А за великим рахунком рятували не лише інтелігенцію, а всіх співвітчизників од національного сорому.

Усі вони, за невеликим винятком, не поступилися сумлінням. Не запустили сатану на територію душі.

* * *

Що спонукало мене до копітких писань про тих, які ставали на прю із опричниками есересерії? Адже було б значно простіше створити чималий художній опус, ніж добирати факти для документальних розповідей, зокрема за кримінальними справами в Державному архіві СБУ. Про гідність, честь і мужність справжніх патріотів України, які будили націю, наближали відродження її державності.

Обмежуся дещо наївним припущенням, до якого спонукав химерний сон однієї ночі.

… При вході до каньйону зупинилося двоє у звіриних шкурах.

— Жінко, ми порушили закон стада: робити й співати те, що вимагає ватаг. І за це нас вигнали з печери.

— Ми не хотіли славити ледачого ватага, який забирав твою здобич і домагався спати зі мною.

— Як же ми тепер грітимемось? Адже вогонь лише у стада. У священній печері.

— Ти завше — лише мисливець. А я була жрицею у печері…

— Від спогаду про багаття не стане тепліше холодної ночі.

— Слухай мене! У старого мисливця я гоїла рани попелом…

— Жінко, ходімо до іншого стада. За долиною мамонтів я бачив його мисливців.

— Ні! Ходімо шукати печеру. Я знаю таїну вогню. Од старого мисливця. Вдаримо каменем об камінь…

Сон погас раптово, як і почався. Але зблиснув здогад. Один із моїх далеких пращурів, напевно, народився у печері, яку знайшли оті вигнанці. Народився з потягом до справедливості.

І, мабуть, у моїх ґенах закладено якимись предками органічне несприймання брехні, як інородного тіла. За збігом обставин це відторгнення переросло у цілеспрямований опір радянським ідеологічним лицедіям, як би вони не маскувалися.

Що я міг протиставити їм? Лише те, що на скрижалях духовних і моральних форпостів: правду, віру і сумління.

Можливо, саме із цих чеснот і зароджувалося те, що озивалося на приклади офірності незгодних із тоталітарним режимом і згодом саме спроможне було стати покликом для інших. Навіть у пустелі самотності. У пошуках однодумців. Після нашестя злих сил.

Агов! Іще хтось є, чи я один?

Ачей, хтось та відгукнеться.

м. Київ

Михайло Стрельбицький

МАТЮГАЛЬНИКІВ І ХУЛІГАНІВ ТЕРИТОРІЯ КАНОНІЧНА

Анничці Шестак –
в "Бульвар Гордона"

Пересмикана ще раз історія,
переорані вкотре кургани –
канонічна це знов територія
матюгальників і хуліганів?

Землячок землячків заспокоює,
тобто робить нам, злидням, догану:
«Сорок літ вів Мойсей – переконує –
із Єгипту в Обітовану!».

Хай би й так. Нам не вперше вірити,
загинаючи пальці, лічити,
Гераклітову річку міряти,
терпеливості діток учити.

Ноги йдуть, руки дбають, чубимось,
рік за роком пашать мозоляки.
На зло ворогові не здубимось,
поки є нам заобрійні знаки.

Провідник ігнорує запити,
тільки цвікає, як і цвікав.
Кожен пальчик побув уже загнутим
на усіх чотирьох кінцівках.

Двадцять літ! Половину – здолано?
Провідниче, за обрій глипни!
А й не глипає. Знає, здохленик,
що з Єгипту привів… до Єгипту.

Все в Єгипті старому – «по-стАрому»:
і вериги, й корита хлібні,
пірамід будівництво усталене,
фараони глистоподібні;

пересмикана вкотре історія,
переорані вкотре кургани –
канонічна як є територія
матюгальників і хуліганів.

Барди піють, невтомністю втомлені,
героїнять барди героїку,
їхні співи, профараонені,
славлять провід наш, путь, і мажориків.

Но зачем же, зачем же Аннушка
бардов сих величает легендами?
Не ответит и Несмеянушка,
не поймёт и всезнайка Гендельман.

М. Вінниця

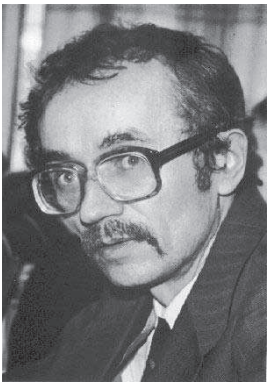

Стрельбицький Михайло Петрович. Поет, критик, літературознавець.

ПАМ'ЯТАЙМО

ПОМЕР ВАСИЛЬ ІВАНОВИЧ СІРИЙ,

заступник голови Всеукраїнського товариства політичних в`язнів і репресованих

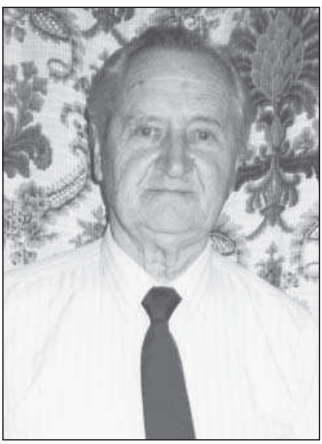

04.04. 1926 – 09.11 2011

Народився у Кодимі на Одещині 4 квітня 1926 року. Закінчив географічний факультет Одеського педінституту і з 1955 року вчителював у Семенівці, потім у Кодимі. Любив свою роботу, був зразковим учителем. Влаштовував туристичні походи й екскурсії. Разом з батьком побудував дім, насадив сад, виростали сини Борис, 1953 та Олег, 1956 р.н.

Та в 1968 р. новий секретар райкому партії Мервінський на місце безпартійного Василя Сірого захотів улаштувати свою дружину, яка не мала педагогічної освіти. Учитель десь необачно сказав, що членам партії все дозволено. За ці слова його серед навчального року звільнили з роботи. Написав листа Л. Брежнєву. Його викликали в обком партії і поновили на роботі. Але в розмовах з колеґами Сірий називав КПРС непорядною, тому 28.03.1969 р. за наказом Одеського облвно був остаточно звільнений за ст. 47, п. "г" КЗОТ УРСР. Це була фактична заборона на професію.

В.Сірий узявся за перо і написав книжку "Пагубность однопартийной системы и ее последствия", у якій були розділи "Превосходство политического плюрализма над монизмом", "Страна Советов – страна контрастов", "Ленин без маски" – в останній були зібрані антилюдські висловлювання В. Леніна, підписані ним документи про «червоний терор». Як приклад, навів розстріл за дві доби 1920 р. 156 мешканців Кодими. В.Сірий кваліфікував партію як чужорідну в Україні (бо й створена вона була в Москві з неукраїнців), як організацію професійних бандитів. Шукав можливості передати рукопис за кордон. Але в день 100-річчя з дня народження Леніна був заарештований.

Вирішив «пустити червоного півня» саме на ювілей Леніна. Обрав Жовтневу площу, де будувалося нове приміщення Одеського обкому КПУ. Заздалегідь відірвав у штахетах огорожі нижні цвяхи, щоб під час демонстрації зайти і підпалити складені там дерев`яні матеріали. Замовив зварювальникові дві металеві заготовки, які сам наповнив порохом, придбаним у мисливських крамницях, і мав намір використати їх як саморобні бомби. Одну з них випробував у степу в лісопосадці, вона вибухнула від запалу.

22.04.1970 р. В.Сірий узяв у свій «Москвич» пальне, обріз, бомбу, запал до неї і їхав у напрямку Жовтневої площі. На перехресті, де міліціонер пропускав демонстрантів, йому перекрили дорогу. Група захвату схопила В.Сірого і відвезла в управління МВС. За дві години його перевезли в КДБ на вулицю Бебеля. Очевидно, його зрадив чоловік, на якого розраховував як на спільника.

В.Сірий був звинувачений за п`ятьма статтями КК УРСР: 56 – «зрада Батьківщини»; 62 – «антирадянська агітація і пропаганда»; 75 – підготовка до втечі за кордон "з метою відкритої боротьби проти СРСР"; 89, ч. 2 – підготовка до спалення адміністративного приміщення; 222, ч. 1 – зберігання вогнепальної зброї та вибухових речовин.

На слідстві В.Сірий заявляв, що викриє на суді тих, хто безпідставно і незаконно звільнив його з роботи, а також одеських партійних високопосадовців. Не бажаючи розголосу, Одеський обласний суд за велінням КДБ спрямував Сірого на експертизу у Всесоюзний науково-дослідний інститут загальної і судової психіатрії ім. проф. В.П.Сербського, де його утримували два місяці. Діагноз – "шизофренія параноїдальної форми". 13.10.1970 р. Одеський обласний суд розглянув справу Сірого без звинуваченого і свідків. За постановою суду спрямований до спецпсихлікарні без визначеного терміну. «Лікування» тривало 13 р. і 3 міс. Це було жахливе катування.

Утримували Сірого у Дніпропетровській СПЛ. Застосовували сульфазин ("сєра"), після якого температура піднімається до 40 гр., людина зазнає невимовного болю у всьому тілі. Застосовували інсулінові коми. При цьому людина втрачає притомність, три години лежить, міцно прив'язана до ліжка. Виводять з цього

стану, заливаючи глюкозу в рот. Це нестерпна мука. Сірий прийняв 35 таких процедур. Вижив лише завдяки своєму міцному організмові.

Тим часом дружина покинула на свекруху паралізованого вже 14 років свекра, обжите обійстя в Кодимі, забрала дітей і виїхала в Дніпропетровськ, щоб бути ближче до чоловіка і якось допомагати йому. Приходила на побачення і не впізнавала його: обличчя квадратне, розпухле, як і все тіло, він не міг розмовляти, лише дивився на неї. У нього текли сльози, з рота виділялася піна, тіло було як дерев`яне, він ледве човгав ногами.

В. Сірий зустрічався в Дніпропетровській СПЛ з Леонідом Плющем, якого дружина з допомогою світової громадськості 1976 р. зуміла вирвати з цієї катівні і виїхати з ним за кордон. 1.04.1979 р. Сірого перевели в Казанську спецпсихлікарню, де тримали три роки. Ім`я політв`язня Сірого було вже відоме у світі. Його звільнення домагалася українська діаспора.

У 1983 р. під загрозою виключення радянські психіатри змушені були вийти зі Всесвітньої психіатричної асоціації і не брали участі в роботі Всесвітнього Конґресу психіатрів на Гавайських островах, де виступили колишні в`язні СПЛ генерал Петро Григоренко та Леонід Плющ.

1982 р. Сірого перевели в Дніпропетровську психлікарню загального типу і 25.02.1983 р. звільнили. Йому не видали ніякого документа, так ніби він і не жив ці 13 років. Щоб заробити трудовий стаж, Сірий влаштувався в універсамі приймальником склотари.

Тим часом син його був ув`язнений за сфабрикованим звинуваченням. Батько відважився поїхати шукати допомоги в Андрія Дмитровича Сахарова, засланого в м. Горький. 17.09.1985 р. його затримали біля помешкання А.Сахарова і відправили додому. У зв`язку з цією поїздкою 25.10.1985 знову заарештували і тримали ще 140 діб в обласній психлікарні. У неволі загалом Сірий провів 4.832 доби, 13 років і 3 місяці.

Уже за часів «перебудови» місцеві психіатри домагалися, щоб Сірий прийшов на комісію для зняття діагнозу. Він не з`являвся. 1994 р. добровільно пройшов огляд у київській Асоціації психі-

атрів України (Семена Ґлузмана). Асоціація надсилала запит до Дніп-ропетровської СПЛ – справу не надіслали. Тоді Асоціація сама встановила, що В.Сірий ніколи психічними хворобами не страждав.

З 1989 р. співпрацював зі Всеукраїнським товариством політичних в`язнів і репресованих. У 1993-94 рр. створив Дніпропетровську, Запорізьку, Харківську та Кіровоградську об-ласні організації ВТПВіР. З 1993 р. Сірий – голова Дніпропетровської організації, 1998 р. на VI Зборі обраний заступником голови Товариства. 1994 р. балотувався кандидатом у депутати Верховної Ради.

Попри ретельні обшуки, дружина зберегла чернетки праць чоловіка, що були сховані в дровах. Василь Сірий відновив їх, написав спогади, які, сподіваємося, будуть опубліковані. 2006 р. нагороджений орденом «За заслуги» III ступеня.

Помер Василь Іванович 9 листопада 2011 року в Дніпропетровську.

Бібліоґрафія:

1. Архів ХПГ: Інтерв`ю В. Сірого 3.04. 2001 р.; Те ж: // Одеська хвиля-5. Документи, твори, спогади в´язнів сумління / Упор. П. Отченашенко, О. Різників, Д. Шупта. – Одеса: Сімекс-прінт, 2010. – С. 183-206.

2. Плющ Леонід. На карнавалі історії.— Сучасність, 1978; У карнавалі історії: Свідчення. – К.: Факт, 2002. – С. 547.

3. Вісник репресій в Україні. Закордонне представництво Української Гельсінської групи. Редактор-упорядник Надія Світлична. Нью-Йорк. 1980–1985 рр. – 1981: 2-202; 4-52; 1984: 11-16.

4. Міжнародний біоґрафічний словник дисидентів країн Центральної та Східної Єв-ропи й колишнього СРСР. Т. 1. Україна. Частина 1. – Харків: Харківська правозахисна група; „Права людини”. – 2006. – 1–516 с.; Частина II. – 517–1020 с.; Частина III: Сірий В.

ІНТЕРВ'Ю
ВАСИЛЯ ІВАНОВИЧА СІРОГО

(Записав Василь Овсієнко за програмою Харківської правозахисної групи 3 квітня 2001 року в м. Дніпропетровську. Переслухав 24 березня 2008 року. Перше редагування 24 – 25 березня 2008 року. Виправлення В.Сірого не надійшли. На сайті Харківської правозахисної групи (ХПГ)

В.В.Овсієнко: Третього квітня 2001 року в місті Дніпропетровську ведемо розмову з Василем Івановичем Сірим у його помешканні на бульварі Слави, 15, помешкання 26. А поштовий індекс тут 49106, домашній телефон: код 0562, № 67-92-70. Бере участь його дружина Марія Дмитрівна.

В.І.Сірий: Я, Василь Сірий, народився в районному центрі Кодима Одеської області. Це колишнє Поділля, за кілька кілометрів від межі Вінницької області. В нашому райцентрі проживали, в основному, українці, було трохи євреїв і невелика кількість поляків. Практично однорідне населення. Там я пізнав усі жахи радянської системи. Ще з дитинства я пам'ятаю голодомор, я дуже добре пам'ятаю оті арешти, коли людей забирали нізащо. Це було нищення української нації.

Я народився 4 квітня 1926 року в сім'ї робітника. Батько – Іван Васильович Сірий. У нас у роду з давніх-давен було так, що весь час мінялися ці два імені: Іван Васильович, Василь Іванович. Я горджуся своїм батьком, тому що він був самостійною, не в міру роботящою людиною, користувався повагою наших земляків. Він пройшов дуже важкий шлях, ніколи він доброго життя не знав – то була Перша світова війна, в якій він брав участь, потім почалася колективізація. Він її уник – працював на залізниці. Ми жили неподалік від станції, у нього були гарні коні, їх шкода було здавати в колгосп, то він улаштувався на залізниці і маневрував вагони. Вагони тоді були маленькі, він чіпляв до них дві коняки, стрілки переводив. А надалі він оволодів професією столяра. Не пам'ятаю, куди поділися ті коні. Він працював столяром, був, так би мовити, професійний столяр. Мати, звичайно, домогосподарка.

В.О.: Назвіть роки життя батька і матері.

В.С.: Батько народився в 1892 році, а мати на десять років пізніше, в 1902 році. Батько жив до 1973 року. В той час я був уже ув'язнений і не міг бути на похороні – то була така трагедія. Це, знаєте, у багатьох так було.

В.О.: А ім'я мами і дівоче прізвище?

В.С.: Мами прізвище Лебзяк – у нас Лебзяків у Кодимі дуже багато. Лебзяк Любов Петрівна, а батько – Сірий Іван Васильович, народився в трьох кілометрах від Кодими, в селі Івашків. Коли він оженився на моїй мамі, то вони жили вже в Кодимі, і все своє життя прожили разом. Мама померла в 1992 році ось у цьому помешканні, ото її кімнатка поруч була, ми її тут похоронили.

Моя біографія така. З 1941 по 1944 рік я був на окупованій території в Кодимі. Коли відбулася зміна окупантів, коли червоні окупанти вигнали коричневих окупантів, то мене тут же забрали в армію. В армії я служив шість з половиною років. В армії я був у чотирьох родах військ – спочатку був направлений у піхоту на підготовку до фронту, але прибуло командування з танкової частини, дали вказівку відібрати найздібніших і по здоров'ю кріпких у танкову частину. В те число попав і я. Це невеличка група порівняно з тою дивізією – це учбова дивізія в Рязанській області, Сільци, це відоме місце, де «кували кадри» для фронту. Звідти мене забрали в Гороховецький танковий табір Це тоді називалося таборами. Там я пройшов курс навчання.

Перед тим, як відправити мене на фронт, сталося так, що один танк, який називали "хозяйственником" – він возив воду, дрова, з нього зняли башту, – поїхав до озера набрати води в цистерну. А цистерна була на кризі. І коли набиралася вода, від своєї ваги вона провалилася під лід і потягла за собою танк. Командир викликав мене: «Сідай на свій танк і їдь, треба витягнути». Ми приїхали туди, і командир був з нами. Я подивився, що важко його буде витягнути тим тросом, який у нас був. Зачепили, а я наперед кажу, що цей трос не витримає. Почали тягнути – не можна, ковзається. Тоді ми поставили поліно, пальці в гусениці, підтягнули вдруге – нічого не дало. Командир сказав, що треба ривком, а я сказав, що не треба, бо порветься трос, не витримає. Але наказ є наказ, я ривком узяв – і трос обірвався.

Поїхали на вокзал чи десь на залізницю, привезли добрий трос. І от мені треба було зачепити той танк. Він був трохи над водою, а навкруги крига. Все було в кризі, я посковзнувся і впав у воду. Поки мене витягли, тіло переохолодилося, а коли мене привезли в санчастину, там не було лікаря. Поки його розшукали, поки мене перевдягли, тіло вже охололо, і в мене піднялася дуже висока температура.

Мене направили в госпіталь. У госпіталі я зустрівся з фронтовиками, а до того ми з ними не зустрічалися (бачив, як фронт переходив у Кодимі). Я в госпіталі від фронтовиків дізнався про бандерівські формування.

В.О.: А коли це трапилося з Вами? У якому місяці Вас узяли в армію?

В.С.: У мене десь є записано, я зараз не пам'ятаю вже – або кінець 1944 року, або початок 1945 року, зима була. Мене взяли в армію в травні 1944 року.

Я побув у госпіталі, вилікувався. А за тими законами не направляли назад у частину, а на пересильний пункт. А з пересильного пункту мене вже направили в артилерію.

В артилерії я служив до кінця війни. Цю частину розформували. Прибули офіцери з міліції, і весь наш батальйон забрали в Москву на службу до військ внутрішніх справ. Там і капітан, і старший лейтенант виступали та розхвалювали внутрішні війська. Я не хотів служити в цих військах, тому що я знав, що вони наробили. І я запитав: "Скажіть, якщо в мене, наприклад, не лежить душа до цього, я хотів би демобілізуватись і отримати гуманітарну освіту?" Тут він прикрикнув і не дав мені більше нічого говорити. Мене викликали в землянку комбата. Там вони говорили матерні нецензурні слова і що хочете. Я кажу: "Я не можу так. От якщо ви мене візьмете насильно..." – "Ні, ти склав присягу – поїдеш!" – "Ну, добре, пишіть. Тільки знайте: якщо ви мене направите в тюрму, я вночі відчиню ворота і розпущу всіх. Якщо пошлете кого-небудь із арештантів везти, то до першого рогу – і я його відпущу". Він тут як почав матюками і: "Вычеркните его к чертовой матери! Его оружие будет лопата, носилки!" Мене викреслили. І вони всі поїхали в Москву, а мене направили на пересильний пункт, разом з кількома малолітками, що мали судимість.

Оце нас кілька чоловік з тої частини направили в місто Володимир на пересильний пункт. Туди приїжджають, як то кажуть, "покупці", які розбирають нас. Мене забрали в місто Ногінськ в авіачастину. Це була військова частина, куди поступали літаки і запчастини по так званому ленд-лізу. Я там перебував до кінця 1950 року. Потім був наказ міністра оборони Василевського (десь він у мене є записаний), і я демобілізувався. Але в Ногінську в повоєнний період мені не давали ніякого звання, тому що в справу написали, що я відмовився від служби у внутрішніх військах. Але вони бачили, що я як солдат був добрий – якось про себе не зовсім зручно говорити позитивно, – і мене призначали на посади. Спочатку начальником тарного складу, потім на комутатор посадили.

Коли я був на комутаторі, то попросився у замполіта, щоб мені дозволили ходити у вечірню школу міста Ногінська. Він дозволив, і я два роки вчився, тому що до війни я закінчив тільки сім класів – і почалася війна. І так усі мої однолітки. Я закінчив там восьмий і дев'ятий класи, поступив у десятий клас, і мені надалі заборонили вчитися – викликав командир частини і сказав, що от поступили заяви від інших, що от чому Сірому дозволяють ходити в школу, а ми теж хочемо. А в нас же армія; от демобілізуєтеся – будете продовжувати навчання. І я закінчив тільки дев'ять класів.

Але коли був виданий наказ міністра про демобілізацію, я знову пішов до замполіта і сказав, що ось скоро починається навчальний рік, я маю демобілізуватися цими місяцями, і в мене пропадає рік – дозвольте мені піти в десятий клас, щоб продовжити навчання. А демобілізуюся і закінчу собі там школу, щоб поступити в якийсь вуз. Мені дозволили, я походив у школу, а 16 жовтня 1950 року я був демобілізований.

Я демобілізувався, приїхав у свою рідну Кодиму. Але я пропустив ось що. Коли я служив на комутаторі, то мене кілька разів відряджали до міста Одеси. Ми отримували цілий ешелон машин – ЗиС без бортів, а в Одесі завод Січневого повстання встановлював на них автокрани, і ми туди цілий ешелон машин відправляли. Я разом з іншими здаю машини, а поки там будуть встановлювати автокрани – чого я там буду сидіти? Я в Кодиму. І ось я познайомився зі своєю нареченою. З нею ми знайомі з найранішого дитинства –

вона жила по сусідству з моїм дідусем, куди я дуже часто приходив, і ми там на вулиці як діти гралися. Вона була на чотири роки молодша – тоді, знаєте, більше однолітки спілкувалися, гралися. І я, звичайно, як хлопчик бешкетував, а вона побігла до бабусі, яка стояла біля хвіртки і дивилась, як ми граємося, – на мене скаржитися, що от ваш Вася нам розсипав купки пороху, які ми зібрали, то скажіть йому що-небудь. Бабуся підзиває Васю: «Чого ж ти обіжаєш – така гарна дівчинка, вона тобі ще невісткою буде». Ото ж таке вона мені казала. Я розсердився: «Оце маєш босу невістку». Отак ми знали одне другого.

Під час війни була дуже велика пожежа, вигоріла вся вулиця. Це була якраз Вербна неділя. Не знаю, від чого сталася та пожежа, та після пожежі я допомагав дідусеві – там у нього була така окрема будівля, комора, – верх зробити. Її брат, який з 1921 року, був майстровий – він робив, а я допомагав. І мені запам'ятався епізод, коли прийшла її мама разом з нею дивитися, як ми там це робимо. Тоді я вже бачив, що така гарненька дівчинка підростає. А мене вже скоро мали в армію брати. А коли мене забрали в армію і я їздив до Одеси здавати оті ешелони з машинами, а там встановляли підйомні крани, то я приїжджав у Кодиму. І мені треба було зателефонувати в Одесу на цей завод Січневого повстання і спитати, чи готове наше замовлення. Заходжу в поштове відділення – а вона там була начальником поштового відділення, на вокзалі в Одесі. Я дивлюся, що лице знайоме. А за ці роки – я все-таки довго служив, шість з половиною років – і впізнати було важко. Дивлюсь, що така гарненька дівчинка. Питаю: «Це не Маруся Шутурминська?» – Це її дівоче прізвище. Таких прізвищ, що кінчаються на "-ський", у нас багато, але це українці, чистокровні українці. Вона каже, що так, а я кажу: "А, Зайчишка!" А ми їх там по вуличному дражнили Зайцями. "Ну то й що, ти маєш кавалєра?" – "Поки що ні." – "То, може, тебе провести додому?" – "Як хочеш." І з того часу в нас зав'язалася серйозна дружба. Я поїхав назад у Ногінськ, повіз це замовлення. Потім я ще кілька разів їздив по цьому маршруту, возив машини, то ми з нею зустрічалися і домовилися, що коли я демобілізуюся, ми поженимося.

Так воно й сталося. 16 жовтня 1950 року я демобілізувався, а 6 листопада ми вже розписалися. Трошки мені стидно, що я в такий день розписався, тому що це напередодні сьомого, яке ми тепер

дуже ненавидимо. Але, знаєте, тоді по молодості, коли я ще не був таким зрілим, як це розумію зараз, то ми це до уваги брати не будемо… Отут на замовлення я зробив на золоте весілля знак: «1950 – 2000 роки, Кодима – Дніпропетровськ, 50 років разом». Вона мене чекала всі 13 років, коли я був ув'язнений.

Коли я демобілізувався, то закінчив у нашій Кодимі вечірню школу, 10-й клас. Я був «застрільником», щоб створити цю школу, бо там не було вечірньої школи. Я десь два тижні ходив у денну школу – попросили директора, щоб нас прийняли вільними слухачами. Але мені серед дітей у ті часи не можна було, бо я вже був жонатий. То ми просили так, що прийміть нас кілька чоловік, ми зараз добиваємося, щоб відкрили вечірню школу, а тоді ми в неї перейдемо. Вечірня школа відкрилася прямо серед учбового року, і я її закінчив. І тоді я 1951 року поступив в Одеський педагогічний інститут на географічний факультет. Це було, як кажуть, моє покликання – до географії. Я 1955 року закінчив інститут і був направлений у свій рідний Кодимський район, у село Семенівку. Я там пропрацював два роки, а потім мене перевели в центральну базову середню школу №1.

Я любив свою роботу, дуже багато зробив цінного. Тоді ще вимагали географічні майданчики, а коли я прийшов, то такого майданчика в школі не було. До мене там працювала жінка, яка не мала педагогічної освіти. Я проводив інтернаціональну дружбу, яку через деякий час заборонили під тим приводом, що шпигуни використовують ці листи і пишуть кольоровим чорнилом. А більше за все моїм хобі була туристська робота, шкільний туризм. Я по шкільному туризмові, напевне, не мав собі рівних в Україні. Зараз я Вам покажу альбоми, фотографії. Я дітей куди тільки не повозив по європейській частині Радянського Союзу – і в Крим, і в Карпати, по Дніпру круїз до Києва, Ленінград і Ленінградська область – дуже багато міст, крім Москви. За що мене й звинуватили, що в мене вже тоді була антирадянська схильність, що я нехтував столицею Радянського Союзу… Усе це оформлялося в альбоми, я всюди возив із собою фотоапарат. І завжди в школі були фотовітрини. Така була моя любов до шкільного туризму.

У 1968 році прибув новий другий секретар райкому партії Мервінський. І тут мене, як кажуть, спіткала велика біда. Мене викликали в райком партії. А я був безпартійний – у базовій серед-

ній школі №1 із усіх чоловіків-учителів я єдиний був безпартійний. Кілька разів мені пропонували вступати, але я жартома відмовлявся, що я не підготовлений чи ще щось інше. А вони ж то це все розуміли і все бачили. А то були страшні роки – треба, щоб усюди були тільки комуністи. Якщо ти безпартійний, то ти пішак, з тобою що хочуть зроблять.

І ось приїхав Мервінський. Це молодий чоловік, він закінчив Київську ВПШ – Вищу партійну школу, а його родич – я тоді ще не знав цього – працював у Одеському обкомі партії заввідділом пропаганди і агітації. І тут він, Мервінський, мав велику силу. Але те, що я Вам зараз буду розказувати – може, Ви й не повірите, як хочете, але від фактів тут нікуди не дітися.

В.О.: Ну, що було – те було.

В.С.: В партії стільки пройдисвітів, людей недостойних, у тому числі цей Мервінський. Він любив випивати, але, на відміну від інших, він не міг поводитися, коли вип'є. Оце як тільки вип'є, то де б то він не був і скільки б навкруги не було людей, він починає "оправлятися", як то українською мовою? Спорожнятися.

І от почався конфлікт, коли я не захотів поступатися своїм робочим місцем. Тут мої батьки живуть, тут я вже побудувався на садибі свого батька, з допомогою батька, то чого б це я мав залишати це все і їхати десь, тому що приїхав Мервінський і треба для його жінки місце? А його жінка, до речі, навіть не мала педагогічної освіти. Але тоді так робилося. Коли мене викликали в райком партії, щоб я поділився учбовими годинами з нею, я сказав: "Пробачте, уроків географії у школі небагато – якраз норма, ставка, 18 годин на тиждень, і ніхто не має права їх у мене відібрати." Що вони роблять? Вони викликають єврея Фішмана (це вчитель історії) і кажуть: «Дай частину годин Мервінській, щоб вона могла влаштуватися в цій школі і бути повноправним членом колективу». Він запитав: «Як же ж це, у мене теж ставка». А йому кажуть: "А ми вже про Вас подумали. Ви даєте тільки частину годин, а має відкритися районна фільмотека при школі, і Ви будете завідуючим – там більша ставка. У Вас вийде дві ставки." Ну, знаєте, як член партії та єврей, то згоден. І її влаштували. А на наступний рік ставлять питання вже на педраді, бо вона повноправний член колективу, що давайте поділимо уроки географії – чому ж так? У Сірого двоє ді-

тей – і в неї двоє дітей, чому ж усе має бути в нього? Але ж є наказ облвно – я закінчив вуз. Я кажу: «Ні, я не згоден, я добре працював, до мене не було ніяких претензій, а навпаки, тільки подяки за роботу». І не згодився.

І пішло-поїхало. Цього ж я й чекав, бо знав усі ці комбінації. Але я був необережний, сказав десь про партію недобре – що якщо члени партії, то їм усе можна. Вони схопилися за ці слова і звільнили мене з роботи. Ну, знаєте, як тоді це робилося.

В.О.: Якого року звільнили?

В.С.: У 1969 році. Серед учбового року, зараз скажу. (Читає) "28 березня 1969 року за наказом Одеського облвно звільнити з посади вчителя географії Кодимської середньої школи №1 за статтею 47, пункт "г" КЗОТ УРСР». Це фактична заборона на професію. «У зв'язку з антирадянськими і антикомуністичними та антиросійськими поглядами. Росіян кваліфікував як окупантів." Та коли мене звільнили з роботи вперше, то я був поновився. Я написав листа Брежнєву і там описав оце все. Мене викликали в обком партії в шкільний відділ і там поновили. Але я тоді, знаєте, був уже дуже збуджений і кваліфікував партію, що вона непорядна... Я не пам'ятаю всіх тих слів. Мене через три місяці знову звільнили. Це вже було в березні місяці, по цій статті. Пункт "г", якщо Ви знайдете Кодекс законів про працю, то там говориться...

В.О.: Може, «невідповідність»?

В.С.: Ні, там говориться те ж саме, але пропускається слово "політичний". Це те ж саме, про що наша преса писала, що за кордоном є заборона на професії. Це те ж саме, тільки там трошки іншими словами.

Я побачив, що така справа, і взявся за перо, написав книгу. Писав я її російською мовою, "Пагубность однопартийной системы и ее последствия". Там у мене були такі глави, що в той час це було щось страшне – "Превосходство политического плюрализма над монизмом". Далі "Страна Советов – страна контрастов". Далі "Ленин без маски". Проти Леніна... Я згодом читав Солженіцина, а тоді ж я ще й прізвища такого не знав, коли писав книгу. Я підібрав дуже багато матеріалів про Леніна. Людина, яка аналітично замислюється над його декретами, його діями – я хотів би, щоб

Ви кілька сторінок прочитали… Я написав про розстріли 20-х років, коли мене ще на світі не було, але я все це знав від батьків, від мешканців Кодими. Це була велика трагедія. Після того, як був замах на Леніна, було введено так званий воєнний комунізм. Тоді давали контрольні цифри на області, скільки треба знищити людей, а область уже розподіляла по районах. Приїжджали ці «каратєльні отряди», як їх тоді називали, вони складалися з керівника-росіянина і якихось там п'яничок чи ще яких-небудь дурників, яких переконали "кто был никем, тот станет всем". І було розстріляно 156 чоловік за дві ночі – це в Кодимі. Це 1920 рік, ще до мого народження. То було дуже страшне, я це описав.

Коли ця книга була написана, мені хотілося передати її десь для друку, я вже не дивився, що я за це поплачуся. Мені не вдалося її передати. Я був арештований 22 квітня 1970 року – це тоді, коли вся країна бурхливо відзначала сторіччя з дня народження Леніна, – тоді була страшенна підготовка. Готувалися всі до того століття, і я готувався, тільки по-іншому.

Я був тоді настільки зворушений – я побачив оце життя і пережив на собі ту несправедливість, я побачив, що це не та партія, я вже відкрито кваліфікував її не як партію, а збіговисько професійних бандитів – так я і писав. Я їх характеризував як бандитську партію – це партія чужинська, єврейська, її ідеологія створена євреями за кордоном, прийнята євреями Радянського Союзу і Росії, а в нас в Україні вона штучна. Перш за все, установчий з'їзд її відбувся не на Україні, а в Москві в 1918 році, там були тільки представники з України, а решта всі там були росіяни. А нам казали, що вона українська комуністична партія. Я зібрав дуже багато такого матеріалу. Я був такий зворушений, мені хотілося того, що називається не "месть", а "возмездие". У мене є переклад, але вже не пам'ятаю…

Мені хотілося щось зробити. Там на Жовтневій площі біля одеського вокзалу – обком партії. Зараз там уже нове приміщення, а тоді обком був там. Стояв там великий пам'ятник Леніну, навпроти обкому будували облвиконком – висотне приміщення. Воно вже було збудоване до верху, там залишилися тільки дерев'яні роботи. Воно було обгороджене, там було дуже багато лісоматеріалу – пар-

кет, плінтуси, вікна, коробки. Усе воно дерев'яне, там його була ціла гора. Я подумав, що треба би, коли буде йти демонстрація, "пустити півня", тобто підпалити. Я побував на тій території, туди пройти було неважко. А тоді загороджували не так, як тепер плитами, а був тин із суцільних дощок. У мене була своя машина, горбатий "Запорожець" першого випуску. І я монтировкою відірвав цвяхи внизу, так що дошки були як маятники. О, добре. Я знайшов собі напарника для цієї справи, але він обмовився в гуртожитку, і мене зрадили. Коли все було підготовлено, я під'їжджаю до цього місця – до обіду це був робочий день, а після обіду всі вони зібралися по своїх підприємствах і йшли на демонстрацію до пам'ятника Леніна.

В.О.: Це 22 квітня 1969 року?

В.С.: Так, 22 квітня. Я ввечері в сутінках їду машиною і дивлюся в дзеркало заднього виду, що ззаду машина їде. Коли я під'їхав до перехрестя, де міліціонер пропускав демонстрантів, цей махнув до цього міліціонера, той повернувся і мене зразу зупиняють. Я щось запідозрив, але подумав, що, може, я помиляюся. Як я не слідкував, але їхні машини, видно, міняються. Мене вже "вели", це я вже потім дізнався. Коли я приїхав до цього місця і забрав усе, що мені треба було – і пальне, і запал (фітіль), і все, – а в мене ще було дві бомби саморобні. Одну я підірвав на околиці Одеси, щоб побачити, яку вона має силу, а одна залишилася. Я думав, що вона теж пригодиться – і в мене її забрало КДБ. І от коли я хотів проникнути туди – тут мені машини перекрили дорогу. Група захвату зразу мене за руки, забрали ключі, відчинили машину, все відібрали. Мене посадили в свою машину на заднє сидіння, спереду сіли працівники, і тут же й міліціонер у формі був. Мене зразу відправили в управління МВС. Там я був дві години чи що, і тут же мене зразу перевезли на вулицю Бебеля в КДБ. Я їду й бачу, що моя машина за мною їде.

Мене звинуватили по 5 статтях. Ось тут я якраз і вказую ці 5 статей. Перш за все, ст. 56 – це зрада Батьківщини. Я ніколи не зраджував своїй Батьківщині, я зраджував Москві і тій політиці, яку вона проводила. Стаття 62 – це Ви вже знаєте, бо вона й у Вас. Стаття 75 – підготовка до втечі за кордон, "з метою відкритої боротьби проти СРСР". Далі стаття 222, частина 1 – це вогнепальна зброя і вибухові речовини. Бо в мене ще й обріз був. Стаття 89

частина 2 – підготовка до спалення адміністративного об'єкту під час демонстрації в святковий день. Оце цілий букет у мене отаких статей.

Я прямо скажу, що мені аніскільки не соромно за такі статті. Я вважаю, що бути бойовиком – це краще, ніж ото що-небудь. Треба щось робити таке, а не... Я зараз скажу, що допустив дуже велику помилку, що коли я звільнився, то почав працювати в цих організаціях, партіях – спочатку в УРП, у Русі, потратив час, а з 1993 року дотепер, це вже 8 років, я очолюю обласну організацію Товариства політв'язнів і репресованих. А взагалі треба було стати на шлях боротьби.

В.О.: А мене цікавлять деталі цієї справи, оті бомби – це ж треба було десь їх узяти?

В.С.: Я Вам зараз скажу. Це були порохові бомби, звичайні. Я замовив, щоб мені зварили отаке й таке – там придумав, для чого це мені треба. Йому треба заробити, то він мені зварив. Я підрахував міцність, щоб вона мала добру убійну силу. І зробив так, що вона вибухала від запалу. Мені треба було її перевірити. Я сідаю в свою машину, виїжджаю на околицю в лісосмугу, прив'язав її там, зробив своє діло, підпалив запал і поїхав собі по трасі. Став на узбіччі і чекаю. Подивився на годинник, настав час – вона рвонула так, як треба. Я поїхав, а тільки через кілька днів поїхав подивитися на результати і перевірив усе, як треба.

Порох тоді вільно продавався в магазинах – будь ласка, приїжджай, вони не питають навіть мисливського квитка. Це легко було придбати, в тому числі і зброю. Все це мені треба було не для злочинного діла, а щоб показати, як Вам сказати... (...)

В.О.: А який Вас суд судив і коли?

В.С.: Одеський обласний. Читає: «13 жовтня 1970 року Одеський обласний суд на базі представлених московських документів розглянув мою справу без моєї присутності, без мого адвоката, без моїх свідків. Суддя і прокурор були росіянами-шовіністами. Це був не суд, а московське бандитське судилище. За рішенням суду мене направили до спецтюрми без визначеного строку, а в дійсності до особливого розпорядження московського КДБ, на довічне ув'язнення. Через тринадцять років ув'язнення я дивом залишився живим, був звільнений і повернувся додому. Це велика заслуга

української діаспори США, яка постійно штурмувала свій вашингтонський уряд за права людини і радянських політв'язнів в СРСР, називаючи багатьох нас, у тім числі й мене, поіменно. Внаслідок цього багато країн світу порвали торгові відносини з Радянським Союзом». Це Ви пам'ятаєте. «Тільки тоді брежнєвський уряд трохи схаменувся, і ми дивом залишилися в живих і були звільнені». Оце так у мене записано в моїй автобіографії.

В.О.: А де Ви були?

В.С.: Зараз я все Вам розкажу. Справа в тім, що я був настільки тоді вже розсерджений на них – це ж звичайнісінька банда! Я тоді був написав, що це професійні бандити. Я був один, який оформив це документально, написав, що це дійсно були бандити. Тепер куди не піди – чи то на базар, чи то в транспорті, чи де, – кругом ми чуємо, що вони бандити, бандити, бандити. Тоді я був один, а тепер уже всі так говорять. (...)

Я не договорив, що дуже важливо – цей Мервінський, коли він вип'є, то він поводить себе недобре. Одного разу він ішов пізно ввечері і переходив через подвір'я Будинку культури. У кінці подвір'я є туалет в антисанітарному стані. Він зайшов у той туалет, і не знаю, як це там з ним трапилось, упав і в тому "содержимом" заснув. Ішли якісь хлопці, посвітили сірником, бачать – якийсь чоловік валяється. Підійшли до телефону і повідомили в міліцію. Приїхала міліція, а вони за тою міліцією – а міліція нічого не каже, гадаючи, що ті хлопці ще й допоможуть. А коли присвітили ліхтариком (а вони ж то Мервінського знають!) – тих хлопців швиденько повиганяли. Його там пообтирали, в машину і додому відвезли. Але на другий день уже всім стало відомо, найперше в нас у школі, вся інтелігенція знала, а потім і всі люди. І хочеш чи не хочеш, а треба було збирати партбюро при райкомі партії і обговорити його поведінку. Там його добре пропісочили. Та оскільки його родич – зав у обкомі – я навіть знаю прізвище його родича: заввідділом пропаганди і агітації Одеського обкому партії Онуфрієв, а з ним рахувалися, тому з цим Мервінським вчинили так, що тут на місці його добре пропісочили, а потім перший секретар райкому партії встав і сказав: "Ви бачите, ми вже це діло вивчили – тут у нього не діагноз із п'янкою, це в нього пов'язано з хворобою. Що він там

упав – це тому. То давайте на перший раз, оскільки він таки був п'яний, але це трапилося за станом здоров'я, ми йому винесемо догану". І йому записали в облікову карточку догану.

Через деякий час цей Мервінський був направлений у село Будеї, кілометрів за 12 від Кодими, на перевірку роботи в колгосп. Поки він перевірку проводив, накрили столи, бо він любить випити. Він випив, і коли сонце заходило і багато людей поверталися з поля, а він сів на колгоспному дворі і оправляється. Сміх там і все таке. Доповіли першому секретарю райкому партії. Той уже не збирав нічого, а викликав його, лаяв, і той пообіцяв, що більше вже цього не буде.

Мене арештували, я вже сидів. І ось жінка приїжджає на побачення і розповідає, що була в Києві нарада секретарів райкомів партії. Туди поїхав Мервінський, зустрівся зі своїми однокурсниками по ВПШ, і після того десь там пішли вони випили гарненько. То ті люди, як люди, а він же не міг себе тримати, і десь там у Києві скинув штани, сів і зробив своє діло. Тут міліціонер де не візьмися: "Гражданин, пройдемте со мной!" А він його послав на три букви: "Пошел ты туда-то – ты знаешь, кто я такой? Я – секретарь райкома партии!" Ті подумали, що якийсь «вольтонутий», вжили відповідних заходів, заломили руки, в машину і відвезли в витверезник. Там зробили обшук, витягли документи – справді секретар райкому! Тут же зразу доповіли, кому потрібно, і коли дізнався сам Онуфрієв у обкомі партії, то з ним уже не рахувалися, дали вказівку: зібрати партбюро і вигнати з роботи. Все це було зроблено.

І тепер подумайте: який мерзотник – і мені через нього скалічили все життя! Не порахувалися ні з чим. Його звільнили, направили десь там у село парторгом, у Серби, здається, де він працював. Там уже він випивав і чудеса творив, але то вже наче було віддалено. І він донедавна, ось до цих виборів президента, працював у редакції – ну, знаєте, з комуністами дуже рахуються й до сьогоднішнього дня. Але коли були вибори, то він був дуже за Симоненка, а Кучма всіх тих, хто за його суперника, гнав. І його погнали з роботи, тепер він уже на пенсії. А жінку його зразу ж після того, як мене арештували, звільнили у зв'язку з тим, що в неї не було педагогічної освіти.

А як вчинили зі мною. Я себе під час слідства тримав, можна сказати, хоч і не тактовно так про себе говорити, по-геройськи, але це було так. Коли мені принесли документи на підписання і я подивився, що там написано, що я там такий, що куди там, я їх порвав і кинув. І мене тут же зразу завели в камеру. На слідстві я весь час підтверджував, що буду вимагати, що раз ви на мене знайшли статті, то є статті і на тих, хто творив беззаконня. Хто зловживає службовим становищем, чи принижує, чи звільняє – за це є теж покарання. Он є Кодекс, той ще старий, брежнєвський, там є ті статті, і я вимагав цього. То вони бачать, що я на суді буду поводити себе так, буду вимагати і викривати їх.

А тоді секретарем Одеського обкому партії був Синиця, який довгий час тримався при владі. Він був такий же самий п'яничка, як і оцей Мервінський. Його кілька разів на вулиці підбирали п'яного і відвозили додому. А один раз не впізнали і відправили у витверезник, то він як прокинувся, то влаштував такий розгін, що всі швиденько поприбігали і просили пробачення, що його не впізнали. У мене є вирізки з газети "Известия", стаття називається "Это было только начало". Там якраз про Синицю пишеться. У той час, коли мене мали арештувати, напередодні перед цим приїхала комісія з Москви перевіряти. Тому що там продавали ділянки землі вздовж Чорного моря, робилися такі страшні оборудки, і він оце пиячив. (...)

Я відбув у неволі 13 років і 3 місяці. Спочатку був направлений у Дніпропетровську обласну тюрму, що на Чичеріна, 101. На території цієї тюрми було два корпуси відведено для так званої психушки. Її називали психтюрмою, а не лікарнею. Не була вона лікарнею. Це було дуже жахливо. Там насильно кололи отруйними страшними ліками. Нікого з політв'язнів, які були зі мною, так не карали, як карали мене, особливо так званим сульфазином, "сіркою". Це страшне діло: вона заборонена світовою медициною, а в нас її застосовували. Після уколу сульфазину (сєри) піднімається дуже висока температура, до 40 градусів – гориш, болі такі, що не можеш повернутися, і це раз за разом так.

Були й інші отруйні ліки – зараз я не пам'ятаю, вони в мене всі записані. Коли я звільнився в 1983 році і мене перевели на "гражданську" на кілька місяців – це такий у них був порядок, щоб, поки

я тут буду, порозставляти капкани, взяти на облік і так далі. Мене привезли в Дніпропетровську обласну психіатричку, за місцем проживання жінки. Жінка принесла першу передачу, я поїв жирного, і зі мною трапилося таке нещастя зі шлунком, що я ніколи таких болів не переносив. Виявилося, що мій шлунок уже був сильно порушений – якби ще з рік потримали, то я б уже звідти не вийшов, як це було з багатьма людьми. Другий раз вона принесла – така ж сама історія. А коли мене вже звільнили повністю... Цікаво: коли звільняли, то всім на руки видавали документи про звільнення, а мені жодного папірця не видали. У мене немає ніяких документів, неначе 13 років і 3 місяці мене не було на світі. Оце так. Я звертався в Одеський суд, хотів побачити свою справу, кілька разів туди їздив з Дніпропетровська – мене ні разу до справи не допустили. Це відмітьте собі. То посилалися, що немає архіваріуса – він у відпустці, а його ніхто не заміняє, то інші причини були. І так до сьогоднішнього дня я не бачив своєї справи.

Я звільнився і приїхав уже в Дніпропетровськ, тому що жінка за цей час переїхала сюди. Тут жив брат, він допоміг їй прописатися, щоб вона купила поганеньку хатку-халупку. Та хатка підлягала знесенню через деякий час, і вона отримала ось цю кооперативну квартиру – це кооперативна квартира не так просто, а від підприємства. Вона працювала в трамвайно-тролейбусному парку, це вони будували цей будинок і вона отримала в той час, коли мене не було вдома, за років п'ять чи навіть більше. Вона записана, тут моя мама була, двоє дітей, і вона отримала довідку з тюрми, що я перебуваю там, і таким чином ми отримали цю квартиру.

В.О.: Це Марія Дмитрівна.

М.Д.Сіра: Я дружина Василя Івановича Сірого. Коли я відвідувала його, то іноді я приходжу, а він звичайний, а іноді я приходила і його не впізнавала: у нього обличчя було квадратне, і навіть не можна сказати, що вдвічі, а десь учетверо більше, як воно звичайно повинно бути. Він не міг зі мною ні розмовляти, нічого, тільки – вибачте мені, що я Вам усе детально розкажу, – він дивиться на мене, у нього сльози течуть і з рота в нього виділяється піна, як то у скаженої собаки, що біжить, уся облита тою піною. Отакого я його бачила не раз...

В.С.: Вимкніть, бо вона зараз розстроїться, а в неї серце... [Вимкнення диктофона].

(...) Потім його забрали в Татарію.

В.О.: Це в Казань?

М.Д.Сіра: Так. І я туди поїхала. Коли я поїхала туди, то думала, що він уже там буде якийсь зовсім інший, тому що будуть інші обставини. Коли я приїхала туди, то ледве знайшла його, я там у три тюрми ходила, поки його знайшла. Знайшла, а він виходить такий же самий, як і тут я його бачила – отакий великий, товстий, але то він не товстий був, а спухлий. І так само в нього піна біжить. Я подивилася – це ж я приїхала здаля, щоб побачитися і поговорити, а він нічого зі мною не говорив, він тільки дивився на мене. Кажу: "Васю, я до тебе завтра ще прийду, тому що я поїду, бо не можу тут лишатися, вдома я залишила і маму, і всіх, і на роботу мені треба". А він ні так, ні сяк, йому все байдуже було, тому що він не в такому стані, що може говорити. Я побачила, що я з ним не можу поговорити, то думаю хоч би побачити його. Тоді мені пообіцяли, що він довго там не буде, а переїде в Дніпропетровськ. (...)

Мене б ніколи звідти не випустили, якби не українська американська діаспора. Я цього не знав, але як тільки звільнився 25 лютого 1983 року, то буквально зразу посипались посилки з-за кордону.

М.Д.Сіра: Через півтора тижня.

В.С.: Ні-ні, Маріє, трошки пізніше. Вони вже дізналися, що я вдома. Але як вони дізналися? Ви ж знаєте наших спільних знайомих – і Ви спілкуєтесь, і я спілкуюся з Каліфорнією – Олександр Скоп. Раніше я спілкувався з Ольгою Шапкою, вона померла. Дуже гарне в нас було спілкування. От Володимир Романюк – він теж помер, а тепер уже Скопи цю справу ведуть. Вони якимось чином дізнавалися імена політв'язнів, у тому числі й моє прізвище. З Москвою нема чого говорити, то вони стали добиватися через вашингтонський уряд, щоб Сполучені Штати Америки порвали з Москвою торгові стосунки, а потім і багато великих країн – за порушення прав людини. І тільки тоді режим трохи пом'якшили, а ще трохи пізніше нас звільнили. Вони так і сказали, що це вони добивалися нашого звільнення. Якби на рік пізніше, то тоді б я не вижив... Я, коли повернувся додому, то почував скованість шлунку, страшенне діло. Треба було пройти адаптацію, і тільки тоді я почав одужувати.

(...) На Гавайських островах був Всесвітній Конґрес психіатрів, туди приїхали генерал-майор Григоренко і мій друг Плющ Леонід, який зараз у Франції.

В.О.: Ви його знали?

В.С.: Аякже! Це мій друг, але я до цього часу не можу налагодити зв'язку з ним – перехоплюють листи, не пускають. Я дізнався його адресу, коли недавно був у Києві.

В.О.: Він час від часу приїздить в Україну.

В.С.: Я не можу з ним зустрітися – я не знаю, коли він приїздить. Я добре знаю Леоніда. Він кульгає на одну ногу. Жінку його бачив і навіть двоє дітей. Було побачення у нього і в мене – такий збіг. І тут на мене: "Убрать его!" І його жінку вигнали.

В.О.: Плюща випустили в 1976 році.

В.С.: Це його жінка вирвала. Якби не жінка, його б ніколи не випустили і виїзду не дали б. Я всю біографію його знаю. Він дружив з Рафальським Віктором Парфентійовичем, нині покійним, – чудова людина, він багато публікувався. Он Микола Береславський скільки написав, а я зайнявся організаційною роботою. Мені кажуть, що я допускаю дуже велику помилку – от Береславський не зв'язувався ні з якими організаціями, а сидів, писав і писав, і он які гарні книги він понаписував! Молодець він.

(...) Дивіться, скільки мені лиха наробила оця бандитська комуністична партія, яку так вихваляють. До цього часу вона існує – оця партія злочинів, яка ввійшла до книги світових рекордів Гіннеса, найзлочинніша партія з усіх партій світу – і вона ще існує. Скільки наробили вони мені шкоди! Жінка моя, яка переїхала в Дніпропетровськ, залишила в Кодимі той будинок, який я ось цими руками будував разом із батьком. Батько, як я вже сказав, був професійний столяр, гарний будинок ми зробили, садиба там, піднялися дерева, виноград, дуже гарно там усе було – довелося продати, тому що два житла не мали права держати. І він був проданий без моєї згоди, гроші були покладені на книжку, а потім вони пропали. Викрали у мене дітей, викрали у мене будинок...

Я вже 8 років керую обласною організацією Всеукраїнського товариства політичних в'язнів і репресованих.

(...) **В.С.:** Я був десь у восьми тюрмах. Порахуйте: одеський ізолятор при КДБ – це одна. Далі Одеська обласна тюрма, де тримали мене до відправки. Потім Лефортівська – Вам не доводилось бути в Лефортівській?

В.О.: Ні, я на пересилці був на Красній Пресні.

В.С.: Я був десь місяців з чотири у Лефортівській тюрмі. Це страшне явище. Там же немає в коридорах стель, там сітки, а йдуть трапи вздовж і двері – точно так, як у вулику соти. Так подивишся знизу доверху через ті сітки, то якщо там хтось захоче скочити чи що, то він може скочити тільки на металеву сітку. І режими там страшні. Це ми три тюрми нарахували. Далі, в Харкові на Холодній Горі – чотири. Дніпропетровська – п'ять. Далі, в Казані я в двох тюрмах був – у тій, де тримали Пугачова, це стара казанська тюрма, і в новій теж перебував. Так що всього вісім тюрем я налічив. Але що ж – вони були повними хазяями. Ви дивіться, Москва що зробила: московські люди тут мене судили. Про які тут можна говорити права, про які тут можна говорити закони – це все було беззаконня. Ото раніше були розстріли, а потім не було розстрілів, але й зараз іде знищення української нації. Ще Ви щасливі, що Ви в Києві. Не дай Бог, якби отут-о намети розкинули, так як оце там, ото коли Путін приїхав, то біля універмагу там пікети поставили…

(Записав 3 квітня 2001 року Василь Овсієнко, Харківська правозахисна група).

Ігор Олещук,
член НСЖУ

ВЕЛИЧ І БЕЗСМЕРТЯ ГЕРОЇВ КРУТ

Цього року Україна на державному рівні вшановує 94-му річницю бою під Крутами.

«Кануть сльози з вікон Софії
І кривавляться рани Крут
Чом же й досі за них Росію
Не карає Господній суд?»
Іван Гнатюк,
багатолітній політв'язень,
лауреат премії ім.Т.Шевченка

У березні 1917 року розпалася Російська імперія. З революційної ситуації скористалася Україна, яка крім соціальних домагань, на перший план висунула питання національної незалежності. 17 березня в Києві зібралися представники різних політичних партій, громадських організацій, культурних і профспілкових установ і створили тимчасове державне правління – Українську Центральну Раду, головою якої обрали Михайла Грушевського. 29 березня 1917 року створено Український військовий клуб ім. Гетьмана Павла Полуботка під проводом Миколи Міхновського, який домагався проголошення самостійної України. Паралельно в організації політичного життя формувалися об'єднання військовиків, селянства та робітництва.

У травні 1917 року в Києві відбувся Всеукраїнський військовий з'їзд, який вибрав Генеральний військовий комітет на чолі з Симоном Петлюрою. Водночас у зрусифікованих містах активізувалися національні меншини, які теж утворили тимчасовий уряд. На Україні виникло двовладдя. Між Центральною Радою і проросійським тимчасовим урядом розпочалася боротьба за владу.

Центральна Рада складалася переважно з партій соціалістичної орієнтації, які ідеологічно не були готові боротися за незалежну

Україну. Військові з'їзди, що відбувалися протягом 1917 року вимагали створення боєздатної української армії. На жаль Центральна Рада не підтримала військовиків.

Демобілізовану армію із фронтів Першої світової війни Центральна Рада роззброїла і відправила по домівках.

Соціалісти, які переважали у Центральній Раді, були проти творення національної армії, як і самої національної держави. Вони домагалися автономії в рамках Російської Федерації. Соціалісти наївно твердили, що Ленін у Росії збирається будувати комунізм, а вони в Україні – соціалізм і їх ідеології близькі. Тому на переговорах з Леніном вони полюбовно вирішать всі українсько-російські питання.

«Україні нема по що творити своєї армії, бо вона нікого поневолювати не хоче» – заявив з трибуни військового з'їзду Володимир Винниченко, – їй треба тепер закінчити війну і уладнати разом з працюючими російськими класами нове життя у спільній державі Росії… Не треба в дану історичну хвилину відокремлювати долі України від долі Росії. Будьмо на висоті нашої національної гідності, щоб ніхто не потребував кинути нам докір національної пристрасті і виключності».

Фатальною помилкою було зволікання з втіленням у життя вимог військових з'їздів, відсутність далекоглядності в питаннях творення боєздатної національної армії і незалежної України.

Тим часом після Жовтневого перевороту в Петрограді було утворено російський комуністичний уряд. Від самого початку утворення російського Раднаркому В. Ленін старався придушити незалежний уряд УНР. Для посилення державної влади на Україні 17 грудня 1917 року в Києві було скликано перший Всеукраїнський з'їзд Рад. На з'їзд прибули 212 членів від Всеукраїнської ради селянських депутатів, 158 членів від Всеукраїнської ради військових депутатів, 100 членів від Всеукраїнської ради робітничих депутатів. Крім того, до складу з'їзду входили члени від профспілок і громадських об'єднань – всього 2000 делегатів. Почесним головою з'їзду обрано Михайла Грушевського. Більшовики серед депутатів з'їзду мали лише 60 делегатів. Більшовицька меншість на цьому з'їзді вела себе агресивно і зачитала ультиматум Раднаркому Росії до уряду УНР із погрозою війни, якщо уряд до 48 годин не піде на поступки Росії.

Нахабність тону і зміст вимог Раднаркому глибоко образили національне почуття більшості делегатів.

Промову більшовика В. Затонського делегати перебивали гнівними вигуками. Більшовицька фракція, яка зрозуміла, що більшість з'їзду підтримає Центральну Раду, покинула з'їзд і згідно з директивою Раднаркому перебралася до Харкова і там 26 грудня, разом з місцевими більшовиками оголосили себе Першим Всеукраїнським з'їздом рад робітничих, селянських і солдатських депутатів і під прикриттям російських військ, які вже окупували Харків, створила Всеукраїнську Центральну Раду депутатів, яка назвала себе Центральним виконавчим комітетом України.

Цей перший Всеукраїнський з'їзд рад постановив збройно відібрати владу від уряду УНР в Україні. На чолі уряду став Медвєдєв, а народним секретарем Микола Скрипник. Членами уряду стали такі вороги української державності, як Євгенія Бош, Георгій Петаков, Ф.Сергєєв, Е.Квірінг. Російський уряд негайно визнав «Українську Радянську Республіку». Раднарком вів безперервні бої з військами УНР на лівобережній Україні. Він не захотів визнати окремо українську державу, тому на рівні областей тоді було утворено ще чотири совітські республіки, а саме: Криворізько-Донецьку, Советську Республіку Одещини, Советську Республіку Таврії і Донську Советську Республіку, де переважало українське населення.

Від імені створеного в Харкові уряду Росія розпочала агресію проти України 17 грудня 1917 року. На Київ наступали дві армії – Єгорова і Берзіна. Одночасно більшовики спровокували повстання в центрі Києва на заводі «Арсенал», для його приборкання було передислоковано зі Східного фронту частину військ УНР під командуванням Симона Петлюри.

У цей час делегація Центральної Ради вела успішні переговори у Брест-Литовську з європейськими державами. Попри провокативні заяви голови російської делегації Лева Троцького, українська делегація домоглася міжнародного визнання УНР. Тому було прийнято рішення не допустити російських військ до столиці України.

Серед студентів Київських вищих шкіл з'явилися відозви записатися добровольцями в курінь «Січових Стрільців» і захищати

Київ. Наскоро було сформовано студентський курінь в кількості 300 осіб. До них також приєдналася сотня юнкерів із військової школи ім..Б. Хмельницького і вони вирушили назустріч ворогові. Студенти зайняли позиції на станції Крути Ніжинського району (тепер Чернігівської області). Цілий день 29 січня 1918 року курінь утримував лінію фронту перед добре озброєними переважаючими силами противника, якими командував царський офіцер Михайло Муравйов. Але під вечір не стало набоїв, почався рукопашний бій. Більшу половину студентів було вбито і поранено.

На полонених чекала жорстока розправа. Юнаків, які жили вищими патріотичними пориваннями любові до свого народу, до правди, до волі кололи багнетами, били прикладами рушниць…

Частина понівечених трупів пізніше була перевезена до Києва і з почестями похоронена на Дніпрових Кручах біля Аскольдової могили.

«Як будете в церкві на 12 євангеліях, слухатимете слово Боже про страсті Христові, як будуть нести святу плащаницю біля церкви, як співатимуть радісне «Христос Воскрес!», згадайте мучеників України. Згадайте про всіх тих, кого розстріляли більшовики, згадайте і про тих, хто зі зброєю в руках боронив нашу рідну землю від московських катів і своїх юд-запроданців, – згадайте і помоліться за них».

Цими словами Симон Петлюра незадовго до своєї трагічної смерті вшанував подвиг молодих оборонців Крут.

А в день 91-ї річниці їх геройської загибелі побожно схилімо голови перед світлою пам’яттю тих невідомих лицарів, котрі віддали своє життя за живих і ненароджених братів наших. Героїчний культ Крут відродився на всіх українських землях під час боротьби ОУН та вояків УПА з двома ворожими імперіями за нашу святу Україну.

М. Тернопіль

Зона

Видання всеукраїнського товариства політв'язнів і репресованих

Верстка М. Чепразова

Підписано до друку 22.12.2011 р. Формат 60х90 1/16
Папір офсетний. Друк офсетний
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 16,97
Наклад 700 пр. Зам. № 147
Надруковано в друкарні «Сімекс-прінт»
Свідоцтво ДК № 3807 від 22.06.2010
м. Одеса, вул. Дальницька, 53
Тел./факс: (048) 721-22-32, 717-33-85